

Przekłady Literatur Słowiańskich

10

Część

2

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

Przekłady
Literatur
Słowiańskich

Tom 10, część 2

Bibliografia przekładów
literatur słowiańskich (2018)

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Marta Buczek (zastępca redaktora naczelnego), Monika Gawlak (sekretarz),
Katarzyna Majdzik Papić, Leszek Malczak (redaktor naczelny), Bożena Tokarz

REDAKTOR NAUKOWY / TEMATYCZNY CZĘŚCI 2. TOMU 10.

Monika Gawlak

RADA PROGRAMOWA / NAUKOWA

Edward Balcerzan (Poznań), Tamara Brzostowska-Tereszkiewicz (Warszawa),
Petar Bunjak (Beograd), Đurđica Čilić Škeljo (Zagreb), Maciej Czerwiński (Kraków),
Piotr Fast (Katowice), Krzysztof Jarosz (Katowice), Nikolaj Jež (Ljubljana),
Zvonko Kovač (Zagreb), Eva Malá (Nitra), Iva Grgić Maroević (Zadar),
Wacław Osadnik (Edmonton), Martina Ožbot Currie (Ljubljana),
Patrycjusz Pająk (Warszawa), Cvijeta Pavlović (Zagreb), Ivo Pospíšil (Brno),
Marta Skwara (Szczecin), Tone Smolej (Ljubljana), Elżbieta Tabakowska (Kraków),
Lidija Tanuševska (Skopje), Józef Zarek (Katowice)

RECENZENCI W 2020 ROKU

Lista recenzentów znajduje się na stronie internetowej czasopisma:

www.pls.us.edu.pl/recenzenci/

REDAKCJA JĘZYKOWA

Ivana Čagalj (język chorwacki), Lenka Vávrová (język czeski),
Tina Jugović (język słoweński), Andrea Babiarová (język słowacki),
Zvonko Dimoski (język macedoński), Joanna Mleczko (język bułgarski),
Srđan Papić (język serbski), Eric Starnes (język angielski)

ADRES REDAKCJI

Instytut Literaturoznawstwa Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

ul. gen. S. Grot-Roweckiego 5, 41-205 Sosnowiec, p. 4.50

e-mail: leszek.malczak@us.edu.pl; pls@us.edu.pl

Oficjalna strona internetowa czasopisma:

www.pls.us.edu.pl

ISSN 2353-9763

Czasopismo wcześniej ukazywało się w formie drukowanej z ISSN 1899-9417

Wersja elektroniczna to wersja podstawowa czasopisma,

które jest indeksowane w następujących bazach:

Baza Czasopism Humanistycznych i Społecznych,

Central and Eastern European Online Library, Directory of Open Access Journals,

ERIH PLUS, ICI Journals Master List, Google Scholar, Polska Bibliografia Naukowa,

The Central European Journal of Social Sciences and Humanities, SCOPUS

Publikacja na podstawie licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

Spis treści

Wstęp (*Monika Gawlak*) | 7

Przekłady bułgarsko-polskie i polsko-bułgarskie

Bibliografia przekładów literatury bułgarskiej w Polsce w 2018 roku

(*Aleksandra Wojnarowska*) | 15

MAGDALENA PYTLAK |

**Wypełnianie pola literackiego. O zmianie w recepcji literatury
bułgarskiej w Polsce** | 25

Bibliografia przekładów literatury polskiej w Bułgarii w 2018 roku

(*Dorota Gołek-Sepetliewa*) | 35

DOROTA GOŁEK-SEPETLIEWA |

Recepcja twórczości Olgi Tokarczuk w Bułgarii | 47

Przekłady chorwacko-polskie i polsko-chorwackie

Bibliografia przekładów literatury chorwackiej w Polsce w 2018 roku

(*Katarzyna Majdzik Papić*) | 61

KATARZYNA MAJDIK PAPIĆ |

Poezja w podróży i translatorskie synopsis. Komentarz do *Bibliografii przekładów literatury chorwackiej w Polsce w 2018 roku* | 63

Bibliografia przekładów literatury polskiej w Chorwacji w 2018 roku

(*Slaven Kale*) | 79

Przekłady czesko-polskie i polsko-czeskie

Bibliografia przekładów literatury czeskiej w Polsce w 2018 roku

(*Jakob Altmann*) | 91

DOROTA ŻYGADŁO-CZOPNIK |

O obecności literatury polskiej w Czechach i czeskiej w Polsce. Komentarz do bibliografii przekładów w roku 2018 | 95

Bibliografia przekładów literatury polskiej w Czechach w 2018 roku

(*Jakob Altmann*) | 113

JOANNA DERDOWSKA |

„A chłopaki w brecht” — komentarz do *Bibliografii przekładów literatury polskiej w Czechach w 2018 roku* | 121

Przekłady macedońsko-polskie i polsko-macedońskie

Bibliografia przekładów literatury macedońskiej w Polsce w 2018 roku

(*Elena Micevska-Zmejkoska*) | 135

LILLA MOROZ-GRZELAK |

Proza macedońska XXI wieku. Literatura „małego narodu” w przekładach na język polski | 137

Bibliografia przekładów literatury polskiej w Macedonii w 2018 roku

(*Andrej Jovančevski*) | 153

LIDIJA TANUŠEVSKA |

Предизвиците на преводот на *Киберујадата* од Станислав Лем | 157

Przekłady serbsko-polskie i polsko-serbskie

Bibliografia przekładów literatury serbskiej w Polsce w 2018 roku

(*Estera Sobalkowska*) | 171

GABRIELA ABRASOWICZ |

Granice nowego dramatu serbskiego — płynne i stale wytyczane na nowo. Perspektywa lokalna i recepcja w Polsce | 175

Bibliografia przekładów literatury polskiej w Serbii w 2018 roku

(*Estera Sobalkowska*) | 203

Przekłady słowacko-polskie i polsko-słowackie

Bibliografia przekładów literatury słowackiej w Polsce w 2018 roku

(*Marta Buczek*) | 209

MARTA BUCZEK |

Ślad Jerzego Pleśniarowicza pozostawiony w przekładach | 219

Bibliografia przekładów literatury polskiej w Słowacji w 2018 roku

(*Zuzana Obertová*) | 241

ZUZANA OBERTOVÁ |

Przypisy tłumacza w słowackim przekładzie *Doliny Issy* Czesława Miłosza | 245

Przekłady słoweńsko-polskie i polsko-słoweńskie

Bibliografia przekładów literatury słoweńskiej w Polsce w 2018 roku

(*Monika Gawlak*) | 263

MICHAŁ KOPCZYK |

Przekład — kontekst — polityka. Próba lektury *Rozważań o Polsce* Draga Jančara | 267

Bibliografia przekładów literatury polskiej w Słowenii w 2018 roku

(*Karolina Bucka Kustec*) | 283

JANA UNUK |

Komentarz k pregledu slovenskih prevodov poljske literature v letu 2018 | 297

Wstęp

Oddajemy w Państwa ręce i polecamy lekturze kolejną, dziesiątą już, prezentację bibliografii przekładów literatur słowiańskich: bułgarskiej, chorwackiej, czeskiej, macedońskiej, serbskiej, słowackiej i słoweńskiej na język polski oraz literatury polskiej na języki: bułgarski, chorwacki, czeski, macedoński, serbski, słowacki i słoweński. Regularnie publikowane zestawienia bibliograficzne przygotowywane są przez międzynarodowy zespół badaczy slawistów i w ciągu ostatniej dekady stały się ważnym świadectwem tego, że tłumaczenia z tzw. języków półperyferyjnych i peryferyjnych¹ są ważne, wciąż powstają, cieszą się zainteresowaniem czytelników, krytyków i badaczy, ale też charakteryzują się właściwą sobie dynamiką i poddane są odmiennym tendencjom niż tłumaczenia z języka hipercentrowego, za jaki uznany został język angielski, czy języków centrowych (francuski, niemiecki). W obserwowaniu tych tendencji pomocne

1 Z tzw. języków półperyferyjnych dokonuje się 1–3% tłumaczeń w skali świata, należą do nich języki: włoski, hiszpański, duński, szwedzki, a z interesujących nas języków słowiańskich — czeski i polski. Z tzw. języków typowo peryferyjnych (a więc większości języków, których dotyczą nasze zestawienia bibliograficzne) dokonuje się mniej niż 1% światowych tłumaczeń. Podaję za: T. Warczok, 2015: *Dominacja i przekład. Struktura tłumaczeń jako struktura władzy w światowym i polskim systemie literackim*. W: G. Jankowicz, P. Marecki, M. Sowiński, red.: *Literatura polska po 1989 roku w świetle teorii Pierre'a Bourdieua*. Podręcznik. Kraków, Korporacja Ha!art, s. 26. Za: G. Sapiro, 2014: *Translation as a Weapon in the Struggle Against Cultural Hegemony in the Era of Globalisation*. „Biodiversity/Bibliodiversité”, nr 3, s. 32.

są towarzyszące bibliografiom komentarze, w których Autorzy próbują nakreślić sytuację przekładów południowo- i zachodniosłowiańskich w zmieniających się warunkach społecznych i koniunkturalnych, wskazać trajektorie recepcji tych literatur w sekundarnym kręgu odbiorczym, dynamikę wzajemnych kontaktów między Słowianami zachodnimi i południowymi oraz czynniki, które na nią wpływają.

Niektóre z artykułów mają charakter przeglądowy i prezentują panoramę przekładów opublikowanych w 2018 roku (Dorota Żygadło-Czopnik, Jana Unuk), a nawet wykraczają poza wskazany rok (Lilla Moroz-Grzelak, Gabriela Abrasowicz). Teksty te potwierdzają utrzymujące się zainteresowanie kultury przyjmującej danymi przekładami i akcentują w różny sposób fakt, że literatura tłumaczona powstaje i istnieje w sieci relacji społecznych, wydawniczych, rynkowych i odbiorczych kultury przyjmującej. Za swego rodzaju leitmotyw (pojawiający się już w poprzednich tomach, a w tym powracający konsekwentnie w wielu tekstach) potraktować można wątek roli i widoczności tłumacza (nie tylko w samym akcie translacji, lecz także jako ważnego elementu uniwersum literackiego). Rozważania podejmowane w tym kontekście wchodzą w dyskurs z wciąż rosnącym zainteresowaniem osobą i rolą tłumacza również wśród osób niepodjmujących badawczego namysłu nad tymi zagadnieniami. Wiąże się ze zmianą statusu tłumacza oraz zmianą świadomości odbiorczej w odniesieniu do jego udziału w tworzeniu czytanego dzieła, a także z procesem dostrzegania roli translatora w tworzeniu utworu w języku sekundarnym, uznawania jego „kunsztu” (Lilla Moroz-Grzelak), od którego zależy odbiór dzieła. Marta Buczek uwagę poświęca głównie tłumaczowi, Jerzemu Pleśniarowiczowi, i jego wyborom, które traktuje jako „ślady” w tekście i wyraz hermeneutycznej postawy wobec oryginału. Wznowione w 2018 roku przekłady rzucają według badaczki „nowe światło” na tłumaczoną i tworzoną przez Pleśniarowicza poezję i ujawniają nowe znaczenia. W tym wypadku rola tłumacza polega nie tylko na reprezentowaniu kultury prymarnej, lecz także na zachęcaniu do dialogu, reinterpretacji, ponownego aktu hermeneutycznego. Joanna Derdowska zwraca uwagę na coraz częściej obserwowaną praktykę wskazywania nazwiska tłumacza na okładce książki (w Czechach jako regułę zaczęło stosować ją wydawnictwo Paseka, w odniesieniu do literatury polskiej dotyczy to np. zbioru felietonów Jerzego Pilcha). Katarzyna Majdzik Papić uznaje wielojęzyczne wydania poezji (nazywa je „synoptycznymi”) za swoisty element strategii wydawniczej polegającej na „prezentacji wysiłku translatorского”, ale też „maksymalizacji zasięgu odbioru dzieła”. W tym przypadku tłumacz (a nawet tłumacze) też staje się ważny, w inny sposób podkreślona jest jego obecność, jego wybór i zaproponowana przez niego interpretacja utworu, a czytelnik zaproszony zostaje do poszukiwania wspólnych nici inter-

pretacji i odkrywania dialogu, który toczy się między różnymi wersjami tego samego tekstu.

Autorzy komentarzy zgodnym głosem powtarzają również, jak istotna jest rola wydawcy czy też tego aspektu społecznego funkcjonowania literatury przekładanej, który za Robertem Escarpitem można nazwać „aparatem rozpowszechniania” (produkcja, rynek, konsumpcja) i w którym produkt literacki (również ten będący przekładem) stanowi „rezultat szeregu wyborów dokonanych przez rozmaite filtry społeczne, ekonomiczne i kulturowe...”². Ma to szczególne znaczenie, jeśli chodzi o mniej znane, lub znane przez wąskie grupy odbiorców, literatury. W niniejszym tomie w wielu wypowiedziach pojawiają się też rozważania na temat szerszego i, wydaje się, kluczowego dla recepcji kontekstu wydawniczo-marketingowego, do którego zaliczyć należy między innymi: recenzje, festiwale, nagrody, a nawet same nominacje do nich, informacje na blogach, wywiady, zestawienia rankingowe literatury poczytnej, wzmianki w mediach społecznościowych. Wszystko to jawi się jako złożony mechanizm wpływający na mniej lub bardziej zaznaczoną obecność literatury przekładanej. W sposób szczególny uwagę zwraca na to Magdalena Pytlak, wykorzystując do analizy sytuacji przekładów literatury bułgarskiej w Polsce socjologiczną teorię Pierre’a Bourdieu.

Na funkcję nagród — jako narzędzia wytwarzania prestiżu — w odniesieniu do makrowyborów translatorskich zwraca uwagę także Dorota Gołek-Septeliewa, podkreślając, że nawet popularność twórczości tak wybitnej autorki, jaką jest Olga Tokarczuk, znacząco wzrosła w Bułgarii po ogłoszeniu jej laureatką Literackiej Nagrody Nobla. Istotne wydaje się również to, że jednocześnie wzrosła liczba opracowań literaturoznawczych i krytycznoliterackich, co Gołek-Septeliewa dokładnie odnotowuje i omawia. Bułgaria, rzecz jasna, nie jest tu przypadkiem odosobnionym. Sukces Tokarczuk po raz kolejny wymownie potwierdza, że choć praktyka przyznawania nagród i wyróżnień w sferze literatury i kultury wywołuje ambiwalentne odczucia, a pozycja tych nagród jest niejednoznaczna, to właśnie nagrody stały się „jednym z najporęczniejszych (i najpotężniejszych) narzędzi” w społecznym procesie „wytwarzania i akumulacji różnego rodzaju wartości”³.

Na kluczową rolę festiwali w zaistnieniu literatury przekładanej wskazuje Gabriela Abrasowicz w odniesieniu do przekładów dramatu serbskiego.

2 R. Escarpit, 1976: *Literatura a społeczeństwo*. J. Lalewicz, tłum. W: H. Markiewicz, oprac.: *Współczesna teoria badań literackich za granicą. Antologia*. T. 3. Kraków, Wydawnictwo Literackie, s. 241.

3 G. Jankowicz, 2015: *Piękni wygrani. Wpływ nagród na strukturę pola literackiego*. W: G. Jankowicz, P. Marecki, M. Sowiński, red.: *Literatura polska po 1989 roku...*, s. 115.

Festiwale (konkretnie festiwale teatralne) stanowią bowiem okazję nie tylko do prezentacji tłumaczonego dzieła, lecz także do wydobywania jego potencjału inscenizacyjnego (w postaci spektaklu bądź czytania performatywnego). Autorka wskazuje też na wyzwanie stojące przed tłumaczem tekstów dramatycznych polegające na zawarciu w przekładzie „pewnej projekcji inscenizacji”. Festiwale, recenzje, omówienia, spektakle traktuje jako elementy „aktywnych działań promocyjnych” oraz dialogu międzytekstowego, międzykulturowego czy transkulturowego, podkreślając wartość zaistniałych dzięki nim „cyrkulacji, otwarcia się na przepływy oraz tworzenia ogniw w łańcuchu komunikatów”.

W tomie zawarto również artykuły mające charakter analityczny, będące tzw. studium przypadku, skupiające się na wybranym (wydanym w 2018 roku) utworze i zagadnieniu ważnym z perspektywy translacji. Zusanę Obertową interesują zwłaszcza parateksty przekładu, a dokładnie przypisy w przekładzie *Doliny Issy* Czesława Miłosza, Joannę Derdowską — strategią translatorską wobec techniki narracyjnej, jaką jest gonzo (na przykładzie felietonu Ziemowita Szczerka *Ukoncete prosim vystup a nastup, śmiejące się bestie*), Lidiję Tanušeuską natomiast — analiza stylistycznej warstwy przekładu *Cyberiad*y Stanisława Lema. Artykuł Michała Kopczyka z kolei odnosi się do powtórnie przetłumaczonego eseju Draga Jančara o znamienym tytule *Rozważania o Polsce*. Jest to przekład, który ukazał się co prawda w 2019 roku, jednak perspektywa interpretacji eseju, wydobywająca jego aktualność w kontekście obecnej sytuacji społeczno-politycznej w Polsce, skłoniła nas do opublikowania artykułu już w tym tomie. Kopczyk wierzy, że przekład może odegrać ważną rolę w kształtowaniu świadomości historyczno-społecznej, a także skłaniać do weryfikacji postaw, przekonań i do głębszej refleksji nad aktualną sytuacją polityczną i jej możliwymi konsekwencjami. Zwłaszcza że chodzi o przekład wznowiony. Według niego ponownie czytany esej Jančara „staje się przestrogą przed łatwym optymizmem, naiwną wiarą w to, że zagrożenia odpowiedzialne za tragedię XX wieku można pokonać raz i na zawsze, przed wyobrażeniem historii jako muzeum, w którym demony zła zamknięto w szklanych gablotach”.

Na koniec należy przypomnieć niektóre zasady edytorskie obowiązujące w tomach bibliograficznych. W niniejszym tomie w wykazach bibliograficznych zachowano następujące zasady oznaczeń: brak tytułu oryginału zaznaczono jedną gwiazdką, brak nazwiska tłumacza — dwiema gwiazdkami, brak tytułu oryginału i nazwiska tłumacza — trzema gwiazdkami. Pomimo usilnych starań Autorów opracowań bibliograficznych nadal zdarzają się trudności w ustaleniu tytułów oryginałów i nie zawsze udaje się do tych informacji dotrzeć. W przypadku tego tomu ostatnie fazy poszukiwań przypadły już na czas pandemii, co dodatkowo utrudniło dotarcie do źródeł tytułów oryginalnych czy zawartości tomików. Tym bardziej należy docenić trud zarówno Autorów zestawień

bibliograficznych, jak i Autorów komentarzy, którym serdecznie dziękuję za współpracę.

Monika Gawlak

Przekłady bułgarsko-polskie i polsko-bułgarskie

Przekłady
Literatur
Słowiańskich

Bibliografia przekładów literatury bułgarskiej w Polsce w 2018 roku

Publikacje książkowe

1. Dojnow Płamen: *Sofiâ Berlin / Sofia Berlin*.

Tłum. Hanna K a r p i ń s k a, Dymitr D o b r e w, Dorota D o b r e w,
Wojciech G a ł z k a. Gdańsk, Instytut Kultury Miejskiej, 2018, 230 s.
[poezja].

Sofiâ sutrin / Sofia o poranku.

Tłum. Dymitr D o b r e w, Dorota D o b r e w.

*Ah, angeli sa te ili kakvo mi kaza kasjerkata na obšestvenata
toaletna / Ach, te anioły, czyli co mi powiedziała pewna babcia
klozetowa*, s. 22—23.

*Bezsledno izčezvane na edin šraus ot cirka / Zniknięcie bez śladu
pewnego strusia z cyrku*, s. 34—35.

Čistač"t / Sprzątacznik, s. 26—29.

*Hubavite čuždenci ili literatura na ots"stvieto / Piękni cudzoziemcy
albo literatura nieobecności*, s. 8—11.

Lúbovni prevrašênâ / Miłosne przemiany, s. 16—19.

Lúbovta prez stomaha / Przez żołądek do serca, s. 20—21.

Naemniât ubiec idva / Najemny morderca przybywa, s. 36—37.

Rečnik na nevinnoŝta / Słownik niewinności, s. 30—33.

Srešu bezs"nie i molci / Na bezsenność i na mole, s. 38—39.

Vdovcite na živite poeti / Wdowy po żywych poetach, s. 12—15.

- B"lgariâ v kraâ / Bulgaria pod koniec.** Tłum. Wojciech G a ł ą z k a.
20 ùli 1981. Lùdmila. Versii za kraâ / 20 lipca 1981. Ludmiła
Žiwkova. Wersje jej końca, s. 66—71.
- B"dni večer i ženskiâ zatvor / Wigilia w więzieniu dla kobiet,*
s. 46—51.
- Bâla voda. Obš izgled / Biała woda. Widok ogólny,* s. 82—83.
- Baša mi i zlatnata âb"lka / Mój ojciec i złota jabłoń,* s. 42—45.
- Brežniew v bankiâ / Breżniew w banku,* s. 72—75.
- Druga svoboda / Inna wolność,* s. 88—89.
- Kak bezrabotniât Andrej razbra za ubijstvoto na minist"r-
predsedatelâ Andrej Lukanov prez rannata esen na 1996 god-
ina / Bezrobotny Andrej dowiaduje się o zabójstwie premiera
Andreja Łukanowa wczesną jesienią 1996 roku,* s. 78—79.
- Kak minaha septemvrijskite praznici za Ceca i Milko / Jak minęły
Cecy i Miłkowi wrześniowe dni świąteczne,* s. 84—85.
- Lagerna čitanka-pesnopojska / Łagrowa czytanka-śpiewanka,*
s. 60—65.
- Navodnenieto prez lâtoto na 2005 godina / Powódź w lecie 2005 roku,*
s. 80—81.
- Opakovane na lâtoto / Pakowanie lata,* s. 86—87.
- Otdalečavaneto na bliznačkite / Oddalenie się bliźniaczek,* s. 76—77.
- Razpoznavane / Poznanie wzajemne,* s. 90—91.
- Tri portreta ot kralskiâ dvor / Trzy portrety z pałacu królewskiego,*
s. 52—59.
- Evropa nas"n / Europa przez sen.** Tłum. Hanna K a r p i ŋ s k a.
- Dvama založnici v Irak / Dwaj zakładnicy w historii,* s. 108—109.
- Evropejsko učiliše na izgnanie / Europejska szkoła wygnania,*
s. 94—97.
- Kakvo možeš da praviš s edna kniga / Co można zrobić z książką,*
s. 116—119.
- Komunističeski palimpsest / Palimpsest komunistyczny,* s. 102—103.
- Lovci v istorâta / Łowcy w historii,* s. 104—107.
- Parižki spomen ot 1910 godina / Paryskie wspomnienie z 1910 roku,*
s. 98—101.
- Sboguvania / Pożegnania,* s. 113—115.
- Zaliv"t Orfanu, p"tât ot Stavros k"m Olimpiâ / Zatoka Orfanu, dro-
ga ze Stawros do Olimpii,* s. 110—111.
- Avstro-Ungariâ po vodata / Austro-Węgry po wodzie.**
Tłum. Wojciech G a ł ą z k a.
Anonimus prez fevruari / Lutowy anonimus, s. 144—145.

- Avgustovskoto navodnenie v načaloto na veka / Sierpniowa powódź z początku wieku*, s. 122—123.
- Foto v"v Viena / Zdjęcie z Wiednia*, s. 126—127.
- Gara „Nûgati”, otdolu / Dworzec Nyugari, od spodu*, s. 142—143.
- Gara „Nûgati”, otgore / Dworzec Nyugari, z lotu ptaka*, s. 140—141.
- Most"t svoboda / Most Wolności*, s. 138—139.
- Negoviât 11 semptemvri v"v Viena / Jego 11 września w Wiedniu*, s. 128—129.
- Plošad „Oktogon”, Budapeša / Plac Okrogon, Budapeszt*, s. 136—137.
- Posešenje v marcipanenîa muzej v Sentendre / Zwiedzanie muzeum marcepana w Szentendre*, s. 130—131.
- Ungarski kompleks / Kompleks węgierski*, s. 132—135.
- V"trešen dvor. Nebeto / Podwórzec. Niebo*, s. 146—147.
- Viena. Obš izgled / Wiedeń. Widok ogólny*, s. 124—125.
- Berlin srešu vât"ra / Berlin pod wiatr**. Tłum. Hanna K a r p i ń s k a.
- Berliński skokove, 1961 / Berlińskie skoki, 1961*, s. 156—161.
- Tłum. Hanna K a r p i ń s k a.
- Izčeznala v Berlin / Zaginiona w Berlinie*, s. 174—175.
- Kurs po nenski / Kurs niemieckiego*, s. 170—173.
- Ničij / Niczyj*, s. 162—163.
- Pri napuskane na ostrova na muzeite / Opuszczając wyspę muzeów*, s. 166—167.
- S"mniteli hora v metroto / Podejrzani ludzie w metrze*, s. 168—169.
- Steni za teb i men / Mury dla ciebie i dla mnie*, s. 150—155.
- Strana za živeene, strana za umirane / Kraj do życia, kraj do umierania*, s. 176—177.
- Vât"r v Brlin / Wiatr w Berlinie*, s. 164—165.
- Vratite na Berlin / Bramy Berlina*, s. 178—179.
- Bal"t na tiranite / Bal tyranów**
- Bal"t na tiranite / Bal tyranów*, s. 182—185.
- Tłum. Wojciech G a ł ą z k a.
- Dokato osvoboždavat hazarta ot dan"k dobavena stojnost / Podczas zwalniania gier hazardowych z podatku VAT*, s. 192—193.
- Tłum. Hanna K a r p i ń s k a.
- Embrion, predi da spi, si misli / Embrion rozmyśla przed snem*, s. 212—215. Tłum. Dymitr D o b r e w, Dorota D o b r e w.
- K"ša sled evakuaciâ / Dom po ewakuacji*, s. 216—217.
- Tłum. Wojciech G a ł ą z k a.
- Lûbovta na minist"r-predsdatel / Miłość premiera*, s. 186—189.
- Tłum. Wojciech G a ł ą z k a.

Moât petgodišen ubiec / Mój pięcioletni zabójca, s. 208—209.

Tłum. Dymitr D o b r e w, Dorota D o b r e w.

Na borba s"s svetovnata samota / Walka z samotnością wielką jak świat, s. 194—195. Tłum. Dymitr D o b r e w, Dorota D o b r e w.

Nedelnata razhodka na minist"ra na zdraveopazvaneto / Niedzielny spacer ministra zdrowia, s. 190—191. Tłum. Dymitr D o b r e w, Dorota D o b r e w.

Pisatel, kojto znae kak / Pisarz, który wie, jak, s. 204—207.

Tłum. Hanna K a r p i ń s k a.

Posledniât car / Ostatni car, s. 200—203.

Tłum. Hanna K a r p i ń s k a.

Predloženieto v mrežata / Propozycja w sieci, s. 210—211.

Tłum. Hanna K a p i ń s k a.

Prelûbodejstvo po vreme na demonstraciâ / Cudzołóstwo podczas demonstracji, s. 196—199. Tłum. Wojciech G a ł ą z k a.

2. **Gospodinow Georgi: Fizika na t"gata / Fizyka smutku.**

Tłum. Magdalena P y t l a k. Kraków, Wydawnictwo Literackie, 2018, 323 s. [proza].

3. **Gospodinow Georgi: Kraj na minotavrite: izbrani stihotvoreniâ / Koniec minotaurów: wiersze wybrane.** Wybór z tomu: *Baladi i rozpad.*

Tłum. Sewerina P ł a c z k o w a, Krum K r u m o w. Łódź, Dom Literatury, 2018, 129 s. [poezja].

***(*Bog e červen...*) / ***(*Bóg jest czerwony...*), s. 110—111.

***(*...i nišo po-bivše...*) / ***(*...i nic bardziej byłego...*), s. 114—115.

***(*Majka mi plače...*) / ***(*Moja matka płacze...*), s. 108—109.

***(*Polednica ot pogledi...*) / ***(*Oblodzenie ze spojrzeń...*), s. 10—11.

***(*Zalez"t v Sozopol...*) / ***(*Zachód słońca w Sozopolu...*), s. 12—13.

24-i psalm / Psalm 24, s. 124—125.

Baladi i razpadi / Ballady i rozpady, s. 58—61.

Baštinata k"ša / Ojcowski dom, s. 80—81.

Čaj ot rozi / Herbata z róż, s. 46—49.

Čerešata na edin narod / Czereśnia pewnego ludu, s. 74—75.

Čisla / Liczby, s. 120—121.

Edin s"n v Dianopolis / Pewien sen w Dianopolis, s. 28—29.

Edinadeset opita za opredelenie / Jedenaście prób określenia, s. 96—103.

Esen / Jesień, s. 82—83.

Estestven roman / Powieść naturalna, s. 94—95.

Girl / Girl, s. 16—17.

Hey Jude, 7'09" / Hey Jude, 7'09", s. 30—33.

Iz branoto / Prze brane, s. 44—45.

Joan / Jan, s. 38—39.

Kakvo stava s gradinata pred k"ši, kogato dušata si otide / Co się dzieje
z ogrodem przed domem, kiedy dusza odchodzi, s. 84—87.

Kotka / Kot, s. 20—21.

Kraj na minotavrite / Koniec minotaurów, s. 56—57.

Laúra / Laúra, s. 18—19.

Literaturen vestnik / Gazeta literacka, s. 112—113.

Lúbov / Miłość, s. 14—15.

Lúbovniât zaek / Miłosny zając, s. 42—43.

Lúbovno / Miłosne, s. 8—9.

Majka mi čete poezâ / Moja matka czyta poezję, s. 104—105.

Misterâ / Misterium, s. 40—41.

Nadpis / Napis, s. 66—67.

Nâmo tâlo / Nieme ciało, s. 34.

Novini / Wiadomości, s. 106—107.

Obrazovanie sviše / Edukacja z wysoka, s. 78—79.

Odeon / Odeon, s. 116—117.

Razpuskane na lúbovnite armii / Rozwiązywanie miłosnych armii,
s. 52—53.

Roden na 7 ânuari / Urodzony 7 stycznia, s. 68—71.

Selska koleda / Wiejskie Boże Narodzenie, s. 88—89.

Sledobed. Časove / Popołudniem. Godziny, s. 92—93.

Sutrešen poet / Poranny lot, s. 118—119.

Tehnikata na obezkostâvane na tekstowe / Technika pozbywania się ości
tekstów, s. 62—65.

T-R-"-G-V-A-M / P-R-Z-E-C-H-O-D-Z-E, s. 35—36.

Tretiât pol / Trzecia płeć, s. 54—55.

Vremeto e neutronna bomba / Czas jest bombą neutronową, s. 90—91.

Za rusite ženi / O kobietach blond, s. 24—27.

Za s"činâvaneto / O tworzeniu, s. 4—5.

Za Večniâ og"n / O Wiecznym ogniu, s. 76—77.

Zelenite polâ na Veneciâ / Zielone pola Wenecji, s. 72—73.

Ženata na avgust / Kobieta sierpnia, s. 22—23.

Ženata na loveca / Żona łowcy, s. 50—51.

4. Seliaszki Łyczazar: Izbrani stihotvorenîâ / Wiersze wybrane.

Tłum. Wera D e j a n o w a, Teresa M o s z c z y ń s k a - L a z a r o w a.

Wydanie 2. Kielce, Oficyna Wydawnicza „Ston 2”, 2018, 93 s. [poezja].

***(*Navârno nâma da s"budâ...*) / ***(*Na pewno nie obudzę...*), s. 51.

***(*Ot esenni topoli...*) / ***(*Z jesiennych topól...*), s. 62.

***(*Prez d"noto na tišinata...*) / ***(*Przez dno ciszy nieustannej...*), s. 54.

- ***(*Razlisteni st"kla...*) / (*Rozgałęzione szyby...*), s. 64.
- ***(*Šom večer e po-âsno čuva...*) / ***(*O zmierzchu jaśniej słyhać...*), s. 72.
- ***(*V"rvâ bez p"t v gorata...*) / ***(*Idę przez las bez drogi...*), s. 50.
- ***(*V"rvâ prez ivici ot m"rtvi midi...*) / ***(*Idę przez pasma obumartych muszli...*), s. 49.
- ***(*Zašo li pâ s vodata...*) / ***(*Czemu śpiewałeś z wodą...*), s. 17.
- Ajfelovata kula / Wieża Eiffla*, s. 48.
- Brazdi / Bruzdy*, s. 27.
- Čovek"t i sânkata / Człowiek i cień*, s. 82.
- Čudoto s topolata / Cud z topolą*, s. 65.
- Dokato spiš / Póki śpisz*, s. 34.
- Don Kihot / Don Kichot*, s. 78.
- Drugiât glas / Inny głos*, s. 15.
- Dvojnîk / Sobowtór*, s. 22.
- Edin sled polunoš / Pierwsza w nocy*, s. 75.
- Ednokratno / Jednorazowo*, s. 33.
- Elegiâ za hudožnik / Elegia o malarzu*, s. 18.
- Elegiâ za zemâta / Elegia ziemi*, s. 59.
- Elegiâ za mravkata / Elegia o mrówce*, s. 19.
- Esen / Jesień*, s. 81.
- Granica / Granica*, s. 56.
- Identifikaciâ / Identyfikacja*, s. 38.
- Imane / Majątek*, s. 80.
- Inventarizaciâ / Inwentaryzacja*, s. 37.
- Izkustvo / Sztuka*, s. 13.
- K"m Babilon / Do Babilonu*, s. 21.
- K"m kosača / Do kosiarza*, s. 70.
- Knižni lâstovici / Papierowe Jaskółki*, s. 68.
- Kr"st i čerta / Krzyż i kreska*, s. 83.
- M"lčalivec"t / Milczek*, s. 69.
- M"lčanie / Milczenie*, s. 23.
- Mama / Mama*, s. 30.
- Međ i otrova / Miód i trucizna*, s. 77.
- Na zadnata sedalka / Na tylnym siedzeniu*, s. 29.
- Nebesni relsi / Niebiańskie tory*, s. 52.
- Noš v Rodopite / Noc w Rodopach*, s. 41.
- Obli kam"ni / Obłe kamienie*, s. 60.
- Ogledalo na obratno viždane / Lusterko wsteczne*, s. 57.
- Oreh"t na baba Delâ / Orzech babci Delji*, s. 63.

- Osma elegiâ / Elegia ósma*, s. 35.
Osmi dekemvri 1980 / Ósmego grudnia 1980, s. 20.
Osviencim / Oświęcim, s. 44.
Pasaži / Ławice, s. 39.
Počistvane na p"tâ ot snega / Oczyszczanie drogi, s. 85.
Pratenik / Wysłaniec, s. 16.
Prilep / Nietoperz, s. 79.
Reka / Rzeka, s. 61.
Retorta / Retorta, s. 32.
Rozata / Róża, s. 25.
S"čki v sl"nceto / Chrust do słońca, s. 14.
Sboguvane s Veneciâ / Pożegnanie z Wenecją, s. 47.
Sizif / Syzyf, s. 73.
Slâpo momče na plaža / Niewidomy chłopak na plaży, s. 67.
Snâg / Śnieg, s. 84.
Sokrat / Sokrates, s. 76.
Spasiteln prehod / Zbawienne przejście, s. 53.
Spomen za s"n / Wspomnienie snu, s. 26.
Sred ruinite na Troâ / Wśród ruin Troi, s. 45.
St"kleno topče / Szklana kulka, s. 31.
Svetlina / Światło, s. 86.
Tišinata / Cisza, s. 24.
Tretiât / Trzeci, s. 36.
Tuk / Tu, s. 55.
V"pros k"m Mojsej / Pytanie do Mojżesza, s. 74.
Vaza / Waza, s. 42.
Veneciâ / Wenecja, s. 46.
Vezna / Szala, s. 58.
Vina / Wina, s. 71.
Zabraveno pismo / Zapomniany list, s. 28.
Zal"galka / Zabawka, s. 66.
Zlaten klûč / Złoty klucz, s. 40.

Publikacje w czasopismach

1. „Poezja Dzisiaj” 2018, nr 127/128.

Welikow Kynczo

Molitva / Modlitwa

Muzyka / Muzika

Tibel / Zagłada.

Tłum. Teresa Moszczyńska - Lazarowa, s. 80—81

[poezja].

Seliaszki Łyczazar

Čuhča / Ciuchcia.

Tłum. Teresa Moszczyńska - Lazarowa, s. 68—69

[poezja].

Izkustvo / Sztuka

S"čki v sl"nceto / Chrust do słońca.

Tłum. Wera Dejanowa, Teresa Moszczyńska - Lazarowa,

s. 129 [poezja].

2. „Poezja Dzisiaj” 2018, nr 131/132.

Njagołowa Ełka

Wspomnienie o Okudźawie.*

Tłum. Aleksander Nawrocki, s. 127—128 [poezja].

Aneks

Publikacje w czasopismach

Rok 2012

1. „Poezja Dzisiaj” 2012, nr 91/92.

Njagołowa Ełka

Morski klub.*

Tłum. Aleksander Nawrocki, s. 39 [poezja].

2. „Poezja Dzisiaj” 2012, nr 94.

Dimczewa Anżela

*Akwarela**

Szkic.*

Tłum. Aleksander Nawrocki, s. 105 [poezja].

Rok 2017

23

1. „Poezja Dzisiaj” 2017, nr 126.

Aleksandrowa Rozalia

*Jak trudno dojść do ciebie****

*Kiedy nauczymy się wybaczać****

*Zmieniam wszystko obok siebie****, s. 69—70 [poezja].

Opracowała *Aleksandra Wojnarowska*

Wypełnianie pola literackiego O zmianie w recepcji literatury bułgarskiej w Polsce

The Filling of the Literary Field: On the Changing Reception of Bulgarian Literature in Poland

Magdalena Pytlak

<https://orcid.org/0000-0002-0303-7162>

JAGIELLONIAN UNIVERSITY IN KRAKÓW
magdalena.pytlak@uj.edu.pl

Data zgłoszenia: 5.09.2019 r. | Data akceptacji: 17.04.2020 r.

ABSTRACT | This article is a commentary on the changing reception of Bulgarian literature in Poland in 2018 and 2019. Using Pierre Bourdieu's theory of the literary field, it shows the mechanisms of recognition by the main actors within the field, including publishers, media, and others. The analysis focuses on three books translated from Bulgarian to Polish in 2018: *Sofia Berlin*, by Plamen Doynov, and *Koniec minotaurów* (*The End of the Minotaurs*) and *Fizyka smutku* (*The Physics of Sorrow*), both by Georgi Gospodinov. The analysis is made on two levels. One is generic, owing to the fact that two of the three books are poetry. The second is authorial, as two of the books are by the same author.

KEYWORDS | translation, literary reception, literary field, Bulgarian literature in Poland

W komentarzu do przekładów literatury bułgarskiej w Polsce z 2014 roku do omówienia problemu zaproponowałam teorię pola literackiego Pierre'a Bourdieu¹, która w przypadku bibliografii za rok 2018 ponownie wydaje się doskonałym narzędziem opisu. Pozwala ona bowiem nie tylko omówić samą bibliografię, lecz również skomentować zmiany, jakie zaszły w tym obszarze. Przypomnę, że pole literackie jest wycinkiem produkcji kulturowej, która z kolei, wraz z innymi polami (m.in. politycznym, ekonomicznym i medialnym), znajduje się w polu władzy. Każde z pól tworzą jego aktorzy. W przypadku pola literackiego są to twórcy, czytelnicy, wydawcy, media itd., których polscy komentatorzy badań francuskiego socjologa grupują w praktycznych podczas opisu kategoriach: środowiska, nagród i krytyki². Samo pole literackie oscyluje między dwiema formami kapitału: kapitałem ekonomicznym (zyski finansowe, opłacalność) oraz kapitałem symbolicznym (prestż, uznanie). Obszary te mogą się przecinać, dopełniać lub wykluczać. Kapitał symboliczny może z czasem przekształcić się w kapitał ekonomiczny. Mimo niemal całkowitego przeciwieństwa obie siły pozostają w stałej zależności, oba porządki współistnieją i współtworzą pole³.

W przypadku tłumaczenia literackiego sytuacja wygląda nieco inaczej, ponieważ kapitał posiada nie tylko autor, jego tłumacz i wydawcy (zarówno oryginału, jak i przekładu), lecz także kultura i literatura, którą reprezentują. W artykule *Na obrzeżach pola literackiego. Komentarz do Bibliografii przekładów literatury bułgarskiej w Polsce w 2014 roku* skonstatowałam, że literatura bułgarska w Polsce „nie posiada kapitału ekonomicznego, a możliwość (szybkiej) zmiany tej sytuacji obecnie nie wydaje się możliwa. Jediną możliwością powodzenia zdaje się w tym wypadku wartość symboliczna — to właśnie jej sukcesywne podnoszenie daje szansę, by z czasem część kapitału symbolicznego przekształciła się w kapitał ekonomiczny. Proces ten jednak w dużym stopniu uzależniony jest od aktorów/institucji pola kultury wyjściowej”⁴. Właśnie temu procesowi w ostatnich dwóch latach chciałabym się przyjrzeć.

W roku 2018 w Polsce ukazały się trzy publikacje książkowe oraz wiersze wydrukowane w czterech numerach czasopisma „Poezja Dzisiaj”⁵. Niniejsza analiza skupia się na tych pierwszych, dotyczy bowiem — jak zostało zazna-

1 M. Pytlak, 2015: *Na obrzeżach pola literackiego. Komentarz do Bibliografii przekładów literatury bułgarskiej w Polsce w 2014 roku*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 6, cz. 2: *Bibliografia przekładów literatur słowiańskich (2014)*, s. 15—26.

2 G. Jankowicz et al., 2014: *Literatura polska po 1989 roku w świetle teorii Pierre'a Bourdieu. Raport z badań*. Kraków, Korporacja Ha!art, s. 125—136.

3 P. Bourdieu, 2007: *Reguły sztuki. Geneza i struktura pola literackiego*. A. Zawadzki, tłum. Kraków, Universitas, s. 219—220.

4 M. Pytlak, 2015: *Na obrzeżach pola literackiego...*, s. 17.

5 Zob. *Bibliografię przekładów literatury bułgarskiej w Polsce w 2018 roku* zamieszczoną w niniejszym tomie.

czone w tytule — recepcji, która w przypadku publikacji rozproszonych jest trudna do zbadania.

Wzmiankowane publikacje można zestawiać na kilku płaszczyznach, wśród których najbardziej obrazowe wydają się dwie: gatunkowa — dwie książki to tomiki poetyckie, oraz autorska — dwie łączy nazwisko twórcy. Książki poetyckie to *Sofia Berlin* Płamena Dojnowa⁶ oraz dwujęzyczne wydanie *Koniec minotaurów* Georgiego Gospodinowa⁷. Przyjrzyjmy się zatem aktorom pola — autorom, wydawcom i tłumaczom — oraz ich wpływowi na odbiór omawianych utworów. Zdecydowanie bardziej rozpoznawalnym w Polsce pisarzem jest Gospodinow. Na polskim rynku funkcjonuje kilka przekładów jego książek⁸, kilkakrotnie był gościem festiwalu literackich i spotkań z czytelnikami⁹, a w 2015 roku w Poznaniu odbyła się premiera opery Aleksandra Nowaka z librettem napisanym przez Bułgara¹⁰. Tomik Dojnowa jest natomiast pierwszą książką poety wydaną w Polsce. Jeśli chodzi o tłumaczy, oba tomiki przełożone zostały przez zespoły translatorskie. Odnotować trzeba również fakt, że wiersze Dojnowa przełożyli najbardziej rozpoznawalni tłumacze literatury bułgarskiej na język polski — Hanna Karpińska i Wojciech Gałązka oraz tandem Dymitr i Dorota Dobrew (mieszkający w Polsce Bułgar wraz z żoną — cenioną tłumaczką literatury czeskiej). Natomiast poezja Gospodinowa spolszczona została przez dwójkę bułgarskich polonistów — Kruma Krumowa oraz Sewerinę Płaczkową, którzy, co zrozumiałe, częściej tłumaczą na język bułgarski i w tamtym środowisku są bardziej znani.

W przypadku recepcji kluczowa okazała się jednak pozycja wydawcy, a dokładniej — kontekst powstania przekładów. Tłumaczenie poezji Gospodinowa powstało z potrzeby i determinacji tłumaczy i ukazało się jako wydawnictwo niemal butikowe. Książki nie da się nabyć przez Internet, nie można też znaleźć informacji na temat ewentualnej sprzedaży stacjonarnej¹¹.

Przekład *Sofia Berlin* natomiast powstał dzięki nominacji Dojnowa do nagrody Europejski Poeta Wolności. Warto przybliżyć w tym miejscu koncepcję

6 P. Dojnow, 2018: *Sofia Berlin*. H. Karpińska, D. Dobrew, D. Dobrew, W. Gałązka, tłum. Gdańsk, Instytut Kultury Miejskiej.

7 G. Gospodinow, 2018: *Koniec minotaurów*. K. Krumow, S. Płaczkowa, tłum. Łódź, Dom Literatury.

8 G. Gospodinow, 2009: *Powieść naturalna*. M. Hożewska-Todorow, tłum. Sejny, Wydawnictwo Pogranicze; G. Gospodinow, 2011: *I inne historie*. M. Pytlak, tłum. Sejny, Wydawnictwo Pogranicze.

9 Między innymi Międzynarodowego Festiwalu Opowiadania we Wrocławiu czy Festiwalu Conrada w Krakowie.

10 *Space opera. Opera w dwóch aktach i szesnastu scenach*. Muzyka: A. Nowak. Libretto: G. Gospodinow. Premiera: 14.03.2015, Teatr Wielki w Poznaniu.

11 Dzięki informacji przekazanej przez Kruma Krumowa wiem, że książka trafi do księgarń pod koniec 2019 roku.

samej nagrody, ma ona bowiem wpływ na powstanie tłumaczenia. Jak czytamy na stronie wydarzenia:

Nagroda Literacka Europejski Poeta Wolności to wyróżnienie szczególnie — ma ona za zadanie wspierać europejską poezję, tego szczególnie ważnego medium, choć często pomijanego w naszym świecie. W każdej edycji konkursu nominowanych jest siedem autorek i autorów z siedmiu europejskich państw. Co ważne, nominacje do finału zgłaszają tłumacze, którzy jednocześnie proponują swoją wizję przekładu danego twórcy¹².

Ergo: to tłumacze prezentują wybranych przez siebie twórców, następnie kapituła podejmuje decyzję o wyborze finalistów, których wiersze wydane zostają przed festiwalem przez gdański Instytut Kultury Miejskiej. Jest jeszcze jeden element, który należy odnotować. Kraje, z których mogą pochodzić nominowani poeci, są uprzednio losowane. Jak czytamy w regulaminie:

1. Każda edycja Nagrody trwa 2 lata i składa się z 10 etapów:
 - 1.1. etap pierwszy — rok 0, marzec — losowanie państw, które wezmą udział w procedurze konkursowej, wyłaniającej laureata Nagrody,
 - 1.2. etap drugi — rok 0, kwiecień—maj — Organizator zaprasza maksymalnie po 5 (pięciu) tłumaczy z każdego państwa do zgłaszania kandydatur zagranicznych oraz (w przypadku tomów polskich autorów), redakcje co najmniej 10 wydawnictw literackich/czasopism do zgłaszania polskich kandydatur,
 - 1.3. etap trzeci — rok 0, wrzesień — zgłoszenie kandydatur do Nagrody; zgodnie z kryteriami przyjętymi w Regulaminie Nagrody; każdy zaproszony tłumacz może zgłosić jeden tom z właściwego dla swych zainteresowań państwa, a w przypadku książek polskich autorów każde zaproszone wydawnictwo literackie/czasopismo także może zgłosić tylko jeden tom;
 - 1.4. etap czwarty — rok 0, październik—listopad — pierwsze posiedzenie Jury Nagrody i ogłoszenie nominacji do Nagrody¹³.

A zatem po wyłonieniu krajów, których literaccy przedstawiciele wezmą udział w konkursie, jury kontaktuje się z wybranymi tłumaczami i to spośród tych maksymalnie pięciu propozycji wybiera poetę do nominacji. Sama nominacja wiąże się z wydaniem całego tomiku poetyckiego w przekładzie na język polski¹⁴.

12 Dostępne w Internecie: <http://europejskipoetawolnosc.pl/o-nagrodzie/> [dostęp: 20.08.2019].

13 Dostępne w Internecie: http://europejskipoetawolnosc.pl/wp-content/uploads/2015/10/URM_2017_7_1092.pdf [dostęp: 20.08.2019].

14 Zgodnie z kolejnymi punktami Regulaminu: „1.5. etap piąty — rok 1, kwiecień — złożenie tłumaczeń książek na język polski w Biurze Nagrody; 1.6. etap szósty — rok 1,

Zasięg omawianych publikacji poetyckich w doskonały sposób obrazuje siłę aktorów pola literackiego oraz ich wpływ na samo pole. Żaden z podmiotów wydających tomy bułgarskich poetów w 2018 roku wydawnictwem *sensu stricto* nie jest. W obu przypadkach mamy do czynienia z samorządowymi instytucjami kultury, które w ramach działań związanych z promocją czytelnictwa publikują literaturę¹⁵. Dlatego kluczowy dla recepcji okazał się kontekst. Organizatorzy międzynarodowej nagrody literackiej Europejski Poeta Wolności oraz towarzyszącego jej festiwalu nie tylko dbają o promocję, lecz także inicjują spotkania i wywiady z nominowanymi¹⁶, zapewniają również omówienia krytyczne ich dzieł. Nagroda jest promowana za pośrednictwem kont w mediach społecznościowych oraz poświęconego jej kanału w serwisie YouTube, gdzie opublikowane zostały krytyczne omówienia nominowanych książek poetyckich. Twórczości Dojnowa dotyczyła także ponad dwudziestominutowa rozmowa prof. Piotra Śliwińskiego z dr. hab. Marcinem Jaworskim¹⁷. Recenzje tomiku ukazały się również w prasie drukowanej¹⁸ oraz w Internecie¹⁹. W tym sensie *Koniec minotaurów* można nazwać wydawnictwem „samodzielnym” i niemal niezauważonym. Wiersze Gospodinowa są wzmiankowane jedynie w dwóch miejscach. Zdjęcie jednego z utworów zamieścił na swoim profilu na portalu społecznościowym Facebook niszowy magazyn kulturalny „Stoner Polski”, zdjęcie innego wiersza opublikował w tym samym medium poeta Rafał Wawrzynczyk, a jeszcze inny wiersz znalazł się na platformie Twitter, na koncie Roberta Rutkowskiego związanego z Domem Literatury. Temu drugiemu posłużył on jako pretekst do konstatacji na temat gorszego traktowania poezji przez krytykę literacką. Wawrzynczyk pisze:

Nie było w 2018 lepszego przykładu na to, jak poślednie miejsce zajmuje poezja na mapie mentalnej środowiska czytelniczego. Mniej więcej równolegle z szeroko komentowaną *Fizyką smutku* Gospodinowa wyszedł *Koniec minotaurów*, obszerny wybór jego wierszy, o którym nie wspominał bodaj nikt i nigdzie²⁰.

maj—grudzień — publikacja przekładów tomów obcojęzycznych w serii: Europejski Poeta Wolności — Nominacje”. Zob. ibidem.

15 Faktem jest, iż łódzki Dom Literatury ma sporo regularnych projektów wydawniczych, spośród których najbardziej znany to czasopismo „Tygiel Kultury”.

16 Są to kolejne punkty Regulaminu (zob. pkt 1.7).

17 Dostępne w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=AACP-X4hvyE> [dostęp: 20.08.2019].

18 M. Sowiński, 2018: *Ironia i polityka*. „Tygodnik Powszechny”, nr 12 (dodatek).

19 K. Młynarska, 2018: *Sofia Berlin — Plamen Dojnow*. Portal Szuflada.net. Dostępne w Internecie: <http://szuflada.net/sofia-berlin-plamen-dojnow/> [dostęp: 20.08.2019].

20 Dostępne w Internecie: <https://www.facebook.com/Rafal.Wawrzynczyk/posts/984471891748967> [dostęp: 20.08.2019].

Poeta zupełnie pominął fakt roli wydawcy w promocji książki, jak również kwestię wagi pozycji wydawnictwa w polu literackim, co jeszcze lepiej obrazuje druga z proponowanych płaszczyzn analizy recepcji polskich przekładów literatury bułgarskiej w 2018 roku — płaszczyzna autorska. Jak słusznie bowiem zaznacza Wawrzyńczyk, w tym samym czasie nad Wisłą ukazała się również powieść Bułgara, której odbiór wśród polskich czytelników zdaje się bezprecedensowy.

Przekład *Fizyki smutku* został wydany w połowie września 2018 roku, ale cała machina promocyjna ruszyła na tyle wcześnie (i sprawnie), że do końca roku ukazało się dziewięć recenzji na blogach poświęconych literaturze, recenzja w programie „Czytelnia” na antenie radiowej Dwójki²¹ oraz wywiad z autorem w „Magazynie Świątecznym” „Gazety Wyborczej”²². Co więcej, książka została dostrzeżona w kilku zestawieniach²³, między innymi znalazła się wśród najlepszych zagranicznych książek roku 2018 według tygodnika „Polityka”²⁴. Na początku 2019 roku w kwartalniku „Książki. Magazyn do czytania” (a potem na stronie internetowej „Gazety Wyborczej”) ukazała się entuzjastyczna recenzja Krzysztofa Vargi, w której pisarz nazywa Gospodinowa „fenomenalnym Bułgarem” i przyznaje, że jego powieść czyta się „na jednym oddechu”²⁵. Co ciekawe, polski pisarz wskazuje na wspólnotę doświadczeń między Polakami i Bułgarami, a *Fizykę smutku* ogłasza powieścią „modelowo wręcz środkowoeuropejską”²⁶. Kolejną falę zainteresowania przyniosły nominacje do nagród. W maju 2019 roku tłumaczenie *Fizyki smutku* dostało nominację w kategorii przekład na język polski do Nagrody Literackiej Gdynia, w lipcu powieść znalazła się wśród półfinalistów Literackiej Nagrody Środkowoeuropejskiej Angelus²⁷. Podobnie jak w przypadku lauru Europejski Poeta Wolności, także te nagrody wiążą się z dodatkową promocją.

Osobną sferą funkcjonowania książki na polskim rynku czytelnicznym jest Instagram, gdzie w specjalnej kategorii, zwanej Bookstagramy, czytelnicy za

21 Audycja do odsłuchania w Internecie: <https://www.polskieradio.pl/8/2827/Artykul/2198502,Dwa-literackie-spojrzenia-na-Europe-SrodkowoWschodnia> [dostęp: 22.08.2019].

22 *Nasze dzieciństwo polegało na czekaniu. Z Georgim Gospodinowem rozmawia Michał Nogaś*, 2018. „Gazeta Wyborcza”, z 3—4 listopada, s. 18—19.

23 Między innymi subiektywne podsumowanie roku według Michała Nogaśa (*Nogaś na stronie*) oraz książka roku według jednego z najbardziej pozytywnych blogów literackich *Parapet Literacki*.

24 J. Sobolewska, 2018: *Książki-świat*. „Polityka”, nr 51/52 (3191), s. 114.

25 K. Varga, 2019: *Przedstawiam wam wielkiego Bułgara. Wschodni spleen. Czyli nasz*. „Książki. Magazyn do czytania”, nr 1/34.

26 Ibidem.

27 Tekst został ukończony zanim powieść otrzymała nagrodę Angelus.

pomocą zdjęć i haseł (tzw. hasztagów) wzajemnie polecają sobie lektury. W tym serwisie społecznościowym #fizykasmutku pojawia się 68 razy. Zdjęciom okładki (w różnych aranżacjach) towarzyszą cytaty z książki (w tym także ręcznie przepisywane) oraz krótkie opinie.

Podsumowując, zaznaczyć należy, że tomik *Koniec minotaurów* nie doczekał się żadnej recenzji, pojawił się trzy razy w formie krótkiej informacji lub zdjęcia na portalach społecznościowych Facebook oraz Tweeter. Informacje na temat *Fizyki smutku* natomiast zamieszczono w prasie drukowanej trzykrotnie (recenzja, wywiad z autorem, zestawienie książek roku), w piętnastu recenzjach i czterech zestawieniach na portalach i blogach poświęconych literaturze²⁸, w formie dwóch recenzji mówionych (YouTube)²⁹, w dwóch audycjach radiowych³⁰, w materiałach promocyjnych dwóch nagród literackich oraz na Instagramie.

Zestawienie obu wydanych w tym samym czasie książek Georgiego Gospodinowa doskonale pokazuje wagę aktorów pola literackiego. Wydawnictwo Literackie, którego nakładem ukazała się powieść Bułgara, ma zdecydowanie silniejszą pozycję na rynku niż łódzki Dom Literatury, ale też jako wydawnictwo komercyjne utrzymuje się ze sprzedaży książek, dlatego dba o ich promocję.

28 Recenzje dostępne w Internecie: <http://bookiecik.pl/w-labiryncie-zycia-fizyka-smutku-georgi-gospodinow/>; <http://melancholiacodziennosci.blogspot.com/2018/10/recenzja-fizyka-smutku-georgi-gospodinow.html#comment-form>; <http://www.mniejniz100slow.pl/powiesci/fizyka-smutku-georgi-gospodinow/>; <http://www.owcazksiazka.pl/2018/11/georgi-gospodinow-fizyka-smutku.html>; <https://coczytamiogladam.blogspot.com/2018/>; <https://www.wywrota.pl/ksiazka/60978-kilka-slow-na-temat-smutku-georgi-gospod.html>; <https://monweg.blogspot.com/2018/09/fizyka-smutku-georgi-gospodinow.html>; <https://dziennikiurzednicze.org/2018/12/29/georgi-gospodinow-fizyka-smutku-wydawnictwo-literackie-2018/>; <http://spacerwsrodslow.blogspot.com/2019/02/georgi-gospodinow-fizyka-smutku.html>; <https://www.speculatio.pl/fizyka-smutku/>; <http://lifestyllook.blogspot.com/2019/04/fizyka-smutku-georgi-gospodinow.html>; <http://www.zgodzinski.com/zosienka/wiadomosci/georgi-gospodinow-fizyka-smutku-usmiech-przez-lzy/>; <https://slovozaslovo.pl/index.php/2019/02/20/w-labiryncie-minotaura-georgi-gospodinow-fizyka-smutku/>; <https://pudelka-zapalek.pl/fizyka-smutku/>; <https://statekglupcow.pl/2019/05/12/fizyka-smutku-georgi-gospodinow/>. Książki roku 2018: <https://www.parapetliteracki.pl/podsumowanie-2018/>; <https://melancholiacodziennosci.blogspot.com/2019/01/najlepsze-powiesci-2018-roku-zdaniem.html?m=1>; <https://mikolajmarszycki.natemat.pl/259475.podsumowanie-2018-r-cz-v-ostatnia-literatura-zagraniczna>; <https://www.facebook.com/nogasnastronie/posts/2137643216285709/> [dostęp: 22.08.2019].

29 Kanały Madri oraz Vlog o książkach. Dostępne w Internecie: <https://www.youtube.com/watch?v=3tjrsO7u3Xw> oraz <https://www.youtube.com/watch?v=EornHUGozaA&t=957s> [dostęp: 22.08.2019].

30 Poza wspomnianą audycją *Czytelnia* w programie drugim Polskiego Radia, książka została omówiona w *Poczytalnych* na antenie radia Tok.fm. Dostępne w Internecie: <https://audycje.tokfm.pl/podcast/O-Fizyce-smutku-Georgija-Gospodinowa/71763> [dostęp: 22.08.2019].

Drugim decydującym czynnikiem (podobnie jak w przypadku książki Płamena Dojnowa) są nominacje do nagród literackich oraz rozpoznawalność, jaką ze sobą noszą. W tym miejscu należy zaakcentować, że *Fizyka smutku* nie ukazałaby się w Polsce, gdyby nie inna nagroda. Chodzi o międzynarodową Nagrodę im. Jana Michalskiego, którą powieść została uhonorowana w 2016 roku. Warto przyjrzeć się temu faktowi, ponieważ odsłania on na wielu poziomach mechanizmy polityki przekładowej, a tym samym funkcjonowanie pola literatury tłumaczonej. Jak możemy przeczytać na stronie Fundacji Jana Michalskiego, nagroda przyznawana jest „corocznie autorowi wyróżniającego się dzieła literatury światowej. Oryginalność nagrody polega na jej wielokulturowym charakterze. Uhonorowani nią pisarze z całego świata dostaną tym samym szansę na zdobycie uznania na międzynarodowej scenie literackiej”³¹. Jury składa się z „wielojęzycznych pisarzy”³² (obecnie: Charles Dantzig, Jacek Dehnel, Alicia Giménez Bartlett, Andrey Kurkov i Shashi Tharoor) pod przewodnictwem Very Michalski-Hoffmann. Oznacza to, że zgłaszane książki muszą być napisane bądź przełożone na język znany wszystkim członkom jury, a zatem na jeden z tzw. języków wiodących. W przypadku utworu *Gospodinowa* były to: angielski, niemiecki oraz francuski. Otrzymanie przez bułgarskiego autora tej prestiżowej nagrody stało się niejako rekomendacją dla wydania powieści w języku polskim. Nie dziwi także wybór wydawnictwa, dokonany nie ze względu na bezsporną jakość dzieła, lecz na fakt powiązania Nagrody im. Jana Michalskiego z Wydawnictwem Literackim przez osobę Very Michalski-Hoffmann — założycielki nagrody, przewodniczącej jej kapituły oraz właścicielki krakowskiej oficyny.

Rok 2018 przyniósł jedynie trzy publikacje książkowe w przekładzie z języka bułgarskiego na polski, lecz zestawiając tę niewielką liczbę z latami poprzednimi, odnotować trzeba znaczący wzrost. W roku 2016 ukazała się bowiem tylko jedna książka poetycka, a w 2017 roku — jedna powieść. Co więcej, tom Płamena Dojnowa oraz utwór Georgiego Gospodinowa zostały zauważone przez najważniejszych aktorów pola literackiego — środowisko, nagrody oraz krytykę. Czy dwa tytuły wystarczą jednak, aby kapitał symboliczny bułgarskiej literatury faktycznie wzrósł, a następnie utrzymał swą wartość? Z pewnością nie. Nie ulega natomiast wątpliwości, że literatura bułgarska zaznaczyła w 2018 roku swą obecność na polu literatury tłumaczonej w Polsce, co przy wsparciu instytucjonalnym ze strony kultury wyjściowej ma szansę na dalszy rozwój.

31 Dostępne w Internecie: <http://www.fondation-janmichalski.com/pl/prix-jan-michalski/> [dostęp: 22.08.2019].

32 Ibidem.

Literatura

- Bourdieu P., 2007: *Reguły sztuki. Geneza i struktura pola literackiego*. A. Zawadzki, tłum. Kraków, Universitas.
- Jankowicz G. et al., 2014: *Literatura polska po 1989 roku w świetle teorii Pierre'a Bourdieu. Raport z badań*. Kraków, Korporacja Ha!art.
- Młynarska K., 2018: *Sofia Berlin — Płamen Dojnow*. Portal Szufłada.net. Dostępne w Internecie: <http://szufłada.net/sofia-berlin-plamen-dojnow/> [dostęp: 20.08.2019].
- Nasze dzieciństwo polegało na czekaniu. Z Georgim Gospodinowem rozmawia Michał Nogaś*, 2018. „Gazeta Wyborcza”, z 3—4 listopada, s. 18—19.
- Pytlak M., 2015: *Na obrzeżach pola literackiego. Komentarz do Bibliografii przekładów literatury bułgarskiej w Polsce w 2014 roku*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 6, cz. 2: *Bibliografia przekładów literatur słowiańskich (2014)*, s. 15—26.
- Sobolewska J., 2018: *Książki-świat*. „Polityka”, nr 51/52 (3191), s. 114.
- Sowiński M., 2018: *Ironia i polityka*. „Tygodnik Powszechny”, nr 12 (dodatek).
- Varga K., 2019: *Przedstawiam wam wielkiego Bułgara. Wschodni spleen. Czyli nasz*. „Książki. Magazyn do czytania”, nr 1/34.

Магдалена Питлак

Попълване на литературното поле

За промяна в рецепцията на българската литература в Полша

РЕЗЮМЕ | През 2018 г. в Полша, освен преводи на българската поезия в публикувани в списание „Poezja Dzisiaj“ („Поезия днес“), са издадени три книги: *София Берлин* на Пламен Дойнов, *Физика на тъгата* и *Краят на минотаврите* на Георги Господинов. Текстът се фокусира върху рецепцията на книгите, като се опитва да проследи нейната зависимост от агентите в литературното поле. Използвайки теорията на Пиер Бурдьо разглеждам публикуваните книги на две нива — жанровото (тъй като две от трите книги са поетически) и авторското (две книги са написани от един автор). Статията показва как позицията на издателството, наградите и критиката влияят върху мястото на отделните книги в литературното поле на преводната художествена литература в Полша.

КЛЮЧОВИ ДУМИ | превод, рецепция, литературно поле, българската литература в Полша

Magdalena Pytlak

The Filling of the Literary Field: On the Changing Reception of Bulgarian Literature in Poland

SUMMARY | Besides the publication of Polish translations of Bulgarian poetry in “Poezja Dzisiaj” (*Poetry Today*), 2018 also saw the translation into Polish of three Bulgarian novels: *Sofia Berlin* by Plamen Doynov, and, both by Georgi Gospodinov, *The Physics of Sorrow* and *The End of the Minotaurs*. This article text focuses on the reception of the books and attributes the qualities of this reception to agents in the literary field as theorized by Pierre Bourdieu. I examine published books on two levels — first, on the level of genre, since two of the three books are poetic; second, on the authorial level (two of the books having been written by the same author). The article shows how the authority of publishing houses, awards, and critics influences the position of individual books in the literary field of translated literature in Poland.

KEYWORDS | translation, literary reception, literary field, Bulgarian literature in Poland

MAGDALENA PYTLAK | dr, literaturoznawczyni, bułgarystka, adiunkt w Instytucie Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Jej zainteresowania naukowe obejmują współczesną literaturę i kulturę bułgarską oraz szeroko rozumianą translatologię. Autorka książki *Polifoniczność w przekładzie. O tym jak Polacy i Bułgarzy czytają „Biesy” Fiodora Dostojewskiego* (2013), licznych publikacji naukowych oraz tekstów popularnonaukowych. Tłumaczka literatury bułgarskiej na język polski.

Bibliografia przekładów literatury polskiej w Bułgarii w 2018 roku

Publikacje książkowe

1. **Giedroyc Jerzy:** *Autobiografia na cztery ręce / Avtobiografiâ za četiri r"ce.*
Prev. Silviâ B o r i s o v a . Sofiâ, Izdatelstvo Kolibri, 2018, 374 s. [proza].
2. **Gombrowicz Witold:** *Kosmos / Kosmos.*
Prev. Katerina K o k i n o v a . Sofiâ, Izdatelstvo Panorama, 2018, 207 s.
[proza].
3. **Kania Robert:** *Wołynie i inne wiersze / Prizivi i drugi stihotvoreniâ.*
Prev. L"čezar S e l â š k i . Sofiâ, Izdatelstvo „Vaân”, 2018, 32 s. [poezja].
Almas / Almas, s. 8.
Chodelka 1942 / Hodelka 1942, s. 5.
czereśnie / čereši, s. 17.
dzień w mieście / edin den v grada, s. 15.
historia / istoriâ, s. 14.
koniec wojny / kraj na vojnata, s. 18.
lato / lâto, s. 6.
odyseja 1999 / odiseâ 1999, s. 13.
palenie 1945 / gorene 1945, s. 12.
Paryż 2015 / Pariž 2015, s. 11.
pierwszego sierpnia roku dwa tysiące któregoś / p"rvi avgust dve hilâdi
nâkoâ si godina, s. 16.
po / sled, s. 25—26.

*polsko gradče**, s. 23.
*posleden priziv**, s. 29.
poszukiwanie ciała / t"rsene na telata, s. 9.
pożółkły / pož"ltâl, s. 24.
*prizivi**, s. 7.
przcisk / natiskane, s. 21.
*razmazan**, s. 10.
*vtoro stihotvorenje za Eliza Klos**, s. 22.
Warszawa / Varšava, s. 30.
wers trzydziesty dziewięty / stih trideset i deveti, s. 28.
z Barańczaka / po Barančak, s. 20.
z Krynickiego / po Krinicki, s. 19.
z Lowella / po Louel, s. 27.

4. **Karpowicz Ignacy:** *Ości / Osti*.

Prev. Liliâ V a č e v a. Sofiâ, Izdatelstvo „Geâ-Libris”, 2018, 348 s. [proza].

5. **Lipska Ewa:** *Czytnik linii papilarnych / Do posleden d"h*.

Prev. Vera D e â n o v a. Sofiâ, Izdatelstvo „Ergo”, 2018, 57 s. [poezja].

[Z tomu *Czytnik linii papilarnych / Četec na papilarni linii*]

***(*Życie...*) / ***(*Život"t...*), s. 27.

Arytmetyka / Aritmetika, s. 28.

Bankiet / Banket, s. 9.

Bezdomny wiersz / Bezdomno stihotvorenje, s. 34.

Bunt młodych / Bunt"t na mladite, s. 30.

Czytnik linii papilarnych / Četec na papilarni linii, s. 10.

Do utraty tchu / Do posleden d"h, s. 17.

Kilka słów o etyce / Nâkolko dumi za etikata, s. 18.

Kilka słów o ksenofobii / Nâkolko dumi za ksenofobiâta, s. 36.

Krople do oczu / Kapka za oči, s. 25.

Młodość / Mladostta, s. 11.

Nie będzie inaczej / Ne še b"de drugoâce, s. 19.

Nigdy tu nie wrócę / Nâma nikoga da se v"rna tuk, s. 15.

Odwaga / Hrabrostta, s. 23.

Parę słów o tej nocy / Nâkolko dumi za тази noš, s. 22.

Plany na przyszłość / Planovete na b"deše, s. 31–32.

Polowanie / Lov, s. 33.

Przepaść / Bezdna, s. 35.

Ptaka / Ptica, s. 14.

Rebus / Rebus, s. 7–8.

Samotność / Samotata, s. 16.

Stracona szansa / Propusnat šans, s. 37.

Świadkowie / Svideteli, s. 21.

Świat / Svet"t, s. 38.

Wielki Wybuch / Golemiât vzriv, s. 29.

Wyszli. Nie wrócili / Izlâzoha. Ne se v"rna, s. 20.

Zakochanie / Vlûbenost, s. 24.

Złote gody / Zlatna svatba, s. 26.

Życie / Život"t, s. 12.

[Z tomu *Pamięć operacyjna / Operacionna pamet*]

Awaria świata / Avariâ v sveta, s. 48.

Bitwa pod Rozumem / Bitkata kraj stenite na Razuma, s. 47.

Byliśmy jeszcze Wszyscy / Bâhme vse oše vsički, s. 53.

Chłodnia / Hladilna kamera, s. 51.

Historia / Istoriâta, s. 43.

Latający obiekt / Letâš obekt, s. 42.

Mafia / Mafiâ, s. 41.

O sobie bez narzekań / Za sebe si bez hlenč, s. 50.

Obraz. Nieznany autor / Kartina. Avtor"t neizvesten, s. 49.

Pamięć operacyjna / Operacionna pamet, s. 45.

Strach / Strah, s. 44.

Sztuczna inteligencja / Izkustven intelekt, s. 54.

Wirująca nadzieja / Vodov"ртеžna nadežda, s. 46.

Wykrywacz kłamstw / Detektor za l"žata, s. 52.

6. **Moczarski Kazimierz:** *Rozmowy z katem / Razgovori s palača*.

Prev. Bogdan G l i š e v. Sofiâ, Izdatelstvo „Riva”, 2018, 463 s. [proza].

7. **Mróz Remigiusz:** *Nieodnaleziona / I nikoga ne â otkriha*.

Prev. Vasil V e l č e v. Sofiâ, Izdatelsvto ERA, 2018, 351 s. [proza].

8. **Müldner-Nieckowski Piotr:** *Igła: wiersze wybrane / Igla: izbrani stihotvoreniâ*. Prev. L"čezar S e l â š k i. Sofiâ, Izdatelstvo „Vaân”, 2018, 183 s. [poezja].

[Z tomu *Ludzki wynalazek / Čoveško izobretenie*]

Dyżur / Dežurstvo, s. 9.

Igła / Igla, s. 7.

Przydział / Po razpredelenie, s. 11.

[Z tomu *Wilgoć / Vlaga*]

Sen w kabinie / S"n v kaütata, s. 13.

Sto pozdrowień przyniesionych ukradkiem jesienią 1956 roku / Sto pozdrava predadeni tajno prez esenta na 1956 godina, s. 17.

[Z tomu *Za kobietą tren / Elegiâ za ženata*]

Tren cichy / Tiha elegiâ, s. 29.

Tren dopiero do napisania / Elegiâ, koâto predstoi da b"de napisana, s. 53.

- Tren kuchenny / Kuhnenska elegiâ*, s. 25.
Tren meczowy / Elegiâ za futbolniâ mač, s. 37.
Tren muzealny / Muzejna elegiâ, s. 61.
Tren o chwili / Elegiâ za edin nelov"k moment, s. 69.
Tren o domu / Elegiâ za našiâ dom, s. 31.
Tren o męczennikach / Elegiâ za m"čenicite, s. 35.
Tren o nich / Elegiâ za tâh, s. 33.
Tren o słowikach / Elegiâ za slaveite, s. 65.
Tren o zmysłach / Elegiâ za setivata, s. 41.
Tren o znakach / Elegiâ za znacite, s. 43.
Tren palny / Zapalitelna elegiâ, s. 59.
Tren piętnastominutowy / Elegiâ za petnajsette minuti, s. 27.
Tren sąsiedzki / S"sedska elegiâ, s. 45.
Tren sierpniowy / Avgustovska elegiâ, s. 49.
Tren słoneczny / Sl"nčeva elegiâ, s. 47.
Tren spóźniony / Zak"snâla elegiâ, s. 51.
Tren suchy / Elegiâ bez s"lzi, s. 23.
Tren winny / Elegiâ za vinata, s. 55.
Tren ze zdjęcia / Elegiâ za edna naša snimka, s. 57.
Tren zielony / Zelena elegiâ, s. 71.
Za kobietą tren / Elegiâ za ženata, s. 63.
- [Z tomu *Park / Park*]
- Całą noc / Prez câlata noš*, s. 77.
Czekasz cały dzień / Čakaš câl den, s. 79.
Do Agnieszki W. / Do Agneška V., s. 81.
Gdy pomyślę... / Kogato si pomislâ..., s. 83.
Idzie przez park / V"rvi prez parka, s. 87.
Koniec czerwca / Kraât na ũni, s. 89.
Majowe zdjęcie / Majska fotografiâ, s. 91.
Moje dzieci / Moite deca, s. 93.
O myśleniu / Za misleneto, s. 97.
Osiem dni temu przed wielu laty pod Smoleńskiem
rozbił się polski samolot / Predi osem dni,
nâkolko godini nazad v Smolensk se razbi polski samolet,
 s. 95.
Podróże / P"tuvaniâ, s. 75.
Powrót żony / Zavr"šaneto na žena mi, s. 101.
Przed podwieczorkiem / Predi sledobednata zakuska, s. 103.
Przypalanie papierosa / Pripalvane na cigara, s. 73.
Spokój / Spokojstvie, s. 107.

Stojąc przy słupie wysokiego napięcia / Stoejki do st"lb za visoko napreženie, s. 109.

Syn mówi o małżeństwie / Sin"t mi govori za braka, s. 111.

Syn odjeżdża / Sin"t mi zaminava, s. 99.

Syn wraca / Sin"t mi se zavr"ša, s. 105.

Syn zapowiada wyjazd / Sin"t mi zaâvi, če zaminava, s. 121.

W mojej klasie / V moâta klasna staâ, s. 113.

Za radą przyjaciół / Sledvajki s"veta na priâtelite, s. 117.

Zanim wstanę z krzesła / Predi da stana ot stola, s. 119.

[Z tomu *Schody / St"pala*]

Budynek przy ulicy Kwiatowej / Sgradata na ulica Kvâtova, s. 137.

Cztery drogi do nieba / Četiri p"tâ do nebeto, s. 157.

Drzewo / D"rvo, s. 139.

Huk w głowie od manipulacji w sprawie lotnictwa polskiego / Bučene v glavata ot manipulaciâta v"v vr"zka s polskata aviaciâ, s. 129.

Jak z nim rozmawiać gdy nienawidzi / Kak da razgovarâm s nego, kogato mrazi vsičko, s. 131.

Kocham / Obiçam, s. 133.

LifeStyle w czasach New World Order / Lajfstajl v"v vremenata na Nũ U"rld Ord"r, s. 125.

Mątwą / Sepiâ, s. 135.

Na śmierć Andrzeja Bursy w 1957 roku / Po povod sm"rtta na Andžej Bursa prez 1957 godina, s. 143.

Pies nasz codzienny / Našeto vsekidnevno kuče, s. 145.

Płomienie / Plam"ci, s. 147.

Po moim ojcu / Sled končinata na baša mi, s. 153.

Podkowa Leśna / Podkova lešna, s. 155.

Schody / St"pala, s. 161.

Sędzia losuje co się z tobą stanie / S"diâta tegli žrebij za tvoeto b"deše, s. 163.

Szkic o chwili / Skica za miga, s. 123.

Trzy centymetry / Tri santimetra, s. 141.

Ukradkiem / Kradeškom, s. 165.

Widzowie / Zriteli, s. 171.

Wieżowce / Nebost"rgači, s. 167.

Zegar / Časovnik, s. 175.

Zza kulis cierpliwości / Izzad kulisite na t"rpenieto, s. 173.

9. **Potocki Jan**: *Manuscrit trouvée à Saragosse / R"kopis, nameren v Saragosa*. Prev. Georgi C a n k o v. Sofiâ, Izdatelstvo Iztok—Zapad, 2018, 591 s. [proza].

10. **Szczygieł Mariusz**: *Zrób sobie raj / Napravi si raj*.
 Prev. Milena M i l e v a. Sofiâ, Izdatelstvo Paradoks, 2018, 275 s.
 [proza].

Publikacje w czasopismach

1. „Literaturen svât” 2018, br. 103.

Kamieńska Anna

***(*Łzo mojej matki...*) / ***(*Majčina s"lza...*)
 ***(*Nie ośleplem...*) / ***(*Ne oslepâh...*)
 ***(*Odejdę przepychając się przez powietrze...*) / ***(*Še si otida...*)
 ***(*Oglušah...*)*
 ***(*Rozstawali się kochankowie*) / ***(*V t"mna—tymna noš...*)
 ***(*Widziałam, jak...*) / ***(*Vidâh kak...*)
Anaksymander / Anaksimand"r
Anaksymander przybija do brzegów wygnania i zakłada miasto
Sozopol / Anaksimand"r pristiga na bregovete na izgnaniego
i osnovava grad Sozopol
*Definiâ**
Epitafium / Epitafiâ
Epitafium poety / Epitafiâ na poeta
Jesień / Esen
Książka / Kniga
Mewa / Čajka
Miasteczko nad Morzem Czarnym / Gradče nad Černo more
Miłość / Lŭbov
Niepokój / Nespokojstvie
*Prostranstvo**
Safo / Safo
Sozopol / Sozopol
Zapomnienie / Zabrava.
 Prev. Svetla G ũ r o v a, Mihail B e r b e r o v [poezja].

Nyczaj Stanisław

*Sam v grada**.
 Prev. L"čezar S e l â ŝ k i [proza].

2. „Literaturen svât” 2018, br. 104.

Ziemianin Adam

*Usmivkata na politika**.
 Prev. Georgi A n g e l o v [poezja].

3. „Literaturen svât” 2018, br. 105.

Nyczaj Stanisław

Poliptyk morski / Morski poliptih.

Prev. L"čezar S e l â š k i [poezja].

4. „Literaturen svât” 2018, br. 107.

Blicharz Renata

***(*Žyjemy sobie...*) / ***(*Živeem...*)

Abecadło / Abzuka

Droga / P"t

Ikar ocalony / Spaseniât Ikar

Kolekcjonerzy / Kolekcioneri

Nasza miłość / Našata lûbov

Odwiedziny / Posešenie

Temat na życie / Tema za života

Ulica / Ulica

Wieczorny spleen / Večeren splin

Zima ubiegłego roku / Zimata na minalata godina.

Prev. L"čezar S e l â š k i [poezja].

Bułgajewska-Grygiel Ewa

Barwy ochronne / Zašitni cvetove

Dwa portrety / Dva portreta

*Nostalgiczna pošenska kartička ot moreto**

*Portret na baba mi**

*Seans**

*Tak"v pejzaž**

Uciezka bezgrzesznej / Bâgstvoto na bezgrešnata

*Utro**

Wyznanie wiary / Izpovâdvane na vârata.

Prev. L"čezar S e l â š k i [poezja].

Kamińska Anna

***(*Da pogovorim otkroveno...*)*

Burza / Burâ

*Epitafiâ na momičeto**

Epitafium staremu / Epitafiâ na stareca

*Koj e tvoât sezon**

Muzeum / Muzej

Muzy / Muzi

Na ziemi — wojna / Na zemâta vojna

Napis / Nadpis

Ojcowie / Bašite

Pejzaż z głogiem / Pejzaż s glog
Pogrzeb Hioba / Pogrebenieto na Jov
Riła / Riła
W przytułku dla starców / V priiuta za starci
Wiatr / Vât"r
Zqb / Z"b
Źródło / Izvor.

Prev. Svetla G ũ r o v a, Mihail B e r b e r o v
 [poezja].

Rybowicz Jan

Akt miłosny albo życie / Rabota na lŭbovta, ili život
Ani jednej myśli / Ni edna mis"l
Codziennie Chrystus umiera w nas / Vseki den Hristos umira v nas
Dobra wiadomość / Dobrata novina
Drogowskaz / P"ten znak
Jeśli / Ako
List do samego siebie / Pismo do sebe si
Nad rzeką życia / Nad rekata na života
Trzeba żyć / Trâbva da se živee
Wolność / Svoboda
Wolność jest więzieniem / Svobodata e zatvor.

Prev. Georgi A n g e l o v [poezja].

Śpiewak Jan

Bułgaria / B"lgariâ.
 Prev. Elisaveta B a g r â n a [poezja].
 ***(*Podczas ulewy ujrzałem spadającą kroplę...*) /
 ***(*Z"rnah padaša kapka...*)
 ***(*Wpatruję się w pole...*) / ***(*Privižda mi se...*)
Matka / Majka.

Prev. P"rvan S t e f a n o v [poezja].

5. „Literaturen svât” 2018, br. 108.

Ważyk Adam

Gdzie sosna wielka / K"deto bor
Ptaki spalonej Warszawy / Pticite na izgorena Varšava
Spojrzenia / Pogledi.

Prev. P"rvan S t e f a n o v [poezja].

6. „Literaturen svât” 2018, br. 110.

Piętak Stanisław

***(*Ofiarują nam...*) / ***(*Predlagat ni moreta...*)
Pośrodku żywiołów / Sred stihite

Wiosna / Prolet.

Prev. Kr"stò St a n i š e v [poezja].

7. „Literaturen svät” 2018, br. 111.

Asnyk Adam

Astry / Astri.

Prev. Nikola V e n e t o v [poezja].

8. „Literaturen vestnik” 2018, br. 34.

Czechowicz Józef

Miłość / Lúbov.

Prev. Ivan V " l e v, s. 15 [poezja].

Front / Front

Na wsi / Na selo

O matce / Za mama

Obłoki / Oblaci.

Prev. Pet"r K a r a a n g o v, s. 47 [poezja].

Czyżewski Tytus

Hamlet w piwnicy / Hamlet v mazeto.

Prev. Antoaneta P o p o v a, s. 22 [poezja].

Hymn do maszyny mego ciała / Himn za mašinata na moeto tâlo

Wiersz o malarstwie / Stih za živopista.

Prev. Margreta G r i g o r o v a, s. 22—23 [poezja].

Dołęga-Mostowicz Tadeusz

Trzecia płeć / Tretiât pol.

Prev. Silviâ B o r i s o v a, s. 17 [proza].

Gałczyński Konstanty

Już kocham cię tyle lat / Obiçam te tolkoz godini

Rozmowa liryczna / Liričen razgovor.

Prev. P"rvan S t e f a n o v, s. 14 [poezja].

Grabiński Stefan

Szary pokój / Sivata staâ.

Prev. Kristiân Â n e v, s. 18—19 [proza].

Grupa Skamander

Nie występujemy z programem... / Ne predlagame programa...

Prev. Kristiân Â n e v, s. 7 [proza].

Iwaszkiewicz Jarosław

*Noc i gwiazdy / ***(Noš, zvezdi...)*

Deszcz / D"žd

Noc / Noš, s. 41

Telefon / Telefon, s. 15.

Prev. Ivan V " l e v [poezja].

Jasiński Bruno*Deszcz / D"žd.*

Prev. Antoaneta P o p o v a, s. 22 [poezja].

*Manifest w sprawie poezji futurystycznej /**Manifest po v"prosa za futurističnata poeziã.*

Prev. Kristiân Â n e v, s. 46 [proza].

Rzygające posãgi / Statuite povr"šat.

Prev. Antoaneta P o p o v a, s. 47 [poezja].

Kossak Zofia*Fides Graeca / Fides Graeca*, s. 17.*Krzyżowcy: Bóg tak chce / Kr"stonosci. Bog iska taka!*, s. 16—17.

Prev. Ivan R a j č e v [proza].

Lechoń Jan***(*Pytasz, co w moim życiu...*) / ***(*Ti pitaš me...*).

Prev. Blaga D i m i t r o v a, s. 15 [poezja].

Spotkanie / Sreša.

Prev. P"rvan S t e f a n o v, s. 15 [poezja].

Leśmian Bolesław*Dziewczyna / Momiče.*

Prev. Antoaneta P o p o v a, s. 10.

*Południe / Pladne**Z dziecięcych lat / Ot detskite godini.*

Prev. Vojčeh G a l o n s k a, Pet"r P"r v a n o v, s. 41 [poezja].

Liebert Jerzy*Jeźdźca / Ezdač"t*, s. 9.*Wiersz miłosny / Lúboven stih*, s. 14.

Prev. Margreta G r i g o r o v a [poezja].

Miłosz Czesław*Hymn / Himn**Modlitwa wigilijna / Molitva na B"dni večer**O księżce / Za knigata**Obłoki / Oblaci**To, co pisałem / Tova, koeto pišeh.*

Prev. Vera D e â n o v a, s. 48 [poezja].

Ossendowski Ferdynand*W ludzkiej i leśnej kniei / V debrite ne gorite i horata.*

Prev. Stanka B o n o v a, s. 28 [proza].

Pawlikowska-Jasnorzewska Maria*Ciotki / Lelite**Lwy w klatce / L"vove v kletka*

Miłość / Lúbov, s. 14.

Mól / Molec

My, konie / Nie, konete, s. 41.

Nike / Nike, s. 14.

Rozbite gniazdo / Svalenoto gnezdo, s. 41.

Róże dla Safony / Iz Rozi za Safo, s. 14.

Prev. Panajot K a r a n g ' o z o v [poezja].

Pamiętki / Spomeni.

Prev. Steliana A l e k s a n d r o v a, s. 14 [poezja].

Piotrowski Remigiusz

W oparach absurdu... niedorzeczności, ekscentrycy, dziwy / Sled izpareniâta na absurda... ili skandali, ŧegi i anekdoti.

Prev. Radostina P e t r o v a, s. 36—37 [proza].

Przyboŧ Julian

Linią powietrzną / Po v"zduŧna liniâ, s. 22.

Noc powrotna / Povratna noŧ, s. 15.

Równanie serca / Ravnenie na s"rceto, s. 22.

Prev. Dora G a b e [poezja].

Schulz Bruno

List Brunona Schulza do Juliana Tuwima / Bruno Ŧulc do Ŧlian Tuvim

List do Tadeusza Brezy / Bruno Ŧulc do Tadeuŧ Breza.

Prev. Pavel P e t r o v, s. 34 [proza].

Słonimski Antoni

Nie wołaj mnie / Ne me vikaj.

Prev. Ivan V " l e v, s. 14 [poezja].

W obronie wiersza / V zaŧita na stiha.

Prev. P"rvan S t e f a n o v, s. 43 [poezja].

Staff Leopold

Odkrywca złotych ŧwiatów / Otkrivatelât na zlatnite svetove

Sonet szalony / Lud sonet, s. 41.

Twe złote włoŧy / Tvoite zlatni kosi.

Prev. Kiril K a d i j s k i, s. 14 [poezja].

***(*Ostatni z mego pokolenia...*) / ***(*Sirak na svojto pokolenie...*).

Prev. P"rvan S t e f a n o v, s. 41 [poezja].

Stern Anatol

Wiąz / Brâst.

Prev. P"rvan S t e f a n o v, s. 22 [poezja].

Wat Aleksander

***(*Umył ręce i włócznie...*) / ***(*Izmij si r"cete i s kopie...*)

***(*W czterech ścianach mego bólu...*) /

***(*V karcera na moâta bolka...*)

Rozmowa nad rzeką / Razgovor kraj reka.

Prev. Ivan V " l e v, s. 22 [poezja].

Wierzyński Kazimierz

Ciemny korytarz / T"mniât koridor

Oczyszczanie miasta / Poçistvane na grada.

Prev. P"rvan S t e f a n o v, s. 43 [poezja].

Witkiewicz Stanisław Ignacy

Nowe formy w malarstwie i wynikające stąd nieporozumienia /

Novi formi v živopista i proiztiçaši ot tâh nedorazumeniâ.

Prev. Pravda S p a s o v a, s. 34 [esej].

*Wariat i zakonnica, czyli nie ma tego złego, co by na jeszcze gorsze
nie wyszło / Ludiât i monahiniâta, ili zloto ne idva samo.*

Prev. Dimitrina L a u - B u k o v s k a, s. 33—34 [dramat].

Zegadłowicz Emil

Nasycenie / Nasišane

Rozmowy nie wiadomo czyje / Razgovori neizvestno çii.

Prev. Ivan V " l e v, s. 14 [poezja].

Żeromski Stefan

Snobizm i postęp / Snobiz"m i progres.

Prev. Margreta G r i g o r o v a, s. 21 [esej].

Opracowała Dorota Gołek-Sepetliewa

Recepcja twórczości Olgi Tokarczuk w Bułgarii

The Reception of Olga Tokarczuk's Works in Bulgaria

Dorota Gólek-Sepetliewa

<https://orcid.org/0000-0002-8461-2025>

UNIVERSITY OF SILESIA IN KATOWICE
dorota.golek-sepetliewa@us.edu.pl

Data zgłoszenia: 25.11.2019 r. | Data akceptacji: 17.04.2020 r.

ABSTRACT | This article discusses Olga Tokarczuk's presence in Bulgaria, drawing on R. Cudak's theory of reception while presenting translations, strategies of publication and promotion, literary and critical reflection, and non-literary forms of reception. Widescale, effective, and multi-dimensional promotion, reliable translation (S. Borisova, D. Hamze, H. Simeonova-Mitova, G. Krastev), as well as the openness and interest of readers, have created possibilities for an increase in the popularity of Olga Tokarczuk's works in Bulgaria within the last two decades. The development in Bulgarian culture of critical and literary thought surrounding Tokarczuk's works (M. Grigorova) is accompanied by the presence of book translations and other selected texts in leading newspapers and magazines („Literaturen vestnik”, „Panorama”, „Kultura”), constituting a significant platform for the popularization of Polish literature.

KEYWORDS | Polish literature in Bulgaria, Olga Tokarczuk, reception, translation

Twórczość literacka Olgi Tokarczuk w ostatnich dwóch dekadach cieszy się w Bułgarii dużą popularnością. Udane spotkania dzieł artystycznych z czytelnikami w przestrzeni komunikacji dwóch słowiańskich piśmiennictw wpisują się w szerszy kontekst historycznoliteracki, który związany jest z trwałą obecnością literatury polskiej w Bułgarii. Polonistka Kalina Bahneva podkreśla, że „kompleksowa prezentacja literatury polskiej w Bułgarii ma długą tradycję”¹ i trwa nieprzerwanie od drugiej połowy XIX wieku. W procesie ugruntowanej recepcji istotną rolę odgrywają liczne specjalistyczne badania, które są domeną bułgarskiej literaturoznawczej polonistyki.

Podając się opisu odbioru twórczości laureatki Nagrody Nobla w dziedzinie literatury za 2018 rok, należy prześledzić sposoby urzeczywistniania wieloaspektowego spotkania dzieła z czytelnikami. Według Romualda Cudaka tak nakreślona formuła toruje drogę dla różnorodnych eksploracji:

Do obszaru recepcji zalicza się więc fakty zaistniałe w sferze komunikacji i metakomunikacji literackiej, polem obserwacji czyni się więc rynek wydawniczy, księgarsko-biblioteczny, wszelkie możliwe reakcje pozalekturowe, cyrkulacje literatury związane z możliwościami jej funkcjonowania poza obiegiem *stricto* czytelniczym, [...] oraz różnorodne sposoby przyjęcia przez publiczność².

W realizowanej za sprawą konkretnych przekładów komunikacji międzykulturowej istotną rolę należy przypisać refleksji literaturoznawczej i krytycznej, która poprzez proponowane sposoby interpretacji może oddziaływać na praktyki czytelnicze i lekturowe.

Olga Tokarczuk jest ważną reprezentantką literatury polskiej w Bułgarii, o czym świadczą ciągle rosnąca liczba tłumaczeń jej twórczości w obiegu literackim oraz wzmożone zainteresowanie nią ze strony odbiorców. Oprócz powieści odnoszących w Polsce sukcesy wydawnicze publikowane są również opowiadania i fragmenty większych form prozatorskich w czasopismach i magazynach literackich. W 2000 roku w numerze specjalnym tygodnika „Литературен вестник”, poświęconym literaturze polskiej lat 90., znalazł się artykuł *Олга Токарчук — философ, психолог, но най-вече оригинален писателски талант* Dimitriny Hamze³, w którym zaprezentowano twórczość Olgi Tokar-

1 K. Bahneva, 2009: *Literatura polska w przekładach na język bułgarski: czasopisma literackie w latach 1990—2007*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 1, cz. 1, s. 29.

2 R. Cudak, 2010: *Recepcja literatury jako wyzwanie rzucone polonistyce literackiej?* W: R. Nycz, W. Miodunka, T. Kunz, red.: *Polonistyka bez granic*. T. 2. Kraków, Universitas, s. 378.

3 Д. Хамзе, 2000: *Олга Токарчук — философ, психолог, но най-вече оригинален писателски талант*. „Литературен вестник”, бр. 11, с. 14.

czuk. Rozważania o charakterze krytyczno-interpretacyjnym badaczka skupiła, jak pisała Bahneva, „na reprezentacyjnych dla autorki modyfikacjach motywu drogi, śmierci i miłości z perspektywy podmiotu kobiecego”⁴. Opublikowano także fragmenty powieści *Dom dzienny, dom nocny* (*Dalie, georginie* oraz *Sny*) w tłumaczeniu Dimitriny Hamze oraz Diany Stoiłowej⁵. Dwa lata później (2002) w czasopiśmie „Панорама” ukazał się przekład wyboru z powieści *Prawiek i inne czasy*⁶. W specjalnym wydaniu periodyku niezwykle obszernie i drobiazgowo prezentowano ideologiczno-estetyczny obraz współczesnej literatury polskiej. W tym samym roku na łamach tygodnika „Литературен вестник” wydrukowano (tym razem w tłumaczeniu Christiny Simeonowej) kolejną część powieści *Dom dzienny, dom nocny*⁷, wyróżnionej przez polskich czytelników w 1999 roku Nagrodą Literacką „Nike”.

Znana tłumaczka literatury polskiej w Bułgarii Siłwia Borisowa podjęła w 2004 roku stałą współpracę z Olgą Tokarczuk w zakresie popularyzacji jej twórczości w bułgarskim obiegu literackim. Publikacja opowiadania *Glicynia*⁸ ze zbioru *Gra na wielu bębenkach* umożliwiła bułgarskiemu odbiorcy zapoznanie się z estetyką drobiazgowej realistycznej narracji, która łączy się z tęsknotą za niezwykłością, niesamowitością i niejednoznacznością. W planie ideowym zarysowała się wielowymiarowa refleksja nad istotą ludzką, obejmująca również eksplorację skomplikowanych zależności z drugim człowiekiem. Głos oddano samej autorce, która w teksście *Chrońmy nasze opowiadania*⁹ dokonała nobilitacji małego gatunku prozatorskiego jako najbardziej naturalnej formy snucia opowieści, mającego niebywałą moc oddziaływania na odbiorcę. Praktyczny wymiar działań promujących tę formę narracyjną zakładał coroczne spotkania w ramach Międzynarodowego Festiwalu Opowiadania, którego pierwsza edycja odbyła się we Wrocławiu w 2004 roku. Aprobata dla pomysłu zorganizowania światowego forum wymiany doświadczeń pisarzy wyraził między innymi znany bułgarski twórca Georgi Gospodinow¹⁰.

4 Zob. K. Bahneva: *Literatura polska w przekładach na język bułgarski...*, s. 32.

5 O. Токарчук, 2000: *Сънища*. Д. Стоилова, прев. oraz О. Токарчук: *Далии и гержини*. Д. Хамзе, прев. „Литературен вестник”, бр. 11, с. 15.

6 O. Токарчук 2002b: *Памтвивек и други времена*. Г. Белинска, прев. „Панорама: алманах за чуждестранна литература”, бр. 3, с. 86—100.

7 O. Токарчук, 2002a: *Дом дневен, дом нощен*. Х. Симеонова, прев. „Литературен вестник”, бр. 18, с. 9—13.

8 O. Токарчук, 2004a: *Глицинията*. С. Борисова, прев. „Литературен вестник”, бр. 39, с. 13.

9 O. Токарчук, 2004b: *Да назим нашите разкази*. С. Борисова, прев. „Литературен вестник”, бр. 39, с. 9.

10 Г. Георги, О. Токарчук, Г. Кейт, 2004: *Първи международен фестивал на разказа, Вроцлав, Полша, 2004*. „Литературен вестник”, бр. 39, с. 9—11.

Krótkie formy epickie Olgi Tokarczuk pojawiają się regularnie na łamach periodyków bułgarskich (*Profesor Andrews w Warszawie, Ostatnie historie, Szafa, Najbrzydsza kobieta świata, Otwórz oczy, już nie żyjesz, Podmiot, Anna In w grobowcach świata, Prowadź swój pług przez kości umarłych, Granica*¹¹), zamieszczone zostały również w antologii *Любими полски автори и творби. Избрани студентски преводи*¹². Udanemu przekładowi towarzyszy zazwyczaj komentarz, posłowie czy też wyjaśnienie wspomagające i ułatwiające proces odbioru.

W 2005 roku wydano w Bułgarii pierwszy przekład powieści Olgi Tokarczuk — *Dom dzienny, dom nocny* w tłumaczeniu Christiny Simeonowej-Mitowej¹³. W następnych latach ukazały się kolejno: *Gra na wielu bębenkach* (2006, tłum. Siłwia Borisowa¹⁴), *Ostatnie historie* (2008, tłum. Siłwia Borisowa¹⁵), *Prawiek i inne czasy* (2008, tłum. Georgi Krystew¹⁶) oraz *Bieguni* (2009, tłum. Siłwia Borisowa¹⁷). Ostatnia z wymienionych pozycji doczekała się drugiej edycji w czerwcu 2019 roku, co świadczy o wyjątkowym zainteresowaniu, jakie wzbudziła wśród czytelników bułgarskich. Popularność twórczości polskiej pisarki wzrosła zwłaszcza po uhonorowaniu jej Nagrodą Nobla w dziedzinie literatury za 2018 rok. Paralelnie z kolejnymi przekładami na język bułgarski

- 11 O. Tokarczuk, 2004w: *Професор Андрус във Варшава*. Х. Симеонова-Митова, прев. „Литературен вестник”, бр. 41, с. 9, 13; О. Tokarczuk, 2005б: *Последни истории*. Х. Симеонова-Митова, прев. „Литературен вестник”, бр. 35, с. 14. О. Tokarczuk, 2005в: *Шкафът*. П. Сивова, прев. „Труд”, бр. 11; О. Tokarczuk, 2006б: *Най-грозната жена на света*. Х. Симеонова-Митова, прев. „Литературен вестник”, бр. 6, с. 12—14; О. Tokarczuk, 2006в: *Отвори очи, вече си мъртъв*. С. Борисова, прев. „Факел”, бр. 2, с. 260—278; О. Tokarczuk, 2006г: *Субект*. С. Борисова, прев. „Съвременник: списание на Съюза на българските писатели за литература, критика и публицистика”, бр. 3, с. 324—328; О. Tokarczuk, 2011: *Анна Ин в гробниците на света [Откъс от едноименния роман]*. И. Ангелова, прев. „Литературен вестник”, бр. 16, с. 10—11; О. Tokarczuk, 2013: *Карай плуга си през костите на мъртвите (откъс)*. С. Борисова, прев. „Литературен вестник”, бр. 38, с. 14; О. Tokarczuk, 2019: *Граница*. С. Борисова, прев. „Литературен вестник”, бр. 35, с. 13—14.
- 12 Г. Григорова, В. Мирославска, С. Дойчинова, М. Костова, С. Данкова, 2014, ред.: *Любими полски автори и творби. Избрани студентски преводи. Uлюбieni polscy autorzy i dzieła. Wybrane tłumaczenia studenckie*. Велико Търново, Фабер.
- 13 О. Tokarczuk, 2005а: *Дом дневен, дом нощен*. Х. Симеонова-Митова, прев. Велико Търново, Издателство Абагар.
- 14 О. Tokarczuk, 2006а: *Музика от много барабани*. С. Борисова, прев. София, Издателство Весела Люцканова.
- 15 О. Tokarczuk, 2008б: *Последни истории*. С. Борисова, прев. София, Издателство Весела Люцканова.
- 16 О. Tokarczuk, 2008а: *Павек и други времена*. Г. Krystew, прев. София, Издателство Алтера.
- 17 О. Tokarczuk, 2009: *Бегуни*. С. Борисова, прев. София, Издателство Весела Люцканова.

pojawia się także pogłębiona literaturoznawcza i krytycznoliteracka refleksja nad twórczością noblistki.

Proza Olgi Tokarczuk stała się przedmiotem zainteresowań badawczych znawczynie literatury polskiej Margrety Grigorowej. Podejmowane przez nią wieloaspektowe eksploracje dotyczą wybranych motywów literackich, pozaliterackich źródeł inspiracji twórczej oraz szczególnej sylwicznej formy twórczości prozatorskiej polskiej noblistki. W artykule *Mapa i ruch czyli dialog nomadów i „taniec z mapami” na przykładzie książki „Bieguni” Olgi Tokarczuk w odniesieniu do twórczości Ryszarda Kapuścińskiego*¹⁸ motywy ruchu i podróży w powieści *Bieguni* zostały poddane analizie w odniesieniu do twórczości Kapuścińskiego — jako elementy interpretacji świata przez podróżnika. Autorka opisuje potrzebę ciągłego ruchu (w aksjologicznym wymiarze synonimu życia) i zmienności w nietrwałych układach temporalno-przestrzennych. Energiczne przemieszczanie się oraz przekraczanie granic jawią się jako akt poznawczy i twórczy, natomiast względny finał wędrówki może okazać się jej początkiem. Grigorowa koncentruje się również na istotnej kategorii mapy, która pomaga stworzyć nie tylko literacką geografę celów i idei podróżniczych, lecz także, jako graficzny element pozatekstowy, pełni funkcję supozycyjną. Wyniki pogłębionych analiz tekstów Tokarczuk zostały zawarte w książce dotyczącej współczesnej literatury polskiej (*Очите на словото. Полонистични студии*¹⁹).

Przedmiotem zainteresowania Grigorowej jest także sposób interpretowania przez Tokarczuk twórczości Paola Uccella, co pozwala na wyodrębnienie specyficznych cech współczesnych prozatorskich pseudoepigrafów. Sztuka malarska staje się impulsem i inspiracją do stworzenia literackiej, poetyzowanej, narracyjnej przypowieści o artyście, który próbuje rozwikłać zagadkę tajemnicy istnienia i sposobów jej reprezentacji. W sferze pytań retorycznych pozostają kwestie: „W jaki sposób malarstwo może prawdziwie odwzorowywać rzeczywistość? Czym jest realność i jak mogą ją przedstawić sztuka i nauka?”²⁰. Intrygująca jest również analiza literackiego przedstawienia w twórczości Tokarczuk legendy ukrzyżowanej kobiety, świętej z brodą — Wilgefortis. Według Grigorowej może stanowić to próbę opisu tożsamości transseksualnej i transwestytyzmu w kontekście filozoficznym

18 M. Grigorowa, 2010: *Mapa i ruch, czyli dialog nomadów i „taniec z mapami” na przykładzie książki „Bieguni” Olgi Tokarczuk w odniesieniu do twórczości Ryszarda Kapuścińskiego*. W: R. Cudak, red.: *Literatura polska w świecie*. T. 3: *Obecności*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 37—56.

19 Zоб. М. Григорова, 2014: *Очите на словото. Полонистични студии*. Велико Търново, Издателство Фабер.

20 M. Grigorowa, 2011: *Legenda — obraz — apokryf. Przesłania Paola Uccella w utworach Gustawa Herlinga-Grudzińskiego i Olgi Tokarczuk*. „Świat i Słowo”, nr 1, s. 133.

i psychologicznym²¹. Badaczka podjęła w swych pracach także tematykę recepcji twórczości Olgi Tokarczuk w Bułgarii²².

Tłumaczka Dimitrina Hamze, przedstawicielka płowdiwskiej polonistyki, w artykule *Магическият триптих Време — Пространство — Любов в полифоничното творчество на Олга Токарчук*²³ interpretuje teksty Olgi Tokarczuk jako przykład prozy polifonicznej. Ukazuje specyfikę konstruowania różnych porządków czasu i przestrzeni, ujawniających zależność od samoświadomości i stanów psychicznych bohaterów. Procesy nadawania sensu i waloryzacji porządków temporalno-przestrzennych są ściśle powiązane z podmiotem, który inicjuje ich interioryzację i subiektywizację. Hamze dostrzega również charakterystyczne cechy topiki miłosnej, w której zaznaczają się drogi harmonicznego koegzystencji czasu i przestrzeni.

Twórczość Olgi Tokarczuk była popularyzowana w Bułgarii także przez tłumaczenia na język bułgarski tekstów polskich literaturoznawców. W czasopiśmie „Критика” ukazał się artykuł Krzysztofa Uniłowskiego, w którym odrębność twórczości Olgi Tokarczuk w latach 90. minionego wieku była analizowana pod kątem modelowego paradygmatu „literatury środka”. Badacz nakreślił panoramę odbioru książek przez polskie środowisko krytyki literackiej. Początkowe postawy wstrzemięźliwości i dystansu z czasem przybrały kształt spektakularnych gestów kanonizowania pisarki²⁴.

W obiegu czytelnicznym funkcjonuje również spora liczba publikacji o charakterze recenzji czytelnicznych. Cwetan Cwetanow w tekście krytycznym *Литературата като музика от много времена: За [романа] „Правек” и [новелите] „Последни истории” от [пол. писателка] Олга Токарчук*²⁵ uznaje powieść *Prawiek i inne czasy* za jedną z najważniejszych pozycji — wartość absolutną w literaturze europejskiej u schyłku XX wieku. Dodaje, że zo-

21 М. Григорова, 2017: *Легендата за светицата с мъжко лице при Олга Токарчук (Дом дневен, дом нощен) и Якуб Арбес (Разпнатата)*. „Studia Philologica Universitatis Velikotarnovensis”, vol. 36/1, s. 337—350.

22 M. Grigorowa, 2018: *Bułgarska recepcja literatury polskiej na początku XXI wieku: puls współczesności, czynniki recepcyjne, przesłania*. W: R. Cudak et al., red.: *Polonistyka na początku XXI wieku. Diagnozy. Koncepcje. Perspektywy*. T. 2: *Literatura (i kultura) polska w świecie*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 198—213.

23 Д. Хамзе, 2014: *Магическият триптих Време — Пространство — Любов в полифоничното творчество на Олга Токарчук*. W: J. Pacuła, red.: *Pełta czasu: język i kultura*. Bielsko-Biała, Wydawnictwo ATH, s. 101—117.

24 Zob. К. Униловски, 2005: *„Прозата на средата” през 90-те години, или стереотипът на съвременната литература*. Е. Солнцева-Накова, прев. „Критика”, кн. 3—4, с. 7—31.

25 Ц. Цветанов, 2009: *Литературата като музика от много времена: За [романа] „Правек” и [новелите] „Последни истории” от [пол. писателка] Олга Токарчук*. „Гласове”, бр. 13, с. 15.

stała napisana z wirtuozowskim władaniem estetyką postmodernistyczną oraz w stałym odniesieniu do uprzednich tradycji literackich i świadomości ich funkcjonowania. Z kolei Mitko Nowkow w recenzji *Историята (ни) в 3. Книги, които със сигурност сте забелязали, дори може и да сте разлистили, но все пак сте (с)решили да не си купите. И сте се прекарвали!*...²⁶ zauważyła odmiennosć estetyczno-ideową powieści *Prowadź swój pług przez kości umarłych* w porównaniu z wcześniejszymi dziełami pisarki: poetycką książką *Bieguni* oraz bazującą na micie powieścią *Prawiek i inne czasy*. Emanowanie scenami okrucieństwa i bezwzględności stanowi pretekst do zadumy nad rzeczywistością pustki i śmierci w ich metafizycznym wymiarze. Kristina Jordanowa w krótkim opracowaniu krytycznoliterackim *Тайните коридори на Токарчук*²⁷ analizuje realizację estetyki postmodernistycznej w powieści *Dom dzienny, dom nocny*, która oparta jest na technice kolażu, polifoniczności, różnorodności stylistycznej oraz fragmentaryczności.

Trzeba również wspomnieć o szerokim oddźwięku, jaki wywołała twórczość Olgi Tokarczuk w przestrzeni wirtualnej. Czytelnicy bułgarscy nie kryją żywego zainteresowania dziełami polskiej pisarki. Pojawiają się głosy nobilitujące prozatorską konstrukcję temporalno-przestrzenną, w której zostaje zniesiony linearny przebieg czasu. Odbiorców fascynuje tekstowa koegzystencja paralelnych rzeczywistości, zachwyca metaforyczno-poetycki język narracji.

Poza publikacjami literaturoznawczymi oraz krytycznoliterackimi należy wspomnieć o innych formach obecności Olgi Tokarczuk w Bułgarii. W ostatnich latach ukazywały się liczne wywiady i emitowano audycje radiowe z udziałem pisarki. Ten rodzaj dokumentów stanowi istotne uzupełnienie publikowanych systematycznie przekładów i opracowań z zakresu nauki o literaturze. Dzięki nim czytelnicy mają okazję bliższego poznania doświadczeń pisarki, odautorskich wypowiedzi i interpretacji, odczuć i emocji, strategii i inspiracji twórczych²⁸. Ułatwiają one recepcję spuścizny Tokarczuk w bułgarskim życiu literackim i kulturowym.

26 М. Новков, 2015: *Историята (ни) в 3. Книги, които със сигурност сте забелязали, дори може и да сте разлистили, но все пак сте (с)решили да не си купите. И сте се прекарвали!*... „Литературен вестник”, бр. 34, с. 9, 14.

27 К. Йорданова, 2006: *Тайните коридори на Токарчук*. „Култура”, бр. 14.

28 Zob. m.in. О. Токарчук, 2015: *Как написах „Книгите на Якоб”*. К. Крумов, прев. „Литературен вестник”, бр. 30, с. 12—13; Ч. Парушев, 2014: „Смятам, че един ден писателят трябва да изпробва силите си и в тъй наречения жанр роман“ *Разговор с Олга Токарчук, гостувала у нас за форума „Полска литературна есен“ и българския превод на „Карай плуга си през костите на мъртвите“*. С. Борисова, прев. „Литературен вестник”, бр. 36, с. 7; О. Токарчук, 2013: *За мен е добре да съм от периферията. Интервю със Силвия Чолева*. „Литературен вестник”, бр. 33, с. 4—6.

Warto w tym kontekście dostrzec nieocenioną rolę — informacyjną i popularyzatorską — tłumaczki Siłwii Borisowej oraz właścicielki oficyny wydawniczej Weseli Luckanowej, które urzeczywistniają wielotorową komunikację między literaturą polską i bułgarską. Koordynowane działania mają na celu pogłębienie kompetencji czytelniczych, inicjowanie zainteresowania przekładami współczesnego piśmiennictwa obcego oraz udostępnianie szerszych historycznoliterackich i kulturowych kontekstów recepcji, wspierających proces indywidualnego odbioru²⁹. Nie można również nie wspomnieć o wsparciu ze strony bułgarskiego środowiska literackiego, szczególnie od pisarzy i poetów: Siłwii Czolewej oraz Georgiego Gospodinowa. Pochlebne opinie oraz entuzjastyczne przyjęcie tłumaczonych utworów przez autorytety literatury narodowej wpływają na stabilną i silną pozycję przekładów prozy polskiej noblistki na bułgarskim rynku czytelniczym.

Okazją do udanych inicjatyw z zakresu popularyzacji twórczości Olgi Tokarczuk były spotkania autorskie. W 2014 roku pisarka gościła w Bułgarii i uczestniczyła w spotkaniach promujących bułgarskie wydanie książki *Prowadź swój pług przez kości umarłych* w Instytucie Polskim w Sofii oraz w Płowdiwie. W tym samym roku wystąpiła w długiej audycji w sofijskiej rozgłośni radia BNR. Szybka reakcja medialna na Literacką Nagrodę Nobla dla Tokarczuk skutkowałą wzmocnieniem rangi i prestiżu pisarki w Bułgarii.

Szeroka, skuteczna i wielowymiarowa promocja, solidna działalność translatorska, otwartość i zainteresowanie czytelników stwarzają możliwości dla wzmoczonej recepcji twórczości Olgi Tokarczuk w Bułgarii. Rozwijającej się refleksji krytycznej i literaturoznawczej towarzyszy obecność tłumaczeń książkowych oraz mniejszych form prozatorskich w wiodących gazetach i czasopismach, które stanowią istotną platformę popularyzacji literatury polskiej. Być może wzrastające zainteresowanie twórczością polskiej pisarki da asumpt do pierwszego monograficznego opracowania dorobku literackiego Olgi Tokarczuk w Bułgarii.

29 К. Атанасова, [online]: „Бегуни“ на Олга Токарчук — живот някъде другаде. „Култура“, бр. 8. Dostępne w Internecie: <http://kultura.bg/article/272-zhivot-nyaky-de-drugade> [dostęp: 2.11.2019]; А. Бурова, 2019: *Абсолютна съвременност на идеите Разговор с преводачката Силвия Борисова*. „Литературен вестник“, бр. 35, с. 12—13; Г. Господинов, В. Люцканова, С. Чолева, 2019: *Новите нобелисти. Олга Токарчук*. „Култура“, бр. 32, с. 4.

Literatura

- Bahneva K., 2009: *Literatura polska w przekładach na język bułgarski: czasopisma literackie w latach 1990—2007*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 1, cz. 1, s. 29—48.
- Cudak R., 2010: *Recepcja literatury jako wyzwanie rzucone polonistyce literackiej?* W: R. Nycz, W. Miodunka, T. Kunz, red.: *Polonistyka bez granic*. T. 2. Kraków, Universitas.
- Grigorowa M., 2010: *Mapa i ruch, czyli dialog nomadów i „taniec z mapami” na przykładzie książki „Bieguni” Olgi Tokarczuk w odniesieniu do twórczości Ryszarda Kapuścińskiego*. W: R. Cudak, red.: *Literatura polska w świecie*. T. 3: *Obecności*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 37—56.
- Grigorowa M., 2011: *Legenda — obraz — apokryf. Przesłania Paola Uccella w utworach Gustawa Herlinga-Grudzińskiego i Olgi Tokarczuk*. „Świat i Słowo”, nr 1, s. 119—134.
- Grigorowa M., 2018: *Bułgarska recepcja literatury polskiej na początku XXI wieku: puls współczesności, czynniki recepcyjne, przesłania*. W: R. Cudak et al., red.: *Polonistyka na początku XXI wieku. Diagnozy. Koncepcje. Perspektywy*. T. 2: *Literatura (i kultura) polska w świecie*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 198—213.
- Атанасова К., [online]: „Бегуни“ на Олга Токарчук — живот някъде другаде. „Култура”, бр. 8. Извлечено от: <http://kultura.bg/article/272-zhivot-nyaky-de-drugade> [достъп: 2.11.2019].
- Бурова А., 2019: *Абсолютна съвременност на идеите Разговор с преводачката Силвия Борисова*. „Литературен вестник”, бр. 35, с. 12—13.
- Господинов Г., Люцканова В., Чолева С., 2019: *Новите нобелисти. Олга Токарчук*. „Култура”, бр. 32, с. 4.
- Георги Г., Токарчук О., Кейт Г., 2004: *Първи международен фестивал на разказа, Вроцлав, Полша, 2004*. „Литературен вестник”, бр. 39, с. 9—11.
- Григорова М., 2014: *Очите на словото. Полонистични студии*. Велико Търново, Издателство Фабер.
- Григорова М., 2017: *Легендата за светицата с мъжко лице при Олга Токарчук (Дом дневен, дом нощен) и Якуб Арбес (Разпнатата)*. „Studia Philologica Universitatis Velikotarnovensis”, vol. 36/1, с. 337—350.
- Григорова Г., Мирославска В., Дойчинова С., Костова М., Данкова С., 2014, ред.: *Любими полски автори и творби. Избрани студентски преводи. Ulubieni polscy autorzy i dzieła. Wybrane tłumaczenia studenckie*. Велико Търново, Фабер.

- Новков М., 2015: *Историята (ни) в 3. Книги, които със сигурност сте забелязали, дори може и да сте разлистили, но все пак сте (се)решили да не си купите. И сте се прекарвали!...* „Литературен вестник”, бр. 34, с. 9, 14.
- Парушев Ч., 2014: „Смятам, че един ден писателят трябва да изпробва силите си и в тъй наречения жанров роман“ *Разговор с Олга Токарчук, гостувала у нас за форума „Полска литературна есен“ и българския превод на „Карай плуга си през костите на мъртвите“*. С. Борисова, прев. „Литературен вестник”, бр. 36, с. 7.
- Токарчук О., 2000: *Сънища*. Д. Стоилова, прев. огаз О. Токарчук: *Далии и гергини*. Д. Хамзе, прев. „Литературен вестник”, бр. 11, с. 15.
- Токарчук О., 2002а: *Дом дневен, дом нощен*. Х. Симеонова, прев. „Литературен вестник”, бр. 18, с. 9—13.
- Токарчук О., 2002б: *Памтивек и други времена*. Г. Белинска, прев. „Панорама: алманах за чуждестранна литература”, бр. 3, с. 86—100.
- Токарчук О., 2004а: *Глицинията*. С. Борисова, прев. „Литературен вестник”, бр. 39, с. 13.
- Токарчук О., 2004б: *Да пазим нашите разкази*. С. Борисова, прев. „Литературен вестник”, бр. 39, с. 9.
- Токарчук О., 2004в: *Професор Андрюс във Варшава*. Х. Симеонова-Митова, прев. „Литературен вестник”, бр. 41, с. 9, 13.
- Токарчук О., 2005а: *Дом дневен, дом нощен*. Х. Симеонова-Митова, прев. Велико Търново, Издателство Абагар.
- Токарчук О., 2005б: *Последни истории*. Х. Симеонова-Митова, прев. „Литературен вестник”, бр. 35, с. 14.
- Токарчук О., 2005в: *Шкафът*. П. Сивова, прев. „Труд”, бр. 11.
- Токарчук О., 2006а: *Музика от много барабани*. С. Борисова, прев. София, Издателство Весела Люцканова.
- Токарчук О., 2006б: *Най-грозната жена на света*. Х. Симеонова-Митова, прев. „Литературен вестник”, бр. 6, с. 12—14.
- Токарчук О., 2006в: *Отвори очи, вече си мъртъв*. С. Борисова, прев. „Факел”, бр. 2, с. 260—278.
- Токарчук О., 2006г: *Субект*. С. Борисова, прев. „Съвременник: списание на Съюза на българските писатели за литература, критика и публицистика”, бр. 3, с. 324—328.
- Токарчук О., 2008а: *Павек и други времена*. Г. Кръстев, прев. София, Издателство Алтера.
- Токарчук О., 2008б: *Последни истории*. С. Борисова, прев. София, Издателство Весела Люцканова.
- Токарчук О., 2009: *Бегуни*. С. Борисова, прев. София, Издателство Весела Люцканова.

- Токарчук О., 2011: *Анна Ин в гробниците на света* [Откъс от едноименния роман]. И. Ангелова, прев. „Литературен вестник”, бр. 16, с. 10—11.
- Токарчук О., 2013а: *Карай плуга си през костите на мъртвите (откъс)*. С. Борисова, прев. „Литературен вестник”, бр. 38, с. 14.
- Токарчук О., 2013б: *За мен е добре да съм от периферията. Интервю със Силвия Чолева*. „Литературен вестник”, бр. 33, с. 4—6.
- Токарчук О., 2015: *Как написах „Книгите на Якоб”*. К. Крумов, прев. „Литературен вестник”, бр. 30, с. 12—13.
- Токарчук О., 2019: *Граница*. С. Борисова, прев. „Литературен вестник”, бр. 35, с. 13—14.
- Униловски К., 2005: *„Прозата на средата” през 90—те години, или стереотипът на съвременната литература*. Е. Солнцева-Накова, прев. „Критика”, кн. 3—4, с. 7—31.
- Йорданова К., 2006: *Тайните коридори на Токарчук*. „Култура”, бр. 14.
- Хамзе Д., 2000: *Олга Токарчук — философ, психолог, но най—вече оригинален писателски талант*. „Литературен вестник”, бр. 11, с. 14.
- Хамзе Д., 2014: *Магическият триптих Време — Пространство — Любов в полифоничното творчество на Олга Токарчук*. W: J. Pacuła, red.: *Pełta czasu: język i kultura*. Bielsko-Biała, Wydawnictwa ATH, s. 101—117.
- Цветанов Ц., 2009: *Литературата като музика от много времена: За [романа] „Правек” и [новелите] „Последни истории” от [пол. писателка] Олга Токарчук*. „Гласове”, бр. 13, с. 15.

Дорота Голек-Сепетлиева

Рецепцията на творчеството на Олга Токарчук в България

РЕЗЮМЕ | Предмет на анализ на статията е приемането на творчеството на Олга Токарчук в България. През призмата на теорията на рецепцията (Р. Цудак) са описани публикувани преводи, представени са преводачи, стратегии за публикуване и популяризиране, начини на интерпретация. Литературно-критическото размишление (М. Григорова) е важно за приемането на текстовете на Токарчук, тъй като дава възможност за поставяне на произведенията и в широк исторически, литературен и културен контекст. Ефективното и многоизмерно популяризиране, солидната преводаческа дейност (С. Борисова, Д. Хамзе, Х. Симеонова-Митова, Г. Кръстев), отвореността и интересът на читателите отварят възможности за засилено приемане на творчеството на авторката в България през последните две десетилетия. Издадените преводни книги и текстове на Токарчук, които се появяват редовно във водещи вестници и списания („Литературен вестник“, „Панорама“, „Култура“), представляват важна платформа за популяризиране на полската литература в България. Споменаха се и извънлитературни форми на

присъствието на Токарчук в България, наред с други авторските срещи в София и Пловдив (2014).

КЛЮЧОВИ ДУМИ | Полска литература в България, Олга Токарчук, рецепция, превод.

Dorota Golek-Sepetliewa

The Reception of Olga Tokarczuk's Works in Bulgaria

SUMMARY | This article discusses the reception of the creative output of Olga Tokarczuk in Bulgaria, drawing from the findings of the reception theory of R. Cudak. Published translations are described, and translators, publication and promotion strategies, as well as interpretation methods, are presented. Emerging literary and critical reflection within Bulgaria (M. Grigorova) has important for the development of the reception of Tokarczuk's texts, enabling works to be considered within historical, literary, and cultural contexts. Effective and multidimensional promotion, solid translation work (S. Borisova, D. Hamze, H. Simeonova-Mitova, G. Krastev) and increased interest from readers have widened the audience for Olga Tokarczuk's creative output in Bulgaria in the last two decades. The regular appearance of numerous translations of books and other texts in leading newspapers and magazines („Literaturen vestnik”, „Kultura”, „Panorama”) constitute an important platform for the popularisation of Polish literature in Bulgaria. Mention is also made of some non-literary forms of Tokarczuk's presence in Bulgaria, such as speaking engagements by the author (2014).

KEYWORDS | Polish literature in Bulgaria, Olga Tokarczuk, reception, translation

DOROTA GOŁEK-SEPETLIEWA | dr nauk humanistycznych, adiunkt na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; literaturoznawczyni. Ukończyła studia bułgarystyczne na kierunku filologia słowiańska na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. W 2009 roku obroniła pracę doktorską zatytułowaną *Formuły absurdu w twórczości poetyckiej Konstantina Pawłowa*. Prowadzi badania z zakresu historii dwudziestowiecznej literatury bułgarskiej ze szczególnym uwzględnieniem twórczości poetyckiej. Ostatnio jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół poetyckich dyskursów pamięci oraz kategorii pamięci w badaniach literaturoznawczych.

Przekłady chorwacko-polskie i polsko-chorwackie

Przekłady
Literatur
Słowiańskich

Bibliografia przekładów literatury chorwackiej w Polsce w 2018 roku

Publikacje książkowe

1. **Čoh Smiljana:** *The Seven Princesses / Siedem księżniczek*.
Tłum. z języka angielskiego Adrianna Z a b r z e w s k a. Warszawa,
Prószyński i S-ka — Prószyński Media, 2018, 40 s.
[proza, książka obrazkowa].
2. **Jagić Dorta:** *Portret Tijela / Portret Ciała / Portrait of The Body*.
Tłum. na język polski Małgorzata W i e r z b i c k a.
Tłum. na język angielski Miloš Đ u r đ e v i ć, Damir Š o d a n.
Gdańsk, Instytut Kultury Miejskiej, 2018, 60 s.
[poezja]¹.
Freya Stark, s. 56—57 / *Freya Stark*, s. 19—20 / *Freya Stark*, s. 38—39.
Lady Hester Stanhope, s. 53—55 / *Lady Hester Stanhope*, s. 16—18 /
Lady Hester Stanhope, s. 35—37.
Letjeti s toplim pečima, s. 49—50 / *Lecząc z ciepłymi piecami*, s. 11—12 /
To Fly with Warm Stoves, s. 31—32.

1 Wiersze zawarte w zbiorze pochodzą z tomików *Kafkin nož* (2016), *Kauč na trgu* (2011), *Kvadratura duge* (2007), a utwór *Tijelo je kamen koji se seli* powstał na potrzeby unijnego projektu artystycznego „Migrant bodies” (informacja zawarta w tomiku). W książce podano błędnie nazwisko jednego z tłumaczy (prawidłowo: Miloš Đurđević). Zbiór stanowi wydanie trójjęzyczne: zawiera teksty oryginalne (w języku chorwackim) oraz ich przekłady na język polski i angielski.

- Noćni vlakovi*, s. 47—48 / *Nocne pociągi*, s. 9—10 /
Nights Trains, s. 29—30.
- Portret crnog pjesnika s psom*, s. 45 / *Portret śniadego poety z psem*, s. 7 /
A Portray of the Black Poet with a Dog, s. 27.
- Prvo lice množine*, s. 51—52 / *Pierwsza osoba liczby mnogiej*, s. 13—15 /
First Person Plural, s. 33—34.
- Smrt u Milanu*, s. 46 / *Śmierć w Mediolanie*, s. 8 / *Death in Milan*, s. 28.
- škorpionske sobe*, s. 44 / *pokoje skorpionów*, s. 6 /
Hard Scorpion Rooms, s. 26.
- Tijelo je kamen koji se seli*, s. 43 / *Ciało to wędrujący kamień*, s. 5 /
Body is a Migrating Stone, s. 25.

Publikacje w czasopismach

1. „Literatura na Świecie” 2018, nr 3/4.

Jergović Miljenko

Priča o ljubavi / Powieść o miłości.

Tłum. Miłosz Waligórski, s. 213—215 [esej].

Kovač Mirko

Vrijeme koje se udaljava / Czas, który się oddala.

Tłum. Dorota Jovanka Ćirić, s. 245—281 [proza].

Opracowała Katarzyna Majdzik Papić

Poezja w podróży i translatorskie *synopsis*
Komentarz do *Bibliografii przekładów*
literatury chorwackiej w Polsce w 2018 roku

Travelling Poetry and Translation's *Synopsis*
Commentary on *The Bibliography of Translations of*
Croatian Literature in Poland in 2018

Katarzyna Majdzik Papić

 <https://orcid.org/0000-0002-0532-4587>

UNIVERSITY OF SILESIA IN KATOWICE
katarzyna.majdzik@us.edu.pl

Data zgłoszenia: 10.03.2020 r. | Data akceptacji: 27.05.2020 r.

ABSTRACT | This article summarizes and discusses the body of translations from Croatian literature published in Poland in 2018. The most significant offering to appear on the Polish market that year was a multilingual collection of mid-career poetry by Dorta Jagić entitled *The Portrait of The Body*, containing Croatian originals and their translations into Polish (by M. Wierzbicka) and English (by D. Šodan, M. Đurđević). “Synoptic” editions (bilingual or multilingual) allow the reader to view both the original and its translation, which has three major benefits: it contributes to a better circulation of texts; enables deziluzionist reading (the awareness of the difference between the original and the translation); and establishes an intertextual bond between the collected texts.

KEYWORDS | Croatian literature in Poland, reception of translation, Dorta Jagić, multilingual edition

Biorąc pod uwagę liczbę publikacji, rok 2018 dla obecności literatury chorwackiej w Polsce nie był zbyt fortunny. Drukiem ukazał się zaledwie jeden tomik poetycki — stanowiący krótki wybór z twórczości znanej już w Polsce Dorty Jagić. Ponadto opublikowano, przetłumaczoną z języka angielskiego, książkę dla dzieci pt. *Siedem księżniczek* autorstwa Smiljany Čoh. Pozycja ta spotkała się z dobrym przyjęciem czytelników, do czego z pewnością przyczyniło się staranne wydanie tej obrazkowej książeczki (autorką ilustracji jest również Smiljana Čoh). Jeśli chodzi o publikacje w czasopiśmie, to należy wymienić podwójny numer „Literatury na Świecie” (2018, nr 3—4) poświęcony literaturze południowosłowiańskim. Wśród prezentowanej na łamach pisma twórczości licznych przedstawicieli literatury serbskiej znalazł się także esej autorstwa Miljenka Jergovicia¹. Wybór ten nie jest zaskoczeniem, gdyż rok wcześniej ukazał się drukiem zbiór esejów Jergovicia pt. *Muszkata, cytryna i kurkuma. Spojrzenie z Zagrzebia* (Kraków, Międzynarodowe Centrum Kultury), a wiadomo już, że kolejny rok (2019) przyniósł choćby *Bębny nocy* w przekładzie Magdaleny Petryńskiej (Wrocław, Książkowe Klimaty). Autor zatem jest stale obecny na polskim rynku wydawniczym.

Poezja ciała w podróży

Obecna jest na nim także od 2014 roku Dorta Jagić, której tomik *Kauč na trgu* (2011, wyd. pol. *Kanapa na rynku*, Gdańsk, Instytut Kultury Miejskiej, 2014) został nagrodzony prestiżowym laurem Europejskiego Poety Wolności². Tej przyznawanej co dwa lata od 2010 roku nagrodzie towarzyszy istotny w skali kraju festiwal, podczas którego odbywają się spotkania z poetami, debaty i dyskusje oraz warsztaty, w których udział bierze publiczność i goście, w tym poeci zrzeszeni w międzynarodowej sieci Versopolis. W ramach festiwalu prowadzona jest także działalność wydawnicza i przekładowa. Spośród autorów tomików przełożonych na język polski i wydanych przez Instytut Kultury Miejskiej w Gdańsku wybierany jest laureat (a właściwie laureaci, ponieważ nagrodzony zostaje także tłumacz)³. Nagroda z pewnością przyczynia się do

1 Por. *Bibliografię przekładów literatury chorwackiej w Polsce w 2018 roku* zamieszczoną w tym tomie czasopisma.

2 Więcej na ten temat: K. Majdzik, 2015: *Dorta Jagić — poetka wolności. Komentarz do „Bibliografii przekładów literatury chorwackiej w Polsce w roku 2014”*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 6, cz. 2, s. 45—56.

3 Organizatorzy podają, że do tej pory ukazało się 46 zbiorów poetyckich. Dostępne w Internecie: <http://europejskipoetawolnosc.pl/o-festiwalu/> [dostęp: 20.02.2020].

rozpowszechnienia twórczości europejskich (w tym i chorwackich) poetów w Polsce:

Zeszłej zimy, w Warszawie — zauważa Miljenko Jergović — ktoś przed wieczorem literackim spytał, czy znam Dortę Jagić, czy czytałem jej wiersze? Zdziwiłem się, dotąd pytali o Andricia, Davida Albahari, Selimovicia, Kusturicę, Hemoną, Kiša, a niezwykle imię Dory [...] dziwnie wkradło się pomiędzy ściany piwnicznego klubu jakby wypowiedziane po raz pierwszy⁴.

Tymczasem 2018 rok przyniósł kolejny, krótki wybór z twórczości Dory Jagić w Polsce.

Poetka debiutowała w latach 90. XX wieku, jednak jej przynależność pokoleniowa jest problematyczna nie tylko (choć zapewne przede wszystkim) ze względu na idiomatyczność poetyki Jagić, lecz także z powodu trudności z określeniem wspólnych cech generacyjnych poetów chorwackich wkraczających wówczas w życie literackie⁵. Można mimo wszystko stwierdzić, że większość poetów zaczynających tworzyć w latach 90. minionego stulecia rezygnuje z liryki zakładającej jakiś rodzaj zaangażowania czy działania, zajmując się raczej prywatnością i budując wiersz z losowych, zdawałoby się, sekwencji konkretnych szczegółów, detali i otaczających ich wyrażen językowych. Spośród cech poezji lat 90. należałoby z pewnością wymienić kolokwializację idiomu lirycznego, narcystyczną izolację podmiotu, „przepisywanie” codziennych scen, intertekstualność i intermedialność⁶. Dodam, że na ten właśnie czas przypada także debiut poetycki Damira Šodana (*Glasovne promjene*, 1996) i Miloša Đurđevicia (*Pejzaži ili kružno traženje riječi*, 1989), którzy są autorami angielskich tłumaczeń poezji Jagić.

Na polu literackim poetka zaistniała pod koniec dekady. Tomik *Plahta preko glave* [*Prześcieradło na głowie*]⁷ ukazał się bowiem w 1999 roku i od razu

4 Jergović M., [online], 2014: *Dorta Jagić: jezika glas*. Dostępne w Internecie: <https://www.autograf.hr/dorta-jagic-jezika-glas/> [dostęp: 20.02.2020]; fragment w tłumaczeniu własnym.

5 Sytuację tę opisuje Aleksandra Wojtaszek, zob. A. Wojtaszek, 2016: *Od wojennej traumy do ucieczki w rzeczywistość. O recepcji twórczości Dory Jagić w kontekście najnowszej poezji chorwackiej*. „Studia i Szkice Slawistyczne”, t. 13, s. 195—202. Por. także: T. Vuković, 2001: *U pjesništvu više od njega samog*. „Quorum”, nr 5/6, s. 263—289; E. Jahić, 2010: *U nebo i u niks. Antologija hrvatskog pjesništva 1989—2009*. Zagreb, V.B.Z.

6 Por. C. Milanja, 2000: *Hrvatsko pjesništvo od 1950. do 2000*. Zagreb, Zagrebgrafo; K. Bagić, 2008: *Hrvatsko pjesništvo 1950—2000*. Warszawa [wykład, nieopublikowany].

7 Polskie tłumaczenie tytułu podano w nawiasie kwadratowym w przypadku, gdy wzmiankowany zbiór nie został przełożony na język polski.

zdobył prestiżowy laur poetycki — nagrodę Goran za młode pjesnike⁸. Również zbiór z 2001 roku — *Tamagochi mi je umro na rukama* [*Tamagochi umarł mi na rękach*] — spotkał się z dobrym przyjęciem, a swoje miejsce na scenie poetyckiej potwierdziła Jagić w 2006 roku kolejnym tomem poezji — *Davo i usidjelica* [*Diabeł i stara panna*]. Publikacje te mają tworzyć cykl obrazujący dojrzewanie poetki („tworzą swego rodzaju tryptyk, kronikę mojego poetyckiego wzrastania, doświadczenia” — wyznaje autorka)⁹. Kolejne zbiory poezji to: z 2007 roku *Kvadratura duge* [*Kwadratura tęczy*], z 2011 roku *Kauč na trgu* (*Kanapa na rynku*, 2014), z 2015 roku *Kafkin nož* [*Nóż Kafki*]. Od 2009 roku autorka próbuje swych sił także w prozie: *Kičma* [*Kręgosłup*] (2009), *S tetovažom nisi sam* [*Z tatuażem nie jesteś sam*] (2010), *Prolazi i pukotine* [*Przejęcia i pęknięcia*] (2015), *Veće od kuće* [*Większe od domu*] (2018), leksykon *Mali rječnik biblijskih žena* [*Mały słownik biblijnych kobiet*] (2013). Jagić ma na koncie także próby dramatopisarskie.

Na wydany w Polsce tomik pt. *Portret Ciała* składa się dość skromny wybór ośmiu wierszy pochodzących z późniejszych zbiorów poetki: *Kafkin nož*, *Kauč na trgu*, *Kvadratura duge* oraz jeden wiersz powstały w ramach unijnego projektu artystycznego „Migrant bodies”. Twórczość Jagić odznacza oryginalny, pełen inwencji język, ludyzm połączony z ciepłą ironią, humorem, ale i skłonność do nonsensu, łagodnego absurdu („poetycki styl i charakter, w którym jest odrobina czegoś infantylnego, ludycznego, nawet wariackiego, postrzelonego i, w najlepszym możliwym sensie, nie do końca poważnego”¹⁰ — charakteryzuje utwory poetki Miljenko Jergović). Pod względem tematycznym jej wiersze cechuje rys autobiograficzny oraz zainteresowanie kobiecością, relacjami damsko-męskimi, problemami wolności (w tym twórczej) i jej rewersu — zniewolenia (zamknięcia). W swej poezji silnie czerpie Jagić z imaginarium biblijnego, co zapewne wynika z teologicznego wykształcenia poetki — absolwentki filozofii

8 Dorta Jagić otrzymała także nagrody: Balkan Grand Prize for Poetry (Rumunia, 2007), The European Poet of Freedom Award / Europejski Poeta Wolności (Polska, 2014), Gorans Wreath / Goranov vijenac (Chorwacja, 2017), 2. nagroda czasopisma „Vijenac” za krótkie opowiadanie (Chorwacja, 2001), 1. nagroda SKAZ-u (Chorwacja, 2002), 3. nagroda w 43. konkursie krótkiego opowiadania gazety „Večernji list” za *short story* pt. *Ženski zatvor* (Chorwacja, 2008), nagroda za zbiór opowiadań *Kičma* oraz pracę translatorską na 14. międzynarodowym spotkaniu wydawców w mieście Pazin (Chorwacja, 2010).

9 Ref. za: C. Milanja, 2000: *Hrvatsko pjesništvo od 1950. do 2000. ...*; A. Wojtaszek, 2016: *Od wojennej traumy...*, s. 6—7.

10 Miljenko Jergović o Dorcie Jagić, chorwackiej poezji i dzisiejszych Bałkanach, [online]. Wywiad A. Wojtaszek z M. Jergovićem. Dostępne w Internecie: <http://europejski-poetawolnosc.pl/article/miljenko-jergovic-o-dorcie-jagic-chorwackiej-poezji-i-dzisiejszych-balkanach/> [dostęp: 25.02.2020].

i religioznawstwa (ukończyła Filozofski fakultet Družbe Isusove / Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego w Zagrzebiu).

Wiersze z polskiego wyboru tworzą nie tyle tytułowy portret ciała, ile portret ciała w podróży, gdyż właśnie motyw wędrówki, wyprawy, lotu, jazdy, przemieszczania się (także ich niemożności) jest tym, co silnie łączy zebrane utwory. Tom otwiera zapowiadający tę tematykę wiersz pt. *Ciało to wędrujący kamień* (*Tijelo je kamen koji se seli*) — w którym autorka diagnozuje ludzką kondycję („wśród kamieni, / nie ma cięższego kamienia niż / ludzkie ciało. *corpus delicti*”¹¹, s. 5), rekontekstualizując niejako przedmioty przynależne otoczeniu i codziennemu doświadczeniu człowieka (to zabieg nader często stosowany przez poetkę). Czerpie przy tym z repertuaru chrześcijańskiej symboliki („wszystkie gwoździe i płatki je [ciało — K.M.P.] bodą”), dokonując „apokryfizacji codzienności”¹² i wymieszania (lub lepiej: połączenia¹³) porządku boskiego i ludzkiego/ziemskiego, *sacrum* i *profanum*, a także miłości boskiej i ludzkiej, która jednak tak samo uwzniośla (powodując ruch ku górze, a więc wędrówkę, podróż, której się pragnie: „czasami, ciało chciałoby porzucić swoje marne gniazdo”, s. 5):

Ciało to kamień który najłatwiej się podnosi,
wędruje ze swego dna w górę
nawet polecą do nieba
kiedy czyjeś wyczekiwanie KOCHAM
przedrze się do jego ducha, nadmucha go i sprawi,
że lśni jak fontanna w Barcelonie.

(*Ciało to wędrujący kamień*, s. 5)

W postłowie do polskiego wydania tomiku *Kanapa na rynku* tłumaczka, Małgorzata Wierzbicka, w taki sposób charakteryzuje poezję Jagić:

W jej poezji *sacrum* miesza się z *profanum*, przy czym odwołania do *sacrum* są dyskretnie, czasami nawet jakby wstydlive. Rzecz w tym, że chociaż wszyscy

11 Wszystkie cytaty z tomiku według wydania: D. Jagić, 2018: *Portret Ciała / Portrait of The Body / Portret Tijela*. M. Wierzbicka, tłum. na j. polski; M. Đurđević, D. Šodan, tłum. na j. angielski. Gdańsk, Instytut Kultury Miejskiej.

12 Określenia tego użyła Maša Kolanović, opisując tomik *Tamagoči mi je umro na rukama* (M. Kolanović, 2002: *Enfant terrible diskurzivne prakse: Dorta Jagić „Tamagoči mi je umro na rukama”*. *Meandar, Zagreb, 2002* [recenzja]. „Republika: mjesečnik za književnost, umjetnost i javni život”, nr 7/9, s. 250). Ref. za: A. Wojtaszek, 2016: *Od wojennej traumy...*

13 W recenzji innego tomiku Dorty Jagić — *Kvadratura tuge* — Nikola Petković zauważa: „Svijet kojega u njezinoj najnovijoj knjizi gradi i predlaže Dorta Jagić, svijet je u kojemu duhovno i materijalno žive u kontinuitetu. »Sveto« i »profano«”. Dostępne w Internecie: <https://www.mvinfo.hr/clanak/dorta-jagic-kvadratura-duge> [dostęp: 28.02.2020].

jestesmy na swiecie po trosze nomadami, sublokatorami, przechodniami — i swiat, i zycie sa fascynujace¹⁴.

Te subtelne odwołania, niedopowiedziane przez autorkę, lecz implicytnie obecne w utworze, zostały jednak wyeksponowane w angielskim tłumaczeniu wiersza *Cialo to wędrujący kamień*. Jeśli przyjrzeć się przywołanemu wcześniej fragmentowi, widać, jak poezja Jagić opalizuje w przekładzie: od łagodnego i dyskretnego wyrazu uzyskanego przez rozbudowaną, w porównaniu z oryginałem, frazę w wersji polskojęzycznej, wysubtelnioną (czy nie nazbyt?) także przez substytucję chorwackiego czasownika *upaliti* (oryg. „upali da sja”; pol. „sprawi, że lśni”), do jasnego odwołania do retoryki chrześcijańskiej w przekładzie angielskim (w którym łacińskie *corpus christi* tworzy z obecnymi w wierszu *corpus delicti* — *corpus delicate* triadę i domyka niejako znaczenia, które poetka sugeruje nie wprost)¹⁵:

Tijelo je kamen koji se najlakše digne,	body is a stone which ascends the easiest
preseli se sa svoga dna gore,	migrates from its bottom upwards,
čak poleti u nebo	even flies into the sky
kad mu nečiji čekani VOLIM TE	like <i>corpus christi</i>
probije u duh, napuše ga i upali	when someone's much awaited
	I LOVE YOU
da sja kao fontana u Barceloni.	pierces into its spirit, inflates it and illuminates it to gleam like a fountain in Barcelona.

(*Tijelo je kamen koji se seli*, s. 43)

(*Body is a Migrating Stone*, s. 25)

Portret Ciała zamykają wiersze: *Lady Hester Stanhope* i *Freya Stark*, pochodzące z tomiku *Kafkin nož*, z którego zaczerpnięto najwięcej utworów do polskiego wyboru. Na *Kafkin nož* składa się sześć cykli portretów lirycznych. Pierwszy z nich — zatytułowany *Ciklus o viktorijanskim pionirkama i pustolovkama* (*Cykl o wiktoriańskich pionierkach i awanturnicach*) — poświęcony

14 M. Wierzbicka, 2014: *Posłowie*. W: D. Jagić: *Kanapa na rynku / Kauč na trgu*. Gdańsk, Wydawnictwo Słowo/Obraz Terytoria, Instytut Kultury Miejskiej.

15 Por. utwór w wersji oryginalnej: „ponekad, tijelo bi htjelo napustiti svoje crno leglo. / ipak, od rodne kuće do dalekih mora i planina si ga čavli i latice udaraju, sve boli, / jer pada na dno. Jer je smrtno. / među kamenjem, / nema tako teškog? kamena kao što je / čovjekovo tijelo. *corpus delicti*. / i tako drobljivog, na ubod granica nježnog. / *corpus delicate*. / tijelo je dragi kamen pun krvi / koji je najteže dići / kad umre. / Tijelo je kamen koji se najlakše digne, / preseli se sa svoga dna gore, / čak poleti u nebo / kad mu nečiji čekani VOLIM TE / probije u duh, napuše ga i upali / da sja kao fontana u Barceloni”. D. Jagić, 2018: *Portret Ciała...*, s. 43.

został autentycznym postaciom, nieco zapomnianym, choć przecież nieprzeciętnym. Ich poetyckie biografie, oparte na ogólnodostępnych informacjach (jakby żywcem wziętych z Wikipedii), wzbogacono wyobrażonymi detalami przedstawionymi za pomocą subtelnych metafor¹⁶ i porównań, w których rozpoznać można nie tylko znane motywy literackie i kulturowe, lecz także nienachalne poczucie humoru poetki.

Oba wymienione wiersze traktują o podróżniczkach. Pierwsza z nich rozpoczyna podróż w symbolicznym wieku 33 lat i jest osobą, która „targa każdy mur i welon świata” („kidala je svaki zid i veo svijeta”). Bohaterka staje się w tym wierszu królową („kraljica Hester”) wielbioną przez romantyków, emirów, mieszkańców Bliskiego Wschodu, a w końcu zamienioną w swoistego idola, który ma nie zdradzać ludzkich słabości („nije dala da joj se vide odveć ljudsko lice i ruke, / [...] zazidana u utvrđi na brdu / kao idol, kao kip”¹⁷). Życie lady Stanhope jest silnie naznaczone przez podróż, która jeszcze istotniejszą rolę odgrywa w kolejnym utworze, będącym swoistą geobiografią Frei Stark. W tym zamykającym polski wybór wierszu dochodzi do połączenia historii ciała, kolei życia, motywu podróży i wszechobecnej poezji, które dosłownie i metaforycznie odcisnęły piętno na twarzy Frei Stark, określając jej los¹⁸:

Jeszcze w dzieciństwie jakaś zła wróżka z Asolo albo,
ściślej mówiąc,
dziwne nieszczęście zmieniło jej urzekającą geografję twarzy.
Ale, w języku pisma klinowego to grubiaństwo było czymś innym.
Nie tylko fabryczną maszyną która schwyciła jej
złote włosy z kokardą, a potem też twarz.

16 Na przykład wtedy, gdy w historii Lady Hester Stanhope, bohaterka po trudnych przejściach (po zatonięciu statku) odrzuca *krhku tkaninu*, dosłownie „kruchość tkaninę”, a kruchość to wszakże stereotyp kobiecości, i przywdziewa „niezatapialny” strój męski. Z fragmentem tym rozmaicie radzili sobie tłumacze: „izgubivši sve, skida / krhku tkaninu, oblači nepotopivu mušku odjeću / i kreće dalje” (oryg.); „znika, zdejmuje / lekką tkaninę, zakłada nietonący męski strój / i rusza dalej” (tłum. M. Wierzbicka); „she lost all, took off / her thin dress, donned men’s waterproof clothing / and continued” (tłum. M. Đurđević, M. Šodan).

17 „nie pozwałała by widziano jej nazbyt ludzką twarz i ręce / [...] zamurwana w kasztelu na wzgórzu / jak idol, jak posąg” (tłum. M. Wierzbicka).

18 Oryg.: „Još joj je u djetinjstvu neka zla vila iz Asola ili, točnije, / čudna nesreća promijenila ljepuškastu geografiju lica. / No, jezikom klinastoga pisma ta je grubost bila / nešto drugo. / Nije to bio samo tvornički stroj što joj je zahvatio / zlatnu kosu s mašnom, a onda i lice. / Bio je to otisak teške magnetne igle svijeta ili / magnetni nož što u lice zarezuje kao u sveti kruh / arapske klinove Istoka, sudbinu. / Ožiljci su buduće brazde putovanja, / jugoistok — sjeveroistok u svim smjerovima / poezije pijeska, / na licu plesni tragovi ove male plave planete / među plinovitim divovima”. D. Jagić, 2018: *Portret Ciała...*, s. 56.

Był to odcisk ciężkiej magnetycznej osi świata albo
 magnetyczny nóż który na obliczu wyrzyna jak w świętym
 chlebie
 arabskie kliny Wschodu, los.
 Blizny to przysze bruźdy podróży,
 z południowego wschodu na północny wschód we wszystkich
 kierunkach
 poezji piasku,
 na twarzy tańczące ślady tej małej niebieskiej planety
 pomiędzy gazowymi olbrzymami.

(*Freya Stark*, s. 19)

Poraniona twarz przedstawia nie tylko zapis losu podróżniczki, lecz zawiera w sobie niemalże cały świat. W ten sposób poetka uzupełnia znaczoną miejscami biografię Frei Stark, dopisując do niej nowe sensory. Wiersz został opublikowany w 2016 roku, gdy Jagić zdążyła już — za sprawą wydanego w 2013 roku „słownika” *Mali rječnik biblijskih žena* [*Mały słownik biblijnych kobiet*] — zyskać spore doświadczenie w tworzeniu upoetycznionych kobiecych biografii. Na leksykon ów, który dotąd nie ukazał się w Polsce (czy jeszcze?), składają się portrety wybranych biblijnych postaci kobiecych. Ich kanoniczne biografie uzupełniono informacjami zaczerpniętymi z rozmaitych opracowań naukowych oraz z wyobraźni autorki, która opisuje na przykład ich kolor włosów, ukryte myśli czy sposób poruszania się. Zarówno poetyckim apokryfom, jak i biografiom awanturnic towarzyszy idea uzupełnienia kolei ich życia, ale też ich przypomnienia i upomnienia się o miejsce kobiet w historii świata (szczególnie w domenach tradycyjnie zdominowanych przez mężczyzn). W obu przypadkach twórczość Jagić cechuje pewien subwersywny potencjał. Oba rodzaje biografii (apokryficzny leksykon i geobiografia podróżniczki) łączy potrzeba uzupełnienia oraz reinterpetacja istotnego źródła (pre-tekstu), co leżeć ma u podstaw wszelkich konstrukcji apokryficznych:

Za ważny moment charakterystyki tych konstrukcji apokryficznych — stwierdza Danuta Szejnert — których autorzy jawnie i obligatoryjnie dla czytelników nawiązują do skonkretyzowanego pre-tekstu, uważam fundujące je nieuchronne założenie o jakimś naznaczającym ów pre-tekst braku, niedociągnięciu — o jego niekompletności i niewystarczalności. Musi ono towarzyszyć zarówno afirmacyjnym, ufnym w niegasnącą atrakcyjność i semantyczną produktywność kanonicznego pierwowzoru, jak i dywersyjnym wobec niego suplementacjom apokryficznym. W przeciwnym wypadku tak rozumiane apokryfy w ogóle by nie powstały¹⁹.

19 D. Szajnert, 2015: *Apokryficzne geo(bio)grafie bohaterów literackich*. W: E. Konończuk, E. Sidoruk, red.: *Przestrzenie geo(bio)graficzne w literaturze*. Białystok, Uniwersytet w Białymstoku, s. 77.

Trzy nieco szerzej omówione przeze mnie utwory — otwierający (*Ciało to wędrujący kamień*) i zamykające (*Lady Hester Stanhope, Freya Stark*) tomik *Portret Ciała* — wyznaczają ramy tematyczne i formalne²⁰ zebranych przez polskiego wydawcę wierszy. W zbiorze znalazły się także: *pokoje skorpionów* z cyklu poświęconego pokojom kobiet z tomiku *Kanapa na rynku*; liryczny *Portret śniadego poety z psem*; przywołujące znany motyw poetycki *Nocne pociągi*; opowieści o (wielu) kobietach — czy to samotnych, czy tych o „niepokojąco pięknych imionach” — w wierszach *Pierwsza osoba liczby mnogiej* i *Śmierć w Mediolanie* (wszystkie utwory z tomiku *Kafkin noż*), czy wreszcie utwór *Lecąc z ciepłymi piecami* z ustrukturyzowanego konceptualnie podług kolorów tęczy tomiku *Kwadratura duge*.

Translatorski *casus foederis*

Oba tomiki Dorty Jagić, które ukazały się w Polsce, opublikowano w wydaniach wielojęzycznych. Zbiór *Kanapa na rynku / Kauč na trgu* zawiera chorwackie oryginały oraz polskie przekłady (przypomnę — nagrodzone w Gdańsku), natomiast *Portret Ciała* to wydanie trójjęzyczne — polsko-angielsko-chorwackie (kolejność odpowiada porządkowi przedstawionemu w zbiorze). W tym wypadku za polskie przekłady odpowiedzialna jest Małgorzata Wierzbicka, natomiast za angielskie — translatorski duet: Miloš Đurđević i Damir Šodan (obaj to tłumacze i „koledzy po piórze” poetki)²¹.

20 Poetykę tych późniejszych tomików Dorty Jagić trafnie charakteryzuje Marko Pogačar: „Suočeni smo tako s taksativnom, asocijativnom slikovnom bujicom, snažnom no često sasvim hermetičnom metaforikom, oniričkom logikom i izglobljenom, iznevjerenom naracijom čiji se obris (često u obliku realizirane metafore), gotovo uvijek nazire kao iluzija razvoja, odsutni pokretač pjesme. Strofika se javlja tek iznimno, dosljedno izostaju velika početna slova, iako je interpunkcijski diktat prisutan te obilato sudjeluje u ritmičkom ustroju. Potonji je nešto staloženiji nego je to za autoricu uobičajeno, manje je opkoračenja i sinkopa, a češće se poštuje semantička zaokruženost stiha i/ili strofe. Unutarnja ritmika stiha također je uglavnom vješto izvedena, podcrtana ne napadnim no efektnim zvučnim rješenjima”. M. Pogačar, 2012: *Od boga i opet natrag*. „Novosti”, br. 630. Dostępne w Internecie: <http://arhiva.portalnovosti.com/2012/01/od-boga-i-opet-natrag/> [dostęp: 5.03.2020].

21 Małgorzata Wierzbicka (1953) — slawistka, tłumaczka i dyplomatka. Jej przekłady drukowano w „Literaturze na Świecie”, „Twórczości”, „Tygodniku Powszechnym”. Tłumaczyła teksty Ivo Andrića, Miroslava Krležy czy Zdravka Malicia.

Miloš Đurđević (1961) — poeta, krytyk literacki, związany z czasopiśmie „Quorum” i „Most / The Bridge”, tłumacz z języka angielskiego (R. Carver, L. Cohen, Ch. Wright, A. Rich, L. Reed, J.D. Morrison, K. Cobain, J. Fante, A. Proulx) i autor

Wydania „synoptyczne” (dwu- czy wielojęzyczne) literatury pięknej mają długą tradycję, lecz ich dzisiejsza obecność na rynku wydawniczym wynika najpewniej z chęci zainteresowania czytelników oryginałem i rozpropagowania twórczości w innym języku (lub językach) oraz ze zmieniającej się świadomości odbiorców, dla których istotny staje się nie tylko oryginał i autor, lecz także tłumacz i tłumaczenie jako efekt określonej interpretacji translatorskiej. Wydania wielojęzyczne nie służą już jedynie (choć wciąż pełnią i tę funkcję) uznaniu, kanonizacji dzieła ani też nie mają wyłącznie charakteru jednorazowego czy okolicznościowego²², lecz coraz częściej stanowią element strategii wydawniczej, polegającej na maksymalizacji zasięgu odbioru dzieła lub też prezentacji wysiłku translatorskiego. Ta ostatnia motywacja łączy się zapewne zarówno ze zmianą statusu tłumacza, wzrostem świadomości recepcyjnej odbiorców (którzy dotąd chętniej żywili iluzjonistyczne i iluzyjne poczucie, że czytając przekład, obcuja z dziełem oryginalnym), jak i z chęcią wspomoczenia krążenia tekstów i wsparcia profesjonalizacji wydawnictw (przejawiających zarówno uwrażliwienie na niuanse translatorskiej interpretacji, jak i zrozumienie potrzeb wynikających z mobilności ludzi, kultur, literatury). Na polskim rynku wydawniczym edycje niejednojęzyczne pojawiają się coraz częściej, co nie zawsze jest związane z konkretną okazją. Przykładowo, Wydawnictwo Literackie prowadzi Serię Dwujęzyczną, preferując jednak wydawanie w jej ramach autorów uznanych i kanonicznych. Nie zawsze publikacje wielojęzyczne dotyczą wyłącznie tych twórców, choć zapewne wysiłek wkładany w tego rodzaju wydania jest często efektem przekonania o niezwykłych walorach oryginału, który wart jest przedstawienia w odmiennym języku/języ-

tomików *Pejzaži ili kružno traženje riječi* (1989), *U zrcalu* (1994), *Žetva* (1997) i *Umbrijska sunčanica i druge pjesme* (2010) oraz zbiorów esejów i wypowiedzi krytycznych *Podnevni pljusak* (2003) i *Sjene na void* (2009).

Damir Šodan (1964) — tłumacz, poeta, dramaturg, redaktor serii wydawniczej związanej z tygodnikiem „Feral Tribune”, absolwent filozofii, komparastyki i filologii angielskiej na Uniwersytecie w Splicie. Wydał tomy *Glasonve promjene* (1996), *Srednji svijet* (2001) oraz zbiór dramatów *Zaštićena zona/Kain ili njegov brat* (2002).

- 22 Jak choćby imponujące wydanie komedii Marina Držića pt. *Dundo Maroje* w przekładzie na 18 języków, którym uczczono 500. rocznicę urodzin komediografa (M. Držić, 2008: *Dundo Maroje*. L. Paljetak, red. Dubrovnik, Ogranak Maticice hrvatske u Dubrovniku / Dubrovačke ljetne igre), lub wiele innych wydań jubileuszowych, także starszych, jak np. wielojęzyczny *Most na Žepi* (Sarajevo, 1971; „povodom 400-godišnjice Čuprije na Drini (1571—1971) »Oslobođenje« Sarajevo u saglasnosti sa autorom izdaje ovu knjigu u 3000 numerisanih primeraka”). Jeśli idzie o najnowsze wydania autorów kanonicznych, to warto wymienić chorwacko-włoską publikację dwóch opowiadań Ivana Gorana Kovačića (to publikacja z interesującego nas 2018 roku) — *Sedam zvonara majke Marije i Mrak na svijetlim stazama* (Pula, 2018) — czy całkiem nowe łacińsko-chorwackie wydanie *Davidiasa* Marka Marulicia (Zagreb, 2020).

kach²³. Wersje „synoptyczne” (niczym ewangelie) odnoszą się do siebie nawzajem, komentują się, sprawiając, że przekład rzuca nowe światło na oryginał, podobnie jak oryginał oświetla przekład. Ta znana translatoryczna metafora opisuje stosunek odwzajemnionej interpretacji, jaki zachodzi między oryginałem i przekładem — szczególnie zaś w sytuacji równoległego ich zestawienia.

Opisana praktyka wydawnicza, która może, lecz nie musi, przełożyć się na praktykę lektury porównawczej (łatwo przecież wyobrazić sobie, że czytelnik, mając w ręce wydanie dwu- czy wielojęzyczne, czyta tylko w znanym sobie języku), burzy „iluzję obcowania z oryginałem”²⁴, na którą zwracali uwagę rozmaici badacze przekładu, na przykład Jiří Levý, a w Polsce Bożena Tokarz, Magdalena Heydel czy Roman Lewicki:

[...] przekład jest w kulturze docelowej czytany zasadniczo tak samo jak tekst oryginalny, a więc w dobrej wierze pod nazwiskiem autora. Wyjątek stanowi rzadko praktykowana porównawcza lektura tekstu dwujęzycznego, która nie pozostawia wątpliwości, że mamy przed sobą tłumaczenie: tak czytany tekst zmienia się w dwutekst lub wręcz multitekst. Tym typem lektury zajmują się niemal wyłącznie czytelnicy fachowi, zawodowo trudniący się analizą przekładu²⁵.

Tomiki Dorty Jagić ukazały się w Polsce nakładem Instytutu Kultury Miejskiej w Gdańsku w ramach projektu Versopolis. Celem tego projektu jest

23 Za przykład niech posłuży wydany w 2018 roku tomik poetycki pt. *Dwa oblicza księżycy* Krystyny Alicji Jezierskiej, zawierający nie tylko oryginalne utwory poetki i ich przekłady na język serbski i angielski, lecz także swoisty „śpiewnik” — oryginały i przekłady utworów piosenkarza Rokiego Vulovicia, które stanowiły inspirację dla autorki wchodzącej z nimi w jawny dialog. Por. K.A. Jezierska, 2018: *Dwa oblicza księżycy*. A. Żuchowska-Arendt, J.T. Gierliński, tłum. Kraków (zawiera teksty piosenek Rodoljuba Vulovicia).

24 Bożena Tokarz mówi o „iluzji obcowania z oryginałem utworu” jako o wyniku pracy, wysiłku podejmowanego przez tłumacza, z kolei Roman Lewicki kieruje uwagę w pierwszym rzędzie na perspektywę odbiorczą, a zatem „iluzję czytania oryginału”. Obie koncepcje odnoszą się zapewne do klasycznej koncepcji „iluzjonistycznej” teorii przekładu Levego. Por. J. Levý, 1963: *Umní pekladu. Spisovatel*. Praga. Ref. za: J. Levý, 1976: *Teoria informací a proces komunikací literackéj*. L. Pšzčołowska, tłum. W: H. Markiewicz, oprac.: *Współczesna teoria badań literackich za granicą. Antologia*. T. 2. Kraków, Wydawnictwo Literackie, s. 70—112. Por. także: B. Tokarz, 1998: *Wzorzec, podobieństwo, przypomnienie*. Katowice, Wydawnictwo Śląsk, s. 58; R. Lewicki, 2000: *Obcość w odbiorze przekładu*. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

25 M. Heydel, 2013: *Gorliwość tłumacza. Przekład poetycki w twórczości Czesława Miłosza*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 51—52.

propagowanie twórczości młodych poetów europejskich, wymiana idei twórczych, stworzenie „sieci kontaktów pomiędzy twórcami i wydawcami, tłumaczami i szerszą publicznością”²⁶. Publikacja omawianego w artykule zbiorku z całą pewnością wpisuje się w takie założenia, przypieczętowując sojusz autora, tłumacza(-y) i wydawcy i umożliwiając (przynajmniej w teorii) rozpowszechnienie poezji Jagić w Polsce i Europie. Nadmienię, że wydanie w Polsce obu tomików Jagić wiąże się z gdańskim festiwalem literackim i z działalnością międzynarodowej platformy literackiej. Wpływ na recepcję i komercjalizację tych tekstów, a także na ich wybór miał z pewnością odmienny obieg, w który weszły. Międzynarodowy Festiwal Literatury Europejski Poeta Wolności jest jednym z wielu wydarzeń literackich powiązanych z platformą Versopolis (festiwal powstał zresztą wcześniej), odbywa się co dwa lata, a wydane w ramach konkursu tomiki trafiają do sprzedaży. Natomiast spotkania poetyckie Versopolis organizowane są częściej (np. co roku), a wydane w ich ramach tomiki (objętościowo skromniejsze) dystrybuowane są bezpłatnie.

Z całą pewnością trójjęzyczny *Portret Ciała* (2018) Dorty Jagić umożliwia polskiemu odbiorcy konfrontatywno-komparatystyczną lekturę (przede wszystkim czytelnikom ekspertom, filologom), wystawiając tym samym tłumacza na ryzyko krytyki w sytuacji, w której przekład (z zasady nieidealny) konkuruje zarówno z oryginałem, jak i z innym przekładem²⁷ (np. w trójkącie chorwacki oryginał — polski przekład — angielski przekład). Z drugiej strony niewątpliwą zaletą takiego wydania, przy uważnej lekturze, jest prezentacja czytelnikowi docelowemu oryginału w jego odmiennym, być może egzotycznym dla kultury przyjmującej, brzmieniu i grafii oraz przedstawienie odmiennego przekładu, ukazującego alternatywną interpretację oryginału. Przypomnę raz jeszcze, że w 2014 roku dwujęzyczne chorwacko-polskie wydanie tomiku *Kanapa na rynku* zostało wyróżnione nagrodą dla poetki i tłumaczki, zatem porównawcza lektura nie musi być jednoznaczna z negatywną oceną danego przekładu. Z kolei wyróżnienie przyznane autorowi translacji wraz z publikacją dwu- lub wielojęzyczną z pewnością świadczy o wzroście prestiżu zawodu

26 M. Gawlak, 2019: *Od poezji „oszczędnej w słowa” do „trudnej” prozy dla dzieci. Przekłady literatury słoweńskiej w latach 2016—2017*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 9, cz. 3, s. 212. Monika Gawlak przedstawia założenia projektu Versopolis, stowarzyszonych z nim festiwali, wydarzeń kulturalnych i działalności wydawniczej podmiotów związanych z projektem, analizując ich wpływ na recepcję i obecność literatury słoweńskiej w Polsce.

27 Nie jest to jednak konkurowanie w ramach jednojęzycznej serii, do jakiego skłonny był na przykład Stanisław Barańczak, którego do pracy nad przekładem nierzadko skłaniały cudze translatorskie niepowodzenia. Por. S. Barańczak, 1992: *Ocalone w tłumaczeniu: szkice o warsztacie tłumacza poezji z dołączeniem małej antologii przekładów*. Kraków, Wydawnictwo a5.

tłumacza i do tego wzrostu się przyczynia, stanowiąc wyraz uznania dla jego wysiłku i talentu²⁸.

Dla poezji Jagić, wyrażającej potrzebę mobilności, operującej wielojęzycznością i intertekstualnością, sąsiedztwo wersji przekładowych wydaje się środowiskiem naturalnym, pozwalającym wybrzmieć współistniejącym interpretacjom, poprzestawianym akcentom, biegnącym bocznymi nurtami poetyckim rytmom, wielogłosowi tłumaczy, pomagającym zburzyć iluzję na rzecz faktycznego obcowania z oryginałem i przekładami.

Literatura

- Bagić K., 2008: *Hrvatsko pjesništvo 1950—2000*. Warszawa [wykład, niepublikowany].
- Festiwal i Nagroda Europejski Poeta Wolności*. Dostępne w Internecie: <http://europejskipoetawolnosc.pl/o-festiwalu/> [dostęp: 15.10.2020].
- Gawlak M., 2019: *Od poezji „oszczędnej w słowa” do „trudnej” prozy dla dzieci. Przekłady literatury słoweńskiej w latach 2016—2017*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 9, cz. 3, s. 209—227.
- Heydel M., 2013: *Gorliwość tłumacza. Przekład poetycki w twórczości Czesława Miłosza*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Jagić D., 2018: *Portret Ciała / Portrait of The Body / Portret Tijela*. M. Wierzbicka, tłum. na j. polski; M. Đurđević, D. Šodan, tłum. na j. angielski. Gdańsk, Instytut Kultury Miejskiej.
- Jahić E., 2010: *U nebo i u niks. Antologija hrvatskog pjesništva 1989—2009*. Zagreb, V.B.Z.
- Jergović M., [online], 2014: *Dorta Jagić: jezika glas*. Dostępne w Internecie: <https://www.autograf.hr/dorta-jagic-jezika-glas/> [dostęp: 20.02.2020].
- Kolanović M., 2002: *Enfant terrible diskurzivne prakse: Dorta Jagić „Tamagochi mi je umro na rukama”*. *Meandar, Zagreb, 2002* [recenzja]. „Republika: mjesečnik za književnost, umjetnost i javni život”, nr 7/9, s. 249—252.
- Levý J., 1963: *Umní pekladu. Spisovatel*. Praga, Československý spisovatel.
- Levý J., 1976: *Teoria informacj i proces komunikacj literackiej*. L. Pszczółowska, tłum. W: H. Markiewicz, oprac.: *Współczesna teoria badań literackich za granicą. Antologia*. T. 2. Kraków, Wydawnictwo Literackie, s. 70—112.

28 Por. M. Gawlak, 2019: *Od poezji „oszczędnej w słowa”...* — tu także o problemach popularyzacji literatury tłumaczonej, funkcjonującej na obrzeżach polisystemu literackiego w świetle teorii kapitału kulturowego Pierre’a Bourdieu.

- Lewicki R., 2000: *Obcość w odbiorze przekładu*. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Majdzik M., 2015: *Dorta Jagić — poetka wolności. Komentarz do „Bibliografii przekładów literatury chorwackiej w Polsce w roku 2014”*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 6, cz. 2, s. 45—56.
- Milanja C., 2000: *Hrvatsko pjesništvo od 1950. do 2000*. Zagreb, Zagrebgrafo.
- Miljenko Jergović o Dorcie Jagić, chorwackiej poezji i dzisiejszych Bałakanach, [online]. Wywiad A. Wojtaszek z M. Jergovićem. Dostępne w Internecie: <http://europejskipoetawolnosc.pl/article/miljenko-jergovic-o-dorcie-jagic-chorwackiej-poezji-i-dzisiejszych-balkanach/> [dostęp: 25.02.2020].
- Pogačar M., 2012: *Od boga i opet natrag*. „Novosti”, br. 630. Dostępne w Internecie: <http://arhiva.portalnovosti.com/2012/01/od-boga-i-opet-natrag/> [dostęp: 5.03.2020].
- Szajnert D., 2015: *Apokryficzne geo(bio)grafie bohaterów literackich*. W: E. Konończuk, E. Sidoruk, red.: *Przestrzenie geo(bio)graficzne w literaturze*. Białystok, Uniwersytet w Białymstoku.
- Tokarz B., 1998: *Wzorzec, podobieństwo, przypomnienie*. Katowice, Wydawnictwo Śląsk.
- Vuković T., 2001: *U pjesništvu više od njega samog*. „Quorum”, nr 5/6, s. 263—289.
- Wierzbicka M., 2014: *Posłowie*. W: D. Jagić: *Kanapa na rynku / Kauč na trgu*. Gdańsk, Wydawnictwo Słowo/Obraz Terytoria, Instytut Kultury Miejskiej.
- Wojtaszek A., 2016: *Od wojennej traumy do ucieczki w rzeczywistość. O recepcji twórczości Dory Jagić w kontekście najnowszej poezji chorwackiej*. „Studia i Szkice Slawistyczne”, t. 13, s. 195—202.

Katarzyna Majdzik Papić

Pjesništvo na putovanju i prevodilački sinopsis
Osvrt na *Bibliografiju poljskih prijevoda iz hrvatske književnosti*
u 2018. godini

SAŽETAK | Članek sumira stanje prijevoda iz hrvatske književnosti koji su objavljeni u Poljskoj 2018. godine. Najvažnijom se pozicijom na poljskom izdavačkom tržištu pokazao višejezični izbor iz zrele poezije Dorte Jagić pod naslovom *Portret tijela* koji sadrži hrvatski original i njegov prijevod na poljski (M. Wierzbicka) i engleski (D. Šodan, M. Đurđević) jezik. Sinoptička izdanja (dvo- ili višejezična) omogućuju čitatelju da se sukobi s originalom i prijevodom, pridonose boljoj cirkulaciji tekstova, omogućuju deziluzionističko čitanje (tj. sa sviješću o razlici između originala i prijevoda) te uspostavljaju intertekstualnu vezu između povezanih tekstova.

KLJUČNE RIJEČI | hrvatska književnost u Poljskoj, recepcija prijevoda, Dorta Jagić, višejezično izdanje, sinopsis

Katarzyna Majdzik Papić

Travelling Poetry and Translation's Synopsis

Commentary on *The Bibliography of Translations of Croatian Literature in Poland in 2018*

77

SUMMARY | This article summarizes and discusses the body of translations of Croatian literature published in Poland in 2018. The most significant offering to appear on the Polish market that year was a multilingual collection of mid-career poetry by Dorta Jagić entitled *The Portrait of The Body*, containing Croatian originals and their translations into Polish (by M. Wierzbicka) and English (by D. Šodan, M. Đurđević). “Synoptic” editions (bilingual or multilingual) allow the reader to view both the original and its translation, which has three major benefits: it contributes to a better circulation of texts; enables dezi-luzionist reading (the awareness of the difference between the original and the translation); and establishes an intertextual bond between the collected texts.

KEYWORDS | Croatian literature in Poland, reception of translation, Dorta Jagić, multilingual edition

KATARZYNA MAJDZIK PAPIĆ | dr nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa, przekładoznawczyni, adiunkt w Instytucie Literaturoznawstwa Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; absolwentka filologii chorwackiej na Uniwersytecie Śląskim i lingwistyki na Uniwersytecie Jagiellońskim. Współredagowała wybór przekładów najnowszego dramatu chorwackiego *Kroatywni*. W jej dorobku znajdują się artykuły poświęcone chorwackiej literaturze kobiecej, przekładowi artystycznemu w ramach języka chorwackiego i polskiego oraz teksty teoretyczne z zakresu przekładoznawstwa i filozofii przekładu. Autorka monografii: *Przekład, czyli na styku dwóch podmiotowości* (Katowice 2015); *Narzędzia analizy przekładu* (współautor: D. Słapek, Toruń 2015). Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół współczesnej literatury chorwackiej i serbskiej — ich historii, poetyki oraz recepcji przekładowej, a także wokół teorii i praktyki translatorskiej oraz filozofii przekładu i przekładoznawstwa.

Bibliografia przekładów literatury polskiej w Chorwacji w 2018 roku

Publikacje książkowe

1. Galewska-Kustra Marta: *Pucio i ćwiczenia z mówienia / Pino sastavlja rečenice.*
Prev. Marija Jelaska. Ilustracje Joanna Kloš. Velika Gorica, Planet Zoe, 2018, 42 s. [książka dla dzieci].
2. Galewska-Kustra Marta: *Pucio mówi pierwsze słowa / Pino uči prve riječi.*
Prev. Marija Jelaska. Ilustracje Joanna Kloš. Velika Gorica, Planet Zoe, 2018, 42 s. [książka dla dzieci].
3. Galewska-Kustra Marta: *Pucio na wakacjach / Pino na ljetovanju: izgovor glasova za predškolce.*
Prev. Marija Jelaska. Ilustracje Joanna Kloš. Velika Gorica, Planet Zoe, 2018, 42 s. [książka dla dzieci].
4. Galewska-Kustra Marta: *Pucio uczy się mówić / Pino uči govoriti: logopedska slikovnica za najmlađe.*
Prev. Marija Jelaska. Ilustracje Joanna Kloš. Velika Gorica, Planet Zoe, 2018, 42 s. [książka dla dzieci].
5. Galewska-Kustra Marta: *Z muchą na luzie ćwiczymy buzie / Vježbamo izgovor s muhom Fefe: ili logopedske vježbe za djecu.*
Prev. Marija Jelaska. Ilustracje Joanna Kloš. Velika Gorica, Planet Zoe, 2018, 48 s. [książka dla dzieci].

6. **Górny Grzegorz:** *Ufam. Śladami Świętej Siostry Faustyny / Uzdnam se: Sveta Faustina i tajna Božjega milosrđa.*
Prev. Goran A n d r i j a n i ć. Split, Verbum, 2018, 325 s. [proza].
7. **Jaworski Roman:** *Historie maniaków / Pripovijesti manijaka.*
Prev. Adrian C v i t a n o v i ć. Zagreb, Disput — Hrvatsko filološko društvo, 2018, 195 s. [proza].
8. **Miłosz Czesław:** *Ziemia Ulro / Zemlja Ulro.*
Prev. Adrian C v i t a n o v i ć. Zagreb, Kulturno informativni centar, 2018, 276 s. [esej].
9. **Parys Magdalena:** *Magik / Mađioničar.*
Prev. Tanja Miletić O r u č e v i ć. Zapręšić, Fraktura, 2018, 485 s. [proza].
10. **Pelanowski Augustyn:** *Dom Józefa / Josipov dom.*
Prev. Mateo B a t i n i ć, Ljudevit Marija M a d u n i ć. Koprivnica, Figulus, 2018, 251 s. [proza].
11. **Pelanowski Augustyn:** *Od Ducha do ucha / Od duha do uha: napravi korak prema radosti svoje duše.*
Prev. Ljudevit Luka M a d u n i ć. Koprivnica, Figulus, 2018, 299 s. [proza].
12. **Pelanowski Augustyn:** *To, co najvažnije / Ono najvažnije.*
Prev. Ena J a n e č i ć, Melita M e s a r i ć, Ana Marija R i h a. Koprivnica, Figulus, 2018, 169 s. [proza].
13. **Sapkowski Andrzej:** *Ostatnie życzenie / Posljednja želja.*
Prev. Mladen M a r t i ć. Zagreb, Egmont, 2018, 315 s. [proza].
14. **Szczypiorski Andrzej:** *Msza za miasto Arras / Misa za grad Arras.*
Prev. Dalibor B l a Ź i n a. Zapręšić, Fraktura, 2018, 140 s. [proza].
15. **Tokarczuk Olga:** *Księgi Jakubowe / Knjige Jakubove: ili Veliko putovanje preko sedam granica, pet jezika i tri velike religije, ne računajući one male.*
Prev. Mladen M a r t i ć. Zagreb, Fraktura, 2018, 900 s. [proza].
16. **Twardoch Szczepan:** *Morfina / Morfij.*
Prev. Emilio N u i ć. Zagreb, Hena com, 2018, 566 s. [proza].
17. **Winawer Bruno:** *Doktor Przybram / Doktor Przybram.*
Prev. Adrian C v i t a n o v i ć. Zagreb, Disput — Hrvatsko filološko društvo, 2018, 121 s. [proza].

Publikacje w czasopismach

1. „Dubrovnik” 2018, br. 1.

Lipski Leo

Miasteczko / Mjestašće.

Prev. Nino Ź o d a n, s. 127—136 [proza].

2. „Dubrovnik” 2018, br. 2/3.

Kornhauser Julian

Špi ciemna djevočica / Spava tužna djevočica.

Prev. Pero Mioč, s. 236—238 [poezja].

3. „Dubrovnik” 2018, br. 4.

Różewicz Tadeusz

Francis Bacon czyli Diego Velázquez na fotelu dentystycznym /

Francis Bacon ili Diego Velázquez na zubarskom stolcu.

Prev. Pero Mioč, s. 129—137 [poezja].

4. „Forum” 2018, br. 10/12.

Lipska Ewa

A myśmy biegli / A mi smo trčali, s. 1082.

Biuletyn specjalny / Posebni izvještaj, s. 1088.

Coś musiało się stać / Nešto se moralo dogoditi, s. 1091—1093.

Dom dziecka / Dječji dom, s. 1089.

Dom Spokojnej Młodości / Dom spokojne mladosti, s. 1083.

Dom Spokojnej Starości / Dom spokojne starosti, s. 1097—1098.

Dzieci / Djeca, s. 1095.

Klasa I / I. razred, s. 1086.

Mała djevočica podglądająca naród /

Mala djevočica uhođi narod, s. 1094.

My / Mi, s. 1080—1081.

O czym myśli djevočica na lekcji gramatyki języka polskiego /

O čemu razmišlja djevočica na satu gramatike poljskoga jezika, s. 1090.

Pewność / Sigurnost, s. 1096.

Rozsądek / Razum, s. 1087.

Stół rodzinny / Obiteljski stol, s. 1084—1085.

Prev. Pero Mioč, s. 1097—1098 [poezja].

5. „Hrvatsko slovo” 2018, br. 1185 (5 stycznia 2018).

Kornhauser Julian

Nema više djetinjstva

Kicz / Kič

[Z cyklu *Niebo nad górami / Nebo nad gorama*]

1. *Wnętrze pracowni (1947) / 1. Unutrašnjost ateljea (1947.)*

2. *Syn i zabita matka (1949) / 2. Sin i ubijena majka (1949.).*

Prev. Pero Mioč, s. 24 [poezja].

6. „Hrvatsko slovo” 2018, br. 1193 (2 marca 2018).

Kornhauser Julian

[Z cyklu *Niebo nad górami / Nebo nad gorama*]

3. *Wypadek (1952) / 3. Prometna nesreća (1952.)*
 4. *Głowa z czerwonymi oczami (1954) /*
4. Glava s crvenim očima (1954.)
 5. *Krześla (1956) / 5. Stolci (1956.)*
 6. *Biały statek (1956) / 6. Bijeli brod (1956.)*
 7. *Czaszka czyli wyznanie skompromitowanego byłego komunisty*
(1957) / 7. Lubanja ili priznanje kompromitiranog bivšega
komunista (1957.).
 Prev. Pero M i o č, s. 24 [poezja].

7. „Hrvatsko slovo” 2018, br. 1195 (16 marca 2018).

Kornhauser Julian

Zašto me gledaš kao anđeo
Bucik / Cipelica
Guzik / Puce
Jaš i wieczność / Ivica i vječnost
Masło / Maslac
Moja kochana mama / Moja draga mama
Szkiełko / Stakalce
Zasnęłaś / Zaspala si.

Prev. Pero M i o č, s. 24 [poezja].

8. „Hrvatsko slovo” 2018, br. 1197 (30 marca 2018).

Kornhauser Julian

Ploviš jer si ploviti htio
Było minęło / Bilo i prošlo
Księgarnie / Knjižare
Na innych planetach / Na drugim planetima
Obloki / Oblaci.

Prev. Pero M i o č, s. 24 [poezja].

9. „Hrvatsko slovo” 2018, br. 1199 (13 kwietnia 2018).

Kornhauser Julian

Trpke naranče spavaju na tanjuru
Błąd / Pogreška
Od Whitmana do Dylana / Od Whitmana do Dylana.

Prev. Pero M i o č, s. 24 [poezja].

10. „Hrvatsko slovo” 2018, br. 1201 (27 kwietnia 2018).

Kornhauser Julian

Taj jezik lijepo mladosti
Dwie rzeki / Dvije rijeke
Niezmienna zmienność / Nepromjenjiva promjenjivost
Płyną płoną / Plove plamte

Przy głównej ulicy / U glavnoj ulici.

Prev. Pero M i o ć, s. 24 [poezja].

11. „Hrvatsko slovo” 2018, br. 1205 (25 maja 2018).

Kornhauser Julian

Udaljuju se tvoje obale

Idziemy / Idemo

Nad rzeką / Iznad rijeke

Oddalanie / Udaljavanj

*Tren**

Wieczna podróż / Vječno putovanje.

Prev. Pero M i o ć, s. 24 [poezja].

12. „Hrvatsko slovo” 2018, br. 1223 (28 września 2018).

Krynicky Ryszard

Ti si moja domovina, tišino

Jesteś / Ti si.

[Z tomu *Nasze życie rośnie / Naš život raste*]

Podróż pośmiertna (III) / Posmrtno putovanje (III).

Prev. Pero M i o ć, s. 24 [poezja].

13. „Hrvatsko slovo” 2018, br. 1225 (12 października 2018).

Barańczak Stanisław

Plakala je nocu

[Z tomu *Chirurgiczna precyzja / Kirurška preciznost*]

Ci, którzy jedzą grzanki, będą jeść suchary /

Oni koji jedu prepečenac, jest će dvopek

Plakala w nocy, ale nie jej płacz go zbudził /

Plakala je noću, ali ga njezin plač nije probudio

U końca wojny dwudziestodwuletniej /

Svršetkom dvadesetdvogodišnjega rata.

Prev. Pero M i o ć, s. 24 [poezja].

14. „Hrvatsko slovo” 2018, br. 1227 (26 października 2018).

Krynicky Ryszard

Żeljezni zastor oblaka

Ad hominem / Ad hominem

[Z tomu *Nasze życie rośnie / Naš život raste*]

I naprawdę nie wiedzieliśmy / I uistinu nismo znali

[Z tomu *Niewiele więcej / Ne puno više*]

Niech już tak pozostaną / Neka konačno tako ostanu

[Z tomu *Organizm zbiorowy / Kolektivni organizam*]

Coraz bardziej oddalające się / Udaljavajući se sve više.

Prev. Pero M i o ć, s. 24 [poezja].

15. „Hrvatsko slovo” 2018, br. 1229 (9 listopada 2018).

Barańczak Stanisław

Nešto opipljivo: trenutak

Łzy w kinie / Suze u kinu

Madrygał probabilistyczny / Probabilistični madrigal

[Z tomu *Chirurgiczna precyzja / Kirurška preciznost*]

Tekst do wygrawerowania na nierdzewnej bransoletce, noszonej

stale na przegubie na wypadek nagłego zaniku pamięci /

Tekst za graviranje na nehrđajućoj narukvici stalno nošenoj

na zgłobu za slučaj iznenadnoga gubljenja pamćenja.

Prev. Pero M i o č, s. 24 [poezja].

16. „Hrvatsko slovo” 2018, br. 1231 (23 listopada 2018).

Krynicky Ryszard

Naše male pobjede i veliki porazi

[Z tomu *Nasze życie rośnie / Naš život raste*]

Cicho / Tiho

Jeżeli przyjdzie / Ako mi dođe

Makulatura, złom / Otpadni papir, staro željezo

[Z tomu *Niewiele więcej / Ne puno više*]

Cóż z tego / I što onda

Jesteście wolni / Slobodni ste

Lepiej zostań w domu / Bolje je da ostaneš doma

Skąd mogą wiedzieć / Otkuda mogu znati

Tak / Da

[Z tomu *Organizm zbiorowy / Kolektivni organizam*]

Kto wybiera samotność / Tko bira samoću

Staram się ciebie zrozumieć / Trudim se tebe razumjeti.

Prev. Pero M i o č, s. 24 [poezja].

17. „Hrvatsko slovo” 2018, br. 1233 (7 grudnia 2018).

Barańczak Stanisław

Upijanje svijeta u sebe

[Z tomu *Chirurgiczna precyzja / Kirurška preciznost*]

Altana / Sjenica

Chęci / Htijenja

Czas tak cierpliwie znosi / Vrijeme tako strpljivo snosi

Powiedz, że wkrótce / Reci, uskoro će

Rozmowa 1990 / Razgovor 1990.

Prev. Pero M i o č, s. 24 [poezja].

18. „Hrvatsko slovo” 2018, br. 1235 (21 grudnia 2018).

Krynicky Ryszard

Tko mi daje pravo pitati se
 [Z tomu *Nasze życie rośnie / Naš život raste*
Nie wyleczysz się już z nienawiści /
Više se ne ćeš izliječiti od mržnje
Przechodząc obok / Prolazeći pored
 [Z tomu *Niepodlegli Nicości / Ništavilu nepokorni*]
 ***(*Chcesz istnieć, krucha linijko?...*) /
 ***(*Želiš postojati, krhki stiše?...*)
Poezja żywa / Živa poezija
Silniejsze od lęku / Jače od straha
 [Z tomu *Wiersze, głosy / Pjesme, glose*
Jak pisać? / Kako pisati?
Niestety / Nažalost

Szaruga Leszek

Zależności / Ovisnosti.
 Prev. Pero Mioč, s. 24 [poezja].

19. „Jutarnji list” 2018 (8 grudnia, w artykule Miljenka Jergovicia *Za hladni rat nisu krivi komunizam i imperijalizam, nego dva uzavrela srca*).

Zimińska-Sygietyńska Mira

Dwa serduszka / Dva srdašca čet'ri oka [adaptacja tekstu ludowego].
 Prev. Đurđica Čilić, s. 59 [poezja].

20. „Nova Istra” 2018, br. 1.

Kołąkowski Leszek

[Ze zbioru *Wśród znajomych / Među znancima*
Był Lec / Bio jedan Lec, s. 115—116.
Dziewięćdziesiąt lat w poszukiwaniu ojczyzny /
Devedeset godina potrage za domovinom, s. 116—120.
Nota o Adamie Michniku /
Opaska o Adamu Michniku, s. 113—115.
Raz jeszcze o sprawach najgorszych /
Još jednom o najgorim stvarima, s. 110—113.
 Prev. Adrian Cvitanović, s. 110—120 [proza].

21. „Nova Istra” 2018, br. 4.

Herling-Grudziński Gustaw

Piętno. Ostatnie opowiadanie kołymskie /
Pečat. Posljednja kolimska priča.
 Prev. Adrian Cvitanović, s. 93—98 [proza].

22. „Zadarska smotra” 2018, br. 1/3.

Kornhauser Julian

Pjesme

- Barykada / Barikada*, s. 218.
Bat / Bič, s. 229.
Bucik / Cipelica, s. 233.
Cień / Sjena, s. 226.
Dlaczego nas? / Zašto nas?, s. 232—233.
Dzieci / Djeca, s. 224—225.
Dziewczynka z domu dziecka / Djevojčica iz sirotišta, s. 216.
Gra / Igra, s. 215.
Granica / Granica, s. 216—217.
Jak zobaczysz tłum, wracaj szybko do domu /
Čim ugledaš svjetinu, bježi doma, s. 215.
Kafka / Kafka, s. 230.
Kalekie dzieci rozmawiają z Papieżem w jednym z miast
brazylijskich / Sakata djeca razgovaraju s Papom u jednom
brazilskom gradu, s. 220.
Kamyk / Kamenčić, s. 226—227.
Księgarnie / Knjižare, s. 235—236.
Ktoś / Netko, s. 214.
Liryka / Lirika, s. 221.
Moja kochana mama / Moja draga mama, s. 234.
Moja żona śpi, Iljczu / Moja žena spava, Iljiču, s. 222.
Moje serce ten rozkrzyczany express wieczorny /
Moje srce taj kričeći večernji ekspres, s. 223.
Na innych planetach / Na drugim planetima, s. 234—235.
Naród / Narod, s. 232.
Od Whitmana do Dylana / Od Whitmana do Dylana, s. 237.
Poezja / Poezija, s. 219.
Pudełko / Kutija, s. 226.
Śpi ciemna dziewczynka / Spava tużna djevojčica, s. 225.
Traktat poetycki / Pjesnički traktat, s. 220.
Urząd Poezji / Ured za poeziju, s. 221—222.
Wierność / Vjernost, s. 231.
Wiersz o zabiciu doktora Kahane /
Pjesma o ubojstvu doktora Kahane, s. 228.
Wyciągnięta ręka / Ispružena ruka, s. 224.
Wyprzedzaj, poeto / Preteci, pjesniče, s. 223.
Zabójstwo / Ubojstvo, s. 218—219.

Zamek błyskawiczny / Smičak, s. 217.

Żydowska piosenka / Židovska pjesma, s. 227—228.

Prev. Pero Mioč [poezja].

Opracował *Slaven Kale*

Przekłady czesko-polskie i polsko-czeskie

Przekłady
Literatur
Słowiańskich

Bibliografia przekładów literatury czeskiej w Polsce w 2018 roku

Publikacje książkowe

1. **Bellová Bianca:** *Jezero / Jezioro.*
Tłum. Anna R a d w a n - Ż b i k o w s k a. Wrocław, Afera, 2018, 224 s.
[proza].
2. **Boček Evžen:** *Arystokratka na koni / Arystokratka na koniu.*
Tłum. Mirosław Ś m i g i e l s k i. Wołów, Stara Szkoła, 2018, 180 s.
[proza].
3. **Březina Jiří:** *Promlčení / Przedawnienie.*
Tłum. Agata W r ó b e l. Wrocław, Afera, 2018, 280 s. [proza].
4. **Březinová Ivona:** *Řvi potichu, brácho / Krzycz po cichu, braciszku.*
Tłum. Mirosław Ś m i g i e l s k i. Wołów, Stara Szkoła, 2018, 210 s. [proza].
5. **Denemarková Radka:** *Kobold. Přebytky něhy. Přebytky lidí / Kobold.*
Tłum. Agata W r ó b e l, Olga C z e r n i k o w. Wrocław, Książkowe Klimaty,
2018, 439 s. [proza].
6. **Doležal Miloš:** *Jako bychom dnes zemřít měli: Drama života, kněžství
a mučednické smrti číhoštského faráře P. Josefa Toufara /
Jakby nam już dzisiaj przyszło umrzeć. Dramat życia, kapłaństwa
i męczeńskiej śmierci czyhoskiego proboszcza ks. Josefa Toufara.*
Tłum. Andrzej B a b u c h o w s k i. Warszawa, Instytut Pamięci
Narodowej — Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu,
2018, 504 s. [proza].

7. **Gruša Jiří:** *Česko — návod k použití / Czechy. Instrukcja obsługi.*
Tłum. Andrzej Jagodzinski. Kraków, Międzynarodowe Centrum Kultury, 2018, 300 s. [proza].
8. **Hájíček Jiří:** *Dešťová hůl / Zaklinacz deszczu.*
Tłum. Dorota Dobrow. Wrocław, Książkowe Klimaty, 2018, 320 s. [proza].
9. **Jirotka Zdeněk:** *Saturnin / Saturnin.*
Tłum. Leszek Engelking. Wrocław, Afera, 2018, 240 s. [proza].
10. **Kundera Milan:** *Nesnesitelná lehkost bytí / Nieznośna lekkość bytu.*
Tłum. Agnieszka Holland. Warszawa, Wydawnictwo WAB — Grupa Wydawnicza Foksal, 2018, 320 s. [proza].
11. **Leguán a jiné povídky / Legwan i inne opowiadania**
[wydanie dwujęzyczne].
Tłum. z j. polskiego Stanislav Komárek, tłum. z j. czeskiego Anna Dorota Kamínska. Ilustracje Jakub Kouřil. Ostrava, Cieszyn, Celé Česko čte dětem, Biblioteka Miejska w Cieszynie, 2018, 118 s. [proza].
Ježková Alena***
Soukupová Petra***
Viewegh Michal***
12. **Macura Vladimír:** *Guvernantka / Guwernantka.*
Tłum. Olga Czernikow, Michał Kunik. Wrocław, Amaltea, 2018, 256 s. [proza].
13. **Pech Miroslav:** *Mainstream / Mainstream.*
Tłum. Mirosław Śmigielski. Wołów, Stara Szkoła, 2018, 182 s. [proza].
14. **Pilátová Markéta:** *S Baťou v džungli / Z Baťou w džungli.*
Tłum. Agata Wróbel. Wrocław, Książkowe Klimaty, 2018, 368 s. [proza].
15. **Procházková Iva:** *Středa nám chutná / Pyszna środa.*
Tłum. Julia Rózewicz. Wrocław, Afera, 2018, 71 s. [proza].
16. **Sádlo Jiří:** *Prázdná země / Pusta ziemia: listopadowa część roku.*
Tłum. Krzysztof Rejmer. Gdynia, Manufaktura Słów, 2018, 65 s. [proza].
17. **Škvorecký Josef:** *Mirákl / Cud.*
Tłum. Andrzej S. Jagodzinski. Sejny, Pogranicze, 2018, 708 s. [proza].
18. **Škvorecký Josef:** *Všichni ti bystří mladí muži a ženy / Wszyscy ci wspaniali chłopcy i dziewczyny: osobista historia czeskiego kina.*
Tłum. Andrzej S. Jagodzinski. Sejny, Pogranicze, 2018, 380 s. [proza].
19. **Trojak Bogdan:** *Strýc Kaich se žení / Stryj Kaich się żeni.*
Tłum. Michał Tabaczynski. Bydgoszcz, Miejskie Centrum Kultury, 2018, 66 s. [poezja].

Publikacje w czasopismach

1. „Arcana: kultura, historia, polityka” 2018, nr 3.

Mlejnek Josef

*Pokrewieństwo wyboru** [wstęp].

Tłum. Andrzej B a b u c h o w s k i, s. 91—102 [proza].

2. „Helikopter” 2018, nr 3, wersja internetowa:

<https://opt-art.net/helikopter/3-2018/egon-bondy-szesc-wierszy/>

Bondy Egon (Fišer Zbyněk)

Podivuhodný Mandarín / Cudowny Mandaryn

Pro Milana Kocha / Dla Milana Kocha

Sedím na traktoru / Traktory (pieśń traktorzystki)

XII / XII

XXXIII / XXXIII

XXXIII / XXXIII.

Tłum. Łukasz T w a r d o w s k i [poezja].

3. „Literatura na Świecie” 2018, nr 9/10.

Šabach Petr

Jak potopit Austrálii / Jak zatopić Australię.

Tłum. Julia R ó ż e w i c z, s. 101—107 [proza].

4. „Tekstualia” 2018, nr 2.

Prokeš Josef

Česká folková píseň v kontextu 60.—80. let 20. století / Literackie,

muzyczne i społeczne uwarunkowania czeskiej piosenki folkowej:

fragmenty książki Josefa Prokeša.

Tłum. Tatiana W i t k o w s k a, Kamil D ź w i n e l,

s. 79—86 [esej].

Opracował Jakob Altmann

O obecności literatury polskiej w Czechach i czeskiej w Polsce Komentarz do bibliografii przekładów w roku 2018

The Presence of Polish Literature
in the Czech Republic and Czech Literature in Poland
A Commentary on the Bibliography of Translations
in 2018

Dorota Żygadło-Czopnik

<https://orcid.org/0000-0002-3255-5217>

UNIVERSITY OF WROCLAW
dorota.zygadlo-czopnik@uwr.edu.pl

Data zgłoszenia: 30.09.2019 r. | Data akceptacji: 2.07.2020 r.

ABSTRACT | In this commentary, we will limit ourselves to presenting the reception of Czech literature in Poland and Polish literature in the Czech Republic in the year 2018. Czech and Polish literature reaches its readers across their respective borders in several ways: via translations of books by well-known and esteemed writers; through representatives of the younger generation; and as translations of prose and poetry published in magazines. The reception of Polish and Czech literature has been very positive; specifically, there is a growing interest among Polish readers in Czech literary offerings.

KEYWORDS | Czech literature, Polish literature, bibliography, translations, reception

Rozpatrując sytuację literatury czeskiej w Polsce i polskiej w Czechach w roku 2018, należy zaznaczyć, że kontynuowana jest wspaniała tradycja. Dotychczasowe kontakty kulturalne łączące oba sąsiadujące z sobą państwa przetrwały, mimo że stosunki polityczne między nimi nie zawsze były idealne. Jak pisze Jasna Hloušková:

Ta „uprzywilejowana pozycja” wypływała początkowo przede wszystkim z faktu, że chodziło o literaturę sąsiedniego narodu słowiańskiego, który od końca XVIII w., od utraty niepodległości przez Polskę, łączyły z Czechami podobne losy, częściowo także przynależność do monarchii austro-węgierskiej. Spontaniczne kontakty kulturalne umacniały się zawsze w napiętych momentach historycznych — w okresie polskich powstań czy podczas Wiosny Ludów w 1848 r. Głównym hasłem wówczas była „wzajemność słowiańska”. [...] Ważne były też osobiste spotkania artystów z obu krajów. Często, na przykład, wspomina się wizytę Skamandrytów w Pradze w 1928 r., a także przyjaźń Tuwima z Halasem¹.

Zarówno w Polsce, jak i w Czechach lata 90. minionego stulecia oraz kolejne dziesięciolecia następnego wieku stanowiły burzliwy okres transformacji ustrojowej, skutkujący znaczącymi zmianami społeczno-politycznymi w obu krajach, co znalazło swoje odbicie we współczesnej literaturze. Dokonujące się wówczas przeobrażenia miały także wpływ na działalność przekładową, w tym na wybory translatorskie, które sprowadzały tłumaczy do roli wzajemnych ambasadorów kultury. Katarzyna Majdzik we *Wstępie* do tomu 9 (część 1) „Przekładów Literatur Słowiańskich” porusza kwestię roli tłumacza we współczesnym świecie, dostrzega, że

[...] (służymy kulturze oryginału, rozpowszechniając jej dzieła, kulturze rodzimej — wzbogacając ją; budujemy porozumienie) [...]. Zdaniem Gideona Toury'ego, przekładamy w odpowiedzi na potrzeby kultury docelowej, wypełniając istniejące w niej luki. Paul Ricoeur i Hans-Georg Gadamer w przekładzie widzą dialog, rozmowę czy formę dyskursywną².

Tłumaczenia literatury czeskiej na język polski i polskiej na język czeski opublikowane w 2018 roku stanowią interesujący zbiór tekstów, tworzący wielopłaszczyznowy obraz jednej kultury i literatury słowiańskiej budowany przez drugą, i odwrotnie. Rodzi się pytanie, w jaki sposób czy według jakiego kryterium tłumacze czescy i polscy dobierają autorów przekładanych dzieł.

- 1 J. Hloušková, 1998: *Rola literatury polskiej w środowisku czeskim i przemiany w jej odbiorze po drugiej wojnie światowej*. W: J. Wyrozumski, red.: *Czechy i Polska na szlakach ich kulturalnego rozwoju*. Kraków, Wydawnictwo Antykwa, s. 215.
- 2 K. Majdzik, 2018: *Wstęp*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 9, cz. 1: *Dlaczego tłumaczymy? Praktyka, teoria i metateoria przekładu*, s. 8.

Wybory tłumaczy tzw. starszej generacji (np. Helena Stachová — Czechy, Leszek Engelking — Polska) mają charakter uniwersalny, prezentują oni bowiem twórczość autorów należących do różnych generacji, także tych najmłodszych. Z kolei tłumacze z młodego pokolenia przekładają na ogół teksty młodszych artystów, szczególnie prozaików. Z pewnością większość autorów translacji cechuje, oprócz dobrej znajomości języka źródłowego i rodzimego (docelowego), gruntowna wiedza z historii literatury kraju sąsiedniego, jak i znajomość bieżącej produkcji literackiej. Podejmując decyzje związane z wyborem tekstu, biorą pod uwagę opinie krytyków i ranking zdobywców nagród literackich. Wybory tłumaczonych twórców i ich dzieł w dużej mierze odzwierciedlają także osobiste preferencje czytelnicze tłumaczy.

W ciągu 2018 roku wydano w Polsce 17 pozycji książkowych (16 przekładów prozy, 1 zbiór przekładu poezji), 4 publikacje w czasopiśmie (2 przekłady prozy, 1 przekład eseju, 1 przekład poezji). Natomiast w Czechach opublikowano 36 książek: 26 przekładów prozy, 6 zbiorów przekładów poetyckich, 2 przekłady eseistyki, 2 przekłady reportaży. Od lat utrzymuje się wyraźna dysproporcja w liczbie między tłumaczeniami książkowymi a tymi, które ukazują się w czasopiśmie literackich i docierają do czytelnika za pośrednictwem witryn internetowych, z przewagą tych pierwszych. Zasadnicza różnica między nimi polega na sile oraz trwałości oddziaływania, które z pewnością są większe w przypadku wydawnictw zwartych. Przekłady książkowe mają nadal największy wpływ na tworzenie obrazu określonej literatury w odbiorze czytelnicznym. Obecnie celem publikowania przekładów jest uzupełnienie, jak również uwspółcześnienie funkcjonującego w świadomości czytelników polskich i czeskich fragmentarycznego kanonu literatur krajów sąsiadujących, poszerzenie go o najbardziej wartościowe dzieła najnowszej literatury pięknej. W Polsce wybór ten wydaje się kontynuacją polityki wydawniczej przyjętej przed kilkoma laty przez wydawnictwa: Afera, Książkowe Klimaty z Wrocławia, Starą Szkołę z Wołowa, Pogranicze z Sejn oraz nowe wydawnictwo Amaltea z Wrocławia. Na rynku czeskim są to oficyny: Euromedia, Plus z Pragi, Host z Brna czy Protimluc z Ostrawy. Wymienionych wydawców interesują przede wszystkim autorzy współcześni, przedstawiciele literatury pięknej, wartościowej artystycznie i estetycznie, dalekiej od literatury komercyjnej.

W *Komentarzu do bibliografii przekładów literatury czeskiej w Polsce i literatury polskiej w Czechach w 2015 roku* czytamy, że „zainteresowanie literaturą polską w Czechach wykazuje znacznie gorsze statystyki”³. Sporządzone przez

3 I. Mroczek, 2016: *Komentarz do bibliografii przekładów literatury czeskiej w Polsce i literatury polskiej w Czechach w 2015 roku*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 7, cz. 2, s. 84.

Jakoba Altmanna zestawienia bibliograficzne za lata 2017 i 2018 wykazują istotną zmianę tej tendencji. Polska jest prawie czterokrotnie większa od dziesięciomilionowej Republiki Czeskiej, ma tym samym większy rynek wydawniczy, jednak to czeski czytelnik miał w 2018 roku szansę przeczytać dwa razy więcej polskich książek niż czytelnik polski tekstów czeskich. W wyborze pisarzy i tłumaczonych utworów w 2018 roku w obu krajach wyraźnie przejawia się przede wszystkim dążenie do zysku symbolicznego, opierającego się na stymulowaniu zainteresowania odbiorców sekundarnych, do których zalicza się głównie koneserów literatury ambitnej, specjalistów, znawców literatur niszowych, entuzjastów i pasjonatów.

Wydawcy czescy preferują ścisłą współpracę z wąskim gronem tłumaczy wyspecjalizowanych w przekładzie literackim, sprawdzonych i doświadczonych, są to między innymi: Josef Mlejnek, Pavel Weigel, Jaroslav Simonides, Helena Stachová czy generacyjnie młodszy: Michala Benešová i Barbora Gregorová. W roku 2018 na język czeski przetłumaczono teksty następujących polskich autorów: Józefa Augustyna, Zofii Bałdygi, Anny Blumental, Marcina Bryk-szyńskiego, Adama Czerniakowa, Emilii Dziubak, Wojciecha Eichelbergera, Liliany Fabisińskiej, Elżbiety Gargały, Julii Hartwig, Ryszarda Kapuścińskiego, Dariusza Karłowicza, Magdaleny Kozieł-Nowak, Jerzego Kronholda, Stanisława Lema, Przemysława Lipty, Franciszka Mickiewicza, Remigiusza Mroza, Bronki Nowickiej, Pawła Pawlaka, Jerzego Pilcha, Andrzeja Pilipiuka, Jana Rybowicza, Andrzeja Sapkowskiego, Pawła Sołtysa, Anny Sójki-Leszczyńskiej, Agnieszki Stelmaszyk, Witolda Szablowskiego, Mariusza Szczygła, Władysława Szpilmana, Eugeniusza Tkaczyszyna-Dyckiego, Olgi Tokarczuk, Zbigniewa Uniłowskiego, Tanyi Valko, Jerzego Vetulaniego, Bronisława Wildsteina, Ignacego Stanisława Witkiewicza, Henryka Wolniaka-Zbożydarzyca, Adama Zagajewskiego oraz Mariusza Zakrzewskiego. W Czechach brakuje oficyny, która swój program wydawniczy koncentrowałaby wyłącznie na popularyzacji literatury polskiej. Instytut Polski w Pradze, który z roku na rok aktualizuje „Výběr z knižních novinek”, czyli „Książkowe nowości”, próbuje wypełnić tę lukę na rynku, współpracuje z czeskimi tłumaczami i wydawcami przy selekcji i promocji tłumaczeń polskich książek w Czechach przy wsparciu Instytutu Książki, który oferuje programy grantowe dla wydawców i tłumaczy. Instytut Polski w Pradze współpracuje również bezpośrednio przy publikacji wybranych pozycji książkowych.

W 2018 roku Polska i Czechy obchodziły ważną rocznicę i z tej okazji ośrodek polski w Pradze zainicjował dyskusję na temat znaczenia tej daty dla obu państw, wspólnej ich historii oraz tego, co oba narody w okresie międzywojennym łączyło, a co dzieliło politycznie, kulturowo i społecznie. Jak pisze Roman Baron:

Rocznice — zwłaszcza wielkich wydarzeń w życiu państw i narodów — należą bez wątpienia do tych chwil, w których w szczególny sposób spotyka się pamięć historyczna z aktualną świadomością społeczną oraz sytuacją polityczną⁴.

W 2018 roku nastał dobry moment do rozpoczęcia dyskusji na temat zjawisk historycznych i kulturowych, które wywarły wpływ na polską i czeską tożsamość narodową. Z okazji setnej rocznicy niepodległości Instytut Polski w Pradze zainicjował serię wydawniczą Niepodległość 1918 r., która miała za zadanie przybliżyć czeskim czytelnikom mniej znane wydarzenia i postaci polskiej historii oraz pogłębić wiedzę o wzajemnych stosunkach czesko-słowacko-polskich. Przywołując teorię Itamara Evena-Zohara, można pokusić się o stwierdzenie, że opublikowane w 2018 roku przekłady skorelowane zostały pod względem wyboru tekstów źródłowych, a także norm, strategii i literackiego repertuaru⁵. Seria odzwierciedla stulecie powstania naszych państw oraz ich wspólną, a zarazem odmienną historię. W ramach projektu opublikowano w 2018 roku kilka interesujących pozycji książkowych, między innymi o powstaniu w 1981 roku międzynarodowej grupy opozycyjnej w wyniku podpisania przez przedstawicieli Polskiego Komitetu Obrony Robotników (KOR) i Karty 77 tajnej umowy o współpracy. Tekst Petra Błažka, Łukasza Kamińskiego i Grzegorza Majewskiego *Ponad granicami. Historia Solidarności Polsko-Czechosłowackiej (Hranicím navzdory: Příběh Polsko-československé solidarity)*, w przekładzie Martiny Bořilovej i Jana Jeništy, wydał Ústav pro studium totalitních režimů w Pradze. Książka trzech historyków, dwóch polskich i jednego czeskiego, poświęcona jest powstawaniu i stopniowemu formowaniu się Solidarności Polsko-Czechosłowackiej na tle historycznego rozwoju Polski i Czechosłowacji od końca II wojny światowej do 1989 roku. Solidarność Polsko-Czechosłowacka od 1981 roku odgrywała istotną rolę w informowaniu i wspieraniu polskich i czechosłowackich ruchów i grup opozycyjnych. W latach 90. XX wieku wielu jej członków zajmowało najwyższe stanowiska na scenie politycznej obu sąsiednich państw.

Trudny temat traum historycznych podjął polski historyk Grzegorz Motyka, profesor nauk społecznych, specjalizujący się między innymi w tematyce polskiego ruchu oporu w okresie II wojny światowej i w stosunkach polsko-ukraińskich, uhonorowany Nagrodą Historyczną „Polityki”, w latach 2011—2016 członek Rady Instytutu Pamięci Narodowej. W książce *Wołyń '43 (Volyń 1943)*

4 R. Baron, 2013: *Ambasadorowie wzajemnego zrozumienia. Niedocenieni twórcy mostów między polską i czeską kulturą (XIX—XXI w.)*. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 276.

5 Por. I. Even-Zohar, 2009: *Miejsce literatury tłumaczonej w polisystemie literackim*. M. Heydel, tłum. W: P. Bukowski, M. Heydel, red.: *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Kraków, Znak, s. 197.

opisuje masakrę Polaków na Wołyniu z 1943 roku. Czytelnik niezaznajomiony z historią rzezi wołyńskiej znajdzie tutaj wszystkie najważniejsze fakty, a odbiorcy bardziej zorientowani w tej tematyce poznają najnowsze badania i ustalenia historyków. Autor, uznawany w Polsce za jednego z najlepszych znawców stosunków polsko-ukraińskich, jednoznacznie dowodzi, że rzeź wołyńska była zaplanowanym ludobójstwem, a nie spontaniczną akcją odwetową. Motyka nie ogranicza się tylko do przedstawienia faktów historycznych, zastanawia się, jak dzisiaj wygląda pamięć i polityka historyczna w Polsce i na Ukrainie. W Czechach tekst *Wołyń '43* opublikowany został w przekładzie Martina Veselki przez wydawnictwo Academia, założone w 1953 roku z inicjatywy Czechosłowackiej Akademii Nauk (swoją nazwę ostatecznie przyjęło w 1966 roku). Academia należy do czołowych czeskich oficyn naukowych.

Temat masakry wołyńskiej powraca w twórczości Witolda Szablowskiego, jednego z najlepszych polskich reporterów. W książce *Sprawiedliwi zdrajcy. Sąsiedzi z Wołynia (Spravedliví zrádci. Sousedé z Volyně)*, w przekładzie Michali Benešovej, za którą autor otrzymał w 2016 roku Nagrodę „Newsweeka” im. Teresy Torańskiej⁶, rzeź wołyńska to nie tylko liczby ofiar i polityczne spory, lecz przede wszystkim poruszające historie ludzi. Tekst ukazał się w Czechach nakładem ostrawskiej firmy wydawniczej Pant. Warto zwrócić uwagę, że tworzy ona również wyjątkowy portal edukacyjny www.moderni-dejiny.cz. Obecnie ponad 90% nauczycieli historii i dziesiątki tysięcy czeskich uczniów chętnie korzysta z informacji zamieszczonych na tym portalu.

W ramach serii *Niepodległość 1918 r.* ukazał się wybór esejów, refleksji i wywiadów z ostatnich piętnastu lat Dariusza Karłowicza, polskiego filozofa, publicysty, nauczyciela akademickiego, wydawcy książek i działacza społecznego. W publikacji *Neokopírovaná budoucnost: polská dilemata 21. století* (teksty zebrane) autor komentuje obecny stan społeczeństwa, osadzając je w szerszym historycznie kontekście rozwoju cywilizacji europejskiej. Wybór opublikowany został przez Centrum pro studium demokracie a kulturu w przekładzie Josefa Mlejnkla, znanego w Czechach jako wybitny tłumacz tekstów Czesława Miłosza, Sławomira Mrożka i Leszka Kołakowskiego⁷.

Ostatnia pozycja wydana we wzmiankowanej serii to *Czas niedokonany (Nedokonaný čas)* autorstwa Bronisława Wildsteina. Tekst przetłumaczyła i sło-

6 Nagroda „Newsweeka” im. Teresy Torańskiej — polska nagroda przyznawana corocznie przez związaną z tygodnikiem „Newsweek” Fundację im. Teresy Torańskiej. Wyróżnia się nią najlepszych autorów, uczestników życia społecznego, gospodarczego i politycznego oraz wybitnie uzdolnioną młodzież. Pierwsza edycja nagrody odbyła się w roku 2013. Zob. stronę internetową Fundacji: www.fundacjatoranskiej.pl.

7 Por. L. Zakopalová, 2011: *Czesława Miłosza ślady (nie)przypadkowe. O recepcji czeskiej*. „Postscriptum Polonistyczne”, nr 1 (7), s. 319.

wem wstępnym opatrzyła Lucie Szymanowska (wydawnictwo Volvox Globator). Pisarz, zanim ukazały się jego powieści i opowiadania, zasłynął jako publicysta. Wildstein sięgnął po gatunek powieści politycznej, aby przedstawić losy członków rodziny Broków wpłątanym w ponurą historię XX wieku — od pogromu we wsi pod Pińskiem do rzeczywistości III Rzeczypospolitej. Jak słusznie zauważa Kamila Kania:

Zwłaszcza ostatnie lata na polskim rynku literackim służą politycznemu zaangażowaniu poezji i prozy. Przed krajowymi pisarzami stało wyzwanie opisania Polski u kresu minionego ustroju, procesu transformacji politycznej, ale również kulturowej, oraz kondycji polskiego społeczeństwa w zmienionych warunkach systemowych. Takie próby podjęli konserwatywni publicyści: Bronisław Wildstein, Rafał Ziemkiewicz, Piotr Zaremba oraz Andrzej Horubała. Uczynili to także pisarze młodszego pokolenia „sympatyzujący z niekoniernie konserwatywnymi ideami”, jak określa ich Igor Stokfiszewski, mianowicie: Mariusz Sieniewicz, Dorota Masłowska, Michał Witkowski, Sławomir Shuty czy Daniel Odija. Te tendencje należy umieścić w szerszym kontekście, jaki stanowi tradycja powieści politycznej, sięgająca przełomu XIX i XX w. Rozwód sztuki i polityki okazał się projektem niemożliwym do zrealizowania. U progu XXI w. mamy do czynienia z momentem politycznej intensyfikacji w sferze kultury⁸.

Tekst Wildsteina to zapis doświadczeń, które ukształtowały dzisiejszą Polskę — od krwawej rewolucji październikowej przez pełną nadziei Solidarność po okres III Rzeczypospolitej — a także próba ich zrozumienia. Na kartach *Czasu niedokonanego* czytamy: „Wielkie sprawy składają się z pojedynczych losów, choć przekraczają je”⁹. Historia toczy się tu niezależnie od jednostki. Jednocześnie nosi ona znamiona fatum silnie determinującego ludzkie życie. Powieść Wildsteina może zostać w całości uznana za kronikę najważniejszych wydarzeń w historii Polski i świata. Lista tych zdarzeń jest długa: rewolucja 1905 oraz 1917 roku, obie wojny światowe i Holokaust, zdjęcie z afisza *Dziadów* Kazimierza Dejmka, wydarzenia w Czechosłowacji, praska wiosna, strajki w Radomiu i „Ursusie”, powstanie Komitetu Obrony Robotników, śmierć Stanisława Pyjasa, wybór Karola Wojtyły na papieża i jego pierwsza pielgrzymka do kraju, strajki sierpniowe, powstanie i działalność „Solidarności”, stan wojenny, transformacja ustrojowa, kolejne elekcje w wolnej Polsce, aż po zamachy terrorystyczne w Nowym Jorku w 2001 roku. Historia miejsca, w którym przyszło żyć bohaterom, dzieje rodzinne oraz indywidualne — wszystko to w świecie

8 K. Kania, 2015: *Polska powieść polityczna u progu XXI wieku. O prozie Bronisława Wildsteina*. „Tematy i Konteksty”, nr 5 (10), s. 68.

9 B. Wildstein, 2011: *Czas niedokonany*. Poznań, Wydawnictwo Zysk i S-ka, s. 210.

przedstawionym powieści ma charakter śladu naznaczającego całe życie jednostki. Jak pisze Kania:

Bez względu na to, jak ocenia się dokonania literackie Wildsteina, trzeba przyznać, że jest to przypadek interesujący. Mamy do czynienia z twórczością od początku do końca przesiąkniętą polityką, poruszającą tematy związane z bieżącymi wydarzeniami krajowymi, które są opisane z perspektywy osoby aktywnie w nich uczestniczącej, mającej w dodatku niebanalną przeszłość¹⁰.

Przekłady tekstów Petra Blažka, Łukasza Kamińskiego, Grzegorza Majewskiego, Grzegorza Motyki, Witolda Szablowskiego, Dariusza Karłowicza i Bronisława Wildsteina w czeskim odbiorze dookreślają się nawzajem i odkrywają obraz Europy Środkowej zróżnicowanej i niejednorodnej. Wchodząc w nowy literacki krąg, w tzw. pole produkcji kulturowej¹¹, podlegają one równoczesnej konfrontacji z czeską przestrzenią literacką. Włączając się w nią, zachowują swoją artystyczną autonomiczność, wprowadzają nieznanne wcześniej wątki, trendy czy tematy, a także nowe spojrzenie na kulturę, historię i własny naród.

Wśród wspomnianych nazwisk polskich autorów obecnych na czeskim rynku wydawniczym w 2018 roku pojawiają się znani autorzy reprezentujący polską literaturę fantastyczną, która ma swoich wiernych czytelników w Czechach. W artykule *Czeskie przekłady prozy polskiej ostatnich lat* Izabela Mroczek podkreśla, że:

Od połowy lat 90. można zaobserwować wzrost zainteresowania polską literaturą fantastyczną i fantasy. Czescy tłumacze sięgają nie tylko do wcześniej już w ich kraju docenionego Stanisława Lema (po 1989 r. ukazało się w Czechach 13 książek Lema, ostatnio wznowiono wydawane już wcześniej: *Sex Wars* w 2008 r. i *Solaris* w 2009 r.), ale w czasopiśmie i wydawnictwach zorientowanych na literaturę s.f. coraz częściej pojawiają się przedstawiciele młodszej generacji: [...] ¹².

Polskie utwory *science fiction* zostały rozpropagowane w tym kraju między innymi dzięki sukcesowi przekładów twórczości Stanisława Lema, na co wskazuje nie tylko wielkość nakładów jego książek, lecz także popularność przekładów tychże wśród czeskich tłumaczy. Polski pisarz w 1980 roku był rozważany jako jeden z kandydatów do Literackiej Nagrody Nobla. W ostatnich latach jego teksty tłumaczyli: Jaroslav Simonides, Pavel Weigel, Helena Stachová oraz Oldřich Rafaj. W 2018 roku wszystkie przekłady wyszły w nakładzie praskiego

10 K. Kania, 2015: *Polska powieść polityczna u progu XXI wieku...*, s. 68.

11 Por. P. Bourdieu, 2001: *Reguły sztuki. Geneza i struktura pola literackiego*. A. Zawadzki, tłum. Kraków, Wydawnictwo Universitas.

12 I. Mroczek, 2010: *Czeskie przekłady prozy polskiej ostatnich lat*. W: R. Cudak, red.: *Literatura polska w świecie*. T. 3: *Obecności*. Katowice, Wydawnictwo Gnome, s. 183.

wydawnictwa Plus, które swoją działalność koncentruje przede wszystkim na publikacji literatury wysokiej artystycznie, wymagającej od odbiorcy wysiłku i skupienia, zmuszającej do głębszych przemyśleń. W programie wydawnictwa prezentowana jest cała paleta gatunków literackich — od lżejszych, popularnych romansów, humorystycznych lektur poprzez powieści psychologiczne, społeczne, horrory, *science fiction* do powieści historycznych. Nakładem oficyny w 2018 roku ukazały się następujące teksty Lema: *Eden (Planeta Eden)* w tłumaczeniu Jaroslava Simonidesa, *Niezwycięzony (Nepřemožitelný)*, wyd. 4) w przekładzie Pavla Weigla, *Opowieści o pilocie Pirxie (Příběhy pilota Pirxe)* w tłumaczeniu Jaroslava Simonidesa, Heleny Stachovej i Oldřicha Rafaja.

Warto dodać, że w roku 2015 zmarł Pavel Weigel (1942—2015), znany czeski autor i znakomity tłumacz, szczególnie twórczości Stanisława Lema. W jego dorobku translatorskim znalazły się przekłady następujących dzieł polskiego pisarza: *Niezwycięzony (Nepřemožitelný)*, 1976, wyd. 1), *Głos Pana (Pánův hlas)*, 1981) tłumaczenie wraz z Františkem Jungwirthem, *Fiasko (Fiasko)*, 1990), *Summa technologiae (Summa technologiae)*, 1995), *Dzienniki gwiazdowe (Hvězdné deníky)*, 1999) tłumaczenie wraz z Františkem Jungwirthem i Heleną Stachovą, *Tajemnica chińskiego pokoju (Tajemství čínského pokoje)*, 1999), *Cyberiada (Kyberriáda)*, 2000) tłumaczenie wraz z Františkem Jungwirthem, *Bajki robotów (Bajky robotů)*, 2002) tłumaczenie wraz z Františkem Jungwirthem, *Solaris (Solaris)*, 2003), *Człowiek z Marsa (Martian)*, 2005), *Sex Wars (Sex Wars)*, 2010), *Invaze* (zbiór tekstów, 2010).

Do autorów reprezentujących literaturę fantastyczną należy także Andrzej Pilipiuk, którego teksty od kilku lat tłumaczone są na język czeski, szczególnie opowiadania o Jakubie Wędrowyczu zdobyły dużą popularność w Czechach. Pisarz jest obecny w czeskiej świadomości odbiorczej od 2002 roku, kiedy to ukazały się *Kroniki Jakuba Wędrowycza* — czeski tytuł *Kroniky Jakuba Vandrovce (příhody exorcisty-amatéra)* — w przekładzie Pavla Weigla. Na stronach portalu www.culture.pl czytamy:

Pilipiuk sprawnie porusza się między różnymi konwencjami literatury fantastycznej, najczęściej jednak tworzy teksty dające się zaklasyfikować do jednego z trzech nurtów. Pierwszy to fantastyka oparta na motywach ezoterycznych, nawiązująca do folkloru i cechująca się humorystycznym ujęciem tematu (tu zalicza się przede wszystkim, choć nie tylko, cykl o Jakubie Wędrowyczu). Drugi — to teksty odwołujące się do tradycji horroru, trzeci natomiast — to utwory wykorzystujące motyw podróży w czasie, często łączące fantastykę z opisami współczesności¹³.

13 P. Kozioł, [online]: *Andrzej Pilipiuk*. Dostępne w Internecie: <https://culture.pl/pl/tworca/andrzej-pilipiuk> [dostęp: 8.09.2019].

Pilipiuk jest zdobywcą licznych nagród literackich. W 2002 roku pisarz otrzymał Nagrodę Fandomu Polskiego im. Janusza A. Zajdla¹⁴ za opowiadanie *Kuzynki*, które w 2003 roku rozwinął w powieść. Dwukrotnie zajął trzecie miejsce w plebiscycie Nagrody Nautilus¹⁵. Ponadto uhonorowany został Pucharem Bachusa i Srebrną Muszlą. W 1998 roku był nominowany do Śląkfy — nagrody Śląskiego Klubu Fantastyki w kategorii „Twórca Roku”¹⁶. Jest autorem serii takich bestsellerów jak: *Kroniki Jakuba Wędrowycza*, *Oko Jelenia*, *Kuzynki czy Światy Pilipiuka*. Andrzej Pilipiuk napisał do tej pory blisko 38 książek, 19 tomów kontynuacji przygód *Pana Samochodzika* (pod pseudonimem Tomasz Olszakowski) oraz sentymentalny album *Wojśławice — skarby naszej pamięci; wspomnienie o miasteczku*. W 2018 roku w Czechach ukazały się *Konan Destylator (Conan Destilátor)* w tłumaczeniu Stanislava Komárka oraz *Srebrna łania z Visby (Oko jelenia. Strříbrná laň z Visby)* w przekładzie Roberta Pilcha. Na pisarza fantasy namaścił Pilipiuka sam Andrzej Sapkowski, nestor tego gatunku w Polsce, twórca, który wykreował postać Wiedźmina.

Sapkowski jest najczęściej po Lemie tłumaczonym polskim autorem fantasy w Czechach. Pisarz ma nawet stronę internetową w języku czeskim (www.sapkowski.cz), na której zostały wyszczególnione i omówione jego książki w czeskich przekładach, przywołano recenzje tekstów wydanych w Czechach, opisano filmy wyprodukowane na podstawie jego utworów, zamieszczono galerię zdjęć z filmów oraz forum wymiany zdań pomiędzy miłośnikami twórczości polskiego autora. W 2018 roku czeski czytelnik mógł zakupić audiobook *Miecz przeznaczenia (Meč osudu)*, który zawiera prolog *Saga o wiedźminie I. Ostatnie życzenie* i opowiadania *Saga o wiedźminie II. Miecz przeznaczenia* w przekładzie Stanislava Komárka oraz Jiřego Pilcha.

Na uwagę zasługuje 3 wydanie książki Mariusza Szczygła *Gottland* (w przekładzie Heleny Stachovej), która na czeskim rynku księgarskim pojawiła się w 2007 roku. Rzecz warta odnotowania, ponieważ autor w swych tekstach z pogranicza felietonów, esejów i reportażu portretuje znanych i nieznaną Czechów i ich trudne losy w Czechosłowacji i Czechach. Jak pisze Andrzej Lam:

-
- 14 Nagroda Fandomu Polskiego im. Janusza A. Zajdla, zwana potocznie Nagrodą Zajdla lub Zajdlem — polska coroczna nagroda literacka w dziedzinie fantastyki, przyznawana przez uczestników konwentu Polcon najlepszym polskim utworom literackim wydanym w poprzednim roku kalendarzowym. Głosowanie i wręczenie nagród odbywa się nieprzerwanie od 1984 roku.
 - 15 Nagroda Nautilus — utworzona w 2004 przez Roberta J. Szmida, redaktora naczelnego czasopisma „Science Fiction”, przyznawana za najlepszy polski fantastyczny utwór literacki wydany w danym roku wybrany w plebiscycie czytelników.
 - 16 Śląkfka — polska nagroda fantastyczna. Przyznawana jest od 1984 roku przez Śląski Klub Fantastyki, najstarszy z działających w Polsce klubów fantastyki.

W zbiorze reportaży, zatytułowanym *Gottland*, Mariusz Szczygieł przestrzega zasady, aby na XX-wieczną historię Czech patrzeć z czeskiej perspektywy. Odtworzone są więc motywacje wewnętrzne protagonistów, zwłaszcza w okresie, który wyznacza problemowe centrum tej książki, czyli w ciągu czterech niezupełnie jednakowych dziesięcioleci systemu, nazywanego komunistycznym. Ale już porządkowanie materiału i styl opowiadania świadczy o nadrzędnym punkcie widzenia, który nie objawiony wprost, dyskretnie nadbudowuje się nad warstwą anegdotyczną. Tytuł pochodzi od znanego piosenkarza Karela Gotta, a wątkiem naczelnym książki jest gra między potrzebą samorealizacji artystycznej, także w wielkim publicznym wymiarze, i wszechobecną państwową kontrolą. Czyli między kolaboracją, mimikrą i sprzeciwem. Gra ta przybiera tak różne postacie i tak niezwykajnie załamuje się w ludzkich losach, że Szczygieł woli zająć się różnorodnością tego fenomenu, niż przyjąć jawną rolę oskarżyciela czy sędziego. Opisuje przypadki osobne — twórcy pomnika Stalina w Pradze, Otakara Šveca, pisarza i scenarzysty Jana Procházky, piosenkarek o odmiennych losach, Heleny Vondračkovéj i Marty Kubišovej — nie po to, aby zatrzeć granicę między dobrem a złem, ale aby pokazać wielowymiarowość ludzkiej natury¹⁷.

Książka okazała się w kraju naszych sąsiadów wielkim sukcesem wydawniczym. Należy zaznaczyć, że nadal wśród czytelników cieszy się dużym zainteresowaniem. W 2011 roku na podstawie *Gottlandu* powstały spektakle teatralne wystawiane w Pradze i Ostrawie. W 2014 roku studenci praskiej akademii filmowej nakręcili 100-minutowy film dokumentalny bazujący na książce.

Polska literatura wysokoartystyczna reprezentowana jest w Czechach przez książki twórców średniej generacji (Henryka Wolniaka-Zbożydarzyca, Olgi Tokarczuk, Ryszarda Kapuścińskiego, Jerzego Pilcha, Eugeniusza Tkaczyszynadyckiego i in.). Jednocześnie coraz większe uznanie zdobywa wśród czeskich odbiorców twórczość młodej generacji polskich autorów (Witolda Szablowskiego, Agnieszki Stelmaszczyk, Bronki Nowickiej, Remigiusza Mroza i in.). Dzieła twórców obu pokoleń prezentowane są na łamach uznanych czasopism literackich o dużym zasięgu krajowym („A2”, „Tvar”, „Protimluv”, „Plav”) oraz na portalu www.iliteratura.cz. W przypadku tłumaczeń literatury polskiej na język czeski mamy do czynienia ze zdecydowaną dominacją prozy nad poezją, dramatem i esejem.

Literatura czeska, jako literatura peryferyjna, z punktu widzenia jej miejsca i roli w tradycji literatury polskiej i w życiu literackim, w większości zajmuje

17 A. Lam, 2007: *W czeskim zwierciadle*. „Pobocza”, nr 2 (28). Dostępne w Internecie: http://www.kwartalnik-pobocza.pl/pob28/al_o_ms.html [dostęp: 8.09.2019].

pozycję marginalną: funkcjonuje na peryferiach polisystemu¹⁸. Analizując położenie literatury czeskiej w Polsce na mapie pola poszczególnych wydawców, można zauważyć, że publikowana była ona dotychczas w mniejszych oficynach. W Polsce funkcjonują instytucje, które do tej pory specjalizowały się niemal wyłącznie w literaturze czeskiej. Do nich należy Wydawnictwo Afera prowadzone przez Julię Różewicz. Wrocławskiej tłumacze i wydawczyni zależy na wzroście kapitału symbolicznego (prestżu, uznaniu)¹⁹; skupiając się na publikacji najnowszej literatury czeskiej, dąży przede wszystkim do wyłonienia autonomiczności artystycznej i estetycznej przekładanych czeskich dzieł, próbując zachować równowagę między czynnikami artystycznymi a ekonomicznymi. Oficyna, która przyjęła w momencie swego powstania strategię opartą na nowości, konsekwentnie ją realizuje. Wyraz tego stanowią przekłady nowej czeskiej prozy, której nowość implikuje równocześnie zmianę pokoleniową, a także widoczną zmianę dominującej w literaturze czeskiej hierarchii. Lista autorów, których dzieła wydano, obejmuje tych, którzy dysponują dużym potencjałem symbolicznym, laureatów wielu najważniejszych czeskich nagród literackich z ostatnich lat. Są wśród nich: Petr Šabach — otrzymał Nagrodę Karla Čapka (2016) przyznaną przez PEN Club; Jan Balabán — finalista nagrody Magnesia Litera w kategorii „Proza” (2005), którą otrzymał za zbiór opowiadań *Możliwe, że odchodzimy* (*Možná že odcházíme*, tłum. J. Różewicz), oraz w kategorii „Książka Roku” (2011) za powieść *Zapytaj taty* (*Zeptej se táty*, tłum. O. Czernikow); Petra Soukupová — otrzymała Nagrodę Jiřego Ortena (2008) oraz Magnesię Literę (2010); Petra Hůlová — laureatka Nagrody Jiřego Ortena (2007) i Nagrody Josefa Škvoreckiego (2008); Emil Hakl — dwukrotny laureat Magnesia Litera (2003, 2014); Kateřina Tučková — wyróżniona nagrodą czytelników Magnesia Litera (2010), następnie za powieść *Boginie z Žitkovskej* (*Žitkovské bohyně*, tłum. J. Różewicz) otrzymała Nagrodę Josefa Škvoreckiego, Czeski Bestseller, Magnesię Literę — Kosmas, nagrodę czytelników oraz Nagrodę Czytelników Czeskiej Książki; Iva Procházková — laureatka: Kinderbuchpreis des Landes Nordrhein-Westfalen (1994), Nagrody Friedricha Gerstäckera (2007), Magnesia Litera (2007, 2010); Marek Šindelka — otrzymał Nagrodę Jiřego Ortena (2006) i dwukrotnie Magnesię Literę (2012, 2017); Teresa Boučková — za debiutancką powieść *Indiánský běh* otrzymała Nagrodę Jiřego Ortena (1990); Jiří Březina — w 2013 roku ukazała się jego debiutancka powieść *Na kopci*, która zyskała wiele przychylnych recenzji oraz zdobyła Nagrodę Jiřego Marka przyznaną co

18 Por. I. Even-Zohar, 2009: *Miejsce literatury tłumaczonej w polisystemie literackim...*, s. 197—203.

19 Por. G. Jankowicz et al., 2014: *Literatura polska po 1989 roku w świetle teorii Pierre'a Bourdieu. Raport z badań*. Kraków, Korporacja Ha!art.

roku w Czechach za najlepszy kryminał; Bianca Bellová — laureatka Magnesia Litera (2017), European Union Prize for Literature (2017), Česká kniha (2017); Daniel Petr — jego trzecia książka *Straka na šibenici* (2015) otrzymała nominacje do nagród Magnesia Litera oraz Nagrody Josefa Škvoreckiego.

Autorzy ci, pisarze średniego (np. Jan Balabán) i młodego (np. Kateřina Tučková) pokolenia, należą do współczesnego obszaru pola literackiego, kreując wizerunek literatury odwołującej się do najbardziej aktualnych literackich zjawisk, prezentującej dynamikę zachodzących w niej zmian. Na gruncie polskim, dzięki przekładom, dokonuje się w pewnym sensie akt „kanonizacji” tych autorów. Powstaje kanon przeciwstawiający się literackiej klasycie, której obraz konstytuował się w świadomości polskich odbiorców stopniowo, pod wpływem przekładów wydawanych w drugiej połowie XX wieku. W 2018 roku nakładem Wydawnictwa Afera ukazały się następujące publikacje: przekład powieści Bianki Bellovej *Jeziro (Jezero)* w tłumaczeniu Anny Radwan-Żbikowskiej, który znalazł się w finale Literackiej Nagrody Europy Środkowej Angelus; w serii Czeskie Krymi ukazała się książka Jiřego Březiny *Przedawnienie (Promlčení)* w tłumaczeniu Agaty Wróbel; jedyna pozycja niewspółczesna — powieść Zdeňka Jirotki *Saturnin (Saturnin)* w tłumaczeniu Leszka Engelkinga; powieść dla dzieci Ivy Procházkovej *Pyszna środa (Středa nám chutná)* w tłumaczeniu Julii Rózewicz.

Początkowo oficyna wydawnicza Stara Szkoła założona w 2014 roku przez Mirosława Śmigielskiego skupiała się na literaturze czeskiej, ale obecnie rozszerza swoje horyzonty i nawiązuje współpracę z pisarzami z całego świata. Głównym jej celem jest publikacja książek sprawiających czytelnikowi przyjemność i przynoszących inspirację. Największym dotychczasowym bestsellerem wydanym przez Starą Szkołę jest humorystyczna seria Evžena Bočka o *Ostatniej arystokratce* (2015, *Poslední aristokratka*, tłum. M. Śmigielski). Ten kasztelan zamku w Miloticach na Morawach Południowych jest jednym z najpopularniejszych czeskich pisarzy współczesnych. W 2018 roku w tłumaczeniu Śmigielskiego ukazała się trzecia część serii *Arystokratka na koniu (Aristokratka na koni)*, część drugą — *Arystokratka w ukropie (Aristokratka ve varu)*, tłum. M. Śmigielski — wydano w 2016 roku. W programie wołowskiej oficyny za rok 2018 znajdziemy powieść *Krzycz po cichu, braciszku (Řvi potichu, brácho)*, tłum. M. Śmigielski) Ivony Březinovej, za którą autorka została nagrodzona Złotą Wstęgą 2017 za najlepszą książkę dla młodzieży, Nagrodą Bibliotekarzy 2017, Nagrodą Nauczycieli 2017 oraz otrzymała nominację do nagrody Magnesia Litera. Ostatnią pozycją Starej Szkoły wydaną w 2018 roku jest horror literacki młodego pisarza, Mirosłava Pecha, *Mainstream (Mainstream)*, tłum. M. Śmigielski. Cechą charakterystyczną wydawnictw Afera i Stara Szkoła jest stała współpraca z konkretnymi tłumaczami. W Aferze ukazują się głównie przekłady

założycielki oficyny Julii Różewicz i Anny Wróbel, a w Starej Szkole — Mirosława Śmigiełskiego.

W 2013 roku we Wrocławiu powstało wydawnictwo Książkowe Klimaty, które publikuje współczesną prozę europejską, koncentrując swe zainteresowania przede wszystkim na południu. Poprzez swoje wybory translatorskie wydawca pokazuje te miejsca na literackiej mapie, które pomimo niewielkiego oddalenia geograficznego wciąż pozostają w cieniu. Każda seria (czeska, grecka, słowacka, polska, rumuńska, bułgarska, turecka, bałkańska, węgierska, irańska) dotyczy oddzielnego kraju lub regionu, a tym samym tworzy unikalny klimat. Wybór spośród znanych i cenionych w rodzimym horyzoncie odbioru współczesnych pisarzy, reprezentujących najmłodsze pokolenie, przynosi Książkowym Klimatom prestiżowe korzyści. Założenia merytoryczne i artystyczne koncepcji wydawniczej, będące uzasadnieniem dla translatorskich wyborów, intuicja i wyczucie rynku zaowocowały w 2018 roku zapowiedzią powieści Radki Denemarkovej *Kobold (Kobold. Přebytky něhy. Přebytky lidí)* w tłumaczeniu Agaty Wróbel i Olgi Czernikow. Jak podkreślono w recenzji zamieszczonej na okładce książki, to „Wstrząsająca powieść o sile i słabości, o destrukcyjnym uczuciu i nieustającej opresji, przede wszystkim zaś o złu, które rodzi się niepostrzeżenie, by potem prędko rozrosnąć się do monstrualnych rozmiarów”²⁰. Nakładem Książkowych Klimatów w 2018 roku ukazały się również: tekst Jiřego Hájíčka *Zaklinacz deszczu (Dešťová hůl)* w tłumaczeniu Doroty Dobrew i książka Markéty Pilátovej *Z Baťou w dżungli (S Baťou v džungli)*, tłum. A. Wróbel, łącząca w sobie formę klasycznej powieści, reportażu i eseju, której głównym bohaterem jest Jan Antonin Baťa, postać szczególna w czeskiej historii XX wieku.

Wyliczając wydawnictwa polskie publikujące literaturę czeską, należy wspomnieć oficynę Dowody na Istnienie i serię Stehlík. W jej ramach ukazał się w 2018 roku zbiór opowiadań o ludziach czasów, jak pisano w Czechach, w których zwiększa się spożycie antydepresantów, autorstwa Ivany Myškovéj: *Białe zwierzęta są bardzo często głuche* w tłumaczeniu Elżbiety Zimnej. Seria Stehlík to osobisty wybór literatury Mariusza Szczygła, który popularyzuje w Polsce czeską kulturę i literaturę.

Nad Wisłą w propagowanie kultury i literatury czeskiej aktywnie włącza się prężnie działające Czeskie Centrum w Warszawie — instytucja promująca kulturę czeską, która oprócz tego organizuje również certyfikowane kursy języka czeskiego, a także udziela informacji o szeroko pojętej kulturze Republiki Czeskiej²¹.

20 Recenzja z okładki książki: R. Denemarková, 2019: *Kobold*. A. Wróbel, O. Czernikow, tłum. Wrocław, Książkowe Klimaty.

21 Instytucja, pierwotnie pod nazwą Czechosłowacki Ośrodek Informacyjny, powstała na podstawie podpisanego 10 marca 1947 roku Układu o Przyjaźni, Współpracy i Wzajemnej Pomocy między Polską a Czechosłowacją. W 1993 roku, w wyniku rozpadu

Polscy wydawcy i tłumacze chętnie korzystają z dotacji i grantów, które przyznaje Ministerstwo Kultury Republiki Czeskiej na tłumaczenie literatury czeskiej. W bibliografii opracowanej przez Josefa Schwarza *Bibliografie překladů české literatury podpořených Ministerstvem kultury ČR v letech 1998—2018* (https://www.mkcr.cz/doc/cms_library/bibliography) znalazło się 8 pozycji literatury czeskiej, których tłumacze na język polski otrzymali w 2018 roku wsparcie finansowe z Ministerstwa Kultury Republiki Czeskiej.

W roku 2018 tłumaczonymi na język polski autorami czeskimi byli: Bianca Bellová, Evžen Boček, Egon Bondy, Jiří Březina, Ivona Březinová, Radka Denemarková, Miloš Doležal, Jiří Hájíček, Zdeněk Jirotko, Milan Kundera, Vladimír Macura, Miroslav Pech, Markéta Pilátová, Iva Procházková, Jiří Sádlo, Josef Škvorecký, Bogdan Trojak, Petr Šabach oraz Josef Prokeš. W wyborach dokonywanych przez polskich tłumaczy (Anna Radwan-Żbikowska, Mirosław Śmigieński, Agata Wróbel, Olga Czernikow, Michał Kunik, Andrzej Babuchowski, Dorota Dobrew, Leszek Engelking, Agnieszka Holland, Julia Różewicz, Krzysztof Rejmer, Andrzej S. Jagodziński, Michał Tabaczyński, Łukasz Twardowski, Tatiana Witkowska i Kamil Dźwintel) wyraźnie można dostrzec, że skłaniają się oni w stronę pisarzy różnych generacji. Nadal powraca twórczość znanych już i cenionych w Polsce twórców, między innymi Josefa Škvoreckiego (w tłumaczeniu Andrzeja S. Jagodzińskiego), Egona Bondego (w tłumaczeniu Łukasza Twardowskiego) czy Milana Kundery (w tłumaczeniu Agnieszki Holland), twórców średniego pokolenia, jak Vladimír Macura, Petr Šabach, Evžen Boček czy Jiří Hájíček, oraz młodego pokolenia: Jiřego Březiny, Bogdana Trojaka czy Mirosława Pecha. Dużym zainteresowaniem cieszy się na polskim rynku wydawniczym twórczość czeskich pisarek zarówno starszej (Květa Legátová), jak i młodszej generacji (Markéta Pilátová):

W ostatnich latach tłumacze wybierali szczególnie książki czeskich autorek młodego pokolenia. Pisarki czeskie, do grona których możemy zaliczyć Kateřinę Tučkovą, Petřę Hůlovą, Radkę Denemarkovą czy Markétę Pilátovą (tzw. „drsné dámy“), chętnie analizują współczesne dzieje, komentują tragedie związane z małą i wielką historią, a przede wszystkim podejmują temat przemocy, okrucieństwa, szczególnie wobec tych najbardziej bezbronnych²².

Mimo słabnącego zainteresowania wydawców literaturą czeską w 2018 roku publikowana ona była na łamach takich czasopism, jak: „Literatura na Świecie”,

Czechosłowacji, z Centrum wyodrębnił się Instytut Słowacki. Czeskie Centra należą do Europejskiego Stowarzyszenia Narodowych Instytutów Kultury EUNIC.

22 D. Żygadło-Czopnik, 2018: *Polskie wybory czeskiej prozy kobiecej w przekładach po 1989 roku*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 9, cz. 1: *Dlaczego tłumaczymy? Praktyka, teoria i metateoria przekładu*, s. 235.

„Tekstualia”, „Arcana: kultura, historia, polityka” i „Helikopter” (w początkach swojego istnienia, czyli od 2003 roku, miał charakter drukowanego magazynu, by z czasem przenieść się do przestrzeni internetowej).

Podsumowując rok 2018 w kontekście przekładów polsko-czeskich, nie sposób nie zauważyć, że literatura czeska dociera do polskiego czytelnika za pośrednictwem zaledwie kilku wydawnictw, w przypadku literatury polskiej w Czechach sytuacja ta jest bardziej zróżnicowana. Oczywiście również liczba publikacji jest większa, co świadczy o pewnej zmianie: polska literatura jest w Czechach popularniejsza niż czeska w Polsce. Rosnąca z roku na rok liczba przekładów literatury polskiej w Czechach w kontekście rynkowych kategorii podaży i popytu jest dowodem na to, że Czesi są literaturą polską zainteresowani. Czytelnik polski nie otrzymuje wielu czeskich pozycji literackich rocznie, a te, które do niego trafiają, są w głównej mierze subiektywnymi wyborami tłumaczy, co należy uznać za pewną regułę nowego rynku książki, na którym już nie obowiązuje odgórny plan wydawniczy promujący literaturę i tłumaczenia „bratnich narodów”, jak to miało miejsce w czasach komunizmu. Wyraźnie widać, że polscy tłumacze starają się przedstawić czytelnikom pewną nową wartość, teksty do tej pory nietłumaczone w kraju. Literatura czeska w Polsce sukcesywnie wypełnia niszę na rynku wydawniczym. Analizując bibliografię przekładów na język polski za rok 2018, nie odnosi się wrażenia, żeby czeski kanon zewnętrzny w Polsce miał w najbliższym czasie istotnie różnić się od tego, który zdominował jego obraz do roku 2017.

Literatura

- Baron R., 2013: *Ambasadorowie wzajemnego zrozumienia. Niedocenieni twórcy pomostów między polską i czeską kulturą (XIX—XXI w.)*. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Bourdieu P., 2001: *Reguły sztuki. Geneza i struktura pola literackiego*. A. Zawadzki, tłum. Kraków, Wydawnictwo Universitas.
- Denemarková R., 2019: *Kobold*. A. Wróbel, O. Czernikow, tłum. Wrocław, Książkowe Klimaty.
- Even-Zohar I., 2009: *Miejsce literatury tłumaczonej w polisystemie literackim*. M. Heydel, tłum. W: P. Bukowski, M. Heydel, red.: *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Kraków, Znak, s. 197—203.
- Hloušková J., 1998: *Rola literatury polskiej w środowisku czeskim i przemiany w jej odbiorze po drugiej wojnie światowej*. W: J. Wyrozumski, red.: *Czechy i Polska na szlakach ich kulturalnego rozwoju*. Kraków, Wydawnictwo Antykwa.

- Jankowicz G. et al., 2014: *Literatura polska po 1989 roku w świetle teorii Pierre'a Bourdieua. Raport z badań*. Kraków, Korporacja Ha!art.
- Kania K., 2015: *Polska powieść polityczna u progu XXI wieku. O prozie Bronisława Wildsteina*. „Tematy i Konteksty”, nr 5 (10), s. 67—84.
- Koziół P., [online]: *Andrzej Pilipiuk*. Dostępne w Internecie: <https://culture.pl/pl/tworca/andrzej-pilipiuk> [dostęp: 8.09.2019].
- Lam A., 2007: *W czeskim zwierciadle*. „Pobocza”, nr 2 (28). Dostępne w Internecie: http://www.kwartalnik-pobocza.pl/pob28/al_o_ms.html [dostęp: 8.09.2019].
- Majdzik K., 2018: *Wstęp*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 9, cz. 1: *Dlaczego tłumaczymy? Praktyka, teoria i metateoria przekładu*, s. 7—14.
- Mroczek I., 2010: *Czeskie przekłady prozy polskiej ostatnich lat*. W: R. Cudak, red.: *Literatura polska w świecie*. T. 3: *Obecności*. Katowice, Wydawnictwo Gnome, s. 180—188.
- Mroczek I., 2016: *Komentarz do bibliografii przekładów literatury czeskiej w Polsce i literatury polskiej w Czechach w 2015 roku*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 7, cz. 2, s. 83—90.
- Wildstein B., 2011: *Czas niedokonany*. Poznań, Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Zakopalová I., 2011: *Czesława Miłosza ślady (nie)przypadkowe. O recepcji czeskiej*. „Postscriptum Polonistyczne”, nr 1 (7), s. 315—326.
- Żygadło-Czopnik D., 2018: *Polskie wybory czeskiej prozy kobiecej w przekładach po 1989 roku*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 9, cz. 1: *Dlaczego tłumaczymy? Praktyka, teoria i metateoria przekładu*, s. 227—247.

Dorota Żygadło-Czopnik

O přítomnosti polské literatury v České republice a české v Polsku Komentář k bibliografii překladů v roce 2018

RESUMÉ | Bibliografie je rozdělena do dvou částí, z nichž první zahrnuje *Bibliografii překladů polské literatury v České republice za rok 2018* a druhá *Bibliografii překladů české literatury v Polsku za rok 2018*, obě části obsahují přeloženou literaturu. Zpracovaná bibliografie se nevěnuje výhradně knižním položkám, ale zohledňuje i překlady umístěné v časopisech. Činnost nakladatelství v Polsku a v České republice, jimi konsekventně realizovaná kulturní, vydavatelská politika a příslušná popularizátorská strategie se podílejí na obohacení dialogu mezi kulturami. Česká a polská literatura si v obou zemích budují silnou pozici, která se postupně zlepšuje. Konečným cílem celého projektu je zajistit odborníkům a čtenářům prostřednictvím řady *Przekłady Literatur Słowiańskich* vyčerpávající seznam publikací překladů české a polské literatury vydané na území České republiky a Polska v roce 2018.

KLÍČOVÁ SLOVA | česká literatura, polská literatura, bibliografie, překlady, recepcie

Dorota Żygadło-Czopnik

The Presence of Polish Literature in the Czech Republic
and Czech Literature in Poland

A Commentary on the Bibliography of Translations in 2018

SUMMARY | The bibliography is divided into two parts. The first includes *Bibliographies of Translations of Polish Literature in the Czech Republic for 2018*, and the second, *Bibliographies of Translations of Czech Literature in Poland for 2018*. Both parts include translated literature. The bibliography is devoted not only to books, but also includes translations published in magazines. The lively activity of publishing houses in Poland and the Czech Republic, their consistent cultural and publishing policies, and an astute distribution strategy all contribute to enriching the dialogue between the cultures. Czech and Polish literature in both countries is strengthening its position, which is gradually improving. The ultimate goal of this bibliography project is to provide experts and readers, through the series entitled *Przekłady Literatur Słowiańskich (Translations of Slavic Literatures)*, with an exhaustive list of publications of translations of Czech and Polish literature published in the Czech Republic and Poland in 2018.

KEYWORDS | Czech literature, Polish literature, bibliography, translations, reception

DOROTA ŻYGADŁO-CZOPNIK | dr nauk humanistycznych, adiunkt w Zakładzie Bohemistyki Instytutu Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Wrocławskiego. Jej zainteresowania naukowe skupiają się głównie wokół: obrazu literatury i kultury czeskiej po aksamitnej rewolucji 1989 roku, nowoczesnej czeskiej myśli teoretycznej (dorobek czeskiej teorii literatury i teatrologii) oraz recepcji literatury czeskiej w Polsce. Autorka monografii *W kręgu czeskiej semiotyki teatru. Ivo Osolsobě jako teoretyk teatru i musicalu* (Wrocław 2009), redaktorka numeru czasopisma „Miscellanea Posttotalitariana Wratislaviensia. Elity w krajach Europy Środkowej i Wschodniej po roku 1989” (2015, nr 3).

Bibliografia przekładów literatury polskiej w Czechach w 2018 roku

Publikacje książkowe

1. **Augustyn Józef:** *Intymność i wolność / Intimita a svoboda: setkání s Ježíšem.*
Tłum. Jindra H u b k o v á. Brno, Cesta, 2018, 206 s. [proza].
2. **Blumental Anna:** *Rozszczepianie kręgosłupa / Štěpení páteře*
[wydanie dwujęzyczne].
Tłum. Libor M a r t i n e k. Łódź, Opava, Malowany Młyn,
Literature & Sciences, 2018, 122 s. [poezja].
3. **Bryczyński Marcin:** *Opowiem ci, mamo, co robią auta /*
Auta: objevuj s úsměvem.
Tłum. Stanislav K o m á r e k. Praha, Euromedia, 2018, 28 s.
[literatura dla dzieci].
4. **Czerniaków Adam:** *Adama Czerniakowa dziennik getta*
warszawskiego / Deník varšavského ghetta: 1939—1942.
Tłum. Jiří Č e r v e n k a. Praha, Sefer, 2018, 421 s. [proza].
5. **Dziubak Emilia:** *Opowiem ci, mamo, co robią dinozaury /*
Dinosauři: objevuj s úsměvem.
Tłum. Anna H a l f a r o v á. Praha, Euromedia, 2018, 28 s.
[literatura dla dzieci].
6. **Eichelberger Wojciech:** *Kobieta bez winy i wstydu / Žena bez viny a studu.*
Tłum. Dorota M ü l l e r o v á. Praha, Argo, 2018, 132 s.
[esej].

7. **Fabisińska Liliana:** *Grzyby / Houby: podivuhodné skutečnosti ze života hub, o kterých jste neměli tušení.*

Tłum. Marta H a r a s i m o w i c z. Praha, Euromedia, 2018, 93 s. [proza].

8. **Gargała Elżbieta:** *Woda pragnień / Řeka toužení* [wydanie dwujęzyczne].

Tłum. Věra K o p e c k á. Broumov, Věra Kopecká, 2018, 97 s. [poezja].

***(*będę wracać do domu...*) / ***(*budu se vracet domů...*)

***(*biegasz...*) / ***(*běháš...*)

***(*cisza...*) / ***(*ticho...*)

***(*czuję...*) / ***(*cítím...*)

***(*dostałam kwiat dla ciebie...*) / ***(*dostala jsem kvítek pro tebe...*)

***(*ja Hiob z wyboru...*) / ***(*z vlastní vůle Jobem...*)

***(*kiedy nie można być poetą...*) /

***(*když není možné být básníkem...*)

***(*myśli...*) / ***(*myšlenky...*)

***(*nasze ziemskie piekło...*) / ***(*naše pozemské peklo...*)

***(*nie o ciebie się boję...*) / ***(*nebojím se o tebe...*)

***(*nie opuszczasz mnie...*) / ***(*neopouštíš mě...*)

***(*noc w szpitalu...*) / ***(*noc v nemocnici...*)

***(*prawo odebrałam sobie...*) / ***(*sama sobě...*)

***(*rysuję gwiazdki...*) / ***(*kreslím hvězdy...*)

***(*szklany kwiat bólu...*) / ***(*skleněný květ bolesti...*)

***(*śmierć zamraza krew...*) / ***(*smrt mrazí krev...*)

***(*tej nocy...*) / ***(*tu noc...*)

***(*tęsknię za rzeką w Pelplinie...*) /

***(*stýská se mi po řece v Pelplině...*)

***(*trudne...*) / ***(*těžký...*)

***(*zbieram gruzy...*) / ***(*sbírám suť...*)

***(*ziemię...*) / ***(*zemi...*)

Comme ci comme ça / Comme ci comme ça

Dni / Dny

Do synka / Synkovi

Droga do Sokolca / Cesta do Sokolce

Drżenie / Chvění

Katedra w Pelplinie / Katedrála v Pelplině

Moje miasto / Moje město

Mój wewnętrzny ogród / Moje vnitřní zahrada

Powiem ci o morzu / Budu ti vyprávět o moři

Pragnienie / Touha

Sen / Sen

Spacer / Procházka

Spacer z Wierzycą / Procházka s Wierzycí
Wiersz o hortensjach / Báseň o hortenziích
Wiersz o kamieniu / Báseň o kameni
Wierzyca / Wierzyce.

9. **Jonuškaitė Birutė:** *Šviesią nocy / Světla noci* [wybór wierszy].
 Tłum. Věra K o p e c k á. Broumov, Věra Kopecká, 2018, 126 s. [poezja].
10. **Kapuściński Ryszard:** *Imperium / Impérium*.
 Tłum. Dušan P r o v a z n í k. [Seria: Prokletí reportéři] Wydanie 2. Žilina, Absynt, 2018, 322 s. [reportaż].
11. **Karłowicz Dariusz:** *Neokopírovaná budoucnost: polská dilemata 21. století* [eseje zebrane].
 Tłum. Josef M l e j n e k. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2018, 207 s. [esej].
12. **Kozieł-Nowak Magdalena:** *Rok na wsi / Rok na venkově*.
 Tłum. Anna H a l f a r o v á. Brno, Host, 2018, 28 s. [proza].
13. **Leguán a jiné povídky / Legwan i inne opowiadania**
 [wydanie dwujęzyczne].
 Tłum. z j. polskiego Stanislav K o m á r e k, tłum. z j. czeskiego Anna Dorota K a m i n í s k a. Ilustracje Jakub K o u ř i l. Ostrava, Cieszyn, Celé Česko čte dětem, Biblioteka Miejska w Cieszynie, 2018, 118 s. [proza].
Beręsewicz Paweł***
Orlińska Zuzanna***
Stadtmüller Ewa***
14. **Lem Stanisław:** *Eden / Planeta Eden*.
 Tłum. Jaroslav S i m o n i d e s. Praha, Plus, 2018, 301 s. [proza].
15. **Lem Stanisław:** *Niezwycięzony / Nepřemožitelný*.
 Tłum. Pavel W e i g e l. Wydanie 4. Praha, Plus, 2018, 189 s. [proza].
16. **Lem Stanisław:** *Opowieści o pilocie Pirxie / Příběhy pilota Pirxe*.
 Tłum. Jaroslav S i m o n i d e s, Helena S t a c h o v á, Oldřich R a f a j. Praha, Plus, 2018, 367 s. [proza].
17. **Liput Przemysław:** *Rok w przedszkolu / Rok ve školce*.
 Tłum. Anna H a l f a r o v á. Brno, Host, 2018, 28 s. [literatura dla dzieci].
18. **Mickiewicz Franciszek:** *Jedno życie to za mało / Jeden život nestačí: román o době a osobě svatého Vincence Pallottiho*.
 Tłum. Markéta V á l k o v á. Slavkovice, CBM, 2018, 327 s. [proza].
19. **Mróz Remigiusz:** *Nieodnaleziona / Nenalezená*.
 Tłum. Petr V i d l á k. Ostrava, Domino, 2018, 325 s. [proza].
20. **Nowicka Bronka:** *Nakarmić kamień / Nakrmit kámen*.
 Tłum. Helena S t a c h o v á. Praha, Revolver Revue, 2018, 56 s. [poezja].

21. **Pawlak Paweł:** *Ignatek szuka przyjaciela / Kostík hledá přátele.*
Tłum. Anna V a c u l í k o v á. Brno, CPress, 2018, 35 s. [proza].
22. **Pilch Jerzy:** *Bezpowrotnie utracona leworęczność /
Nenávratně ztracené leváctví.*
Tłum. Jitka L u k á š o v á. Praha, Plus, 2018, 187 s. [proza].
23. **Pilipiuk Andrzej:** *Konan Destylator / Conan Destilátor.*
Tłum. Stanislav K o m á r e k. Praha,
Legion Wędrowycz — Sdružení Jakuba Vandrovice, 2018, 389 s.
[proza].
24. **Pilipiuk Andrzej:** *Srebrna łania z Visby / Oko jelena. Stříbrná laň z Visby.*
Tłum. Robert P i l c h. Praha, Euromedia, 2018, 276 s. [proza].
25. **Sapkowski Andrzej:** *Saga o wiedźminie II. Miecz przeznaczenia a Saga
o wiedźminie I. Ostatnie życzenie / Meč osudu.*
Tłum. Stanislav K o m á r e k, Jiří P i l c h. Praha, Tympanum s.r.o., 2018,
2 płyty (16 godz., 46 min) [audiobook; proza].
26. **Sójka-Leszczyńska Anna, Zakrzewski Mariusz:**
Bajki po polsku i angielsku / Pohádky: česky, anglicky.
Tłum. Eva T a n d l i c h o v á, Veronika H r o m a d o v á.
Wydanie 3. Praha, Ottovo nakladatelství, 2018, 103 s. [proza].
27. **Stelmaszyk Agnieszka:** *Tajemnica klejnotu Nefertiti /
Archeologické kroniky. Poklad královny Nefertiti.*
Tłum. Michael A l e x a. Brno, CPress, 2018, 239 s. [proza].
28. **Szabłowski Witold:** *Sprawiedliwi zdrajcy /
Spravedliví zrádci: sousedé z Volyně.*
Tłum. Michala B e n e š o v á. Ostrava, Past production: Pant, 2018, 254 s.
[reportaż].
29. **Szczygiel Mariusz:** *Gottland / Gottland.*
Tłum. Helena S t a c h o v á. Wydanie 3. Praha,
Dokořán — Jaroslava Jiskrová-Máj, 2018, 254 s. [proza].
30. **Szpilman Władysław:** *Pianista / Pianista.*
Tłum. Helena S t a c h o v á. Praha, Argo, 2018, 206 s. [proza].
31. **Tkaczyszyn-Dycki Eugeniusz:** *Piosenka o zależnościach
i uzależnieniach / Píseň o návycích a závislostech.*
Tłum. Michael A l e x a. Ostrava, Protimluc, 2018, 64 s. [poezja].
32. **Tokarczuk Olga:** *Bieguni / Běguni.*
Tłum. Petr V i d l á k, Pavel P e č. Wydanie 2. Brno, Host, 2018, 330 s.
[proza].
33. **Valko Tanya:** *Arabska krew / Arabská krev.*
Tłum. Barbora G r e g o r o v á. Praha, Ikar, 2018, 581 s.
[proza].

34. **Vetulani Jerzy**: *Sen Alicji, czyli Jak działa mózg / Alenčin sen, aneb, Jak funguje mozek.*
Tłum. Maria M a z u r k o v á. Brno, Host, 2018, 69 s.
[proza].
35. **Wildstein Bronisław**: *Czas niedokonany / Nedokonany čas.*
Tłum. i wstęp Lucie S z y m a n o w s k á. Praha, Volvox Globator, 2018,
566 s. [proza].
36. **Wolniak-Zbożydarzyc Henryk**: *Zaurocznia lądecka / Landecké okouzlení.*
Tłum. Libor M a r t i n e k. Wydanie 2. Kraków, Miniatura, 2018, 76 s.
[poezja].

Publikacje w czasopismach

1. „A2” 2018, č. 25, wersja internetowa:
<https://www.advojka.cz/archiv/2018/25/mikrotika>
Sołtys Paweł
Mikrotyki / Mikrotika.
Tłum. Martin V e s e l k a [proza].
2. „Letní literární příloha A2” 2018, č. 14, wersja internetowa:
<https://www.advojka.cz/archiv/2018/14/ukoncete-prosim-vystup-a-nastup-smejici-se-bestie>
Szczerek Ziemowit
Ukoncete prosim vystup a nastup, smiejace się bestie / Ukončete prosím výstup a nástup, smějící se bestie.
Tłum. Michal L e b d u š k a [proza].
3. „Plav” 2018, č. 9.
Uniłowski Zbigniew
Žyto w džungli [fragment] / Kvůli tomu jsem se dvanáct tisíc kilometrů po moři neplavil.
Tłum. Michael A l e x a [proza].
4. „Plav” 2018, č. 10.
Witkiewicz Stanisław Ignacy
Oni [fragment] / Oni.
Tłum. Hana B l a Ź k o v á, Justyna S u m a [dramat].
5. „Protimluv” 2018, č. 1.
Rybowicz Jan
*Tabletki ze slov / Pilulky ze slov***
[poezja].

6. „Protimlův” 2018, č. 2.

Tkaczyszyn-Dycki Eugeniusz

*Byłbym nikim bracie / Nebyl bych nikým bratře*** [poezja].

Witkiewicz Stanisław Ignacy

Wywiad z Brunonem Schulzem /

*Rozhovor s Brunem Schulzem*** [esej].

7. „Protimlův” 2018, č. 3.

Kronhold Jerzy

*Stoisz za moimi plecami / Stojíš za mými zády*** [poezja].

8. „Tvar” 2018, č. 2.

Bałdyga Zofia

****(tekst na inną okazję...) / ***(text pro jinou příležitost...)*

13. / 13.

20. / 20.

23. / 23.

9. 19. / 9. 19

Doliczona minuta / Nastavená minuta

Eurocity / Eurocity

Intelektualiści się nie nudzą / Intelektuálové se nenudí

Majowy wschód / Májový východ

Tu wolno palić / Kouření povoleno.

Tłum. Ondřej Z a j a c, s. 5—6 [poezja].

9. „Tvar” 2018, č. 8.

Hartwig Julia

Jej twarz / Její tvář

Mijanie się / Míjení

Morze wyrzuciło / Moře vyplavilo

Nikt nie chce odebrać / Nikdo si ode mě nechce vzít

Pod tą wyspą / Pod tím ostrovem

Rada na wagę złota / Rada nad zlato

Siedziały panie / Seděly paní

Śniło mi się / Zdálo se mi

W ulewę / Do lijáku

Zegar / Hodiny.

Tłum. Lenka K u h a r D a ň h e l o v á, s. 7

[poezja].

10. „Tvar” 2018, č. 11.

Wolniak-Zbożydarzyc Henryk

Zajaskinienie / Vjeskynění do věčného jádra.

Tłum. Libor M a r t i n e k, s. 7 [poezja].

11. „Tvar” 2018, č. 12.

Zagajewski Adam

[Wybór z tomików: *Powrót, Anteny, Niewidzialna ręka, Asymetria*]

*Neviditelné věci**.

Tłum. Michael A l e x a, s. 5—6 [poezja].

119

Opracował *Jakob Altmann*

„A chłopaki w brecht” — komentarz do
*Bibliografii przekładów literatury polskiej
w Czechach w 2018 roku*

“And the guys cracking up” — Commentary on
*The Bibliography of Translations of Polish Literature
in the Czech Republic in 2018*

Joanna Derdowska

<https://orcid.org/0000-0002-3665-5901>

UNIVERSITY OF SILESIA IN KATOWICE
joanna.derdowska@us.edu.pl

Data zgłoszenia: 23.09.2019 r. | Data akceptacji: 12.10.2020 r.

ABSTRACT | The bibliography of Polish literature translated into Czech in 2018 is characterized by a tendency to publish popular and commercially attractive titles: genre fiction and literature for children. The author is concerned with sample passages from Ziemowit Szczerek's translations of prose published in the *A2* literary magazine and discusses possible consequences for the target language of the euphemisation of slang and vulgarisms in the translation of gonzo journalism texts.

KEYWORDS | Polish literature in translation, translation criticism, gonzo, slang, euphemisation

O rynku wydawniczym i wyborach redakcyjnych

Analiza bibliografii przekładów literackich z języka polskiego na czeski opublikowanych w roku 2018 zdradza wiele o aktualnym stanie tego sektora rynku wydawniczego. Na jej podstawie wyróżnić można trzy główne nurty zainteresowania czeskich wydawców polską prozą: po pierwsze, wznawiano sprawdzone, klasyczne już pozycje¹, a jeśli wydawcy sięgali po nowe tytuły, były to w większości dzieła mieszczące się w szerokim spektrum literatury popularnej i gatunkowej (to po drugie), dziecięcej lub młodzieżowej (po trzecie). Wyjątek stanowi działalność jednego wydawnictwa eksportującego polski reportaż do Czech przez Słowację².

Poza tym, że uwaga wydawców nadal jest zwrócona na publikacje polskich autorów znanych w Czechach nie od dziś, bibliografia odzwierciedla także stałe zainteresowanie polską literaturą gatunkową: fantastyką³ (dwa nowe tytuły Andrzeja Pilipiuka oraz *Miecz przeznaczenia* Andrzeja Sapkowskiego, tym razem wydany w wersji audiobooka), współczesną powieścią historyczną (Bronisław Wildstein, *Nedokončený čas*) czy thrillerem (Remigiusz Mróz, *Nenalezená*). Tłumaczenia tego ostatniego utworu podjął się Petr Vidlák, autor przekładów między innymi tekstów Witolda Gombrowicza, Stefana Chwina i Olgi Tokarczuk. Barbora Gregorová zaś, utalentowana tłumaczka, która niejednokrotnie demonstrowała swoje umiejętności, między innymi w przebojowych przekładach zwichrowanego i ekscentrycznego języka Doroty Masłowskiej⁴, w roku 2018

- 1 Po raz trzeci wznowiono w Czechach *Gottland* Mariusza Szczygła w tłumaczeniu Heleny Stachovej (Dokořán — Jaroslava Jiskrová-Máj), a praskie Argo podjęło się trzeciego czeskiego wydania *Pianisty* Władysława Szpilmana w przekładzie tej samej tłumaczki. Brneńskie wydawnictwo Host ponownie wydało powieść *Bieguni* Olgi Tokarczuk w tłumaczeniu Petra Vidláka i Pavla Peča. W oficynie Plus nowego wydania doczekały się aż trzy książki Stanisława Lema (z tego *Eden* i *Opowieści o pilocie Pirxie* wyszły w poprawionej wersji).
- 2 Staraniem polsko-słowackiego wydawnictwa Absynt z Żyliny, które od chwili swego powstania w roku 2014 programowo włącza do planu wydawniczego tytuły autorów związanych z polską szkołą reportażu w tłumaczeniu na języki słowacki i czeski, w roku 2018 ukazała się książka Hanny Krall *Srdcový král* (tłum. Helena Stachová). W tym samym wydawnictwie po ponad dwudziestu latach wznowiony został przekład Dušana Provozніка *Imperium* Ryszarda Kapuścińskiego, co także wpisuje się we wspomniany nurt zainteresowania sprawdzonymi tytułami.
- 3 Jiří Trávniček na podstawie badań czytelnictwa *Čtenáři a čtení 2018* (Národní knihovna/Nielsen Admosphere) wymienia cykl o Wiedźminie Andrzeja Sapkowskiego (*Zaklínač*) jako jeden z siedmiu najpopularniejszych tytułów wśród czeskich respondentów, por. https://www.ucl.cas.cz/images/Vyzkum_2018_prezentace.pdf oraz https://www.ucl.cas.cz/images/Vyzkum_2018_infografika.pdf [dostęp: 28.08.2019].
- 4 D. Masłowska, 2004: *Červená a bílá*. B. Gregorová, přel. Praha, Odeon.

tłumaczyła trzecią część serii Arabska Saga Tanyi Valko — sześćsetstronicowy romans *Arabska krew*. Rok 2018 oznaczał, jak widać, również kompromisy.

Osobną grupę przekładów stanowią ponadto wysokiej jakości (także jeśli chodzi o szatę graficzną) publikacje dla dzieci i młodzieży. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje wielkoformatowa książka Liliany Fabisińskiej z ilustracjami Asi Gwis pt. *Houby: podivuhodné skutečnosti ze života hub, o kterých jste neměli tušení*. Jej tłumaczka, Marta Harasimowicz, została za przekład tej książki wyróżniona nagrodą Złotej Wstęgi w kategorii przekładu literatury faktu dla dzieci i młodzieży przyznawanej przez czeską sekcję Międzynarodowej Izby ds. Książek dla Młodych (IBBY).

Na marginesie tego zwięzłego komentarza można dodać informację, z pozoru techniczną, odzwierciedlającą jednak w pewnej mierze prestiż zawodu tłumacza. Mianowicie, pewnym namacalnym znakiem przemian w postrzeganiu (na początek w samopostrzeganiu) znaczenia roli tłumacza w procesie wydawniczym staje się w ostatnich latach obecność nazwiska tłumacza na okładkach książek. Przypomnijmy, że w Polsce do propagowania takiej praktyki przyczyniło się Stowarzyszenie Tłumaczy Literatury, ogłaszając akcję „Tłumacze na okładki”. Podobną tendencję (choć wciąż raczej słabą) można zaobserwować także w Czechach. W 2018 roku wydawnictwo Paseka jako pierwsze podjęło oficjalną decyzję, by nazwiska tłumaczy były umieszczone na okładkach wszystkich jego publikacji przekładowych⁵. Choć nie tak programowo jak wspomniana oficyna, czynią to niekiedy również inni wydawcy. Należy do nich między innymi wydawnictwo Plus, pod którego egidą wyszła jedyna książka z omawianej tu bibliografii polskich przekładów wydanych w Czechach w roku 2018, na której okładce pojawia się nazwisko tłumacza. Chodzi o książkę Jerzego Pilcha *Nenávratně ztracené leváctví* w tłumaczeniu Jitki Lukášovej.

Jeśli chodzi o przekłady poezji oraz o przekłady publikowane w czasopiśmie literackich — między innymi dzięki temu, że liczba sprzedanych tomików lub egzemplarzy pisma nie musi przekładać się na „być albo nie być” danego medium — redaktorzy przy wyborze publikowanych tekstów mogą pozwolić sobie na pominięcie aspektu ich popularności wśród szerokich kręgów czytelników i kierować się własnymi preferencjami estetycznymi. W należących do tej grupy czasopiśmie „Plav” i „Protimluv” publikowano teksty Stanisława Ignacego Witkiewicza, Zbigniewa Uniłowskiego i Eugeniusza Tkaczyszynady-Dyckiego. Na współczesnej polskiej prozie skoncentrował się zaś dwutygodnik kulturalny „A2”. Na jego łamach ukazały się fragmenty przekładu *Mikrotyków* Pawła Sołtysa w tłumaczeniu Martina Veselki oraz dwóch tekstów Ziemowita

5 https://www.irozhlas.cz/kultura/literatura/paseka-prekladatele-literatura_1711101032_kro [dostęp: 22.08.2019].

Szczerka przetłumaczonych przez Michała Lebduškę, który jako tłumacz debiutował rok wcześniej przekładem książki Szczerka *Przyjdzie Mordor i nas zje, czyli tajna historia Słowian*⁶. Na przykładzie jednego z tych utworów warto przyjrzeć się warsztatowi tłumacza polsko-czeskiego w kontekście pracy z językiem potocznym i slangiem typowym dla literatury gonzo.

Tłumacząc gonzo

Pisarstwo Ziemowita Szczerka uznane zostało przez krytykę i literaturoznawców za polską odmianę powstałego w posthippisowskich Stanach Zjednoczonych lat 70. stylu gonzo⁷. Stało się tak przy pełnej samoświadomości autora, który gatunek ten czyni tematem swoich intertekstualnych wypowiedzi literackich i pozaliterackich i który przetłumaczył na język polski tekst Huntera Stocktona Thompsona, uważany za klasykę gatunku — *Upadek i demoralizacja na Derby Kentucky*⁸ (*Kentucky Derby is Decadent and Deprived*, 1970).

Jako styl dziennikarski i technika narracyjna, gonzo charakteryzuje skrajny subiektywizm, luźne podejście do faktów i językowa hiperbola. Głównym bohaterem tekstu jest jego autor, osiłą fabularną — przygody o awanturniczym charakterze⁹.

Do wyznaczników stylu gonzo, poza swobodnym i zaangażowanym przeplataniem fikcji, narkotycznych wizji, mistyfikacji i przesady z relacjami z faktycznych wydarzeń, należy wyraźnie zarysowane, jawnie subiektywne „ja” autorskie, uwypuklone często przez użycie nieformalnego języka i slangu. Nie inaczej z językiem pracuje Szczerka. Na przykładzie jego *Ukoncete prosim vystup a nastup, śmiejące się bestie* spróbujmy przyjrzeć się, jakich problemów translatorskich może przysporzyć przekład, w tym wypadku na język czeski, tego typu tekstów.

6 Z. Szczerka, 2017: *Přijde Mordor a sežere nás aneb tajná historie Slovanů*. M. Lebduška, přel. Brno, Větrné mlýny.

7 Por. np.: rozważania Izabelli Adamczewskiej na temat elementów gonzo w twórczości reporterskiej Jacka Hugo-Badera oraz zasadności określenia jej mianem tekstów książki Szczerka: I. Adamczewska, 2014: *Wariacje na temat pewnego paktu: o dziennikarstwie „gonzo”*. „Czytanie Literatury: Łódzkie Studia Literaturoznawcze”, nr 3, s. 187—204; K. Frukacz, 2015: *Amerykańskie Nowe Dziennikarstwo po polsku? Transfer poetyk, problemy adaptacyjne*. „Biblioteka Postscriptum Polonistycznego”, nr 5, s. 49—61.

8 H.S. Thompson, 2013: *Upadek i demoralizacja na Derby Kentucky*. Z. Szczerka, tłum. „Ha!Art”, nr 41/1.

9 I. Adamczewska, 2014: *Wariacje na temat pewnego paktu...*, s. 187.

Wyzwaniem dla tłumacza niechybnie może być już sam fakt, że przedmiotem zainteresowania polskiego autora, a więc zarazem przedmiotem właściwej gatunkowi karykatury, jest rzeczywistość kultury języka docelowego. W związku z tym, że gonzo z rozmachem orientalizuje opisywane światy i uwypukla inność kulturową, można się domyślić, że w takiej konfiguracji nasileniu (w oryginale), a następnie zwielokrotnieniu (w przekładzie) ulegnie także dwubiegunowe zwykle napięcie pomiędzy egzotyzacją i udomowieniem elementów pochodzących z języka obcego. Tekst polskiego oryginału otwierają czeskie słowa wypowiedziane z megafonów w praskim metrze. Od nich także pochodzi pierwsza część tytułu omawianego tekstu¹⁰:

<p>— Ukoncete prosim vystup a nastup, dvere se zaviraji — mŏwŏl gŏs baby w praskim metrze, a ujarane chłŏpaki z Katowic aŏ się od śmiechu zataczali po wagonie.</p>	<p>„Ukončete prosím výstup a nástup, dveře se zavírají,“ říkal hlas ženské v metru a zhulení kluci z Katovic se smíchy váleli po vagonu.</p>
---	--

Pomimo niemalęj intensywności polskiego ruchu turystycznego w stolicy Czech i niezależnie od tego, że powtarzane komunikaty mogą zostać przez potencjalnego turystę, a późniejszego czytelnika zapamiętane, na poziomie literackim umieszczenie w pierwszych wersach tekstu wypowiedzenia w całości w języku obcym należy uznać za silną egzotyzację. Dopiero komentarz narratora wprowadza polskiego czytelnika w znany mu język i udamawia fragment obcości, po pierwsze, przez kontekstualizację wypowiedzi (informacja o tym, kto i gdzie wypowiada obce słowa), a po drugie, przedstawiając wyśmiewających ją Polaków. Potrzeba egzotyzacji tekstu źródłowego nie była jednak na tyle silna, by zachowane zostały czeskie znaki diakrytyczne. W dalszej części oryginału stosowany jest także zapis w spolszczonej pisowni, ma miejsce przekształcenie czeskiego rzeczownika w rzeczownik żywotny („chłopaki ryły z wystupa i nastupa”) oraz występuje jeden błąd frazeologiczny. W czeskim przekładzie wszystkie te zabiegi autorskie zostały ujednolicone i dostosowane do zasad obowiązujących w języku czeskim. Co ciekawe, w języku docelowym dopiero komentarz narratora (który w oryginale oswajał polskiego czytelnika

10 Cytaty z oryginału przytaczam za: Z. Szczerek, 2018a: *Ukoncete prosim vystup a nastup, śmiejące się bestie*. Dostępne w Internecie: <http://www.ha.art.pl/felietony/2795-ziemowit-szczerek-ukoncete-prosim-vystup-a-nastup-smiejace-sie-bestie.html> [dostęp: 26.08.2019]. Fragmenty przekładu cytuję na podstawie: Z. Szczerek, 2018b: *Ukončete prosím výstup a nástup, smějící se bestie*. M. Lebduška, přel. „Letní literární příloha A2”, č. 14. Dostępne w Internecie: <https://www.advojka.cz/archiv/2018/14/ukoncete-prosim-vystup-a-nastup-smejici-se-bestie> [dostęp: 26.08.2019]. W cytatach zachowano ortografię zgodną z oryginałem.

z obcojęzyczną wypowiedzią) ma szansę, by wprowadzić element udziwnienia. Czeski czytelnik tylko za sprawą narratora może dowiedzieć się, że komunikat z metra nie jest dla bohaterów neutralnym elementem znanej im audiosfery, lecz brzmi obco i może być nawet postrzegany jako śmieszny. Znacząca rola, jaka z założenia przypada narratorowi w stylistyce gatunku gonzo, w takiej sytuacji językowej przekładu zostaje jeszcze bardziej wzmocniona. Jak więc mówi narrator w obu wersjach tekstu?

W polskim oryginale narrator z wielką swobodą porusza się po współczesnej potocznej polszczyźnie, bez oporu inklinując ku wyrażeniom slangowym. Wydawać by się mogło, że dzięki bogactwu rejestrów różnych odmian języka czeskiego jedną z nasuwających się strategii przekładowych będzie w takiej sytuacji kompleksowe zastosowanie najbardziej potocznej odmiany (*obecná čeština*). Tłumacz rzeczywiście często ją wykorzystuje (*v černejch brejlích, cejtí se, vylejzá*), gdzie indziej używa jej tylko częściowo (*padělanýma rolexkama*), w innych miejscach zaś rezygnuje z potocznej odmiany języka czeskiego zupełnie (*nějaký rachitický Němec*). Niekonsekwencja ta jednak sprawia, że czeski narrator bardzo dynamicznie zmienia rejestr, co wobec narratora gonzo nie musi stanowić zarzutu, a przy odrobinie dobrej woli może nawet zostać zinterpretowane jako pewien sposób kompensacji kolokwialności języka oryginału. Z jawną próbą kompensacji mamy na przykład do czynienia w następującym fragmencie:

po pierwsze łało <i>jak pieron</i> , po drugie	<i>zaprvé lilo jako z konve</i> a zadruhé
<i>ni chuja</i> się nie znali na architekturze	<i>se ani trošku nevyznali ve zkurvený</i>
i te niekończące się ciągi kamienic	architektuře a ty nekončící řady
tylko ich wkurwiały.	<i>starejch baráků</i> je leda tak sraly.

W drugiej części przytoczonego wypowiedzenia tak leksykalnie, jak i fleksyjnie wyrównana zostaje eufemizacja slangowych i wulgarnych wyrażen oryginału. Podobna kompensacja wydaje się nieodzowna dla zachowania efektu komicznego narracji. Jednym z istotnych zadań wulgaryzmów jest bowiem pełnienie funkcji określonej przez Ilonę Biernacką-Ligiezę jako ekspresywna i ludyczna¹¹. Pierwsza służy do wzmocnienia wyrażanych przez użytkownika uczuć, przy czym podkreśla się tu zamierzony lub spontaniczny charakter użycia wulgaryzmów. W obu sytuacjach udane wprowadzenie wulgaryzmu do wypowiedzi jest dosadne i celne. Z tym wiąże się druga funkcja tych leksemów — ludyczność, służą więc one również rozbawieniu odbiorcy.

Przyjrzyjmy się innym wybranym sformułowaniom z omawianego tekstu, dla których podobnej kompensacji slangowości w czeskiej wersji zabrakło.

11 Za: M. Garcarz, 2006: *Wulgaryzmy a przekład, czyli życie wulgaryzmów od oryginału do przekładu*. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica Rossica”, nr 2, s. 162.

Oryginał	Przekład
a chłopaki w brecht	a kluky popadl záchvat
pokapowały się	zjistili
koleś	kluk
trzeba było co nowego gdzie skręcić	Museli někde sehnat něco novýho
nie do końca kumają	tak úplně nechápou
[...] jak wzburzone fale Nordsee nadupcają posepnie w brunatne skały Helgolandu	[...] jak bouřící vlny Nordsee ponuře mlátí do hnědých skal Helgolandu

Na ich przykładzie można zaobserwować tendencję — opisywaną niejednokrotnie przez krytyków przekładu¹² — zmierzającą do eufemizacji wulgaryzmów w procesie przekładu na język obcy oraz do tego, aby przekład sporządzony został w rejestrze języka docelowego sytuującym się znacznie bliżej osi neutralnego języka literackiego niż oryginał. Julian Maliszewski zwraca uwagę na to, że tłumacz pełniący rolę „bezpiecznika” pomiędzy dwoma wspólnotami komunikacyjnymi stosuje „ekwiwalencję neutralizującą”:

Jedynym sposobem na tłumaczenie augmentywnych, inwektyw i wulgaryzmów pozostaje więc metoda „higienizacji”, łagodzenia przykrych skutków ich percepcji poprzez stosowanie zamienników akceptowanych przez przeciętnych użytkowników języka narodowego. Istotą takiego łagodzenia jest neutralizacja „dramatycznych” środków ekspresji poprzez stosowanie akceptowanych zamienników¹³.

W przytoczonych przykładach widać, jak trudne może okazać się dotrzymanie kroku bogatej stylistyce języka potocznego (poza wyrażeniami slangowymi w tekście tłumaczenia zatarciu uległ także znak regionalny, nieco sprośne podhalańskie *nadupcają*). Maliszewski podkreśla, że stosowanie neutralizacji w przekładzie, choć rozpowszechnione, „prowadzi do ujemnego bilansu semantycznego przy porównaniu translatu z pierwowzorem”¹⁴.

12 O problematyce związanej z przekładem wulgaryzmów pisała Paulina Pycia, zob. P. Pycia, 2012: *Przekraczając granice. Problem przekładu wulgaryzmów i przekleństw*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 3, cz. 1, s. 135—148. Por. też: P. Fast, red., 2007: *Studia o przekładzie. Tabu w przekładzie*. Katowice, Wydawnictwo Śląsk—Częstochowa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej. O specyfice przekładu wulgaryzmów w świecie przekładu audiowizualnego por. też: M. Hądzlik-Białek, 2018: *Metody przekładu wulgaryzmów w tłumaczeniu filmowym w kontekście przemian w komunikacji językowej*. „Półrocznik Językoznawczy Tertium. Tertium Linguistic Journal”, nr 3 (1). Dostępne w Internecie: www.journal.tertium.edu.pl, <http://dx.doi.org/10.7592/Tertium2018.3.1.Hadzlik> [dostęp: 28.08.2019].

13 J. Maliszewski, 2007: *Wulgaryzmy — tabu w pracy tłumacza*. W: P. Fast, red.: *Studia o przekładzie. Tabu w przekładzie...*, s. 49.

14 Ibidem, s. 56.

Z kolei w poniższym przykładzie czeskie tłumaczenie nie tylko w słowach narratora nie jest tak silnie nacechowane stylistycznie jak oryginał (końcówki *-ýma*, *-ama* w innych okolicznościach typowe dla nieformalnej czeszczyzny, w przypadku nazw kończyn są zgodne z zasadami wysokiego języka literackiego), lecz traci również efekt komizmu w wypowiedzi bohatera, pomimo użycia silnego wulgaryzmu w przekładzie:

— <i>Ty dziuro w dupie!</i> — krzyczał	„ <i>Ty čuráku!</i> “ křičel Němčik
Niemczyk po niemiecku, okładając	německy a plácal nihilistu
nihilistę <i>po ryju</i> wątlými łapkami.	<i>po hubě</i> hubenýma ručkama.

Tłumacz, jak widać, nie starał się uniknąć wprowadzenia w języku docelowym wyrażenia wulgarne*go* i nie ma powodu, by przypuszczać, że przesunięcie semantyczne wynika z potrzeby chronienia jakiegoś tabu kulturowego (zwłaszcza z uwagi na fakt, że czeskie popularne wulgaryzmy mają podłoże skatologiczne częściej niż wulgaryzmy polskie). Zastosował jednak wyzwisko banalne, potoczne. Tymczasem wyzwisko użyte przez Szczerka w oryginale, poza tym, że również jest wysoce niewybredne, posiada także duży ładunek emocjonalny i silne nacechowanie humorystyczne wynikające z niecodzienności jego zastosowania. W korpusach można je odnaleźć także w literaturze pięknej, na przykład w monologu policjanta w *Antygonie w Nowym Jorku* Janusza Głowackiego¹⁵ lub w niektórych tekstach beletrystycznych Marka Krajewskiego¹⁶. W obu tych literackich przypadkach jasny jest kontekst języków obcych, z których wynika wprowadzenie niecodziennego wyzwiska: angielskiego *asshole* w tekście Głowackiego, którego akcja rozgrywa się w Nowym Jorku, i niemieckiego *Arschloch*, w książkach Krajewskiego ilustrujących niemieckie realia przedwojennego Wrocławia. Nie inaczej jest w cytowanym tekście Szczerka, co dla osiągnięcia jeszcze silniejszego efektu komicznego podkreśla narrator, powtarzając: „krzyczał Niemczyk po niemiecku”.

W modelu komunikacyjnym przywołany przekład spełniłby niechybnie swoją rolę: nadawca obraźliwie wyzywa odbiorcę przy użyciu słownictwa anatomicznego. Jednak w przekładzie literackim, artystycznym taki przekaz ulega spłaszczeniu, podobnie jak w przypadku użytego w tekście przez epizodyczną postać Niemca wyzwiska „amerykański świński pies” (niem. *Schweinehund*), przetłumaczonego po prostu jako „americká svině”. Efekt komizmu wynika tu bowiem ze spotkania niemieckiego podłoża językowego mówcy i dosłow-

15 J. Głowacki, 1992: *Antygonia w Nowym Jorku*. „Dialog”, nr 10, s. 17.

16 M. Krajewski, 2018: *Mock. Pojedynek*. Kraków, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, [strony nienumerowane, ebook]. Dostępne w Internecie: https://books.google.cz/books/about/Mock_Pojedynek.html?id=zLtoDwAAQBAJ&redir_esc=y [dostęp: 10.09.2019].

nego tłumaczenia jego wypowiedzi na język narratora (w oryginale — polski). Dosłowne przetłumaczenie wyrażenia na zasadzie niemiecko-polskiej kalki językowej charakteryzuje postać, uzmysławia użyty przez nią język, mowę, akcent. Aby przekład takiego fragmentu na inny język był pełnowartościowy, powinien także zawrzeć w sobie owo udziwnienie, egzotyzację niemieckiego wyzwiska, osiągniętą przez pozorną (ponieważ odwróconą) nieudolność, jaka towarzyszy często każdemu, kto kiedykolwiek próbował przeklinać w języku obcym.

Jeżeli tekst literacki ma uniknąć popadnięcia w pustą ordynarność lub nawet śmieszność spowodowaną niezręcznym zastosowaniem potocznej frazy, przekleństwa czy wyzwiska, użycie slangu wymaga od autora niebываłej wrażliwości językowej i stylistycznej. Podobnie rzecz ma się z przekładem. Tabuizacja wulgaryzmów, o której pisał Maliszewski, grozi zaś traktowaniem niewyszukanych, lecz pełnych ładunku artystycznego środków tak samo jak błędów i ułomności tekstu w języku oryginału. Na przykładzie przytoczonych w artykule fragmentów widać, jak istotna może okazać się rzetelna i staranna praca z idiosynkrazjami oryginału, dzięki której czytelnik przekładu być może zostanie zmuszony do tego, by potykać się z tekstem na poziomie aksjologicznym, ale otrzyma do lektury pełnowartościowy tekst literacki. Także narrator niewiarygodny, z jakim niewątpliwie mamy do czynienia w tekstach dziennikarstwa gonzo, wymaga wiarygodnego przekładu swoich językowych ekscesów.

Literatura

- Adamczewska I., 2014: *Wariacje na temat pewnego paktu. O dziennikarstwie gonzo*. „Czytanie Literatury. Łódzkie Studia Literaturoznawcze”, nr 3 (1), s. 187—204.
- Fast P., red., 2007: *Studia o przekładzie. Tabu w przekładzie*. Katowice, Wydawnictwo Śląsk—Częstochowa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej.
- Frukacz K., 2015: *Amerykańskie Nowe Dziennikarstwo po polsku? Transfer poetyki, problemy adaptacyjne*. „Biblioteka Postscriptum Polonistycznego”, nr 5, s. 49—61.
- Garcarz M., 2006: *Wulgaryzmy a przekład, czyli życie wulgaryzmów od oryginału do przekładu*. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica Rossica”, nr 2, s. 159—173.
- Hądziłk-Białek M., 2018: *Metody przekładu wulgaryzmów w tłumaczeniu filmowym w kontekście przemian w komunikacji językowej*. „Półrocznik Językoznawczy Tertium. Tertium Linguistic Journal”, nr 3 (1). Dostępne w Internecie:

- www.journal.tertium.edu.pl/index.php/JaK/article/view/65/116 [dostęp: 28.08.2019].
- Maliszewski J., 2007: *Wulgaryzmy — tabu w pracy tłumacza*. W: P. Fast, red.: *Studia o przekładzie. Tabu w przekładzie*. Katowice, Wydawnictwo Śląsk—Częstochowa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej, s. 41—60.
- Osadnik W.M., 2007: *Przeklinanie na ekranie, czyli o tłumaczeniu wulgaryzmów w napisach filmowych*. W: P. Fast, red.: *Studia o przekładzie. Tabu w przekładzie*. Katowice, Wydawnictwo Śląsk—Częstochowa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej, s. 61—73.
- Pieńkowska M., 2009: *Poprawne tłumaczenia z błędami. O tłumaczeniu błędów językowych użytych jako zabieg literacki*. „Rocznik Przekładoznawczy. Studia nad teorią, praktyką i dydaktyką przekładu”, nr 5, s. 165—174.
- Pycia P., 2012: *Przekraczając granice. Problem przekładu wulgaryzmów i przekleństw*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 3, cz. 1, s. 135—148.
- Szczerek Z., 2017: *Přijde Mordor a sežere nás aneb tajná historie Slovanů*. M. Lebduška, přel. Brno, Větrné mlýny.
- Szczerek Z., 2018a: *Ukoncete prosim vystup a nastup, smějace się bestie*. Dostępne w Internecie: <http://www.ha.art.pl/felietony/2795-ziemowit-szczerek-ukoncete-prosim-vystup-a-nastup-smiejace-sie-bestie.html> [dostęp: 26.08.2019].
- Szczerek Z., 2018b: *Ukončete prosím výstup a nástup, smějíci se bestie*. M. Lebduška, přel. „Letní literární příloha A2”, č. 14. Dostępne w Internecie: <https://www.advojka.cz/archiv/2018/14/ukoncete-prosim-vystup-a-nastup-smejici-se-bestie> [dostęp: 26.08.2019].
- Thompson H.S., 2013: *Upadek i demoralizacja na Derby Kentucky*. Z. Szczerek, tłum. „Ha!Art”, nr 41/1.

Joanna Derdowska

„A kluky popadł záchvat“ — Komentář k *Bibliografii překladů
polské literatury v České republice v roce 2018*

RESUMÉ | Článek začíná stručným komentářem bibliografie překladů polské literatury do českého jazyka v roce 2018, kterou charakterizují tendence vydávání osvědčených titulů, žánrové a dětské literatury. Na základě časopisecky publikovaných fragmentů překladu prózy Ziemowita Szczereka autorka následně pojednává o některých možných důsledcích tabuizace slangového jazyka a vulgarismů v procesu překladu textů gonzo žurnalistiky do cizího jazyka.

KLÍČOVÁ SLOVA | polská literatura v překladu, kritika překladu, gonzo, slang, eu-femizace

Joanna Derdowska

“And the guys cracking up” — Commentary on *The Bibliography of Translations of Polish Literature in the Czech Republic in 2018*

131

SUMMARY | The bibliography of Polish literature translated into Czech in 2018 is characterized by a tendency to publish popular and commercially attractive titles: genre fiction and literature for children. The author is concerned with sample passages from Ziemowit Szczerek's translations of prose published in the *A2* literary magazine and discusses possible consequences for the target language of the euphemisation of slang and vulgarisms in the translation of gonzo journalism texts.

KEYWORDS | Polish literature in translation, translation criticism, gonzo, slang, euphemisation

JOANNA DERDOWSKA | dr nauk humanistycznych, adiunkt na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; literaturoznawczyni. Sporą część swej pracy badawczej poświęciła problematyce przestrzeni miejskiej. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się na obszarach, w których literatura spotyka się z antropologią i badaniami kulturowymi. Autorka dwóch monografii: *Praskie przemiany. Sacrum i desakralizacja przestrzeni miejskiej Pragi* (Kraków 2006) oraz *Kmitavá mozaika. Městský prostor a literární dílo* (Praha 2011).

Przekłady macedońsko-polskie i polsko-macedońskie

Przekłady
Literatur
Słowiańskich

Bibliografia przekładów literatury macedońskiej w Polsce w 2018 roku

Publikacje książkowe

1. Minevski Blaže: *Nišan / Celownik*.
Tłum. Elżbieta Ćirić. Warszawa, Biblioteka Słów, 2018, 344 s. [proza].

Publikacje w czasopismach

1. „Inter-” 2018, nr 4 (18).
Bužarovska Rumena
Tatko / Ojciec.
Tłum. Elena Micevska-Zmejkoska, Arkadiusz Granos
[proza].
2. „Fraza” 2018, nr 2 (100).
Lafazanovski Ermis
*Istorijata na lugjeto koi umrea od strav / Historia ludzi, którzy
umarli ze strachu* (fragmenty).
Tłum. Hanna Karpínska [proza].

Opracowała *Elena Micevska-Zmejkoska*

Proza macedońska XXI wieku Literatura „małego narodu” w przekładach na język polski

21st Century Macedonian Prose Literature of the “Small Nation” in Translations into Polish

Lilla Moroz-Grzelak

 <https://orcid.org/0000-0001-5176-2804>

POLISH ACADEMY OF SCIENCES
lilamor@poczta.onet.pl

Data zgłoszenia: 4.08.2019 r. | Data akceptacji: 12.02.2020 r.

ABSTRACT | This article presents 21st-century Macedonian prose as it appears in contemporary Polish translation. Novels and stories by Macedonian authors are evidence of the great degree to which this literature has recently developed. Topics under consideration include an analysis of the fine quality of modern Macedonian prose, as well as the high attainment of its Polish translators, who, using their own translation strategies, successfully transfer one cultural code to another.

KEYWORDS | Blaze Koneski, Macedonian Literature, literature of a small nation, Polish translators

By zrozumieć fenomen literatury macedońskiej, należy przypominać, co o twórczości literackiej i przekładach na inne języki mówił Blaže Koneski (1921—1993), uznany za kodyfikatora i głównego architekta rozwoju macedońskiej kultury i literatury¹. W *Testamencie poety małego narodu* wskazywał on, że kwestią kluczową literatury „małego narodu”² jest potwierdzanie jej istnienia poprzez tworzone dzieła. Macedońscy pisarze i poeci zdają się z powodzeniem wypełniać jego wolę. Koneski podkreślał też znaczenie przekładu w poznawaniu danej literatury. W cyklu rozmów prowadzonych od marca roku 1985 do kwietnia 1990 roku z pisarzem i poetą Cane Andreevskim mówił o stanie literatury macedońskiej, która w roku 1945, poza kilkoma skromnymi opowiadaniem, faktycznie nie miała swej prozy. Jednak z perspektywy lat jej powstawanie wskazywało na rosnący poziom artystyczny macedońskich utworów prozatorskich:

Земете ја само литературата, земете ја македонската проза. Четириесет и петта година воопшто ја немаше. Некои мали раскази. Скромни. А денеска ние имаме многу добри романи, што можат да стојат во секоја литература. имаме една засилена продукција. Тоа не зборува за еден процес што водел кон упадок, ами зборува за процес што водел кон издигање³.

Dla Koneskiego również istotne było poznawanie literatur obcych tłumaczonych na język swojego narodu. Podkreślał wielką rolę w tym procesie dobrych przekładów:

А прашањето што навистина има лоши преводи, тоа е веќе друго прашање. и тука не е крив јазикот /се смее/, ами се криви лошите преведувачи и нивните работодатели. [...] И јасно ние губиме ака даваме слаби преводи. Подобро е помалку да преведуваме, а да бидат преводите, отколку на макар кого да му даваме... и нормално, ќе има и такво негодување. И јас не би читал лош превод, кога можам да читам на оригинал или на некој друг јазик подобар превод⁴.

Kwestia dobrego przekładu pozostaje istotna w przybliżaniu każdej literatury obcej, dlatego też w artykule wskazane zostaną prozatorskie dokonania macedońskich twórców, które w XXI wieku zostały przetłumaczone na język polski. Pozwoli to naświetlić, jak ważną rolę w ich rozpowszechnianiu odgrywa sztuka przekładu oraz pasja poznawcza jej tłumaczy, którzy jeden kod kulturowy przenoszą do drugiego. W przekładanych tekstach macedońskich autorów

1 Љ. Спасов, 2017: *Блаже Конески во 21. Век*. „Стожер”, nr 125, s. 5.

2 B. Koneski, 1994: *Testament poety małego narodu*. K. Wrocławski, tłum. „Pamiętnik Słowiański”, t. 44, s. 193—195.

3 Ц. Андреевски, 1991: *Разговори со Конески*. Скопје, Култура, s. 190.

4 Ibidem, s. 192.

równie ważne jest pytanie o przyjmowane strategie translatorskie, które czynią z tłumacza „sługę, pośrednika bądź twórcę”⁵, i na ile pozwalają one, by tłumacz stawał się ambasadorem danej kultury. Odniosę się więc do przekładanej na język polski prozy, ze wskazaniem nazwisk jej polskich tłumaczy, podejmując próbę odpowiedzi na pytanie o ich rolę. Jak przypomina Bożena Tokarz,

przestrzeń językowa przekładu określa zakres i jakość spotkania dwóch osobowości, ponieważ język stanowi sieć, w której skupiają się procesy historyczne, społeczne, psychologiczne, etyczne, cywilizacyjne i filozoficzne, stanowiące o różnicach i podobieństwach między podmiotami zbiorowymi i jednostkowymi⁶.

Z kolei młoda badaczka zajmująca się przekładem, Beata Piecychna, stawiająca hipotezę „symulacji ucieleśnionej” w procesie translacji, podkreśla, że jego istotą pozostaje czytelnik, gdyż

faza czytania translacyjnego odbiega swoją specyfiką od procesów poznawczych obecnych w innych rodzajach czytania. Tłumacz bowiem musi zwracać uwagę m.in. na tzw. czytelnika docelowego — implikowanego. Musi sobie wyobrażać, jak czytelnik zrozumie tekst. Tzw. obciążenie poznawcze jest więc inne niż w procesie czytania np. dla przyjemności czy czytania⁷.

Polskie przekłady literatury macedońskiej potwierdzają, że jest ona coraz lepiej rozpoznawana przez czytelników, i to nie tylko slawistów, którzy tą literaturą się zajmują⁸, natomiast ogromna zasługa w jej upowszechnianiu leży w kunszcie jej tłumaczy. Nie kierując się kryteriami przynależności twórców do różnych generacji pisarskich, przedstawię pokrótce opublikowane w Polsce utwory prozatorskie Luana Starovy, Goce Smilevskiego, Lidiji Dimkovskiej,

- 5 Kategorie te zaczerpnęłam z tytułu pracy zbiorowej M. Guławska-Gawkowska, K. Hejwowski, A. Szczepny, red., 2012: *Tłumacz: sługa, pośrednik, twórca?* Warszawa, Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego.
- 6 B. Tokarz, 2008: *Bariery kulturowe w przekładzie*. W: P. Fast, P. Janikowski, A. Olsza, red.: *Odmiennosc kulturowa w przekładzie*. Katowice, Wydawnictwo Śląsk—Częstochowa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej, s. 7.
- 7 L. Tomala, 2019: *Czy tłumacz symuluje w głowie to, co tłumaczy? Sprawdzi to filolożka*. „PAP — Nauka w Polsce”. Dostępne w Internecie: <http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C77907%2Cczy-tlumacz-symuluje-w-glowie-co-tlumaczy-sprawdzi-filolozka.html> [dostęp: 12.08.2019].
- 8 Tematowi obecności literatury macedońskiej poza jej granicami poświęciłam artykuły: L. Moroz-Grzelak, 2010: *Полските средби со македонската литература*. W: M. Каранфиловски, И. Велев, Л. Макаријоска, ред.: *Меѓународен македонистички собир*. Скопје, Филолошки факултет „Блаже Конески”, s. 637—645; L. Moroz-Grzelak, 2017: *Skąd się wzięła literatura macedońska?* „Wyspa. Kwartalnik Literacki”, nr 4 (44), s. 4—11.

Blaže Minevskiego, Ermisa Lafazanovskiego, Rumeny Bužarovskiej, Branka Prli, Aleksandra Prokopieva, Žarka Kujundžinskigo oraz Radovana Pavlovskiego. W tym kontekście wspomnieć należy także o tomie *Żeglarze pamięci. Antologia współczesnej literatury macedońskiej*⁹, stanowiącym przegląd macedońskiej prozy, liryki i dramatu. Prezentacja literackich dokonań została w tym zbiorze poprzedzona studiami i esejami polskich oraz macedońskich badaczy literatury (Jasmina Mojsijeva Guševa, Vesna Mojsova Čepiševska, Lech Miodyński, Bogusław Zieliński), folkloru (Nina Atanasova Škrinjarik, Tanas Vražinovski, Krzysztof Wrocławski) i historii (Irena Stawowy-Kawka). Antologia stała się reprezentatywnym obrazem macedońskich osiągnięć w zakresie literatury i objęła jej najważniejszych przedstawicieli z XX i XXI wieku. Jak zaznaczyli we wstępie redaktorzy tomu, jego powstanie i edycja były możliwe tylko dzięki zaangażowaniu garstki slawistów z trzech ośrodków naukowych w kraju, podczas gdy ciężar przekładów wzięli na siebie absolwenci macedonistyki, bułgarystyki i serbistyki oraz studenci i doktoranci, których połączył entuzjazm dla Macedonii i Bałkanów¹⁰.

Na polskim rynku wydawniczym w XXI wieku ukazało się kilka ważnych utworów z literatury macedońskiej, co należy zawdzięczać determinacji tłumaczy oraz wydawców, którzy podjęli ryzyko publikacji literatury „małego narodu”. Pierwszym takim dziełem przelożonym na język polski, przyciągającym uwagę czytelników, była powieść *Rozmowa ze Spinozą. Powieść-pajęczyna* (2002/2005)¹¹ Goce Smilevskiego (ur. 1975) w przekładzie Hanny Karpińskiej. Książka ta odbiega od wcześniej wydawanych w Polsce utworów, które w paratekstach¹² charakteryzowano jako osadzone w realiach macedońskich wierzeń, folkloru i miejscowej tradycji. Akcja powieści została umieszczona całkowicie poza czasoprzestrzenią bałkańską, a autor bohaterem uczynił Barucha Spinozę, postać historyczną z odmiennego kręgu kulturowego. Literacka biografia holenderskiego filozofa o żydowskich korzeniach stała się pretekstem do podjęcia wielkich problemów współczesności, takich jak samotność, wolność oraz potrzeba rozmowy¹³. Niespełna dziesięć lat później polscy czytelnicy doczekali

9 L. Miodyński, B. Zieliński, V. Mojsova Čepiševska, red., 2009: *Żeglarze pamięci. Antologia współczesnej literatury macedońskiej*. Poznań, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

10 *Od Redaktorów*. W: L. Miodyński, B. Zieliński, V. Mojsova Čepiševska, red., 2009: *Żeglarze pamięci...*, s. 9–10.

11 W nawiasach podaję rok pierwszego wydania utworu w Macedonii i polskiego przekładu.

12 M. Gawlak, 2017: *Wstęp*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 8, cz. 1: *Parateksty w odbiorze przekładu*, s. 7–11.

13 Utwór wzbudził ogromne zainteresowanie krytyków i czytelników. Por. teksty: A. Kaczorowski („Gazeta Wyborcza” 2005, nr 237); D. Skrabka („Arte” 2005, nr 4);

się przekładu kolejnego utworu Smilevskiego — powieści *Siostra Zygmunta Freuda* (2010/2014). Dzieło to — przełożone na ponad 30 języków — w chwili ukazania się polskiej wersji w udanym przekładzie Natalii Łukomskiej było już uhonorowane Europejską Nagrodą Literacką za rok 2010 oraz Nagrodą Kultury Śródziemnomorskiej za rok 2012. Sam utwór zdaje się mistrzowskim dążeniem do twórczej doskonałości autora, gdyż jego pierwsze macedońskie wydanie pod tym samym tytułem z roku 2007 liczyło zaledwie 181 stron, drugie, poprawione przez pisarza, które stało się podstawą przekładów na inne języki, było dziełem już znacznie dłuższym, liczącym 313 stron¹⁴. Przenosząc na pierwszy plan postać jednej z czterech sióstr Freuda — Adolfiny — pisarz ukazał świat jej przeżyć w zmieniających się okolicznościach — od jej losów w przepelnionym artystyczną atmosferą Wiedniu z początku XX wieku po doświadczenia w obozie koncentracyjnym w Terezynie. Książka, przedstawiając koleje życia sióstr Freuda w ich dążeniu do szczęścia, stała się powieścią o poszukiwaniu miejsca człowieka w życiu i w pamięci potomnych. Oba wzmiankowane utwory — podobnie jak kolejna, nietłumaczona powieść *Враќањето на зборовите* (2015), ukazująca dzieje miłości Heloizy i Abelarda — osadzone zostały poza macedońską czasoprzestrzeń. Stały się przykładem sztuki pisarskiej, w której, wykorzystując materiały źródłowe, autor stworzył własne wizje literackie związane z postaciami historycznymi i odniósł je do problemów współczesności. Jego podejście do materii pisarskiej sprawiło, że w swoim kraju Smilevski został uznany anachronicznie przez jednego z krytyków za twórcę „powieści archeologicznej”¹⁵.

Tematycznym powrotem do macedońskiej przestrzeni jest powstała jeszcze w XX wieku powieść *Czasy kóz* (1993/2005) z cyklu prozatorskiego *Balkańska saga*. Jej autora — Luana Starovy (ur. 1941) — w polskiej wersji Wikipedii przedstawiono jako „pisarza albańskiego mieszkającego i tworzącego

J. Maksymiuk-Lipszyc („Lampa” 2006, nr 1); B. Pieńkowskiej („Nowe Książki” 2006, nr 4); L. Moroz-Grzelak (*Piękno, którego zabrakło*. Rozmowa z pisarzem Goce Smilevskim. „Rzeczpospolita” 2006, nr 54).

14 Dla pisarza są to dwa różne utwory. Wydanie rozszerzone powieści z pierwszą łączy przede wszystkim postać głównej bohaterki. Autor zrezygnował w nim z kronikarskich odniesień do dat i literackiego kreślenia noty biograficznej Zygmunta Freuda, usuwając wszelkie informacje z pierwotnego wariantu mówiące o tym, kiedy ten skończył studia, rozpoczął praktykę lekarską, kiedy zrezygnował z pracy w klinice, kiedy zaczęły się pojawiać jego pierwsze problemy ze zdrowiem w związku z nałogiem palenia papierosów. Smilevski mówi o tym w rozmowie, jaką przeprowadziłam z pisarzem w 2015 roku. Por. L. Moroz-Grzelak, 2015: *Freud i Macedonia: Rozmowa z Goce Smilevskim*. Dostępne w Internecie: <http://balkanistyka.org/freud-i-macedonia-rozmowa-z-goce-smilevskim/> [dostęp: 8.07.2019].

15 P. Алаѓозовски, 2016: *За отсутство*. „Економија и бизнис”, nr 221.

w Macedonii Północnej¹⁶. Utwór, nominowany do Nagrody Jeana Moneta dla Najlepszej Powieści Europejskiej, w Polsce znalazł się w gronie finalistów Literackiej Nagrody Europy Środkowej Angelus. Akcja powieści rozgrywa się w realiach nowej macedońskiej republiki w systemie federacyjnej Jugosławii, gdzie w myśl wprowadzanych przez władzę zasad podjęto decyzję o likwidacji z miejscowego krajobrazu kóz — zwierząt, które w trudnych czasach broniły przed głodem i pozwalały przetrwać ludności. Kolejna odsłona macedońskiej literatury, ukazująca bałkańską specyfikę epoki komunizmu stała się przedmiotem wielu omówień w polskiej prasie¹⁷, a na jej sukces wpłynął także kunszt tłumaczki — Doroty Jovanki Ćirlić.

Polskich przekładów swych utworów doczekała się również poetka¹⁸ i pisarka Lidija Dimkovska (ur. 1971). Jej pierwsza powieść, *Ukryta kamera* (2006/2010)¹⁹, po czterech latach od wydania oryginału ukazała się w tłumaczeniu Danuty Ćirlić-Straszyńskiej. Utwór, określanym przez krytyków jako powieść o nomadyzmie, stanowi swego rodzaju dziennik pisany przez bohaterkę, której życiorys przypomina losy samej autorki. Narratorką uczyniono tytułową ukrytą kamerę — mikroskopijny chip znajdujący się w palcu nogi bohaterki. Chociaż akcja utworu koncentruje się na okresie jej trzymiesięcznego pobytu na stypendium artystycznym w Wiedniu, to pisarka przenosi czytelnika do okresu dzieciństwa bohaterki spędzonego w Macedonii i wczesnej młodości, a także studiów w Rumunii i pracy w Bukareszcie oraz wyjazdów literackich do USA, Tajwanu czy Szwecji. Inne²⁰ z dzieł Dimkovskiej, *Non-Oui* (2016/2019), również ukazało się w świetnym przekładzie Danuty Ćirlić-Straszyńskiej. Powieść, którą z Macedonią może łączyć jedynie wspólnota losów republiki wchodzącej w skład federacji jugosłowiańskiej, przenosi czytelnika do chorwackiego Splitu

16 Zob. *Luan Starova*. Dostępne w Internecie: https://pl.wikipedia.org/wiki/Luan_Starova [dostęp: 8.07.2019].

17 L. Starova, 2005: *Czas kóz*. D.J. Ćirlić, tłum. Warszawa, Oficyna 21. Zob. teksty P. Wilka („Rzeczpospolita” 2005, nr 57); E. Cichowicz („Nowe Książki” 2005, nr 8); M. Radgowskiego („Rzeczpospolita” 2006, nr 258).

18 L. Dimkovska jest też autorką wydanego w Polsce i nominowanego do nagrody Europejski Poeta Wolności 2016 tomiku poezji *pH neutralna wobec życia i śmierci* (Gdańsk, Słowo/Obraz Terytoria, 2015) oraz wierszy, które obok twórczości Jovicy Taševskiego-Eternijana i Vladimira Ilevskiego znalazły się w kwartalniku literackim „Wyspa” 2017, nr 4.

19 Krótkie fragmenty powieści ukazały się wcześniej w przekładzie Mirelli Makurat w antologii *Żeglarze pamięci...*, s. 245—250.

20 Polski rynek wydawniczy bardzo ostrożnie podszedł do drugiej powieści L. Dimkovskiej *Резервен живот* (2012), której fragmenty przetłumaczyła Danuta Ćirlić-Straszyńska. Być może dla potencjalnych wydawców tego dzieła niewiarygodnym konceptem wydawała się opowieść o perypetiach w federacyjnej Jugosławii zrosniętych głowami sióstr syjamskich.

z okresu poprzedzającego II wojnę światową i samej wojny, a także do titowskiej Jugosławii oraz na mafijną Sycylię. W założeniu autorki przedstawione na tle historycznym losy bohaterki pozwalają dotrzeć do głębi uczuć człowieka, kryjącego w swym wnętrzu o wiele bardziej złożone warstwy niż te, widoczne na powierzchni, kiedy na stawiane pytania możliwa jest tylko jedna z dwóch odpowiedzi: nie lub tak²¹.

Innym prozaikiem, którego utwór przełożono na język polski, jest Blaže Minevski (ur. 1961). Jego powieść *Celownik* (2007/2018) w tłumaczeniu Elżbiety Ćirlić w Polsce znalazła się na długiej liście 105 utworów zgłoszonych do Literackiej Nagrody Europy Środkowej Angelus za 2019 rok, a następnie wśród 14 nominowanych półfinalistów²². Pisarz, ukazując losy głównego bohatera, zastosował sztukę opowiadania o charakterze skazu, z typową dla gatunku narracją w pierwszej osobie i z licznymi powtórzeniami. Sekwencje barwnych, brawurowo opowiedzianych historii z różnych etapów życia bohatera, przedstawione w kolorystyce czasów minionych, spojone narracyjną terażniejszością konfliktu etnicznego, odnoszą się nie tylko do zmienności ludzkich losów, lecz także do kwestii rynku czytelniczego „małego narodu”, do sztuki pisania i pozycji twórcy czy wreszcie do odbioru dzieł literackich w Macedonii. Autor odsłania specyfikę rynku wydawniczego i rolę krytyki literackiej w sytuacji, kiedy zapomina się, że dla istnienia dzieła najważniejszy jest czytelnik.

Powieścią *Hrapieszko* w polskim przekładzie (2006/2015) zaistniał także prozaik Ermis Lafazanovski (ur. 1961). Tłumaczenie utworu dokonane przez Anetę Sapetę zaanonsowało piśarstwo tego autora, ukazując kreację bohatera rozdartego pomiędzy tym, co własne, a tym, co poznane i ciągle poznawane w nowym kręgu kulturowym. Ta właśnie powieść stała się okazją do podjęcia dyskursu na temat miejsca bałkańskiej i słowiańskiej Europy w dziedzictwie kulturowym kontynentu. Tytułowy bohater, Macedończyk, w trakcie swych peregrynacji po Europie odkrył w sobie — poza umiejętnością mistrzowskiego przycinania winorośli — talent do tworzenia niezwykłych szklanych przedmiotów. Już jako uznany artysta rozpoczął życie w rozdarcu pomiędzy sztuką a zwykłym rzemiosłem, między dwoma światami — mitycznym dla niego Zachodem a nieodkrytym, nieznanym i dzikim dla przedstawicieli tego świata

21 L. Moroz-Grzelak, 2019: *Literackie inspiracje. Rozmowa z Lidiją Dimkovską, autorką powieści „Non-Oui”*. „Książki. Magazyn Literacki”, nr 4, s. 20—21.

22 *Oto książki nominowane do Literackiej Nagrody Europy Środkowej Angelus w 2019 roku*. Dostępne w Internecie: <https://wroclaw.naszemiasto.pl/oto-ksiazki-nominowane-do-literackiej-nagrody-europy/ar/c13-5200361> [dostęp: 25.08.2019]. Nagrodę otrzymał pisarz bułgarski Georgi Gospodinow za powieść *Fizyka smutku*. Dostępne w Internecie: <https://angelus.com.pl/2019/10/georgi-gospodinow-laureatem-literackiej-na-grody-europy-srodkowej-angelus-2019/> [dostęp: 12.02.2020].

Wschodem. Jak stwierdził sam pisarz, jego celem było ukazanie aktualnego zderzenia cywilizacji. W tej właśnie powieści świat realny skonfrontowany jest z wyobrażonym, otwierając pole do interpretacji i szukania odpowiedzi na pytanie, na ile opisywany świat istnieje i czy mógłby istnieć faktycznie²³.

W gronie autorów, których dzieła tłumaczone są na język polski, znalazł się również prozaik i dramaturg Žarko Kujundžiski (ur. 1980). Jego debiutancką powieść *Spectator* (2003/2012) przetłumaczyły Zofia Dembowska i Gabriela Łukowska.

Utwory macedońskich pisarzy, często obok prozy uprawiających również poezję, publikowane są nie tylko w zwartych tomach książkowych, lecz także we fragmentach na łamach pism literackich. W ten sposób przedstawiono polskiemu czytelnikowi inną powieść Lafazanovskiego — *Historia ludzi, którzy umarli ze strachu* (2012/2018), jej fragmenty w przekładzie Hanny Karpińskiej ukazały się na łamach czasopisma „Fraza”. Dając dobry przykład sztuki opowiadania, autor przedstawił literacki obraz środowiska kilkunastu cudzoziemców, emigrantów i uciekinierów politycznych, którzy w latach 70. XX wieku czasowo zamieszkali w przydzielonym im baraku na peryferiach Skopje. Lafazanovski wykreował interesujące postacie, a budując obraz realny, który z zewnętrznej perspektywy postrzegania mógłby wydawać się niewiarygodny, ujął smutki i radości codzienności. Dla macedońskich krytyków ten właśnie utwór stał się przykładem powieści o antropologii strachu i strategiach manipulacyjnych, które wykorzystują strach jako codzienną broń dla przytępienia zmysłów²⁴.

Poznanie literatury macedońskiej umożliwiają też krótkie formy prozatorskie, które ukazały się w zbiorach wydawanych przez miłośników literatury słowiańskiego południa Europy. Wśród nich znalazły się opowiadania Aleksandra Prokopieva (ur. 1953) *Mały człowiek: bajki z lewej kieszeni* (2011/2012) w przekładzie Anety Todevskiej i Michała Sapety. Każda z szesnastu ironicznym, pozbawionych bajkowego kolorytu historii — bajek, kierowanych do dorosłych, odnosi się do miłości, przyjaźni, zdrady, braku zrozumienia, wierności czy samotności. Inny sposób narracji zastosowano w następnym wydanym zbiorze opowiadań urodzonego w Sarajewie, a mieszkającego od roku 1990 w Skopje, Branka Prlji (ur. 1977), *Jak trzymać parasol bez ręki* (2013/2015), w przekładzie Zofii Dembowskiej. Krótkie historie opowiedziane z wykorzystaniem gry słów zderzają w sobie absurdalność otaczającego świata z odczuwaniem piękna rzeczy małych, którego nie zauważa się w pędzie współczesnego życia.

23 Temat ujęłam we wcześniejszym artykule, por. L. Moroz-Grzelak, 2012: *Bałkańskie kompleksy „gorszej Europy” w prozie Ermisa Lafazanovskiego*. „Slavia Meridionalis”, t. 12, s. 45—56.

24 *Историята на луѓето кои умреа од страв*. Dostępne w Internecie: <https://kupikniga.mk/product/istorijata-na-lugeto-koi-umrea-od-strav/> [dostęp: 10.08.2018].

Inna droga przybliżenia polskiemu czytelnikowi krótkich form literatury macedońskiej wiąże się z promocją literatur europejskich w ramach projektu „Nowe głosy z Europy” zainicjowanego przez Biuro Literackie. Na stronie internetowej wydawnictwa w piśmie „Biblioteka. Magazyn Literacki” zaprezentowano fragment opowiadania *Lilka* (2016)²⁵ Rumeny Bużarovskiej (ur. 1981) w tłumaczeniu Aleksandry Kamińskiej. Przekład kolejnego opowiadania tej autorki, *Ojciec* (2018), opublikowano na łamach kwartalnika literackiego „Inter-. Literatura-Krytyka-Kultura” w tłumaczeniu Eleny Micevskiej-Zmejkoskiej i Arkadiusza Granosa. Utwory Bużarovskiej wpisują się w nurt prozy psychologicznej, w której kobiety, bohaterki ukazywane w otocze społeczno-politycznej rzeczywistości Macedonii, przeżywają swoje dramaty. Ich losy przedstawiane z lokalnej, macedońskiej perspektywy odzwierciedlają uniwersalne problemy człowieka w każdym innym miejscu na świecie.

Od wskazanych tekstów odbiega gatunkowo przetłumaczony i opublikowany na łamach kwartalnika „Wyspa. Kwartalnik Literacki” esej poety i prozaika Radovana Pavlovskiego (ur. 1937) — *Lizbońskie noce* (1992/2019). Pierwotnie ukazał się on w dzienniku „Nova Makedonija”, a po latach, w 2018 roku, wraz z innymi tekstami autora, poświęconymi między innymi dziedzictwu Aleksandra Wielkiego, został opublikowany w zbiorze esejów. Utwory w nim zawarte macedoński badacz i krytyk literatury Gane Todorovski zaklasyfikował do grupy esejów politycznych, które wpisują się do skarbcza kultury narodowej macedońskiej aforystyki²⁶. Napisany z użyciem epitetów, metafor i porównań tekst Pavlovskiego, odnosząc się do pierwszych rozmów, jakie prowadzono na szczycie państw Unii Europejskiej w Lizbonie, gdy debatowano nad ogłoszoną w 1991 roku suwerennością Macedonii, nie stracił swej aktualności, potwierdzając tezę, że o losach tego małego kraju nadal decydują inni²⁷.

Dzieła wspomnianych tu dziesięciorga pisarzy dokumentują rozwój i stan literatury macedońskiej końca XX wieku i pierwszych dwóch dekad nowego stulecia, świadczą o jej poziomie. Wcześniej, nim wydano ich polskie przekłady, niemal wszystkie zostały docenione w Macedonii, zdobywając czy to tytuł powieści roku pisma „Utrinski vesnik” (m.in.: 2002 — G. Smilevski; 2007 — B. Minevski), czy to nagrodę Stowarzyszenia Pisarzy Macedońskich Stale Popov (np. 2005 i 2013 — L. Dimkovska). Niektóre z prozatorskich dokonań nominowane były

25 R. Bużarovska, [online]: *Lilka*. [Premierowy fragment opowiadania]. A. Kamińska, tłum. Dostępne w Internecie: <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/utwory/lilka/> [dostęp: 12.08.2019].

26 Г. Тодоровски, 2018: *Афирмација на политичкиот есеј*. W: P. Павловски, *Александар и џунглата*. Скопје, Магица македонска, s. 274.

27 R. Pavlovski, 2019: *Lizbońskie noce*. L. Moroz-Grzelak, tłum. „Wyspa. Kwartalnik Literacki”, nr 4 (52), s. 26–28.

do nagrody regionalnej Balkanika, zyskując uznanie międzynarodowego jury (2010 — A. Prokopiev; 2018 — L. Dimkowska). Żadne z przetłumaczonych dzieł nie pozostało bez reakcji krytyków i czytelników. W sposób autoironiczny do kwestii rynku czytelniczego odniósł się Blaže Minevski. Bohater i narrator jego powieści *Celownik* mówi:

Została [powieść — L.M.G.] bardzo dobrze przyjęta przez czytelników i krytykę, co było wręcz nieprawdopodobne w naszych warunkach. Wszyscy podzielali opinię, że chodzi tu o światową powieść, która powstała w małym języku: o szokujące dzieło z nieangielskiego obszaru językowego, o powieść która z pewnością zostanie światowym bestsellerem. [...] Ponadto kilku wybitnych krytyków publicznie twierdziło, że *Celownik*: jest pierwszą naszą powieścią, którą bez problemu można przetłumaczyć na wszystkie duże języki, i która bezpośrednio, bez żadnych protekcji, lobbingu i pieniędzy państwowych, sama wejdzie na wszystkie światowe listy bestsellerów, zaistnieje, przebiję się. Kilku nawet napisało, że mamy do czynienia z arcydziełem literatury światowej, czy wręcz z pisarzem, który wstrząśnie światem²⁸.

Za docenieniem przez krytyków w wymiarze krajowym i regionalnym szło zwykle zainteresowanie czytelnicze, które także obnaża Minevski we wzmiankowanym tu utworze, ujawniając przy tym kulisy oddziaływania na potencjalnego odbiorcę przez mnożenie pojawiających się w Macedonii kolejnych edycji:

[...] co dwa tygodnie ukazywało się nowe wydanie, co miało znaczyć, że poprzednie zostało już wyprzedane. Przy czym opinia publiczna nie miała pojęcia, że nowe wydania drukują się w dziesięciu egzemplarzach, i że z tych dziesięciu egzemplarzy czasami robi się dwa wydania ze zmienioną okładką²⁹.

Bez względu jednak na manipulacje dokonywane na rynku wydawniczym wskazany w powieści efekt docenienia przez krytyków i czytelników przekłada się zwykle na zainteresowanie poza granicami, nawet gdy utwór jest przetłumaczony na trzy języki sąsiednich krajów, wprawdzie też „małe”, ale za to ważne dla poszerzenia rynku czytelniczego powieści³⁰.

W kontekście nagradzania twórczości macedońskich autorów niezwykle istotny jest fakt, że to tłumacze śledzą nowości rynku wydawniczego, a kierując się własnym poczuciem estetyki, decydują się na przekład danego utworu, przynależnego do niszowej — z punktu widzenia literatur o wielkich tradycjach — literatury macedońskiej. Ową niszowość problematyki mace-

28 B. Minevski, 2018: *Celownik*. E. Ćirlić, tłum. Warszawa, Biblioteka Słów, s. 281.

29 Ibidem, s. 282.

30 Ibidem.

dońskiej w ogóle zdaje się potwierdzać Lidija Dimkovska w powieści *Ukryta kamera*. W jednym z jej fragmentów wskazała na protekcjonalizm świata zachodniego w podejściu do przedstawicieli „małych narodów”, a także do ich literatury — według austriackiego ankietera reprezentującego fundatora stypendium „małe narody” najlepiej byłoby utrzymywać w stanie zapóźnienia i stagnacji³¹.

Na sukces literatury macedońskiej w Polsce wpływa nie tylko wybór jej najlepszych tekstów. Równie ważny pozostaje dobry przekład, za pośrednictwem którego dzieło ma trafić do czytelnika z innego kręgu kulturowego. Zdają sobie z tego sprawę tłumacze podejmujący się przekładów i zwracający uwagę na problemy translacyjne w procesie tworzenia polskiego ekwiwalentu tłumaczonego tekstu. Dla Natalii Łukomskiej ewentualne rozbieżności pomiędzy przekładem a tekstem oryginalnym wynikają ze struktury języka i braku odpowiednich form gramatycznych. Częściowo są też „rezultatem świadomych wyborów tłumacza stawiającego wyżej wierność semantyczną niż analogię formalną — wynikają zatem ze strategii translatorskich”³². Dla macedonisty i językoznawcy Macieja Kawki istotą przekładu pozostaje

ekwiwalencja, jako technika tłumaczeniowa, dzięki której oddaje się sens wyrażenia języka wyjściowego przez odpowiadające mu w języku docelowym inne wyrażenie, mające inną formę, ale wyrażające ten sam sens lub idee i dotyczy zwłaszcza tłumaczenia wyrażen skostniałych, frazeologizmów, przysłów lub powiedzeń³³.

Poznanie literatury macedońskiej w Polsce nie byłoby możliwe także bez determinacji wydawców, którzy podjęli ryzyko jej publikacji. Zmiany, jakie dokonały się pod koniec XX wieku, przetasowały polski rynek książki. Przestała istnieć nawiązująca do przedwojennej tradycji wydawniczej Julije Benešicia, zainicjowana przez Wydawnictwo Łódzkie seria Biblioteka Jugosłowiańska (1970—1995), w ramach której publikowano dokonania literackie narodów Jugosławii. Obecnie nowe wydawnictwa, najczęściej prywatne, nastawione są przede wszystkim na kontakt z dobrą literaturą. Taki cel przyświeca wydawnictwu Oficyna 21, którego „priorytetem jest promowanie literatury wysokoartystycznej i wspieranie najwartościowszych poszukiwań badawczych

31 L. Dimkovska, 2010: *Ukryta kamera* [Скритена камера]. D. Cirlić-Straszynska, tłum. Warszawa, PIW, s. 31.

32 N. Łukomska, 2011: *Polskie ekwiwalenty macedońskiej formy „glagolski prilog” w polskim przekładzie „Rozmowy ze Spinozą” Goce Smilevskiego*. „Folia Philologica Macedono-Polonica”, t. 8, s. 447.

33 M. Kawka, 2011: *Między ekwiwalencją dynamiczną a formalną w polskim przekładzie „Wielkiej wody” Žiwka Czinga*. „Folia Philologica Macedono-Polonica”, t. 8, s. 423.

z zakresu humanistyki³⁴, czy powstałemu całkiem niedawno wydawnictwu Biblioteka Słów, które stawia sobie za cel promocję „różnych odcieni literatury — rodzimej i zagranicznej, ze szczególnym naciskiem na literaturę bałkańską i »małych języków«³⁵. Również Wydawnictwo W.A.B. postawiło przed sobą ambitne zadanie propagowania dobrej literatury³⁶. Takie były też motywy działania pozawarszawskiego wydawnictwa Toczka, założonego przez fascynatów literatury słowiańskiego południa, którzy połączyli swą sympatię do Bałkanów z pasją propagowania dobrej prozy.

Jednak, jak się wydaje, na popularyzacji literatury „małego narodu” ciężko zauważalna nadal w Polsce stygmatyzacja przestrzeni bałkańskiej. Zdaje się to potwierdzać wypowiedź niestrudzonej tłumaczki literatur południowosłowiańskich Danuty Cirlić-Straszyńskiej, której polski czytelnik zawdzięcza też wcześniejszy kontakt z prozą macedońską, gdy po raz pierwszy miał okazję dotrzeć do polskiego przekładu twórczości pisarza i dramaturga Živka Čingga (1935—1987). W rozmowie zamieszczonej w zbiorze wywiadów ze znaczącymi postaciami polskiego życia społecznego i kulturalnego tłumaczka opowiedziała o swej przygodzie z pewnym wydawnictwem. Otóż zaoferowała przekład jednego z najlepszych dokonań literackich słowiańskiego południa Europy, a po próbach kontaktu z redaktorem tegoż wydawnictwa usłyszała w odpowiedzi, że choć proponowany tekst się podoba, to jednak nie zostanie wydrukowany. W odpowiedzi na postawione pytanie: „Dlaczego?”, usłyszała: „[...] bo to są Bałkany, to by źle podziało na naszą sprzedawalność³⁷”. Sama wypowiedź, niezależnie od wartości ocenianej literatury, potwierdza jedynie zakorzenienie stereotypów ciężących na tym regionie.

Literatura macedońska pozostaje nadal literaturą „małego narodu”. Powstawanie jej polskich przekładów zależy nie tylko od kunsztu i pasji tłumaczy, lecz także od ich determinacji w poszukiwaniu wydawców, którzy stawiają sobie za cel promocję dobrej literatury. Polscy tłumacze literatury macedońskiej stają się tym samym jej ambasadorami i jednocześnie jej twórcami. W ten sposób, podobnie jak poeci i prozaicy macedońscy, z powodzeniem realizują testament Koneskiego, ukazując polskim odbiorcom rozwój literatury macedońskiej i prezentując jej najlepsze dokonania.

34 *Kultura. Możliwość. Działanie*, [online]. Dostępne w Internecie: <http://www.oficyna21.pl/index.php> [dostęp: 4.07.2019].

35 *Łączymy różne odcienie literatury*, [online]. Dostępne w Internecie: <http://biblioteka-slow.pl/o-nas/> [dostęp: 8.07.2019].

36 Zob. stronę internetową Wydawnictwa W.A.B.: <https://www.facebook.com/wydawnictwo.wab> [dostęp: 8.07.2019].

37 J. Dąbrowska, 2019: *Miłość jest warta starania. Rozmowy z mistrzami*. Warszawa, Agora, s. 220.

Literatura podmiotu

- Bužarovska R., 2016: *Lilka* [Лилка]. A. Kamińska, tłum. „Biblioteka. Magazyn Literacki”. Dostępne w Internecie: <https://www.biuroliterackie.pl/biblioteka/utwory/lilka/> [dostęp: 23.07.2019].
- Bužarovska R., 2018: *Ojciec* [Татко]. E. Micevska Zmejkoska, A. Granos, tłum. „Inter-. Literatura-Krytyka-Kultura”, nr 4 (18). Dostępne w Internecie: <https://pismointer.wordpress.com/aktualny-numer/przeklady/rumena-buzarowska-ojciec/> [dostęp: 22.07.2019].
- Dimkovska L., 2010: *Ukryta kamera* [Скриена камера]. D. Ćirlić-Straszyńska, tłum. Warszawa, PIW.
- Dimkovska L., 2019: *Non-Oui* [Нон — Уи]. D. Ćirlić-Straszyńska, tłum. Warszawa, Biblioteka Słów.
- Kujundžiski Ž., 2012: *Spectator* [Spectator]. Z. Dembowska, G. Łukowska, tłum. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Lafazanovski E., 2015: *Hrapieszko* [Храпершко]. A. Sapeta, tłum. Radziechowy, Wydawnictwo Toczka.
- Lafazanovski E., 2018: *Historia ludzi, którzy umarli ze strachu* [Историја на леѓето кои умреа од страв]. H. Karpińska, tłum. „Fraza. Poezja. Proza. Esej”, nr 2 (100), s. 26—48.
- Minevski B., 2018: *Celownik* [Ниван]. E. Ćirlić, tłum. Warszawa, Biblioteka Słów.
- Pavlovski R., 2019: *Lizbońskie noce* [Лисабонски ноќи]. L. Moroz-Grzelak, tłum. „Wyspa. Kwartalnik Literacki”, nr 4 (52), s. 26—28.
- Prlja B., 2015: *Jak trzymać parasol bez ręki* [Чадор без рака да го држи]. Z. Dembowska, tłum. Radziechowy, Wydawnictwo Toczka.
- Prokopiev A., 2012: *Mały człowiek: bajki z lewej kieszeni* [Човечулец: bajki од левиот џеб]. A. Todevska, M. Sapeta, tłum. Radziechowy, Wydawnictwo Toczka.
- Smilevski G., 2005: *Rozmowa ze Spinozą. Powieść — pajęczyna* [Разговор со Спиноза: роман — паяжина]. H. Karpińska, tłum. Warszawa, Oficyna 21.
- Smilevski G., 2014: *Siostra Zygmunta Freuda* [Сестрата на Зигмунд Фројд]. N. Łukomska, tłum. Warszawa, Wydawnictwo W.A.B.
- Starova L., 2005: *Czasy kóz* [Времето на козите]. D.J. Ćirlić, tłum. Warszawa, Oficyna 21.
- Miodyński L., Zieliński B., Mojsova Ćepiševska V., red., 2009: *Żeglarze pamięci. Antologia współczesnej literatury macedońskiej*. Poznań, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Literatura przedmiotu

- Dąbrowska J., 2019: *Miłość jest warta starania. Rozmowy z mistrzami*. Warszawa, Wydawnictwo Agora.
- Gawlak M., 2017: *Wstęp*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 8, cz. 1: *Parateksty w odbiorze przekładu*, s. 7—11.
- Kawka M., 2011: *Między ekwiwalencją dynamiczną a formalną w polskim przekładzie „Wielkiej wody” Žiwka Czinga*. „Folia Philologica Macedono-Polonica”, t. 8, s. 423—438.
- Koneski B., 1994: *Testament poety małego narodu*. K. Wrocławski, tłum. „Pamiętnik Słowiański”, t. 44, s. 193—195.
- Łączymy różne odcienie literatury, [online]. Dostępne w Internecie: <http://biblioteka-slow.pl/o-nas/> [dostęp: 8.07.2019].
- Łukomska N., 2011: *Polskie ekwiwalenty macedońskiej formy „glagolski prilog” w polskim przekładzie „Rozmowy ze Spinozą” Goce Smilevskiego*. „Folia Philologica Macedono-Polonica”, t. 8, s. 447—453.
- Moroz-Grzelak L., 2012: *Bałkańskie kompleksy „gorszej Europy” w prozie Ermisa Lafazanovskiego*. „Slavia Meridionalis”, t. 12, s. 45—56.
- Moroz-Grzelak L., 2015: *Freud i Macedonia: Rozmowa z Goce Smilevskim*. Dostępne w Internecie: <http://balkanistyka.org/freud-i-macedonia-rozmowa-z-goce-smilevskim/> [dostęp: 8.07.2019].
- Moroz-Grzelak L., 2019: *Literackie inspiracje. Rozmowa z Lidiją Dimkovską, autorką powieści „Non-Oui”*. „Książki. Magazyn Literacki”, nr 4, s. 20—21.
- Kultura. *Możliwość. Działanie*, [online]. Dostępne w Internecie: <http://www.oficyna21.pl/index.php> [dostęp: 4.07.2019].
- Oto książki nominowane do Literackiej Nagrody Europy Środkowej Angelus w 2019 roku*. Dostępne w Internecie: <https://wroclaw.naszemiasto.pl/oto-ksiazki-nominowane-do-literackiej-nagrody-europy/ar/c13-5200361> [dostęp: 25.08.2019].
- Guławska-Gawkowska M., Hejwowski K., Szczęsny A., red., 2012: *Tłumacz: służa, pośrednik, twórca?* Warszawa, Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego.
- Tokarz B., 2008: *Bariery kulturowe w przekładzie*. W: P. Fast, P. Janikowski, A. Olśzta, red.: *Odmienność kulturowa w przekładzie*. Katowice, Wydawnictwo Śląsk—Częstochowa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej, s. 7—23.
- Tomala L., 2019: *Czy tłumacz symuluje w głowie to, co tłumaczy? Sprawdzi to filolożka*. „PAP — Nauka w Polsce”. Dostępne w Internecie: <http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C77907%2Cczy-tlumacz-symuluje-w-glowie-co-tlumaczy-sprawdzi-filolozka.html> [dostęp: 12.08.2019].

- Алаѓозовски Р., 2016: *За отсутното*. „Економија и бизнис“, нр 221.
 Андреевски Ц., 1991: *Разговори со Конески*. Скопје, Култура.
 Тодоровски Г., 2018: *Афирмација на политичкиот есеј*. W: Р. Павловски,
Александар и џунглата. Скопје, Матица македонска, s. 273—276.
 Спасов Љ., 2017: *Блаже Конески во 21. Век*. „Стожер“, нр 125, s. 5—6.

Ли́ла Мороз-Гжелак

Македонска проза од 21 век

Литература на „малата нација“ во преводи на полски

РЕЗИМЕ | Во статијата се зборува за проблематиката на современата македонска проза во преводи на полски јазик, што беа излезени во 21 век. Во превод се појавија романи или раскази од десет автори, а тоа се Луан Старова, Гоце Смилевски, Лидија Димковска, Блаже Миневски, Ермис Лафазановски, Румена Бужаровска, Бранко Прља, Александар Прокопиев, Жарко Кујунџиски и Радован Павловски. Прегледот на нивната проза, исто така, укажува на имињата на полските преведувачи и уметноста на нивните стратегии за превод. Беа презентирани и издавачките куќи чија амбиција е да промовираат добра литература. Преводите на македонски дела го потврдуваат нивото на развој на оваа литература, за која се осврна Блаже Конески, признаен во Македонија како главен креатор на културата, јазикот и литературата на својата земја.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ | Блаже Конески, македонската литература, преводи, литература на малата нација, преведувачи на македонската литература во Полска

Lilla Moroz-Grzelak

21st Century Macedonian Prose

Literature of the “Small Nation” in Translations into Polish

SUMMARY | This article presents translations of Macedonian prose that have appeared on the Polish publishing market within the 21st century. Ten authors whose novels or stories have been made available in translation are mentioned, including Luan Starova, Goce Smilevski, Lidija Dimkovska, Blazhe Minevski, Ermis Lafazanovski, Rume-na Buzharovska, Branko Prlja, Aleksandar Prokopiev, Zharko Kujundzhiski, and Radovan Pavlovski. The names of Polish translators of their work are also given, accompanied by discussion of the aesthetic qualities of their work. The output of contemporary Macedonian writers appears mostly through small, private publishing houses that have the ambition to promote fine literature; the translations under discussion are evidence of the high literary quality that modern Macedonian writers have achieved. Special acknowledgement is given to Blazhe Koneski, recognized in Macedonia as a leading creator within the country’s culture, language, and literature.

KEYWORDS | Blaze Koneski, Macedonian Literature, literature of a small nation, Polish translators

LILLA MOROZ-GRZELAK | dr hab., profesor w Instytucie Slawistyki PAN; badaczka literatur i kultur południowoślowiańskich. Jej zainteresowania naukowe obejmują literaturę i kulturę Słowian południowych, a także wyrosłe w tej przestrzeni mity oraz ich polską perspektywę. Współautorka opracowania *Bibliografia sławianoznawstwa polskiego za lata 1996—2000. Słowiańszczyzna zachodnia i południowa* (Warszawa 2002), a także autorka licznych artykułów dotyczących zagadnień związanych z przemianami ideowymi w kulturach serbskiej, macedońskiej, bułgarskiej i bośniackiej. Autorka monografii *Aleksander Wielki a macedońska idea narodowa. Słowiańskie losy postaci antycznej* (Warszawa 2004) oraz wyróżnionego w konkursie o Nagrodę im. Jerzego Skowronka studium *Bracia Słowianie. Wizje wspólnoty a rzeczywistość* (Warszawa 2011; 2. wyd. — Warszawa 2013).

Bibliografia przekładów literatury polskiej w Macedonii w 2018 roku

Publikacje książkowe

1. **Janczarski Czesław:** *Miś Uszatek / Mečeto Uško.*
Prev. Aleksandra B u b e v s k a. Skopje, Templum, 2018, 232 s. [proza].
2. **Kapuściński Ryszard:** *Jeszcze dzień życia / Ušte eden den život.*
Prev. Lidija T a n u š e v s k a. Czyta: Gjoko Z d r a v e v s k i.
Skopje, Begemot, 2018, czas trwania: 4 godz. 4 min
[audiobook].
3. **Lem Stanisław:** *Cyberiada / Kiberijada.*
Prev. Milica M i r k u l o v s k a. Skopje, Antolog, 2018, 448 s. [proza].
4. **Miłoszewski Zygmunt:** *Uwikłanie / Smrtonosna terapija.*
Prev. Filip D i m e v s k i. Skopje, Antolog, 2018, 304 s. [proza].
5. **Odija Daniel:** *Szklana huta / Staklarnica.*
Prev. Filip D i m e v s k i. Skopje, Goten, 2018, 210 s. [proza].
6. **Orzeszkowa Eliza:** *Ostatnia miłość / Najposle, ljubov.*
Prev. Ilija T r a j k o v s k i. Skopje, Martina, 2018, 260 s. [proza].
7. **Reymont Władysław:** *Wampir / Vampir.*
Prev. Zvonko D i m o s k i. Skopje, Vostok, 2018, 280 s. [proza].
8. **Sienkiewicz Henryk:** *Ogniem i mieczem / So ogan i so meč.*
Prev. Filip D i m e v s k i. Skopje, Begemot, 2018, 741 s. [proza].
9. **Terakowska Dorota:** *Córka czarownic / Magjepsnica.*
Prev. Milica M i r k u l o v s k a. Skopje, Antolog, 2018, 368 s. [proza].

10. **Zagajewski Adam:** *Adam Zagajewski — Strużańskie wieczory poezji: Złoty wieniec / Adam Zagajewski — Struški večeri na poezijata: Zlaten venec.* Prev. Zvonko D i m o s k i. Wstęp Lidija T a n u š e v s k a. Struga, Struški večeri na poezijata, 2018, 803 s. [poezja].

Trójjęzyczne, polsko-macedońsko-angielskie wydanie wybranych wierszy autora z następujących zbiorów:

Anteny / Anteni, s. 383—427.

Asymetria / Asimetrija, s. 489—527.

Jechać do Lwowa / Da se patuva za Lavov, s. 159—198.

Komunikat / Izvestuvanje, s. 39—53.

List / Pismo, s. 91—107.

Niewidzialna ręka / Nevidliva raka, s. 429—487.

Oda do wielości / Oda za mnoštvo, s. 109—157.

Płótno / Platno, s. 205—239.

Powrót / Vrakjanje, s. 355—381.

Pragnienie / Kopnež, s. 289—353.

Sklepy mięsne / Mesarnici, s. 55—89.

Ziemia ognista / Ognena zemja, s. 241—287.

11. **Zagajewski Adam:** *Koj e koj. Poezija od pet kontinenti.*

Prev. Zvonko D i m o s k i. Red. Nikola G j e l i n c h e s k i.

[Dwujęzyczna, angielsko-macedońska antologia festiwalu Strużańskie Wieczory Poezji]. Struga, Struški večeri na poezijata, 2018, s. 6—19 [poezja].

O mojej matce / Za mojata majka, s. 15.

Spróbuj opiewać okaleczony świat /

Probaj da opeeš osakaten svet, s. 9.

Temat: Brodski / Predmet: Brodski, s. 17—19.

Teraz, kiedy straciłeś pamięć / Sega, koga go izgubi pomnenjeto, s. 11.

W cudzym pięknie / Vo tugjata ubavina, s. 13.

Publikacje w czasopismach

1. „Kulturen život” 2018, n. 3/4.

Zagajewski Adam

Wiemy, czym jest sztuka / Znaeme što e umetnosta.

Prev. Zvonko D i m o s k i, s. 5 [poezja].

2. „Stožer” 2018, n. 128 (kwartalnik Związku Pisarzy Macedonii / Društvo na pisатели na Makedonija).

Zagajewski Adam*O mojej matce / Za mojata majka**Spróbuj opiewać okaleczony świat / Probaj da opeeš osakaten svet**Temat: Brodski / Predmet: Brodski**Teraz, kiedy straciłeś pamięć / Sega, koga go izgubi pomnenjeto**W cudzym pięknie / Vo tugjata ubavina.*

Prev. Zvonko D i m o s k i, s. 15—16 [poezja].

3. „Stremež” 2018, n. 1/2018 (Centar za kultura „Marko Cepenkov”).

Zagajewski Adam*Autoportret / Avtoportret**Czarna rzeka / Crna reka**Spróbuj opiewać okaleczony świat / Probaj da opeeš osakaten svet**Szukając miary / Barajki mera**Teraz, kiedy straciłeś pamięć / Sega, koga go izgubi pomnenjeto**Uchodźcy / Begalci.*

Prev. Zvonko D i m o s k i, s. 6—10 [poezja].

Opracował *Andrej Jovančevski*

Предизвиците на преводот на
Киберијадата од Станислав Лем
The Challenges of Translating *The Cyberiad*
by Stanisław Lem

Lidija Tanuševska

<https://orcid.org/0000-0001-5465-960X>

SS. CYRIL AND METHODIUS UNIVERSITY IN SKOPJE
lidkapol@yahoo.com

Data zgłoszenia: 7.09.2019 r. | Data akceptacji: 10.02.2020 r.

ABSTRACT | This article is about the specific language that the translator is faced with translating *The Cyberiad* by Stanisław Lem and some of the difficulties that are caused by the conception of the whole book. Considering that it is a science-fiction, it is natural that the main problems are neologisms made by Lem, but it appears that it is not the only one. We are trying to make an outline of the whole process of translating *The Cyberiad*, underlining some of the difficulties that the translator in Macedonian language could have come upon. Analyses contains of problems with word formation, poetic language, phraseology, archaisms and neologisms.

KEYWORDS | science-fiction, language, stylization, archaisms, neologisms

Фасцинацијата со научната фантастика на Станислав Лем на македонската почва започнува во 1975 г., со првиот превод на македонски на неговото дело „Непобедлив“ („Niezwyżężony“), чиј нов превод излезе кон крајот на 2019 г., потоа, во 1989 г. е преведен „Соларис“, а по долга пауза од речиси дваесет години, излегува вториот превод на „Соларис“ и во 2018 г. „Кибериада“, за првпат на македонски јазик. Се разбира, македонската читателска публика не се ограничува само на македонскиот јазик — во периодот на поранешната Југославија Лем се читал и на српскохрватски, а во поново време, со напреднатата технологија, и на англиски јазик. Она што го прави Лем оригинален и различен од другите автори на овој жанр е неговото прекршување на научно-фантастичната традиција на утопијата преку политичката проблематика, прикажување на алчната власт преку алегија и сатира, прикажувањето на ирационалниот елемент во самата идеја на владеењето, апологијата на другоста и на отуѓеноста во светот на технократијата и сл. Така и во „Кибериада“ се појавува оригинална компонента на бајковитата научно-фантастична визија на иднината, односно, „покрај политичарот жеден за власт, еден „политичаризумител“... кој сака да создаде општество-механизам кое не само што ќе функционира совршено и на огромно задоволство на граѓаните, туку и ќе биде во состојба самото да се поправа и да ги одржува своите функции без ингеренции од страна на творецот“¹.

Се разбира, она што го прави овој автор оригинален е и јазикот, односно стилот на пишување. Во тој поглед, како врвно негово дело се истакнува „Кибериадата“, бидејќи никој дотогаш не успеал на таков начин да ја вкрсти футуристичката фантастика со бајката и филозофскиот кус расказ, никој нема направено таква мешавина од „научно-технички“ материјал со бајковита подлога на претставениот свет. „Лем посегнал по јазичните извори на старополскиот јазик со многу шокантна цел... приказните од идната ера на работи да ја раскаже со застарен јазик, во барокната проза на благородничката гачка... пародија на филозофски кус расказ во волтеријански стил, пародија на бајка за деца, пишувана во римувана проза, пародија на псевдофилозофски трактат и, на крајот, мајсторска имитација на палимпсест во источњачки стил“². Имено, предизвици за преведувачот на „Кибериадата“ се зборообразувачките модели кои ѝ даваат сатиричен тон на приказната, поетскиот стил,

1 J. Jarzębski, 1983: *Science fiction a polityka*. „Pamiętnik Literacki”, R. 74, z. 2, s. 89—90 (заб. сопствен превод од полски на македонски на цитатот).

2 S. Grochowiak, 1965: *Jaki śmieszny Lem!* „Nurt”. Dostępne w Internecie: <https://solaris.lem.pl/ksiazki/beletrystyka/cyberiaada/351-recenzja-cyberiaada-jaki-smieszny-lem> [dostęp: 7.09.2019] (заб. сопствен превод од полски на македонски на цитатот).

фразеологизмите својствени за разговорниот јазик, бројните архаизми и, на крајот, се разбира, лемовите неологизми. Овој текст ќе ги опфати токму овие преведувачки проблеми, преку анализа на избрани примери од секој тип во оваа рамковна класификација во преводот на „Кибериадата“ на македонски јазик.

Во стилот на Станислав Лем многу често се среќаваат неологизми кои се изведени од веќе постоечка лексема со невообичаена за неа префиксација или суфиксација или, пак, со образување сложенка со друга лексема, за означување на некој нов збор. Така, на пример, во „Третото патешествие“ се појавува „општата теорија на змејовите или змејологија“, како наука за докажување на веројатноста на постоењето на змејовите, па во врска со тоа, се појавуваат и многу нови зборови изведени од лексемата „змеј“. Во голем дел од овие примери зборообразувачките модели во полскиот и во македонскиот јазик се поклопуваат, иако основната лексема е различна, што се должи на блискоста на словенските јазици. За илустрација ќе послужат следниве примери:

Poligon smokorodny, smokoligon — змејороден полигон или змејолигон (полигон на кој слетуваат змејови); *smokon* — змејон (единица мерка за змејови); *niedosmok* — недозмеј (недораснат, мал по раст змеј); *smokoliza* — змејолиза (анализа на змејови); *smokotron* — змејотрон (генератор на змејови) *smokotacierz* — змејоматрица (матрица на змејови).

Проблем се појавува во следниов пример, кој бара поголема вештина и креативност на преведувачот, токму поради различната лексема во двата јазика од која се изведени сите останати неологизми:

Prawdopodobnie wyskrobuje „s” z matrycy i wstawia tam „a”. W ten sposób smok pojawia się od razu w szale — smok z amokiem.³

Авторот на македонскиот превод се справил со оваа ситуација на сличен начин како што е наведено во оригиналот, одземајќи ги првите две букви од лексемата и заменувајќи ги со „луд“, при што добил нов неологизам, за разлика од полскиот текст, каде што се работи за лексема која означува „лудило“, но и натаму тоа е во стилот на Лемовото играње со зборообразувачките модели при што е задржано и значењето во оригиналот:

Најверојатно гребе „зм“ од матрицата и на негово место става „луд“. На тој начин змејот веднаш се појавува со лудило — змеј-лудеј.⁴

3 Сите примери во оригинал се од електронското издание: S. Lem, 2012: *Cyberiada*. Kraków, Cyfrant, s. 67 [e-book].

4 Сите примери на македонски се од изданието: С. Лем, 2018: *Кибериадата*. М. Миркуловска, прев. Скопје, Антолог, s. 99.

Поилустративна за начинот на создавање неологизми со суфиксација е следнава низа лексеми, во чија основа лежи „машина“:

Jedni byli *maszynowcami*, inni *maszynistami*, jeszcze inni *maszynalami*; a każdy miał własną *maszynistkę*.⁵

Се работи за работи кои извршуваат некакви дејности поврзани со машините, па соодветни се и суфиксите за лица кои вршат некоја дејност: *-owiec*, *-ista/-istka*, а останува загатка суфиксот *-ał*. Соодветно и во македонскиот превод се употребени суфиксите кои се употребуваат за истата група лексеми, со тоа што и во македонскиот е употребен суфиксот *-ал*, кој не секогаш означува лице, особено не поврзано со вршење дејност:

Едните биле *машиначи*, другите *машинисти*, а уште таму некои други *машинали*; секој си имал сопствена *машинистка*.⁶

Значењата на овие лексеми во полскиот оригинал и во македонскиот превод донекаде се поклопуваат: *maszynowiec* — според суфиксот повеќе би одговарал на *машинец*, но преведувачката создала неологизам — *машинач*, што сепак не одбегнува од стилот на Лем, но не го содржи тоа значење; *maszynista/машинист* и на двата јазика го има истото значење; *maszynal/машинал* и на двата јазика наликува на неологизам; а во ваков контекст полската *maszynistka* има значење на секретарка, односно жена која работи на машина за пишување, што, впрочем, би можело да биде и скриено значење на македонската *машинистка*, но не е и основното.

Една од одликите на стилот на „Кибериадата“ е поетичниот стил, што во многу делови од текстот се пројавува во максималната интеракција меѓу звукот и значењето, во еуфоничноста на пораката. За преведувачот, тоа е следниот предизвик. Понекогаш директен трансфер на поетичноста на истиот фрагмент се чини невозможен во истата мера, но преведувачот го постигнува ефектот на оригиналот на некое друго место. Како илустрација ќе послужи следниов фрагмент:

A ona już na całe niebo im wlaźła i pali, smali, ryczy, syczy, aż im się księżyc skurczył i osmalił z obu rogów, a chociaż popękany, stary, mały, to i takiego żal. Więc już nic nie mówili, tylko wzięli jedno bardzo silne pole, związali mu po supełku w każdym rogu i włączyli kontakty: niechaj za nas mówią fakty. Hukło, trzasło, zajęczało, niebo zaraz pojaśniało, z komety została tylko kupka żużłu — i znowu spokój.⁷

5 S. Lem, 2012: *Cyberiaada...*, s. 91.

6 C. Лем, 2018: *Кибериада...*, s. 135.

7 S. Lem, 2012: *Cyberiaada...*, s. 91.

А таа веќе по небо сето, им влегла и пали, жари, рика, шишка, што и месецот им се смалил и се саѓосал од двата краја, сепак испукан, стар, мал, навистина да ти е жал. Простум ништо не си рекле, само едно мошне силно поле довлекле, па јазолче му врзале по секое крајче и го вклучиле в штекерче: за нас нека зборат факти. Бувна, тресна, јачна, небо бргу светна, од кометата останало само купче згури — и повторно мир.⁸

Преведувачот внимавал на парономастичноста, постигнувајќи ја со рими и лексеми што слично звучат или имаат исти завршетоци, набројувањата, исто така, придодаваат еуфоничност на текстот, применета е инверзија на одредени именски синтагми, што е типично за поезијата во македонскиот јазик, а семантичноста е нагласена со складноста на синтаксичките конструкции и вметнувањето архаизми со поетскиот израз.

Интересен предизвик за поетски превод поставува и самиот Лем, кога изумителот Трурл ѝ дава задача на машината да состави песна, во која сите зборови треба да бидат на одредена буква, да има рима и најмногу шест стиха, а ќе ја опејува љубовта и изневерата, музиката, црномурестите, повисоките сфери, несреќата, родосквернавењето.

Cyprian cyberotoman, cynik, ceniąc czule
Czarnej córy cesarskiej cud ciemnego ciała,
Ciągle cytrą czarował. Czerwieniła cała,
Cicha, co-dzień czekała, cierpiała, czuwała...
...Cyprian ciotkę całuje, cisnąwszy czarnułę!⁹

Македонскиот преведувач излегол на крај со овој предизвик, применувајќи го латинското писмо и играјќи со двознаците, слично како во полскиот, каде што двознаците со компонента *ц* на почетокот даваат различни звукови вредности:

Ciprijan ciberotoman, cinik, cenejki chujno
Crna cherka carska, chudno crno celo,
citra chesto civkal. Crveneela cela,
celovremeno chekala, chuela, crcorela...
...Ciprijan cecasi celuva, chuknuvajkji Crnkata!¹⁰

При тоа, преводот е доста „верен“ на оригиналот — речиси секој збор е доследен еквивалент на оригиналниот. Римата, пак, речиси и ја нема.

8 С. Лем, 2018: *Киберијада...*, s. 136.

9 S. Lem, 2012: *Cyberjada...*, s. 45.

10 Ibidem, s. 63.

Овој стил на запис на македонскиот јазик, со латинско писмо и со двознаци, преведувачката го црпи од актуелното пишување распространето по социјалните мрежи.

Овој фрагмент од „Кибериадата“ е искористен и како инспирација за креативно творење во проектот „Станислав Лем на 100 светски јазици“, кој е еден од неколкуте планирани изданија по повод 100 години од раѓањето на Станислав Лем во 2021 г. Во рамките на овој проект планирано е издавање книга со расказот на Лем во кој е поместен овој фрагмент на полски јазик и фрагментот преведен на околу стотина јазици. Со оглед на тоа дека секој преведувач различно преведува, многу често се случува да има и неколку преводи на истиот јазик, а бидејќи е тешко да не се одговори на овој предизвик и самата направив превод на песната, кој се разликува од оној на официјалниот превод на македонски јазик:

Киберотоманот Кипро, к'не, копнеж имал крепка
по красната ќерка на калешо крале,
која со кемането катаден ја карел.
А кеф да му има крвта негова, каданата кревка,
казнета на карасевда, ѝ клоцоти крвта, корне коса...
к'смет имал Кипро, за неа калешвицата ја кошнал.

Се одлучив буквата на која ќе започнуваат зборовите да биде „к“, а не „ц“ — поради насловот на самата книга — *Кибериада*, додека во полскиот е *Cyberiada*. Неколку зборови ја содржат и буквата „к“ која, сепак, е само помекка варијанта на „к“, а се протнуваат и зборови на други букви, особено предлозите и кратките заменски форми, кои се решив да ги задржам поради желбата да не се нарушува синтаксата на јазикот и поради еуфоничниот ефект. Содржината е прилично различна од оригиналот, личното име е адаптирано на македонската традиција, музичкиот инструмент е сменет со архаичен регионален елемент, кој е сличен на тој во оригиналот, „тетката“ е неодредена личност која е во крвно сродство со главниот јунак, а „Црнката“ е само „калеша“, што не мора да е расна квалификација. Затоа, пак, римата е функционална.

Како што беше напоменато погоре, Лем во „Кибериадата“ успеал да направи спој од футуролошко-филозофски есеј, бајка и благородничка гачка. Благородничката гачка е специфичен литературен вид во полската наративна проза, настанат во XIX в., а со потекло од усните преданија. Раскажувањето во полската благородничка традиција имало многу поголемо влијание од пишаниот збор, па ваквиот литературен вид, со слободна композиција, наратор кој е претставник на народот, тематика која ги засега сите, мора да се одликува со разговорен јазик. Разговорниот јазик, пак,

е форма на јазикот која е забележливо маркирана во поглед на емотивноста и експресивноста. Се карактеризира и со честа појава на фразеологизми од секојдневниот говор. А фразеологизмите спаѓаат во проблемот на непреводливоста, поради тешкотиите во пронаоѓањето соодветен еквивалент во различни јазици, бидејќи нивното значење е детерминирано од определен културен контекст, честопати својствен само за дадената средина. Сепак, некои јазици, како во случајов, македонскиот и полскиот, имаат слични поимски вредности во однос на некои поговорки и фразеологизми, па можат да се најдат еквиваленти, како во следниов пример:

[...] pomedytowawszy więc dobrą chwilę, doszedł do przeświadczenia, że i w tym wypadku nie wszystko stracone, można bowiem tak uczynić, aby i **król pozostał syty, i jego dawni poddani — cali**.¹¹

[...] извесно време медитирајќи, дошол до просветление, дека во овој случај не е сè загубено, бидејќи може да се направи така, **и кралот да остане сит и неговите поранешни поданици на број**.¹²

Овде се работи за пренесување на добро познатата народна поговорка во контекст на лемовиот расказ, со менување на првиот субјект од „волк“ во „крал“ и на вториот субјект од „овци“, односно „коза“ во полската варијанта, во „поданици“. Но и во двата јазика оваа поговорка е речиси идентична — пл. *i wilk syty i koza cała*; мк. *и волкот сит, и овците на број*, а во полскиот јазик, покрај овде употребената поговорка, функционира и поговорката со „овца“: *i wilk syty i owca cała*.

Потешко е да се пронајде еквивалент на фразеологизам, кому му нема целосен или делумен еквивалент во целниот јазик на преводот, како што е случајот во следниов пример:

[...] ponieważ smok, widząc, że **z nim źle**, z przestrzeni realnej chroni się do konfiguracyjnej.¹³

[...] бидејќи змејот, гледајќи дека **црно му се пишува**, од реалното пространство се скрива во конфигурациското.¹⁴

Може да се каже дека овде преведувачката одлично се справила со овој предизвик, бидејќи лесно може да се потпадне во замка на буквалниот превод.

11 S. Lem, 2012: *Cyberiada...*, s. 106.

12 С. Лем, 2018: *Киберијада...*, s. 160.

13 S. Lem, 2012: *Cyberiada...*, s. 65.

14 С. Лем, 2018: *Киберијада...*, s. 96.

Дека преведувачката е свесна за тоа дека фразеологизмите се многу важен елемент за стилот на „Киберијадата“, кој треба да се пренесе и во македонскиот превод, сведочи и следниот пример, каде што таа употребува мошне сликовит и експресивен фразеологизам во преводот, додека во оригиналот се работи за неметафорски израз.

Osoby prymitywne, nie mogąc pojąć, jak to się dzieje, **domagają się** nieraz **w zacierzewieniu**, aby im pokazać tę przestrzeń konfiguracyjną;¹⁵

Примитивните личности без да можат да си појмат како ли се случува тоа, не еднаш како слепи за стап се фаќаат да им биде покажано тоа конфигурациско пространство;¹⁶

Во оригиналот има глаголска именка која означува „тврдоглавост“ на субјектот, додека во преводот на македонски е употребен фразеологизам кој означува „тврдоглаво следење на нечиј став“, па може да се каже дека има семантичка еквиваленција.

Со оглед на тоа дека се работи за еден вид бајка и застарена литературна форма на раскажување, нормално е во ова дело да се појават и архаизмите како дополнителен предизвик и тешкотија за преведувачот на „Киберијадата“ од Лем. Многу е лесно да се преведе архаизам, кога за одреден збор постои застарена форма и во двата јазика, многу често заемка од некој трет јазик. Таков е примерот со „пуд“ (pl. „rud“), кој означува стара руска мерка за тежина и егзистира и во двата јазика. Но во други случаи, преведувачот треба да биде креативен и да му даде на текстот тон на застареност, со тоа што ќе примени архаизми онаму каде што ќе можат да се применат. Значи, веќе не станува збор за лексичка и семантичка еквиваленција, туку за стилизирање на текстот. Во овој превод преведувачката го прави токму тоа, па така, се појавува „стерна“ како еквивалент на полскиот збор „studnia“ („бунар“), кој не е стилски маркиран во оригиналот. Понатаму, се појавува „одрубена глава“ наместо стандардното „отсечена глава“ за полскиот израз: *odcięta głowa*. Оваа глаголска придавка, и на места глаголот, е позајмена од српскиот јазик, а многу ретко се среќава во македонски текстови и претставува разговорна варијанта, но во случајов ја исполнува замислената функција. Слична е и примената на „пристане“ наместо „се согласи“. Преведувачката на „Киберијада“ го употребува и архаизмот „колесница“ за богато украсена кола, иако во полскиот оригинал нема архаизам на тоа место. Исто така, ги зачестила застарените форми

15 S. Lem, 2012: *Cyberjada...*, s. 65.

16 C. Лем, 2018: *Киберијада...*, s. 96—97.

на партиципот на -ум, кои функционираат како определби на глаголско дејство, а поретко се употребуваат во современиот јазик, како, на пример, „клевешкум“. Интересна е и употребата на зборови кои не се архаизми, но се помалку познати во стандардниот македонски јазик, наместо зборовите кои вообичаено се применуваат во тие контексти, сè со цел да се стилизира јазикот на преводот и да отскокнува од нормата. Такви се, на пример, „сапи“ (заден дел од телото на некои животни) и „знајно“ (наместо „познато“). Па, во тој поглед може да се каже дека преведувачката одлично се справила со овој предизвик.

Кога веќе зборуваме за стилизација, во „Киберијадата“ имаме конфронтирање на две крајно спротивни стилизации — имено, стилизирање на текстот да личи на бајка, од една страна, и од друга — научно-техничка стилизација. Ваквиот контраст е одразен и во дел од употребените неологизми во делото. Кај Лем нема едноставно спојување на два сосема различни зборови од сосема различни сфери, туку се работи за нивно контаминациско вкрстување и преметнување. Овие неологизми се разликуваат од типичните неологизми во научно-фантастичната литература. Станислав Барањчак¹⁷ ги нарекува анахрони контаминации. Овој назив значи дека неологизмите се засноваат на спојување на два изрази (понекогаш препознатливи) кои припаѓаат на различни семантички полиња и на различни историски епохи, а притоа не се работи за обична зборообразувачка спојка — на пример, наместо да употреби „elektrotrybałt“ — elektro + trybałt (застарен назив за „пејач, бард“), Лем употребува „elektrybałt“, при што спојува две зборообразувачки основи со еден глас кој се појавува во двете — „elektTrybałt“. Слично е со називот на друштвената игра со монети (доста позната во Полска) „sumbergaj“ — авторот прави спој од „cybernetyka“ („кибернетика“) и „sumbergaj“ преку контаминација, односно разбивање на првиот дел од називот на играта со префиксот „кибер-“, со цел да предизвика комичен ефект. За жал, голем дел од овие анахрони контаминации во „Киберијадата“ се семантички „непрозрачни“, тешко е да се препознае нивниот втор елемент, па се транслитерираат во преводот, со исклучок на првиот елемент: **кибергај, електрибалт, кибербеци, кибернарди, киберноси, киберумаки** итн. Оние кои се семантички препознатливи, пак, се преведени соодветно на македонски: **киберкоњ, киберштерка, киберберис, див киберис** и сл.

17 S. Barańczak, 1972: *Elektrycerze i cyberchanioty*. „Nurt”, nr 8. Dostępne w Internecie: <https://solaris.lem.pl/ksiazki/beletrystyka/cyberiad/442-recenzja-cyberiad-elektrycerze-i-cyberchanioty> [dostęp: 7.09.2019] (заб. сопствен превод од полски на македонски на цитатот).

Неологизмите на Лем во „Кибериадата“ во голем дел се хумористично маркирани, соодветно на целокупниот наратив, и преведувачката многу често успешно го доловува тој ефект, како на пример: „śmięłodrygło“ со значење на „пропелер“, таа го пренесува како „вртума“, што е контаминација на постоечкиот збор „вртимушка“ со значење на „играчка што се врти околу својата оска“; човечкиот вид го нарекува „лигавци“, што одговара на ироничниот тон кон луѓето што го зазема нараторот на Кибериадата и на оригиналниот назив „bladawiec“ (некој што е многу блед).

Самата преведувачка, Милица Миркуловска, вели дека „[на] зборови тесно врзани за спецификата на изразот на полскиот јазик, [им треба] поголема интервенција на преведувачот на македонски јазик... Адаптирајќи вакви примери за македонскиот читател, неопходно е да се процени дека таквата алузија за еден македонски читател е премногу далечна, па тие се оставаат во оригиналната своја форма, со извесни фонетски адаптации кон македонскиот јазик“.¹⁸

Оваа куса анализа на некој начин го заокружува процесот на преведување на „Кибериадата“, укажувајќи на тешкотиите и стратегиите кои преведувачот треба да ги преземе за да го долови јазичното богатство содржано во делото на Лем. Се разбира, таа не ги исцрпува сите преведувачки предизвици во јазикот на „Кибериадата“. Таа само задира во некои од нив. Остануваат уште многу проблеми, загатки, непреводливи елементи, интригантни постапки на превод, интересни преводни решенија, но тие може да бидат предмет на некој пообремен стручен труд од оваа област.

Користена литература

- Barańczak S., 1972: *Elektrycerze i cyberchanioly*. „Nurt“, nr 8. Dostępne w Internecie: <https://solaris.lem.pl/ksiazki/beletrystyka/cyberiad/442-recenzja-cyberiad-elektrycerze-i-cyberchanioly> [dostęp: 7.09.2019].
- Grochowiak S., 1965: *Jaki śmieszny Lem!* „Nurt”. Dostępne w Internecie: <https://solaris.lem.pl/ksiazki/beletrystyka/cyberiad/351-recenzja-cyberiad-jaki-smieszny-lem> [dostęp: 7.09.2019].
- Jarzębski J., 1983: *Science fiction a polityka*. „Pamiętnik Literacki”, R. 74, z. 2, s. 83—113.

18 М. Миркуловска, 2018: *Кибериада — барокот на космосот*. „Folia Philologica Macedono-Polonica”, t. 9/10, c. 282—283.

Lem S., 2012: *Cyberjada*. Kraków, Cyfrant [e-book].

Лем С., 2018: *Киберијада*. М. Миркуловска, прев. Скопје, Антолог.

Миркуловска М., 2018: *Киберијада — барокот на космосот*. „Folia Philologica Macedono-Polonica”, t. 9/10, s. 282—283.

Lidija Tanuševska

Wyzwania przekładu *Cyberjadi* Stanisława Lema

STRESZCZENIE | Artykuł ma na celu pokazać, dlaczego tak trudno tłumaczy się Lema, a szczególnie *Cyberjadę*. Uwagę skupiono na stylu pisarza i trudnościach translatorskich z nim związanych. Na podstawie dokonanej analizy można stwierdzić, że problem w deszyfrowaniu i przetłumaczeniu stanowią nie tylko neologizmy, lecz także związki frazeologiczne, archaizmy, język poetycki, modele słowotwórcze itp. Wszystkie te środki językowe nadają narracji wydźwięk baśniowo-futurystycznej gawędy, co było zamiarem Lema. Tłumacz, mając na uwadze, że w przekładzie dodatkowo powinien przenieść także obraz cudzej kultury, staje przed zadaniem niemal niemożliwym do wykonania.

SŁOWA KLUCZOWE | *science fiction*, język, stylizacja, archaizmy, neologizmy

Lidija Tanuševska

The Challenges of Translating *The Cyberiad* by Stanisław Lem

SUMMARY | This text aims to show why is it so difficult to translate Lem, especially in the case of *The Cyberiad*. Attention is paid to the style of Lem's language and to the translation difficulties associated with it. The analysis shows that the text contains difficult-to-translate features, including neologisms, idioms, archaisms, poetic expressions, word-formation models, and more. The accumulation of these features creates the tone of fairytale futurism found in Lem's original stories. The translator, who, on top of faithfully transmitting all of these intricate details, must also bear in mind the responsibility to carry forward an impression of the author's home culture, is thus faced with a nearly insurmountable task.

KEYWORDS | *science-fiction*, language, stylization, archaisms, neologisms

LIDIJA TANUŠEVSKA | prof. dr hab., pracuje w Katedrze Sławistyki na Wydziale Filologicznym im. Blaže Koneskiego Uniwersytetu Świętych Cyryła i Metodego w Skopju w Macedonii. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się głównie wokół zagadnień przekładoznawstwa, a także językoznawstwa porównawczego i literaturoznawstwa. Jest wybitnym tłumaczem literatury polskiej na język macedoński. Została wyróżniona nagrodami translatorskimi, m.in. Nagrodą im. Ryszarda Kapuścińskiego za przekład *Imperium* na nowy język (2015). W 2017 roku wydała monografię *Przyczynek do gramatyki konfrontatywnej języka*

macedońskiego i języka polskiego. Przełożyła książki: Bieguni, Prawiek i inne czasy oraz E.E. Olgi Tokarczuk, a także opowiadania i nowele m.in. Cypriana Kamila Norwida, Brunona Schulza, Stefana Grabińskiego.

Przekłady serbsko-polskie i polsko-serbskie

Przekłady
Literatur
Słowiańskich

Bibliografia przekładów literatury serbskiej w Polsce w 2018 roku

Publikacje książkowe

1. **Krakov Stanislav:** *Život čoveka na Balkanu / Życie człowieka na Bałkanach.*
Tłum. Agnieszka Żuchowska-Arendt. Warszawa, Fundacja Duży
Format, 2018, 188 s. [proza].

Publikacje w czasopismach

1. „Akcent” 2018, r. 39, nr 3.

Aleksić Dejan

Elegija o lubenicama / Elegia o arbuzach

Iskušnja lektire / Moment lektury

Ključevi / Klucze

Noćni život kuhinja / Nocne życie kuchni

Red vožnje / Rozkład jazdy.

Tłum. Miłosz Waligórski, s. 71—74 [poezja].

2. „Dialog” 2018, nr 7/8.

Pelević Maja

Beograd—Berlin / Belgrad—Berlin.

Tłum. Dorota Jovanka Ćirić, s. 92—124

[dramat].

3. „Elewator: kwartalnik literacko-kulturalny” 2018, nr 2.

Marojević Igor

Schnitt / Schnitt.

Tłum. Dorota Jovanka Ćirić, s. 107—115 [fragment; proza].

Trebovac Vitomirka

Bicikliranje kroz život / Rowerem przez życie

*Nigdy nie zapomnę**

O starosti / O starości

Tišina / Cisza

U Australiji / W Australii

Zorica / Zorica

Žycie.*

Tłum. Miłosz Waliński, s. 89—91 [poezja].

4. „Literatura na Świecie” 2018, nr 3/4.

Aleksić Dejan

Ako se pamti / Jeśli się pamięta

Arithmetica Divina / Arithmetica Divina

*Ciągle ten sam temat**

Dugme / Guzik

*Fajka**

Holandski slikar / Malarz holenderski

Iz beležnice / Z notatnika

*Krótki wiersz o robotnikach jedzących śniadanie**

Limeni petlovi / Blaszone koguty

Poseta prijatelju / Wizyta u przyjaciela

Restrikcija / Restrykcja

*Staruszek pieli ogród**

*Uklucie**

Ulicą do piekarni.*

Tłum. Miłosz Waliński, s. 101—114 [poezja].

Basara Svetislav

Epilog / Epilog

Fantomski bol / Ból fantomowy

Letnji solsticij / Letnie przesilenie

Mojra / Mojra

Nepoznati detalji o smrti Miloša Crnjanskog /

Nieznane szczegóły śmierci Miloša Crnjanskiego

Poslednji dani i smrt Ive Andrića / Ostatnie dni i śmierć Ivo Andrića

U „Kolarcu” / W „Kolarcu”

U Šimanovcima / W Simanovcach

Uvod u shizofreniju / Wstęp do schizofrenii.

Tłum. Danuta C i r l i ć - S t r a s z y ń s k a, s. 123—169 [poezja].

Beganović Davor

Spoczynek po długiej podróży.*

Tłum. Marlena B r e u e r, Andrzej K o p a c k i,
s. 282—289 [esej].

Ćosić Bora

*Kratko detinjstvo u Agramu / Krótkie dzieciństwo w Agramie:
(skorupki jajka 1932—1937).*

Tłum. Danuta C i r l i ć - S t r a s z y ń s k a, s. 5—59
[fragmenty; proza].

Horvat Oto

Sabo je stao / Sabo się zatrzymał.

Tłum. Miłosz W a l i g ó r s k i, s. 181—212 [proza].

Lebović Đorđe

Semper idem / Semper idem.

Tłum. Tomasz K w o k a, s. 69—95 [proza].

Pančić Teofil

Hronika jednog detinjstva / Kronika pewnego dzieciństwa.

Tłum. Tomasz K w o k a, s. 96—99 [esej].

Stevanović Vidosav

Dnevnik samoće / Dziennik samotności.

Tłum. Małgorzata W i e r z b i c k a, s. 337—341 [esej].

Valjarević Srđan

Como / Como.

Tłum. Agnieszka Ł a s e k, s. 217—249 [proza].

Opracowała *Estera Sobalkowska*

Granice nowego dramatu serbskiego — płynne i stale wytyczane na nowo Perspektywa lokalna i recepcja w Polsce*

The Borders of the New Serbian Drama — Fluid and Constantly Redefined: The Local Perspective and Reception in Poland

Gabriela Abrasowicz

 <https://orcid.org/0000-0002-2977-4822>

UNIVERSITY OF SILESIA IN KATOWICE
abrasowicz.gabriela@gmail.com

Data zgłoszenia: 15.09.2019 r. | Data akceptacji: 25.02.2020 r.

ABSTRACT | Since the turn of the millennium, Serbian drama has been increasingly valued and recognized in the post-Yugoslav region and in Europe. In recent years, the process of globalization has become progressively stronger, with an improved infrastructure for promotion that has made possible the crossing of material and symbolic boundaries. This in turn has led to transformations in artistic expression, as well as increasing opportunities for mobility, co-productions, and translations. The status of the drama has been somewhat problematic because of its situation between literature and theatre. Its heterogeneous nature has required the development of an appropriate method of presentation. The performative/stage reading has emerged as a compelling answer.

KEYWORDS | Serbian drama and theatre, translation of the dramatic text, performative/stage readings, promotion system, Serbian drama in Poland

* Praca powstała w ramach projektu badawczego nr 2017/24/C/HS2/00436, finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki.

Zagadnienie kondycji i rozwoju dramaturgii serbskiej w pierwszych latach nowego tysiąclecia zostało w Polsce opisane w nielicznych jak dotąd, ale interesujących opracowaniach. Na uwagę zasługuje wstęp¹ autorstwa Agnieszki Cielesty i Dominiki Zwierzchowskiej do antologii *Serbska ruletka. Dramat serbski po 1995 roku. Wybór tekstów*, a także praca licencjacka Anny Sokulskiej, której fragmenty zostały opublikowane w artykule *Dramat kobiecy, kobieta w dramacie. Wokół dramaturgii Mai Pelević*². Specyfikę kształtowania się wariantu kobiecego dramaturgii serbskiej scharakteryzowano w komparatystycznej rozprawie doktorskiej wydanej pod tytułem *Dramat ciała, ciało w dramacie. Twórczość serbskich i chorwackich dramatopisarek w latach 1990–2010*³. Polski odbiór produkcji dramaturgii serbskiej powstającej w Serbii przedstawiła natomiast Magdalena Bogusławska w analizie *Kulturowe aspekty recepcji serbskiego dramatu w polskim teatrze współczesnym*⁴. Dokonując swoistej aktualizacji i rozbudowując przegląd o rozważania dotyczące najnowszych przekształceń oraz faktycznego i symbolicznego zasięgu serbskiego dramatu, skoncentruję się zatem na informacjach nieuwzględnionych w pracach wspomnianych badaczek, choć nie sposób w pewnych momentach uniknąć niezbędnych powtórzeń.

Status nowego rodzimego dramaturgii w Serbii — publikacje i realizacje (około)sceniczne

Nie ulega wątpliwości, że na przełomie tysiącleci dramat serbski jako propozycja do opracowania scenicznego (bo taka jest zazwyczaj intencja twórców) stał się najbardziej cenionym oraz rozpoznawalnym intelektualnym towarem eksportowym z tych terenów w mikro- i makroskali. Jest to nośne i atrakcyjne tworzywo artystyczne wykorzystywane z powodzeniem przez autorów, którzy

- 1 A. Cielesta, D. Zwierzchowska, 2011: *Dramat serbski po 1995 roku*. W: A. Cielesta, L. Małczak, D. Zwierzchowska, red.: *Serbska ruletka. Dramat serbski po 1995 roku*. T. 1. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 9–42.
- 2 A. Sokulska, 2014: *Dramat kobiecy, kobieta w dramacie. Wokół dramaturgii Mai Pelević*. „Studenckie Zeszyty Naukowe Instytutu Filologii Słowiańskiej UJ”, numer specjalny, s. 5–51.
- 3 G. Abrasowicz, 2016: *Dramat ciała, ciało w dramacie. Twórczość serbskich i chorwackich dramatopisarek w latach 1990–2010*. Wrocław, Atut.
- 4 M. Bogusławska, 2017: *Kulturowe aspekty recepcji serbskiego dramatu w polskim teatrze współczesnym*. „Studia Litteraria Universitatis Iagellonicae Cracoviensis”, nr 12, z. 1, s. 1–13.

utracili swoje ideologiczne, narodowe, polityczne, moralne, a nawet metafizyczne podstawy życia oraz doświadczyli „rozrzedzenia tożsamości narodowej”⁵. Do refleksji skłania krytyczna uwaga Nebojšy Romčevića, która zamyka tekst włączony do wstępu antologii *Serbska ruletka*. Dramatopisarz twierdzi mianowicie, że w kwestii serbskiej twórczości

wciąż nie doszło do estetycznego i merytorycznego zwrotu, zarówno w odniesieniu do tekstu, jak i reżyserii. Spotkanie pokoleń nie skończyło się konfliktem, lecz kompromisem partiokratycznych kierownictw teatru. Teatr utracił swój dysydencki status, wybrał bezbarwną neutralność i stał się kolejną pozycją w budżecie. Serbski teatr znajduje się w sytuacji wyczekiwania zmiany; czy ona nastąpi (czy jest możliwa), w coraz mniejszym stopniu zależy od teatru⁶.

Spojrzenie z dystansu nie pozwala w pełni zgodzić się z tą pesymistyczną diagnozą. Od ponad dekady serbscy dramatopisarze i dramatopisarki⁷, powołując do życia nowe teksty, rozwijali efekty przemian znacznie wcześniejszych. Reorganizacja pewnych wzorców i dyskursów pozwala uznać ich paradygmat twórczy tylko w pewnej mierze za kontynuowanie strategii poprzedników, a wśród przykładów nowej artykulacji artystycznej jest wiele utworów, do których nie przystają określenia: „wtórne”, „jałowe” lub „koniunkturalne”. Tak jak zauważył serbski reżyser Miloš Lazin, szukając wspólnego mianownika wcześniejszych tekstów (napisanych w pierwszych latach XX wieku), również te najnowsze kształtują się w obrębie trzech łączliwych i zazębiających się trybów: postdramatycznego (odrzucającego naśladownictwo), fantasmagorycznego i pozornie realistycznego (skoncentrowanego na zapożyczeniach i kompilacjach)⁸, jednak poprzez inne rozłożenie akcentów zyskują one nowy wymiar. Po pozornym zwolnieniu z odpowiedzialności oraz postpolitycznym⁹ odwróceniu od wielkich

5 N. Romčević, 2011: *Teatr w Serbii w latach 1990—2010*. L. Małczak, tłum. W: *Serbska ruletka...*, s. 43—44.

6 Ibidem, s. 48—49.

7 Godne uwagi są dzieła autorów i autorek takich jak: Staša Bajac, Iva Brdar, Olga Dimitrijević, Dimitrije Kokanov, Milan Marković, Maja Pelević, Ognjen Obradović.

8 M. Lazin, 2007: *Nova drama — nova gluma?* W: S. Anđelković, B. Senker, red.: *Govor drame. Govor glume*. Zagreb, Disput, s. 112.

9 Określenie Any Vujanović. A. Vujanović, 2010: *Nova — „postpolitička” — drama*. W: M. Šuvaković, red.: *Istorija umetnosti u Srbiji XX vek*. Beograd, Orion Art, s. 771—778. Jak wyjaśnia Vujanović, podstawowym budulcem dramatu postpolitycznego nie były momenty przesądzające o historii i aktualnej kondycji Serbów, choć utwory napisane przez wówczas młodych autorów i autorki: Uglješę Šajtinaca, Milana Markovicia, Filipa Vujoševića, Maję Pelević, Minję Bogavac, nie odcinały się od tych kwestii (pojawiających się głównie jako fragmenty obrazów medialnych). Akcent w postpolitycznych tekstach dramatycznych był raczej przesunięty na opis intymnych problemów jednostki w posthistorycznym społeczeństwie w fazie przejściowej.

dramatów społecznych o konfliktach, przesileniach, kryzysach, rewolucjach i od entuzjastycznej wiary w „lepszy świat” (co komentował właśnie Romčević) nastąpiła bardzo szybko ultrapolityczna wręcz reorientacja artystyczna. Obecnie autorzy tworzą swego rodzaju eksperymenty, podczas których obcowanie z dramatem — inaczej skrojonym i wymykającym się powszechnym przyzwyczajeniom — staje się wyzwaniem dla widza, gdyż wymaga od niego aktywnego udziału, prowokuje do współkreacji zdarzenia, a tym samym podaje w wątpliwość makro- i mikropolityczne konstrukty organizujące codzienność i konfiguruje tożsamość¹⁰. Ta zaangażowana twórczość podszyta jest nowoczesnymi teoriami, które rezonują z otaczającą rzeczywistością (na poziomie ponadlokalnym), oznacza odważne próby rozliczenia się z kulturowym dziedzictwem kraju. Współczesny dramat powstaje w Serbii jako dokument społecznych przemian, zwierciadło politycznych poglądów i filozoficznych przekonań, ma charakter demaskatorsko-interwencyjny. Dzięki radykalnej odnowie jakościowej serbski dramat XXI wieku stał się formą bardziej adekwatną do ekspresji artystycznej powiązanej z zaangażowaniem społecznym, które nie sprowadza się do podsuwania widzom gotowych rozwiązań na uporządkowanie świata, lecz polega na zmuszaniu ich do podjęcia intelektualnego wysiłku w celu lepszego zrozumienia przedstawianych problemów¹¹.

W ostatnich latach twórczość współczesnych dramatopisarzy i dramatopisarek aktywnych w Serbii zdecydowanie rozbudziła zainteresowanie w lokalnym, regionalnym, a także europejskim środowisku teatralnym. Wielu twórców wspomina jednak początek tysiąclecia jako okres dość problematyczny dla ekspansji dramatu. Warta podkreślenia w kontekście historycznym jest analiza przeprowadzona przez Anę Vujanović¹². W pracy z 2004 roku badaczka zwróciła uwagę na fakt, że w nowym milenium ujawniła się w Serbii nowa generacja bardzo produktywnych dramatopisarzy i dramatopisarek, którzy dość szybko znaleźli swoje miejsce w najbliższej przestrzeni artystycznej. Nie była to jednak pełna obecność. Zabrakło wówczas pewnych systemowych rozwiązań i infrastruktury organizacyjnej, które pomogłyby im opublikować dany tekst i przenieść go na poziom spektaklu. Propozycje debutantów, pozbawione należytej ekspozycji

10 D. Đurić, 2013: *Politika i teatar: „Zoran Đinđić” Olivera Frljića i „Oni žive” Milana Markovića i Maje Pelević*. „Poznańskie Studia Slawistyczne”, nr 5, s. 91.

11 R. Kielawski, A. Samanipour, 2015: *Różne wymiary udomowienia w tłumaczeniu dramatu — „Love and Information Caryl Churchill” w przekładzie Pawła Demirskiego*. W: A. Filipek, M. Osiecka, M. Gwóźdź, K. Małajowicz, red.: *Wkład w przekład 3*. Kraków, Korporacja Ha!art, s. 167.

12 A. Vujanović, 2004: *Drama bez scene: hrapave konceptualizacije dramske produkcije novih autora u Srbiji*. „Scena”, nr 4. Dostępne w Internecie: <http://www.pozorje.org.rs/stari-sajt/scena/scena404/19.htm> [dostęp: 13.09.2019].

i wartościowania, zostały według Vujanović skazane na funkcjonowanie w kategoriach „dramatów bez sceny”.

Uaktywnienie się mniej więcej w tym samym momencie licznej grupy stawiających pierwsze kroki w branży dramatopisarzy i dramatopisarek było wówczas zupełną nowością dla serbskiej sceny teatralnej. Wcześniej charakteryzowała się ona przedłużonymi okresami reprodukcji istniejącego już dziedzictwa dramatycznego przeplatanych krótszymi epizodami pojawiania się pojedynczych autorów lub autorek, którzy zdobywali powszechne uznanie. W najnowszej historii było podobnie. Lata 90. minionego wieku zdominowane były przez dramaty Biljany Srbljanović, a następnie Mileny Marković, za sprawą których twórczy nie nasyciły świat teatralny świeżym podejściem do problemów wymagających od dawna rozwiązania. Po tym, zgodnie z oczekiwaniami dotyczącymi pewnej regularności, nastąpiła faza odtwarzania, w której brakowało nowych odkryć. Począwszy od 2000 i 2001 roku, sytuacja zaczęła się zmieniać, ponieważ do głosu doszło wówczas kilkunastu młodych autorów tekstów dramatycznych — jeszcze studentów lub świeżo upieczonych absolwentów Wydziału Sztuk Dramatycznych w Belgradzie (Fakultet dramskih umetnosti u Beogradu — FDU).

Dramaty wychodzące spod pióra przedstawicieli i przedstawicielek młodego pokolenia nie były wówczas wystawiane w państwowych i miejskich teatrach repertuarowych, a z pewnością nie na dużych scenach. Teksty te jednak odnalazły alternatywne drogi do materializacji scenicznej i publiczność względnie szybko mogła je w tej wersji poznać. Realizacje miały miejsce głównie w niezależnej instytucji, jaką jest belgradzki Teatr Bitef (Bitef teatar). W pamięć widzów wpisały się *North Force* i *Czerwona (Crvena)* Mileny Minji Bogavac w latach 2003—2004. Inną opcją była platforma teatralna Studenckiego Centrum Kultury w Belgradzie (Studentski kulturni centar u Beogradu), gdzie w 2004 roku wystawiono trylogię dramatyczną w ramach omnibusu *Belgradzkie opowieści (Beogradske priče)* autorstwa Mai Pelević i Ljubinki Stojanović: *ESCAPE, Belgrad—Londyn (Beograd—London)* i *Złota wędka (Zlatna udica)*. Na małych scenach znanych teatrów w ramach cykli tematycznych pojawiały się okazjonalnie spektakle oparte na pomysłach młodych autorów, np. w Belgradzkim Teatrze Dramatycznym (Beogradsko dramsko pozorište), teatrze Atelje 212, Teatrze Narodowym w Belgradzie (Narodno pozorište u Beogradu), salonie kultury Plato Plus, Teatrze Narodowym w Suboticy (Narodno pozorište u Subotici / Szabadkai Népszínház). Wariantem przybliżania odbiorcom tej twórczości były także słuchowiska emitowane na antenie Radia Belgrad (Radio Beograd), np. sztuki Mileny Minji Bogavac *Operacja emocjonalna werbalizacja (Operacija emocionalna verbalizacija)* w 2004 roku i *Wszyscy inni (Svi drugi)* w 2003 roku.

Czytania performatywne (sceniczne) były wtedy częstą praktyką, która miała pomóc autorom i autorkom w przedostaniu się do mainstreamu. Przestrzenią

dla tego rodzaju przedsięwzięć była wówczas przede wszystkim V scena Teatru Narodowego w Belgradzie, na której w ramach projektu rozwoju tekstu dramatycznego NovA DramA (NADA¹³) publiczność miała sposobność poznać utwory *Luz (Ler)* Mai Pelević i *Drogi tato (Dragi tata)* Mileny Minji Bogavac, a podczas festiwalu Niewinność (Nevinost) w Nowym Sadzie czytany był inny dramat Pelević — *Dzieci w formalinie (Deca u formalinu)*, 2003). Później czytania performatywne zostały wprowadzone między innymi do programu forum Assitej Srbija, festiwalu Teatralna Wiosna (Pozorišno proleće, Šabac), festiwalu Sterijino pozorje (Nowy Sad), a w kwietniu 2019 roku w Teatrze Narodowym w Belgradzie uruchomiono Pracownię (Radionica) z odrębną sceną, na której „czytanki” mają stać się stałym elementem.

Warto wspomnieć, że teksty te ożywały w teatrach i programach radiowych, ale nie w reżyserii uznanych już wtedy, doświadczonych artystów, lecz najczęściej rówieśników autorów tekstów, takich jak Jelena Bogavac, Ana Tomović, Slađana Kilibarda, Boris Liješević, Iva Milošević (dziś czołowych reżyserów). Reguła ta odnosiła się także do pozostałych członków zespołu realizacyjnego — za sporadyczne produkcje, które doszły do skutku przy minimalnym nakładzie kosztów, odpowiedzialny był zazwyczaj zespół młodych (początkujących, ale ambitnych i autonomicznych) twórców.

„Dramatowi bez sceny” nie zagwarantowano stałego miejsca w strefie teatru i systematycznego wystawiania, zatem pozostawał on niejako zablokowany na poziomie wyłącznie lektury. Twórczości tej nie wspierała dominująca platforma dyskursywna, dlatego była to sztuka stale poszukująca alternatywnej, własnej przestrzeni, w której mogłaby urzeczywistniać się wbrew obowiązującym prawom. Ignorowanie dokonań młodych twórców, a w rezultacie niemożność ich przebiccia się do profesjonalnych scen, pomagało utrzymać (zbyt długo) *status quo* dość zachowawczej produkcji teatralnej w Serbii. Zasadna w odniesieniu do tej sytuacji jest uwaga Pawła Demirskiego, który w swoim manifestie krytycznie skomentował podobną kondycję dramaturgii w Polsce¹⁴ i wskazał wyjście z analogicznej pułapki kanoniczności: przemyślenie zmiany perspektywy z teatru reżysero-centrycznego w kierunku modelu teatru dramaturga. W przypadku serbskiej produkcji po fazie marginalizacji odnotować można właśnie zwrot w stronę nowego tekstu i jego ponowną nobilitację.

Dzisiaj przenikanie młodych autorów do teatrów instytucjonalnych jest zdecydowanie łatwiejsze. Milena Minja Bogavac, odwołując się do własnych

13 Projekt został zainicjowany w 2002 roku pod egidą Teatru Narodowego w Belgradzie (Narodno pozorište u Beogradu), a jego celem było zachęcanie współczesnych dramaturgów do pisania sztuk teatralnych, a także promowanie ich twórczości i umożliwianie im nawiązania współpracy z reżyserami.

14 P. Demirski, 2015: *Teatr dramaturgów*. „Polish Theatre Journal”, nr 1, s. 3.

doświadczeń oraz obserwacji aktualnych prawidłowości, konkluduje, że „młodzi twórcy rzadziej działają na marginesie głównego nurtu, nie organizują i nie umacniają już przestrzeni alternatywnej, bo widocznie nie mają takiej potrzeby”¹⁵. Generacja Bogavac przezwyciężyła wprawdzie pierwsze trudności, ale to najmłodszy autorzy, tacy jak Tijana Grumić, Filip Grujić i Dunja Matić, przerwali wcześniejszą blokadę i skutecznie minimalizują opór względem nowego dramaturgii. Chociaż pierwsze produkcje na podstawie tekstów Grujicia i Matić powstały na niezależnych scenach, to jednak w porównaniu ze spektaklami sprzed dekady charakteryzowały się one znacznie wyższym poziomem realizacji oraz sprawniejszym systemem promocji. Młodzi autorzy i autorki docierają do publiczności w nieco innej kolejności, mają bowiem więcej możliwości, aby zaistnieć w mniejszych miastach, a dopiero później ich dążeniem są belgradzkie premiery. Istotny jest fakt, że w strukturach teatrów również doszło do pewnej zmiany pokoleniowej. Osoby decyzyjne, świadome wartości nowego dramaturgii i przychylnie autorom (często swoim rówieśnikom, jak Tanja Šljivar — dyrektorka ds. dramatu w Teatrze Narodowym w Belgradzie lub Milena Minja Bogavac — dyrektorka Teatru w Šabacu), wprowadzają sztuki do repertuarów lub specjalnych programów realizowanych na małych scenach, poszerzając tym samym teatralny kanon.

Jak wskazuje Marina Milivojević Mađarev w swoim raporcie *Co się drukuje, a co wystawia ze współczesnego serbskiego dramaturgii (2003—2015)* [*Šta se štampa, a šta izvodi od savremene srpske dramske književnosti (2003—2015)*]¹⁶, pod koniec pierwszego dziesięciolecia XXI wieku zaobserwować można delikatny spadek natężenia publikacji książkowych zawierających teksty dramatyczne. Teatroložka tłumaczy to ówczesnymi aspiracjami dramaturgii, aby ich twórczość przede wszystkim ujrzała światła sceny. Do wydania swoich tekstów dążyli tylko wtedy, gdy spektakl na podstawie ich utworu spotykał się z pozytywnym oddźwiękiem lub gdy sam pisarz odnosił wrażenie, że wydrukowanie książki jest jedynym sposobem, aby jego dzieło weszło w obieg publiczny.

Najbardziej produktywnym wydawcą było w tym okresie Stowarzyszenie Dramaturgii Serbii (Udruženje dramskih pisaca Srbije — UDPS), które w ciągu dwóch lat opublikowało w zbiorach *Współczesny dramat serbski (Savremena srpska drama)* ponad 40 tytułów. Poza tym zauważalna jest pewna zależność: znane domy wydawnicze opublikowały utwory (często zbiory dramatów) znanych autorów, a największa liczba pojedynczych tekstów dramatycznych mogła dotrzeć do czytelników dzięki małym wydawnictwom. W druku udostępniono

15 Rozmowa G. Abrasowicz z M.M. Bogavac, komunikator internetowy, 22.09.2019.

16 M. Milivojević Mađarev, 2015: *Šta se štampa, a šta izvodi od savremene srpske dramske književnosti (2003—2015)*. „Scena”, nr 4, s. 126—135.

teksty Biljany Srbljanović, Nebojšy Romčevića, Milana Markovicia, Uglješy Šajtinaca, Jeleny Kajgo, Mileny Marković, Miladina Ševarlicia i Miodraga Ilicia. Te osobne wydania były na ogół próbą podsumowania dorobku dramatopisarzy wielkiego formatu, a nie sposobem prezentowania nowych utworów.

Teatry również drukowały teksty dramatyczne, na podstawie których powstawały wybrane spektakle. Jugosłowiański Teatr Dramatyczny (Jugoslovensko dramsko pozorište, JDP) opublikował sztukę *Banat* Uglješy Šajtinaca i dwa dramaty Biljany Srbljanović — *Barbelo, o psach i dzieciach* (*Barbelo, o psima i deci*) oraz *Szarańcza* (*Skakavci*). Serbski Teatr Narodowy (Srpsko narodno pozorište — SNP) wydał utwór *Ja albo ktoś inny* (*Ja ili neko drugi*) Mai Pelević, a Budva Grad teatar upowszechnił tekst *Don Krsto* Vidy Ognjenović. Po roku 2010 działalność wydawnicza teatrów jest epizodyczna, ale zasługuje na uwagę. Przede wszystkim należy podkreślić przedsięwzięcie belgradzkiego Teatru Dadov. Dwukrotnie, w 2009 i 2011 roku, ukazały się dzięki niemu dwa zbiory zawierające dramaty i dramatyzacje autorstwa Mileny Minji Bogavac, Mai Pelević, Olgi Dimitrijević, Ljubinki Stojanović, Tamary Jovanović, Branislavy Ilić i Jeleny Đorđević. Trudno jest dotrzeć do tego ekskluzywnego wydania, jeśli potencjalny czytelnik nie zgłosi się bezpośrednio do siedziby Teatru Dadov albo Biblioteki Narodowej Serbii. Dość niezwykłym posunięciem okazała się natomiast akcja Jugosłowiańskiego Teatru Dramatycznego w 2011 roku, kiedy to we współpracy z dziennikiem „Danas” opublikowano dramat *Śmierć to nie rower, nie ukradną ci go* (*Nije smrt biciklo da ti ga ukradu*) Biljany Srbljanović, na podstawie którego powstał spektakl w JDP. Każdy kupujący gazetę w dniu premiery (17.06.2011) otrzymał podarunek w postaci książki. Ten niezwykły przykład współpracy między dwiema instytucjami to niestety wyjątek, a nie reguła.

Marina Milivojević Mađarev konstatuje, że w ostatnich latach na rynku wydawniczym pojawiały się dramaty albo już uznanych, albo prawie nieznanymi autorów. Gdy mowa o dramatopisarzach i dramatopisarkach takich jak Dušan Kovačević, Vida Ognjenović i Milena Marković, to w druku ukazały się sztuki, które zostały już zaprezentowane na deskach teatrów, a jeśli chodzi o początkujących autorów, ich propozycje, choć opublikowane, prawdopodobnie nigdy nie przekształcą się w spektakle. Te dramaty, przez brak ukierunkowania na konkretny repertuar i oczekiwania publiczności, są — zdaniem badaczki — równoległym (i dość odległym) światem względem życia teatralnego.

W latach 2013—2015 dramatopisarze zajęli się biografiami sławnych pisarzy i artystów, przede wszystkim Jovana Sterii Popovicia (dramaty *Patriota* — *Rodoljubac* Milovana Vitezovicia, *Mi-Sterija* Petara Grujićicia, *Latająca trupa* — *Leteća trupa* Danicy Nikolić Nikolić) i Branislava Nušicia (*Urodziny pana Nušicia* — *Rodendan gospodina Nušicia* Dušana Kovačevića, *Trzy klasy i pani Nušić* — *Tri klase i gospođa Nušić* Vladimira Đurđevića). Powstał wówczas także

spektakl *Kainowe piętno* (*Kainov ožiljak*¹⁷), którego bohaterem jest noblista Ivo Andrić. W 2014 roku szczególną uwagę poświęcono setnej rocznicy wybuchu I wojny światowej oraz postaci Gavрила Principa. Takie projekty zrealizowały autorki: Biljana Srbljanović (*Za mały dla mnie ten grób — Mali mi je ovaj grob*), Milena Marković (*Smokobójcy — Zmajebice*) i Danica Nikolić Nikolić (*Drita*), a także dramatopisarze: Nebojša Bradić (*Princip Super-Star*), Nenad Prokić (*Palec spust nabój pistolet — Prst obarač metak pištolj*) i Spasoje Ž. Milovanović (*Proch i popiół — Prah i pepeo*). Nagrodę za tekst dramatyczny w ramach konkursu Sterijino pozorje otrzymały w 2014 roku Biljana Srbljanović, a rok później Milena Marković. Poza tym nurtem odbiorców zaintrygowała ekspresja artystyczna dramaturgów i dramaturżek związanych wcześniej z projektem NADA: Filipa Vujoševicia, Mai Pelević, Fedora Šilego i Mileny Minji Bogavac, którzy skoncentrowali się na opracowaniu tematu tranzycji¹⁸ i jej przejawów.

Na pierwszy rzut oka serbskie sztuki po 2010 roku są wystawiane, autorzy tekstów i reżyserzy otrzymują nagrody, jednak śledząc teatralną egzystencję niektórych tytułów, można dojść do niepokojących wniosków. Praktycznie prawie 90% sztuk nie udaje się przetrwać po premierze i są dość szybko ściągane z afisza. Symptomatyczny jest także fakt, że utwory współczesnych cenionych autorów i autorek, takich jak Biljana Srbljanović i Milena Marković, bardzo rzadko są ponownie opracowywane scenicznie w innych krajowych teatrach. Chociaż dyrektorzy teatrów zapewniają, że zależy im na umacnianiu pozycji serbskiego dramatopisarstwa, to jednak chętniej podejmują się produkcji, bazując na tekstach klasyków.

Okazją dla młodych autorów, aby wypłynąć na szerokie wody, bywa od jakiegoś czasu tradycja konkursowa, ponieważ nagroda pieniężna w przypadku wygranej idzie często w parze z publikacją, a nawet realizacją sceniczną. W sytuacji, którą opisała w przywołanym tu tekście Ana Vujanović, artyści nie mieli takich możliwości.

Istotną rolę w procesie umacniania pozycji autorów odegrała dwutomowa antologia współczesnego dramatu serbskiego pod redakcją Svetislava Jovanova i Vesny Jezerkić, w której pojawiły się nazwiska twórców pomijanych dotąd w tego typu podsumowaniach¹⁹. Po tej znanej także wśród polskich slawistów

17 Spektakl na podstawie książki Vladimira Kecmanovicia i Dejana Stojiljkovicia. Autorem dramatyzacji jest Spasoje Ž. Milovanović.

18 Termin „tranzycja” oznacza przejście od systemu niedemokratycznego do systemu liberalnej demokracji i według Witolda Morawskiego nie powinien być traktowany jako synonim „transformacji”, por. W. Morawski, 1998: *Zmiana instytucjonalna. Społeczeństwo, gospodarka, polityka*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 35–36.

19 V. Jezerkić, S. Jovanov, red., 2006: *Predsmrtna mladost: antologija najnovije srpske drame (1995–2005)*. I deo. Novi Sad, Sterijino pozorje; V. Jezerkić, S. Jovanov, red.,

publikacji przybliżającej produkcję z przełomu tysiącleci pojawiły się kolejne zbiory dramatów, których redaktorzy i wydawcy kierowali się już inną zasadą doboru tekstów. Główne kryterium promocji młodych autorów było silnie sprzężone z pewnego rodzaju współzawodnictwem. Książki *Radnici umiru pevajući. Drame*²⁰, *Prst. Zbirka savremene drame 2*²¹, które powstały z inicjatywy belgradzkiej Fundacji Hartefakt, zawierają sztuki nagrodzone i wyróżnione w regionalnym, organizowanym przez tę fundację, konkursie na najlepszy współczesny dramat zaangażowany pisany w języku serbskim, chorwackim, bośniackim albo czarnogórskim. Zaznaczę, że nagrodą w tym konkursie jest nie tylko publikacja tekstu, lecz także wsparcie laureata (a częściej laureatki²²) w realizacji spektaklu lub czytania performatywnego (najczęściej przy współpracy z Teatrem Bitef). Pracownicy Instytucji Kultury Parostatek (UK Parobrod) i Domu Młodzieży Belgradu (Dom omladine Beograda) organizowali cykle czytań scenicznych na podstawie tekstów młodych autorów i autorek, którzy dopiero walczyli o ugruntowaną pozycję lub widoczność w ogóle. Punktem zwrotnym w tej działalności był Festiwal Współczesnej Dramaturgii Serbskiej

2007: *Istorija i iluzija: antologija najnovije srpske drame (1995—2005)*. II deo. Novi Sad, Sterijino pozorje. Sztandarowym zbiorem prezentującym dorobek serbskich dramatopisarzy, powstałym jeszcze w czasach Jugosławii (w 1977 roku), jest *Antologija współczesnego dramatu serbskiego* pod redakcją Slobodana Selenicia (*Antologija savremene srpske drame*). Wybitny dramatopisarz uwzględnił w swym wyborze utwory Đorda Lebovicia i Aleksandra Obrenovicia — *Himmelkommando (Nebeski odred)*, Miodraga Pavlovicia — *Przed tym (Pre toga)*, Velimira Lukicia — *Długie życie króla Oswalda (Dugi život kralja Oswalda)*, Borislava Mihajlovicia Mihiza — *Banović Strahinja*, Jovana Hristicia — *Savonarola i jego przyjaciele (Savonarola i njegovi prijatelji)*, Aleksandra Popovicia — *Pończocha ze stu oczek (Čarapa od sto petlji)*, Borislava Pekicia — *Generalowie, czyli braterstwo broni (Generali ili sredstvo po oružju)* i Dušana Kovačevicia — *Maratończycy biegną honorową rundę (Maratonci trče počasni krug)*. Na uwagę zasługują także nowsze, ukierunkowane publikacje: *Antologija serbskiego dramatu dla dzieci (Antologija srpske drame za decu)*, 2001) przygotowana przez Branislava Kravljanaca oraz dwutomowa propozycja Miroslava Jokicia i Zvonimira Kosticia z 2004 roku: *Antologija serbskiego dramatu radiowego 1939—2004 (Antologija srpske radio-drame 1939—2004)* wydana we współpracy z Programem Dramatycznym Radia Belgrad.

- 20 M. Stefanović, T. Kaliterna, red., 2011: *Radnici umiru pevajući. Drame*. Beograd, Hartefakt fond.
- 21 V. Bošković, red., 2012: *Prst. Zbirka savremene drame 2*. Beograd, Hartefakt fond.
- 22 Na przestrzeni lat za najlepsze dramaty uznano: *Robotnicy umierają z pieśnią na ustach (Radnici umiru pevajući)* Olgi Dimitrijević (2010), *Palec (Prst)* Doruntiny Bashy (2011), *Šta je ona kriva nije ništa ona kriva (Czemu ona winna, ona niczemu nie jest winna)* Vesny Perić (2012), *Obudź mnie, gdy to się skończy (Probudi me kad završi)* Mirzy Skenderagicia (2016), *Ten będzie inny (Ovaj će biti drugačiji)* Stašy Bajac (2017), *Pelargonie mogą przetrwać wszystko (Mušklatle mogu preživeti sve)* Ivy Brdar (2018), *Ostrzał (Granatiranje)* Dino Pešuta (2019).

„Perły z dyrektorskich szuflad” (Festival savremene srpske dramaturgije „Biseri iz upravničkih fioka”), którego program obejmował, oprócz czytań, spektakle oraz dyskusje z teatrologami i twórcami. Organizatorzy uznali, że po tych wydarzeniach artystycznych powinien pozostać jakiś ślad, i zdecydowali się wydać zestawienie najciekawszych, ich zdaniem, tekstów. *Biseri iz upravničkih fioka*²³ to okazały tom zawierający aż 19 utworów rozstrzygających w karierze między innymi Filipa Vujoševicia, Petara Mihajlovicia, Tanji Šljivar, Branislavy Ilić, Mai Pelević i Stašy Bajac.

Nie sposób w tym wykazie pominąć prestiżowego festiwalu Sterijino pozorje cieszącego się długą tradycją, na którą składa się pielęgnowanie i propagowanie serbskiego dramatopisarstwa. W ramach tego wydarzenia przyznawane są corocznie nagrody za współczesny tekst dramatyczny. W latach 2012—2019 zdobyli ją Olga Dimitrijević, Fedor Šili, Biljana Sribljanović, Milena Marković, Tanja Šljivar, Milena Minja Bogavac i Vida Ognjenović²⁴. Podczas festiwalowych debat u progu nowego tysiąclecia zrodziło się pytanie, dokąd zmierza serbski dramat i jak instytucja Sterijino pozorje może wspierać jego rozwój oraz przeradzanie się tekstów w spektakle? Decyzja o organizowaniu regularnie ogłaszanego konkursu na najlepszy rodzimy współczesny tekst dramatyczny była pokłosiem idei transformacji festiwalu w 2006 roku²⁵. Dotychczas nagrodzone teksty, autorstwa: Mai Pelević, Branislavy Ilić, Filipa Vujoševicia, Petara Mihajlovicia, Sašy Večanskiego, Vojislava Savicia, Ljubišy Vićanovicia, Olgi Dimitrijević, Božidara Kneževicia, Zorana Pešicia Sigmy, Ivy Brdar i Filipa Grujicia²⁶, zostały opublikowane

23 S. Bodroža, red., 2013: *Biseri iz upravničkih fioka*. Beograd, Ustanova kulture gradske opštine Stari Grad Parobrod.

24 *Robotnicy umierają z pieśnią na ustach (Radnici umiru pevajući)* Olgi Dimitrijević (2012), *Czarodziej (Čarobnjak)* Fedora Šili (2013), *Za mały dla mnie ten grób (Mali mi je ovaj grob)* Biljany Sribljanović (2014), *Smokobójcy (Zmajeubice)* Mileny Marković (2015), *Jesteśmy tymi, przed którymi przestrzegali nas nasi rodzice (Mi smo oni na koje su nas roditelji upozoravali)* Tanji Šljivar (2016), *Dystrykt Jami (Jami Distrikt)* Mileny Minji Bogavac (2018) i *Kozocyd (Kozocid)* Vidy Ognjenović (2019). W 2017 roku jury zadecydowało, że przyznaje dwie nagrody: Nagrodę im. Sterii wszystkim uczestnikom oraz Specjalną Nagrodę im. Sterii dla publiczności 62. Festiwalu.

25 Dyrekcja Belgradzkiego Teatru Dramatycznego (Beogradsko dramsko pozorište) zdecydowała się później na podobny zabieg i ogłosiła w 2011 roku konkurs na debiut dramatyczny. Niestety, po trzech edycjach projekt nie był kontynuowany.

26 *Może jesteśmy Myszka Miki (Možda smo mi Miki Maus)* Mai Pelević (2007), *Ciało (Telo)* Branislavy Ilić (2008), *Ronaldzie, zrozum mnie (Ronalde, razumi me)* Filipa Vujoševicia (2008), *Kronika robotnicza (Radnička hronika)* Petara Mihajlovicia (2009), *Przetworzone przestępstwo (Reciklirani zločini)* Sašy Večanskiego (2010), *Odejsie w... (Odlazak u krasni)* Vojislava Savicia (2011), *Nieczyste siły (Nečiste sile)* Ljubišy Vićanovicia (2013), *Jak dobrze znowu cię widzieć (Kako je dobro videti te opet)* Olgi Dimitrijević (2014), *Ilustrowana encyklopedia zanikania (Ilustrovana enciklopedija nestanja)*

na łamach czasopisma „Scena”, a później przeniesione na deski teatru (najczęściej jako koprodukcje festiwalu Sterijino pozorje i innych teatrów w kraju). Zamierzenia dotyczące wspomagania autorów na drodze, którą pokonują od procesu kształcenia ku profesjonalizacji, były zatem sukcesywnie i z powodzeniem²⁷ realizowane, a potwierdzeniem tego miała stać się podsumowująca antologia *Nowy dramat serbski 2007—2015 (Nova srpska drama 2007—2015*²⁸). Ponowna publikacja wyłonionych w drodze konkursu tekstów zestawionych w porządku chronologicznym była według Mariny Milivojević Mađarev uzasadnionym posunięciem, ponieważ ważne jest, aby nagrodzone sztuki, które przeniesiono już na deski teatru nie rozstały się z tym życiem, nie straciły swej widzialności i witalności, czyli żeby doczekały się kolejnych inscenizacji. Powinny być one prezentowane i promowane w formie tekstu, do którego się powraca i przy każdym podejściu inaczej się go percypuje, „bo żeby ożył on na scenie, musi być kiedyś przeczytany, a potem jeszcze raz i jeszcze raz [...]”²⁹.

Wspomniany dramaturg, teatrolog i antologista Svetislav Jovanov również przyczynił się do podniesienia rangi propozycji artystycznych najmłodszych dramatopisarzy i dramatopisarek (często świeżo upieczonych absolwentów belgradzkiego Wydziału Sztuk Dramatycznych). Jako przewodniczący jury przyznającego — pod patronatem między innymi Ministerstwa Kultury Serbii — Nagrodę im. Borislava Mihajlovicia Mihiza za twórczość dramatopisarską, Jovanov miał styczność z najnowszą tego rodzaju produkcją i istotnie wpłynął na popularyzację wybranych tekstów. Dzięki jego operatywności powstała *Antologia dramatów zdobywców Nagrody im. Mihiza (Antologija drama dobitnika Mihizove nagrade*³⁰) oraz seria książek z tekstami laureatów tej prestiżowej nagrody³¹.

Božidara Kneževića (2015), *Ulica samotnych samochodów (Ulica usamljenih automobila)* Zorana Pešicia Sigmy (2016), *Autostopowicze (Bacaci prstiju)* Ivy Brdar (2017), *Nie przed 4:30 ani po 5:00 (Ne pre 4:30 niti posle 5:00)* Filipa Grujicia (2018), *Kolysanka dla Aleksii Rajčić (Uspavanka za Aleksiju Rajčić)* Đorđa Kosicia (2019).

27 Zauważalne są tendencje do rozszerzania formuły, np. w związku z programem Europejska Stolica Kultury Nowy Sad 2021.

28 Z. Đerić, red., 2016: *Nova srpska drama 2007—2015*. Novi Sad, Sterijino pozorje.

29 M. Milivojević Mađarev, 2016: *Novo iščitivanje prvonagrađenih drama*. W: *Nova srpska drama...*, s. 356.

30 K. Krnajski, S. Jovanov, red., 2015: *Antologija drama dobitnika Mihizove nagrade*. Kraljevo, Biblioteka „Pozorja” / Kulturni centar „Ribnica”. W zbiorze zostały zaprezentowane utwory autorów i autorek takich jak: Milena Marković, Maja Pelević, Marija Karaklajić, Milena Minja Bogavac, Milica Piletić, Jordan Cvetanović, Tanja Šljivar, Milan Marković, Danica Nikolić.

31 W latach 2006—2019 w ramach serii pod redakcją Svetislava Jovanowa ukazały się wybrane dramaty Mileny Marković, Mai Pelević, Mariji Karaklajić, Mileny Minji Bogavac, Milicy Piletić, Jordana Cvetanovicia, Tanji Šljivar, Milana Markovicia, Danicy Nikolić Nikolić, Olgi Dimitrijević, Branislavy Ilić i Dimitrije Kokanova.

Czasopisma, które afirmują krajową produkcję dramatopisarską oraz teatralną, to przede wszystkim prężnie rozwijający się, dostępny również w formie elektronicznej periodyk z Nowego Sadu „Scena” (w każdym numerze pojawia się co najmniej jeden nowy dramat) oraz belgradzki „Teatron”³². Krytyczka teatralna Darinka Nikolić przytacza statystyki, z których wynika, że w XXI wieku więcej niż dwie trzecie publikowanych w czasopiśmie „Scena” tekstów dramatycznych przeobraża się w spektakle. Dzięki tej praktyce drzwi teatrów otwierają się również przed młodymi autorami i autorkami dramatów³³.

Intensywny rozwój globalnej komunikacji i praktyka przekładowa także pozwoliły wybranym dramatom szybciej niż kiedykolwiek osiągnąć szeroki, nawet pozaterytorialny zasięg. Promocji tekstów najmłodszych dramatopisarzy podjęli się twórcy portali internetowych. Najbardziej kompleksową bazą oferującą dostęp do wielu utworów (również w tłumaczeniu na język angielski) i biogramów jest otwarte archiwum Nova drama³⁴ (<http://www.nova-drama.org.rs/otvorena-arhiva-nove-drame/>) zarządzane przez Milana Markovicia Matthisa i wspierane przez szwedzki teatr FyraBen.

Obecnie coraz trudniejszym zadaniem jest delimitowanie różnic, opisywanie wielorakości oraz wszelkich stopni pośrednich, powiązań, wpływów i zapożyczeń między poszczególnymi kulturami³⁵, co obowiązuje także w przypadku aktów kreacji na polu dramatu i teatru. Artystyczne granice Serbii otwierają się zgodnie z tokiem nieuniknionych procesów globalizacyjnych. Uwidacznia się to na różnych poziomach: jako podróże, rezydencje i warsztaty artystyczne, wymiana informacji, konfrontacja z innymi postawami, dostęp do materiałów i artefaktów, budowanie niebywale drożnych i efektywnych transterytorialnych kanałów komunikacyjnych za sprawą mediów elektronicznych, co prowadzi do „demontażu geografii jako przestrzennej, terytorialnej bazy kultury”³⁶. Dzięki temu dochodzi do międzynarodowych korelacji, kooperacji i koprodukcji, powstają nowe jakości, które warto przenosić na nowy grunt, aby stały się źródłem kolejnych inspiracji. Przekład dramatów i wydawanie zbiorów za granicą jest

32 Czasopismo „Teatron” wydawane jest przez Muzeum Sztuki Teatralnej (Muzej pozorišne umetnosti).

33 D. Nikolić, 2015: *Prepoznavanje novih tokova u srpskoj dramaturgiji*. „Scena”, nr 1/2, s. 54.

34 Celem projektu jest umożliwienie prezentacji najnowszej produkcji dramatopisarskiej. Na oficjalnej stronie teksty młodych dramatopisarzy i dramatopisarek zestawione są w dwóch bazach: elektronicznej — zbiorczej i selektywnej.

35 M. Golka, 2010: *Imiona wielokulturowości*. Warszawa, Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza, s. 55.

36 Z. Pucek, 2005: *Arjun Appadurai i antropologia bez granic*. W: A. Appadurai: *Nowoczesność bez granic. Kulturowe wymiary globalizacji*. Z. Pucek, tłum. Kraków, Universitas, s. XII—XIV.

jednym z najskuteczniejszych sposobów promocji dramatopisarstwa na poziomie ponadlokalnym.

Należy zastanowić się, w jaki sposób charakteryzujące się dynamiką i otwartością dramatyczne, a często postdramatyczne lub nawet adramatyczne, teksty serbskich autorów i autorek ujmują kulturę, w której powstały, która je przechowuje i reaguje na nie, oraz jak będą funkcjonowały w odmiennej strefie geokulturowej? Dramatopisarze i dramatopisarki aktywni w Serbii bez wątplenia umieją wykorzystać możliwości własnego języka i stworzyć tzw. energię sceniczną, co doceniają także odbiorcy z innych obszarów językowych: tłumacze, wydawcy, czytelnicy, słuchacze, widzowie, realizatorzy, krytycy i badacze.

Najnowszy dramat serbski w polskiej przestrzeni artystycznej

Dla przeglądu, w którym integruję i interpretuję fakty dotyczące podjętego tematu, relewantne są także okresowe wzrosty zainteresowania polskich tłumaczy i wydawców twórczością dramatopisarzy i dramatopisarek pochodzących z Serbii. Od kilku dziesięcioleci miesięcznik teatralny „Dialog” stanowił główną przestrzeń prezentacji wybranych serbskich utworów dramatycznych³⁷. Polska publiczność zawdzięcza dostęp do tekstów współczesnych autorów i autorek z terenów byłej Jugosławii wybitnej tłumaczce oraz redaktorce „Dialogu” Dorocie Jovance Ćirlić. Należy zaznaczyć, że dzięki jej pracy translatorskiej na naszych scenach gościły także niepublikowane jeszcze w Polsce sztuki. Odwołując się do spostrzeżeń przekładoznawczynie Katarzyny Majdzik³⁸, chciałabym dodać, że Dorota Jovanka Ćirlić, a także inni tłumacze promujący tę twórczość, uznani mogą być za „ambasadorów”, których celem działalności jest w równej mierze walka ze stereotypowymi wyobrażeniami na temat literatur południowosłowiańskich, a w tym wypadku, specyficznej produkcji dramatopisarskiej i scenicznej.

Koncentrację uwagi na serbskim dramacie w naszym kraju można dostrzec w 2012 roku, kiedy to na rynku księgarskim pojawiły się aż dwie niezależnie

37 Publikacji w „Dialogu” doczekały się przekłady sztuk Đorđe Lebovicia i Aleksandra Obrenovicia, Jovana Hristicia, Velimira Lukicia, Veljko Radovicia, Dušana Kovačevića, Ljubomira Simovicia, Borislava Pekicia, Aleksandra Popovicia, Biljana Srbljanovića, Mileny Marković, Stojana Srdicia i Mai Pelević.

38 K. Majdzik, 2013: *Literatura chorwacka i jej polscy ambasadorzy. Uwagi do bibliografii przekładów literatury chorwackiej w Polsce w latach 2007—2013*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, nr 5, cz. 2, s. 47.

wydane propozycje, które miały na celu zapoznanie polskich odbiorców z najnowszymi osiągnięciami uznanych już w Serbii autorów i autorek. Krakowska antologia *Postpolityczność* ukazała się w serii „Dramat Współczesny”, firmowanej przez Katedrę Dramatu Uniwersytetu Jagiellońskiego i wydawnictwo Panga Pank³⁹. Dwutomowy wybór *Serbska ruletka* został natomiast równolegle wydany w serii Bibliotheca: Alia Universa Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach i jest dostępny w dwóch wersjach: papierowej oraz elektronicznej (w bibliotece cyfrowej i wypożyczalni IBUK.pl)⁴⁰. Jak zauważył jeden ze współredaktorów, Leszek Małczak, projekty, których efektami były przywołane książki oraz wystające z nich przedstawienia teatralne, sprawiły że w ostatnich latach spośród sztuk powstałych w byłej Jugosławii to właśnie współczesny dramat serbski stał się najbardziej znany w Polsce⁴¹. Pozycje te zapełniły z pewnością pewną lukę, ponieważ nawet czasopismo „Dialog” po roku 2000 incydentalnie dostarczało odbiorcom dramaty Biljany Srbljanović i Dušana Kovačevića, i to tylko do 2008 roku. Ponadto zespoły redaktorów i tłumaczy pracujące nad *Postpolitycznością* i *Serbską ruletką* umożliwiły Polakom konfrontację ze zbyt generalizowaną, a w zasadzie mało im znaną twórczością, co mocno wpisywało się we współczesne tendencje percepcji inności⁴².

Odchodząc od wartościującego porównania tych dwóch publikacji, chciałabym zwrócić jedynie uwagę na odmienność korpusu tekstów, charakteru oraz „losów” tych propozycji wydawniczych. Powtórzę za Leszkiem Małczakiem, że jednotomowy wybór Gorana Injaca (wówczas lektora języka serbskiego na Uniwersytecie Opolskim) zawiera 6 utworów, z których połowa była już znana polskim widzom z „oryginalnych” realizacji⁴³ w wykonaniu belgradzkich zespołów z Jugosłowiańskiego Teatru Dramatycznego (*Barbelo, o psima i deci*⁴⁴ oraz *Hadersfild*⁴⁵) i Atelje 212 (*Pomorandžina kora*⁴⁶) zaproszonych w 2009 roku na III edycję Międzynarodowego Festiwalu Teatralnego Demoludy. Należy

39 G. Injac, red., 2011: *Postpolityczność. Antologia nowego dramatu serbskiego*. Kraków, Panga Pank.

40 A. Cielesta, L. Małczak, D. Zwierzchowska, red., 2011: *Serbska ruletka. Dramat serbski po 1995 roku...*

41 L. Małczak, 2014: *Przekłady literatury serbskiej w Polsce w latach 2007–2013*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, nr 5, cz. 2, s. 146.

42 M. Bogusławska, 2017: *Kulturowe aspekty recepcji serbskiego dramatu...*, s. 12.

43 L. Małczak, 2014: *Przekłady literatury serbskiej w Polsce w latach 2007–2013...*, s. 146.

44 *Barbelo, o psima i deci*, tekst: B. Srbljanović, reż. D. Mijač, JDP; *Barbelo, o psach i dzieciach*, tłum. D.J. Ćirlić.

45 *Hadersfild*, tekst: U. Šajtinac, reż. A. Čizholm, JDP; *Huddersfield*, tłum. Ł. Wiecek, G. Đurđev-Mańkiewicz.

46 *Pomorandžina kora*, tekst: M. Pelević, reż. G. Marković, Atelje 212; *Skórka pomarańczowa*, tłum. D.J. Ćirlić.

podkreślić, że teksty Srbljanović i Pelević doczekały się nowego opracowania dramaturgicznego i przeniesienia do polskich teatrów. Co ciekawe, w przypadku *Barbelo, o psach i dzieciach* można odnotować dwie niezależne premiery⁴⁷, które zbiegły się z publikacją antologii w 2011 roku, a *Skórka pomarańczowa* dotarła na sceny polskie również w dwóch wariantach — jako czytanie performatywne⁴⁸ oraz spektakl⁴⁹. Pozostałe trzy teksty to nowe przekłady, z których jeden, *Halflife* Filipa Vujoševicia, został wykorzystany do przygotowania czytania dla publiczności⁵⁰. Pozycja autorów⁵¹ oraz zakotwiczenie wybranych przez Injaca sztuk w ich źródłowym świecie teatralnym nie pozostają tu bez znaczenia i być może przesądziły o dobrym starcie wybranych serbskich sztuk w nowej przestrzeni.

Projekt przekładoznawczy *Serbska ruletka* umożliwił z kolei odbiorcom zetknięcie się z nieznanymi zupełnie w Polsce tekstami. Jedna ze sztuk zamieszczonych w zbiorze — *Statek dla lalek* Mileny Marković, na podstawie której powstały dwa, kultowe wręcz, serbskie spektakle — została wystawiona w krakowskim Teatrze Barakah⁵². Również inne dramaty⁵³ zaprezentowane na ponad 450 stronach wyboru były w Serbii nagradzane i włączane do repertuarów teatralnych, jednak jako przekłady przeszły w Polsce właściwie bez echa.

Autorzy antologii zdecydowali się na selekcję utworów, którym nie można zarzucić, że są zbyt hermetyczne ani, z drugiej strony, oderwane od specyficznego kontekstu. Istniało zatem spore prawdopodobieństwo, że zanurzą się one w kulturę polską i istotnie ją wzbogacą, ponieważ staną się impulsem uruchamiającym nowe projekty artystyczne. Można było spodziewać się nadejścia

47 *Barbelo, o psach i dzieciach*, tekst: B. Srbljanović, reż. A. Augustynowicz, tłum. D.J. Ćirlić, Teatr im. Stefana Jaracza w Łodzi, 2011; *Barbelo, o psach i dzieciach*, tekst: B. Srbljanović, reż. M. Bogajewska, Teatr Bagatela, Kraków, 2011.

48 *Skórka pomarańczowa*, tekst: M. Pelević, reż. C. Iber, tłum. D.J. Ćirlić, Teatr Polski we Wrocławiu, 2013.

49 *Skórka pomarańczowa*, tekst: M. Pelević, reż. M. Warsicka, tłum. D.J. Ćirlić, Teatr im. S. Jaracza w Olsztynie, 2014.

50 *Halflife*, tekst: F. Vujošević, reż. K. Popiołek, tłum. G. Injac, J. Wichowska, Teatr Polski we Wrocławiu, 2012.

51 Oprócz wcześniej wymienionych w tomie znajdują się też sztuki Mileny Marković (*Świetlisty las — Šuma blista*) i Mileny Minji Bogavac (*Ballerina / Gamma Cas — Balerina / Gamma Cas*).

52 *Statek dla lalek*, tekst: M. Marković, reż. A. Nowicka, tłum. A. Cielesta, Teatr Barakah, Kraków 2011, re-premiera 2014.

53 Poza dramatem Mileny Marković zebrano tu siedem utworów autorstwa Svetislava Basary (*Dolce Vita*), Mirołjuba Nedovicia (*Kraina ciemności — Tamni vilajet*), Mirjany Ojdanić (*Ślad ludzkich zębów — Trag ljudskih zuba*), Nebojšy Romčevicia (*Karolina Neuber — Karolina Nojber*), Gorana Markovicia (*Willa Sachino — Vila Sašino*), Mileny Minji Bogavac (*Czerwona. Seks i konsekwencje — Crvena. Seks i posledice*), Marii Karaklajić (*Twarz ze szkła — Lice od stakla*) i Mai Pelević (*Może jesteśmy Myszka Miki — Možda smo Miki Maus*).

okresu ożywionych kontaktów teatralnych między Polską a Serbią oraz intensyfikacji lektury tekstów i jej scenicznych realizacji, zwłaszcza że nowy dramat serbski bywa już rzadziej etykietowany jako sztuka autorów i autorek należących do „problematycznych mniejszości o złej reputacji”⁵⁴. W toku przygotowań takich przeglądów, panoram i zestawień trudno jest jednak przewidzieć, czy zasilenie kolejnymi, reprezentacyjnymi — zdaniem redaktorów — tekstami będzie miało swoje pozytywne konsekwencje na gruncie polskim. Zmieniające się stale okoliczności i klimat polityczny mogą przecież drastycznie zaważyć na przychylności czytelników, badaczy i realizatorów teatralnych. Poza tym bez pewnej stymulacji ich entuzjazm przygasa, ponieważ nawet zbiór tekstów, które posiadają potencjalnie moc długofalowego i szerokok zakresowego oddziaływania, rzadko ma szansę sam się obronić i nie zginąć w gąszczu napływających stale treści. Pewne jest, że praktyka przekładowa, zwłaszcza twórczości pisanej w małym języku, która nie ma przez to odpowiedniej siły przebiccia, nie może być oderwana od aktywnych działań promocyjnych.

W latach 2012—2019 dramat pozostał w kręgu zainteresowania polskich odbiorców, jednak ulegało ono nieznacznym wahaniom. W przypadku publikacji przekładów ponowny zwrot ku serbskiemu dramатовi jest zauważalny na łamach „Dialogu” dopiero w 2014 roku, kiedy poświęcono w nim miejsce artystycznym opracowaniom wybuchu I wojny światowej. W numerze listopadowym pojawiły się wtedy utwory znanych już w Polsce autorek — Biljany Srbljanović i Mileny Marković. Dopiero kolejne lata przyniosły propozycje mniej popularnego Stojana Srdicia — *Moje dziecko*⁵⁵ (*Moje dete*) oraz rozpoznawalnych już w polskim świecie teatralnym autorek: Mai Pelević — *Belgrad—Berlin*⁵⁶ (*Beograd—Berlin*), Mileny Marković — *Dzieci radości*⁵⁷ (*Deca radosti*) i Tanji Šljivar — *Ale miasto mnie chroniło*⁵⁸ (*Ali grad me je štitilo*). Wszystkie wyeksponowane w tym okresie utwory doczekały się serbskich premier teatralnych, a w Polsce — na razie żadnej. W dziale „Nowe sztuki” poleczone uwadze zostały z kolei dramaty Miloša Nikolicia — *Osiemnaście Kotów i Blacharz Herman Brun* (*Osamnaest Mačaka i Limar Herman Brun*), Olgi Dimitrijević (we współautorstwie z Mają Pelević, Slobodanem Obradoviciem, Tanją Šljivar, Vedraną Klepicą) — *Lepa Brena Project* (*Lepa Brena Prodžekt*), Tanji Šljivar — *Śmierć*

54 S. Srbljanović, 2008. Za: S. Savić, 2008: *Sytuacje rodzinne i inne*. M. Wierzbicka, tłum. „Dialog”, nr 9, s. 125.

55 S. Srdić, 2017: *Moje dziecko*. D.J. Ćirlić, tłum. „Dialog”, nr 12. Premiera teatralna: Beogradsko dramsko pozorište, 2016, reż. A. Đorđević.

56 M. Pelević, 2018: *Belgrad—Berlin*. D.J. Ćirlić, tłum. „Dialog”, nr 7/8. Premiera teatralna: Zvezdara Teatar, 2005, reż. Ksenija Krnajska.

57 M. Marković, 2019: *Dzieci szczęścia*. D.J. Ćirlić, tłum. „Dialog”, nr 1.

58 T. Šljivar, 2020: *Ale miasto mnie chroniło*. D.J. Ćirlić, tłum. „Dialog”, nr 3.

wędrowniej handlarki. *Monolog dla Europy (Smrt trgovačke putnice. Jedan monolog za Evropu)*, Stefana Tajbla — *Fleischmannowie (Flajšmanovi)*, autorstwa duetu Ana Isaković i Ramiz Huremagić — *Czy chciałabyś jeszcze kiedyś się spotkać (Da li bi htela da se još ponekad nađemo)* i Dušana Kovačevića — *Kumowie (Kumovi)*, na podstawie którego powstało słuchowisko w Teatrze Polskiego Radia⁵⁹.

Na tle tekstów promujących z założenia konkretne serbskie dramaty należy wyróżnić także artykuł⁶⁰ opublikowany w specjalnym, belgradzkim numerze czasopisma „Rita Baum”, przybliżający wydarzenia artystyczne koordynowane przez Fundację Hartefakt. Gabriela Abrasowicz i Berenika Nikodemska zamieściły w nim także krótkie fragmenty tekstów dramatycznych (w swoim tłumaczeniu), które były fundamentem najgłośniejszych (ko)produkcji teatralnych realizowanych w tym ośrodku: *Robotnicy umierają z pieśnią na ustach*⁶¹ autorstwa Olgi Dimitrijević, *Drapanie albo Jak zabiła się moja babcia*⁶² Tanji Šljivar⁶³, *Za mały dla mnie ten grób*⁶⁴ Biljany Sribljanović, *Ronaldzie, zrozum mnie*⁶⁵ Filipa Vujoševića.

Poza obiegiem wydawniczo-czytelniczym również powstają przekłady tekstów dramatycznych udostępniane realizatorom scenicznemu, np. na potrzeby festiwalu teatralnego lub konkretnego projektu. Wydarzenie artystyczne, jakim jest Międzynarodowy Festiwal Teatralny Demoludy organizowany w Teatrze im. Stefana Jaracza w Olsztynie, na pewno przyczyniło się do wzrostu świadomości polskich odbiorców na temat dramatu serbskiego. Po prawdziwej uczcie teatromana, jaką była wspomniana edycja festiwalu w 2009 roku pod hasłem „Nowa dramaturgia narodów byłej Jugosławii”, polscy widzowie nie mieli częstego kontaktu z propozycjami teatrów z Serbii na podstawie współczesnych sztuk ani z tekstami prezentowanymi zgodnie z formułą czytań performatywnych. W programach olsztyńskich występów znalazły się „czytanki” zrealizowane

59 *Kumowie*, tekst: D. Kovačević, reż. J. Kukuła, tłum. G. Walczak, 2018.

60 G. Abrasowicz, B. Nikodemska, 2014: *H/artefaktyczny angaż społeczny*. „Rita Baum”, nr 34, s. 58—63.

61 *Radnici umiru pevajući*, tekst: O. Dimitrijević, reż. A. Nikolić, Hartefakt i Bitef teatar, 2011.

62 *Grebanje ili kako se ubila moja baka*, tekst: T. Šljivar, reż. S. Spahić, Hartefakt, Bitef teatar, BNP Zenica, 2012.

63 Pochodząca z Banja Luki (Republika Serbska w Bośni i Hercegowinie) Tanja Šljivar jest aktywna zarówno w ojczyźnie, jak i w Serbii, w związku z tym włączana jest do kręgu autorek serbskich oraz bośniacko-hercegowińskich.

64 *Mali mi je ovaj grob*, tekst: B. Sribljanović, reż. D. Mustafić, Hartefakt, Bitef teatar, Kamerni teatar '55, Kazalište Ulysses, Testament films, Internacionalni teatarski festival MESS, 2014.

65 *Ronalde, razumi me*, tekst: F. Vujošević, reż. A. Tomović, Narodno pozorište u Beogradu, 2009.

na podstawie tekstów Tanji Šljivar *Drapanie albo Jak zabiła się moja babcia*⁶⁶ (*Grebanje ili kako se ubila moja baka*) i Nedy Radulović *Painkillers*⁶⁷. Czytania w wykonaniu autorów stanowiły natomiast segmenty spotkania „Bałkańskie mosty” w Teatrze Śląskim w Katowicach podczas XXVII Festiwalu Ars Cameralis w 2018 roku. Publiczność miała okazję usłyszeć monodram Tanji Šljivar *Śmierć wędrowniej handlarki. Monolog dla Europy*⁶⁸ (*Smrt trgovačke putnice. Jedan monolog za Evropu*) przedstawiony przez samą autorkę, a Milena Minja Bogavac stworzyła inscenizację fragmentu swojego trudnego do sklasyfikowania utworu *Miłość niech idzie w jasną...*⁶⁹ (*Ljubav se nosi u tri...*), oscylującego między dramatem i prozą.

W 2014 roku na XVIII Międzynarodowym Festiwalu Teatrów dla Dzieci i Młodzieży Korczak w Warszawie, a później na wspomnianych już Demoludach gościł spektakl *Maja i ja i Maja*⁷⁰ na podstawie sztuki Milana Markovicia. Z kolei w 2016 roku do Wrocławia zawiązał belgradzki teatr Plavo Pozorište ze swoim projektem *Marzenie — historia z Terezina* (*Sanjarenje — priča iz Terezina*) w reżyserii Nenada Čolicia. Zespół był gościem Olimpiady Teatralnej organizowanej przez Instytut im. Jerzego Grotowskiego.

Przytoczone informacje skłaniają do refleksji nad poszukiwaniem bardziej optymalnego sposobu wkomponowania serbskiego dramatu w polski krajobraz artystyczny. Jak już wspomniałam, sama dostępność przełożonego tekstu jest często niewystarczająca, ponieważ, choć jest on niewątpliwie istotnym świadectwem aktywności artysty, czasem czeka zbyt długo na stosowny moment, żeby trafić w odpowiednie ręce. Dążeniem autorów jest przecież wywołanie takiego sprzężenia zwrotnego, aby utwór dzięki odpowiedzi napływającej ze strony odbiorców przekształcił swój sens. Cyrkulacja, otwarcie się na przepływy oraz tworzenie ogniw w łańcuchu komunikatów jest esencją kultury, ale wymaga to sprzyjających warunków.

Coraz silniejsze jest przekonanie, że dramat może być punktem wielokrotnych i wielorakich powrotów. Odkryto wiele sposobów obcowania z nim, w zależności od tego, jakie dyrektywy zawarte w utworze będzie respektował odbiorca. Który z nich najpełniej odpowiada jego „zawieszeniu” między różnymi porządkami? Jak uniknąć jego klasyfikowania jako dramatu teatralny

66 *Drapanie albo Jak zabiła się moja babcia*, tekst: T. Šljivar, reż. M. Wdowik, tłum. G. Abrasowicz, B. Nikodemka, Teatr im. S. Jaracza w Olsztynie, 2015.

67 *Painkillers*, tekst: N. Radulović, reż. P. Kurzawa, tłum. G. Abrasowicz, B. Nikodemka, Teatr im. S. Jaracza w Olsztynie, 2016.

68 T. Šljivar, *Śmierć wędrowniej handlarki. Monolog dla Europy*, tłum. G. Abrasowicz, M. Koch.

69 M. Bogavac, *Ljubav se nosi u tri...* (fragmenty), tłum. E. Sobalkowska.

70 *Maja i ja i Maja*, tekst: M. Marković, reż. A. Suša, Bitef teatar, tłum. G. Abrasowicz.

(do wystawiania) lub nieteatralny (do czytania)? Jak z jednej strony zapobiec włączaniu go w ramy literatury i hamowania jego aktywności (ze względu na obniżoną chłonność teatrów, mały budżet itd.), a z drugiej uwolnić go spod presji wymagań spektaklu? Być może istnieje wyjście z tego impasu.

Skala przeznaczeń dramatu a ograniczenia

W obliczu zmian twórczość dramatopisarska posiada status swoistej „sieroty” — nie jest już przyjmowana pod skrzydła literatury, nie jest też nierozzerwalnie związana z teatrem, a nawet może zmaterializować się poza sceną⁷¹. Dramat jest więc wpisany między tekst a działania, jest czymś stworzonym i stwarzającym jednocześnie i przez to właśnie zjawiskiem tak trudnym do zidentyfikowania⁷². Odbiorca musi wyciągnąć konsekwencje z tego nieoczywistego dziś statusu dramatu, czyli sprzężenia dramatyczności jako literackiej kategorii rodzajowej z teatralnością pojętą jako tryb wykonawczy utworu⁷³. Żaden z aspektów (ani literacki, ani teatralny) nie jest wykluczany, ponieważ uzupełniają się one i kumulują, co wpływa na wielość przeznaczeń dramatu.

Ta granica między dramatem i teatrem jest różnie postrzegana. Obecnie staje się coraz mniej wyraźna, a przejście między tymi dwiema przestrzeniami rozciąga się na wiele stopni. W praktyce wielopoziomowość realizacji dramatu obejmuje liczne formy, do których teoretyczka literatury Magdalena Saganiak zaliczyła: czytanie ciche, czytanie na głos (sobie lub komuś), reżyserowana próba w teatrze, autonomiczne czytanie sceniczne/performatywne (nie jako etap pośredni), słuchowisko radiowe, teatr rapsodyczny, teatr dramatyczny⁷⁴. Paleta dookreśleń, które towarzyszą dramatowi rozpościerającemu się między biegunami: od braku opcji realizacji scenicznej do skrajnie pragmatycznego i funkcjonalnego nastawienia na spektakl, jest zatem bardzo bogata.

W strukturze i poetyce tekstu dramatycznego tkwi potencjał inscenizacyjny, który nie znika, nawet jeśli dramat jest wyłącznie czytany, a nie

71 N. Nelević, 2012: *Siroti dramski tekst: novi pristupi pozorištu*. „Gest”, nr 3, s. 70.

72 A. Grabowski, J. Kopciński, 2014: *Dramat — przedmiot do odnalezienia (słowo wstępne)*. W: A. Grabowski, J. Kopciński, red.: *Dramat w tekście — tekst w dramacie*. Warszawa, Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich PAN, s. 11.

73 D. Ratajczakowa, 2006: *W kryształach i w płomieniu. Studia i szkice o dramacie i teatrze*. Cz. 2. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 9.

74 M. Saganiak, 2014: *Lektura dramatu — czyli o możliwej wyższości czytelnika dramatu nad widzem spektaklu*. W: A. Grabowski, J. Kopciński, red.: *Dramat w tekście...*, s. 32.

wystawiany⁷⁵, ponieważ może z powodzeniem funkcjonować także w wyobraźni czytelnika. Przeobraża się on w przedmiot uzależniony od indywidualnych predyspozycji czytającego i przystosowany jest do jego kreacyjnych potrzeb⁷⁶. Czytelnik jest zdolny uchwycić pewną liczbę aspektów scenicznych dzieła i stara się stworzyć w wyobraźni obraz możliwie ukonkretniony, ale może się to też ograniczyć jedynie do porządkowania i scenicznej schematyzacji podstawowych komponentów fenomenu teatralnego⁷⁷. Kreowana przez odbiorcę imaginacyjna „druga rzeczywistość”, hipotetyczny tekst widowiskowy dramatu, jest rezultatem scalenia literatury i teatru na podłożu autorskiego metatekstu, a więc dzięki szansie, jaką otwiera przed teatrem literatura. Jak zauważyła teatrolożka i dramatolożka Dobrochna Ratajczakowa, już w fazie lektury (być może w sposób niedoskonały) to, co dramatyczne, przekształca się w to, co teatralne. Ujawniają się wówczas aspekty wykonawcze struktur literackich, przełamana zostaje opozycja między tekstem a widowiskiem⁷⁸. W trakcie spektaklu „ważny widz ma sposobność i przyjemność zarazem porównywać swój prywatny teatr wyobraźni (zbudowany w lekturze) ze sceniczną realizacją dramatu”⁷⁹.

Możliwe jest zatem istnienie takiej lektury dramatu, która jest bliska ożywieniu scenicznemu. Wtedy właśnie odbiorca dzięki uważności, świadomości i wyobraźni wchodzi w wymagane doświadczenie⁸⁰. Istnieją oczywiście teksty, które wyróżnia ta szczególna predyspozycja. Wiele utworów serbskich dramatopisarzy i dramatopisarek powstałych na początku XXI wieku zalicza się do tej grupy. Dramaty te są intergatunkowe, nie przypominają już wyważonych homogenicznych konstrukcji, bo jako takie okazują się optymalnym medium artystycznego transponowania rzeczywistości. Wyrывая się z ciasnego gorsetu literackich ograniczeń, jakie dyktował klasycznie rozumiany tekst dramatyczny, wpisują się one w szersze tendencje konstruowania udratyzowanych esejów, niekoniecznie z enigmatycznym potencjałem scenicznym (który dla grupy autorów wcale nie jest priorytetem), ale wykazujących wyjątkową podatność na opracowanie w postaci czytania performatywnego.

Po przesunięciu punktu ciężkości z dzieła na sam proces jego tworzenia i recepcji, a także na wzajemną relację między sceną i publicznością, co

75 B. Bibik, 2016: *Od Autorki*. W: Eadem: *Translatoris vestigia: Projekcje inscenizacyjne wybranych polskich tłumaczy Orestei Ajschylosa*. Toruń, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, s. 18.

76 D. Ratajczakowa, 2006: *W kryształach i w płomieniu...*, s. 10.

77 Ibidem, s. 13–14.

78 Ibidem, s. 15.

79 E. Bał, 2015: *Jak działać przekładami? O tłumaczeniu tekstów dla teatru w kontekście performatywnego zwrotu w humanistyce*. „Przekładaniec”, nr 31, s. 37.

80 M. Saganiak, 2014: *Lektura dramatu...*, s. 47.

spowodował zwrot performatywny sprzed kilku dekad⁸¹, teksty dramatyczne rzadziej stanowią wewnątrznie zamknięte i spójne utwory literackie. Najnowszy dramat serbski funkcjonuje wprawdzie na poziomie kompletnego tekstu (którego nie należy utożsamiać z lesedrama), aby wejść w powszechny obieg literatury, ale czasem pozostaje wyłącznie niedomkniętym, otwartym na interwencje i ostatecznie bardziej wędrującym z rąk do rąk niż publikowanym szkicem spektaklu lub coraz bardziej popularnego czytania performatywnego.

Czytanie tekstu w obecności publiczności jest osobnym fenomenem, który stanowi inherentną część systemu praktyk okołoteatralnych⁸². Wywodzi się ono z dwóch systemów: teatralno-performatywnego oraz dramatycznego, rywalizujących i dopełniających się zarazem. Wyodrębnić można przedsięwzięcia czerpiące silniej z języka teatru oraz takie, które poprzez swoją minimalistyczną formę pozwalają doświadczyć elementów systemu dramatycznego⁸³. Koncepcja, która zakłada tworzenie trzeciej przestrzeni, swoistego złotego środka, doskonale współgra z dynamiką nowych serbskich dramatów. To działanie łączące różne rodzaje percepcji (wypowiedzi konstytuowanej w warstwie brzmieniowej i znaczeniowej, ale też treści, których odbiór angażuje inne zmysły) jest trudne do klasyfikacji i na tyle niestabilizowane, że jego granice gatunkowe są płynne i za każdym razem wytyczane na nowo⁸⁴. Nie powinno być ono traktowane jako przed-przedstawienie lub etap w doskonaleniu spektaklu, a raczej jako niezależny tryb realizacji⁸⁵, który ze względu na swoją międzysystemowość, „kontrolowaną swobodę”⁸⁶ oraz minimalizm w sposób atrakcyjny rozszerza ofertę teatrów i centrów kultury. Z uwagi na czynniki ekonomiczne to często jedyna opcja urzeczywistnienia planów publicznej prezentacji dramatu. Dodatkową motywacją do podjęcia decyzji o organizacji czytania jest też reprezentacja i percepcja obciążona prawdopodobnie w mniejszym stopniu od teatru pośredniością i spowolnieniem refleksji dotyczących społeczno-politycznych tematów⁸⁷.

81 E. Bal, 2015: *Jak działać przekładami?...*, s. 37.

82 O. Braszczyński, 2014: *Wstęp do myślenia o performatywnym czytaniu dramatu*. W: A. Grabowski, J. Kociński, red.: *Dramat w teksście...*, s. 53.

83 Ibidem, s. 50.

84 Ibidem, s. 52.

85 Ibidem, s. 54.

86 Jak zauważył Oskar Braszczyński, istotą czytania performatywnego jest estetyka szkicu — lekka, zewnętrznie swobodna, ale wewnątrznie spójna i rygorystyczna. Ibidem, s. 59.

87 H.-T. Lehmann, 2004: *Teatr postdramatyczny*. D. Sajewska, M. Sugiera, tłum. Kraków, Księgarnia Akademicka, s. 317.

Zamiast podsumowania — jeszcze jedno spojrzenie na wkład (polskich) tłumaczy w przekład i upowszechnianie (serbskich dramatów)

W analizach dotyczących przekładu badano nierzadko zagadnienie przyjmowania podczas działań translatorycznych perspektywy czy też praktyki czytania w odniesieniu do podwójnej tożsamości dramatu (choć pojęcie dwoistości przestaje być kompletne). Rozróżnianie tłumaczy literackich i teatralnych jest wprawdzie podziałem schludnym z punktu widzenia teorii, jednak dość problematycznym dla praktyków. Moim zamierzeniem nie jest zagłębianie się w trudną sztukę przekładu dramatu i metodologię transformacji zapisanych znaczeń w sensy sceniczne. Pragnę jedynie uwypuklić konieczność znacznego rozszerzenia podejścia do tej kwestii. Tłumacze powinni starać się dać wyraz wielowymiarowości nowego dramatu pozbawionego dziś niepodważalnych cech dystynktywnych (co wynika z jednoczesnego osadzenia w świecie literatury, teatru, czytania scenicznego). Oznacza to próby nadążania za transformacją utworu dramatycznego i uwzględniania różnych prawdopodobnych płaszczyzn jego rozwinięcia. Aby to osiągnąć, tłumacze działają w poprzek granic gatunków i dyscyplin, przekraczają bariery własnej kultury, języka i często osobowości⁸⁸. Jednocześnie w dalszym ciągu spoczywa na nich obowiązek, aby uchwycić przynależność utworu „do dwóch kultur: źródłowej oraz tej, w której dokonywany jest przekład”⁸⁹. Świadomość tłumacza dotycząca literackiego i teatralnego wymiaru dzieła, a także jego wiedza, wyobraźnia i intuicja⁹⁰ decydują o charakterze opracowania i stopniu ukonkretnienia oraz o zawarciu w przekładzie pewnej projekcji inscenizacyjnej, która wypływa z wizji autora.

W dotychczasowych tłumaczeniach dramatów serbskich na język polski ustalenia te były z pewnością respektowane. Pomimo ilościowego i jakościowego bogactwa materiału wciąż odczuwalny jest niedosyt działań polegających na przeniesieniu tekstu na poziom sceniczny czy performatywny. Trafnie zaobserwował to urodzony w Belgradzie i aktywny w Polsce reżyser Nono Dragović:

Teatr polski zajęty rodzimą codziennością i sobą, a także [...] zapatrzony prawie wyłącznie na Zachód, słabo dostrzega wartości i tematykę południowosłowiańskich

88 B. Tokarz, 2006: *Model przekładu a stereotyp płci*. W: P. Fast, red.: *Płeć w przekładzie*. Katowice, Wydawnictwo Śląsk—Częstochowa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej, s. 9.

89 J. Niziołek, 2014: *Cztery razy „Don Juan”: polskie dwudziestowieczne przekłady Moliera*. Kraków, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, s. 21.

90 B. Bibik, 2016: *Od Autorki...*, s. 18.

dramatów. Utworów, [...] na pewno mu bliższych i bardziej zrozumiałych od tych, tak modnych i tak szeroko obecnych w teatrze polskim — dzieł najnowszej dramaturgii europejskiej⁹¹.

Dla wielu odbiorców teatr ma stać się wentylem pozwalającym odreagować frustrację, zwierciadłem ich codziennego życia, przestrzenią, w której możliwe są symptomatyzacja zjawisk i krytyczno-polityczne oddziaływanie. Serbskim twórcom udaje się w dużej mierze sprostać tym wymaganiom. Nowe teksty, skrypty, partytury stanowią szansę na trafniejszą artykulację ledwie wyczuwalnych problemów, potrzeb, oczekiwań, jak również na stworzenie oraz nadanie pełniejszego i bardziej istotnego komunikatu z odpowiednim ładunkiem myślowym⁹². Wiąże się to z podejmowaniem szerokiego spektrum bieżących tematów, będących przedmiotem żywego zainteresowania opinii publicznej, czyli publiczności. To swoista walka o zaangażowanie odbiorców, a tym samym przeciw sztuce wyalienowanej i nieużytecznej społecznie. Współgra to niewątpliwie z zamierzeniami polskich twórców. Waloryzacja tekstów serbskich dramatopisarzy i ich upowszechnianie podsyca być może potrzebę poszukiwań nowych jakości oraz przekraczania materialnych i symbolicznych granic, co zaowocuje nowymi projektami — na przykład czytaniem performatywnymi (na uwagę zasługuje tu gwałtowna, wywołana pandemią COVID-19, zmiana profilu odbioru i uczestnictwa realizowanego poprzez nowe media), które sprawią, że zarzuty podobne do tych wyrażonych przez Dragovicia nie będą miały już racji bytu.

Literatura

- Abrasowicz G., 2016: *Dramat ciała, ciało w dramacie. Twórczość serbskich i chorwackich dramatopisarek w latach 1990—2010*. Wrocław, Atut.
- Abrasowicz G., Nikodemka B., 2014: *H/artefaktyczny angaż społeczny*. „Rita Baum”, nr 34, s. 58—63.
- Bal E., 2015: *Jak działać przekładami? O tłumaczeniu tekstów dla teatru w kontekście performatywnego zwrotu w humanistyce*. „Przekładaniec”, nr 31, s. 31—54.
- Bibik B., 2016: *Od Autorki*. W: Eadem: *Translatoris vestigia: Projekcje inscenizacyjne wybranych polskich tłumaczy Orestei Ajschylosa*. Toruń, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, s. 9—34.

91 N. Dragović, 2009: *Dramaty Aleksandra Popovicia. Głos reżysera*. „Południowosłowiańskie Zeszyty Naukowe. Język — Literatura — Kultura”, nr 6, s. 196.

92 P. Demirski, 2015: *Teatr dramatopisarzy...*, s. 6.

- Bodroža S., red., 2013: *Biseri iz upravnčkih fioka*. Beograd, Ustanova kulture gradske opštine Stari Grad Parobrod.
- Bogusławska M., 2017: *Kulturowe aspekty recepcji serbskiego dramatu w polskim teatrze współczesnym*. „Studia Litteraria Universitatis Jagellonicae Cracoviensis”, nr 12, z. 1, s. 1—13.
- Bošković V., red., 2012: *Prst. Zbirka savremene drame 2*. Beograd, Hartefakt fond.
- Braszczyński O., 2014: *Wstęp do myślenia o performatywnym czytaniu dramatu*. W: A. Grabowski, J. Kopciński, red.: *Dramat w tekście — tekst w dramacie*. Warszawa, Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich PAN, s. 49—60.
- Cielesta A., Zwierzchowska D., 2011: *Dramat serbski po 1995 roku*. W: A. Cielesta, L. Małczak, D. Zwierzchowska, red.: *Serbska ruletka. Dramat serbski po 1995 roku*. T. 1. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Demirski P., 2015: *Teatr dramatopisarzy*. „Polish Theatre Journal”, nr 1, s. 1—6.
- Đerić Z., red., 2016: *Nova srpska drama 2007—2015*. Novi Sad, Sterijino pozorje.
- Dragović N., 2009: *Dramaty Aleksandra Popovicia. Głos reżysera*. „Południowo-słowiańskie Zeszyty Naukowe. Język — Literatura — Kultura”, nr 6, s. 195—199.
- Đurić D., 2013: *Politika i teatar: „Zoran Đinđić” Olivera Frljića i „Oni žive” Milana Markovića i Maje Pelević*. „Poznańskie Studia Slawistyczne”, nr 5, s. 89—101.
- Golka M., 2010: *Imiona wielokulturowości*. Warszawa, Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza.
- Grabowski A., Kopciński J., 2014: *Dramat — przedmiot do odnalezienia (słowo wstępne)*. W: A. Grabowski, J. Kopciński, red.: *Dramat w tekście — tekst w dramacie*. Warszawa, Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich PAN, s. 7—26.
- Injac G., red., 2011: *Postpolityczność. Antologia nowego dramatu serbskiego*. Kraków, Panga Pank.
- Jezerkić V., Jovanov S., red., 2006: *Predsmrtna mladost: antologija najnovije srpske drame (1995—2005)*. I deo. Novi Sad, Sterijino pozorje.
- Jezerkić V., Jovanov S., red., 2007: *Istorija i iluzija: antologija najnovije srpske drame (1995—2005)*. II deo. Novi Sad, Sterijino pozorje.
- Kielawski R., Samanipour A., 2015: *Różne wymiary udomowienia w tłumaczeniu dramatu — „Love and Information Caryl Churchill” w przekładzie Pawła Demirskiego*. W: A. Filipek, M. Osiecka, M. Gwóźdź, K. Małajowicz, red.: *Wkład w przekład 3*. Kraków, Korporacja Ha!art, s. 159—176.
- Krnajski K., Jovanov S., red., 2015: *Antologija drama dobitnika Mihizove nagrade*. Kraljevo, Biblioteka „Pozorja” / Kulturni centar „Ribnica”.
- Lazin M., 2007: *Nova drama — nova gluma?* W: S. Anđelković, B. Senker, red.: *Govor drame. Govor glume*. Zagreb, Disput, s. 103—117.
- Lehmann H.-T., 2004: *Teatr postdramatyczny*. D. Sajewska, M. Sugiera, tłum. Kraków, Księgarnia Akademicka.

- Majdzik K., 2013: *Literatura chorwacka i jej polscy ambasadorzy. Uwagi do bibliografii przekładów literatury chorwackiej w Polsce w latach 2007—2013*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 5, cz. 2, s. 43—60.
- Małczak L., 2014: *Przekłady literatury serbskiej w Polsce w latach 2007—2013*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 5, cz. 2, s. 141—149.
- Milivojević Mađarev M., 2015: *Šta se štampa, a šta izvodi od savremene srpske dramske književnosti (2003—2015)*. „Scena”, nr 4, s. 126—135.
- Milivojević Mađarev M., 2016: *Novo iščitivanje prvonagrađenih drama*. W: Z. Đerić, red.: *Nova srpska drama 2007—2015*. Novi Sad, Sterijino pozorje, s. 353—366.
- Morawski W., 1998: *Zmiana instytucjonalna. Społeczeństwo, gospodarka, polityka*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Nelević N., 2012: *Siroti dramski tekst: novi pristupi pozorištu*. „Gest”, nr 3, s. 69—72.
- Nikolić D., 2015: *Prepoznavanje novih tokova u srpskoj dramaturgii*. „Scena”, nr 1/2, s. 52—54.
- Niziołek J., 2014: *Cztery razy „Don Juan”: polskie dwudziestowieczne przekłady Moliera*. Kraków, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Pucek Z., 2005: *Arjun Appadurai i antropologia bez granic*. W: A. Appadurai: *Nowoczesność bez granic. Kulturowe wymiary globalizacji*. Z. Pucek, tłum. Kraków, Universitas, s. XII—XIV.
- Ratajczakowa D., 2006: *W kryształach i w płomieniu. Studia i szkice o dramacie i teatrze*. Cz. 2. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 9—17.
- Romčević N., 2011: *Teatr w Serbii w latach 1990—2010*. L. Małczak, tłum. W: *Serbska ruletka. Dramat serbski po 1995 roku*. T. 1. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 43—49.
- Saganiak M., 2014: *Lektura dramatu — czyli o możliwej wyższości czytelnika dramatu nad widzem spektaklu*. W: A. Grabowski, J. Kopciński, red.: *Dramat w tekście — tekst w dramacie*. Warszawa, Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich PAN, s. 27—48.
- Sokulska A., 2014: *Dramat kobiety, kobieta w dramacie. Wokół dramaturgii Mai Pelević*. „Studenckie Zeszyty Naukowe Instytutu Filologii Słowiańskiej UJ”, numer specjalny, s. 5—51.
- Stefanović M., Kaliterna T., red., 2011: *Radnici umiru pevajući. Drame*. Beograd, Hartefakt fond.
- Tokarz B., 2006: *Model przekładu a stereotyp płci*. W: P. Fast, red.: *Płeć w przekładzie*. Katowice, Wydawnictwo Śląsk—Częstochowa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej.
- Vujanović A., 2004: *Drama bez scene: hrapave konceptualizacije dramske produkcije novih autora u Srbiji*. „Scena”, nr 4. Dostępne w Internecie: <http://www.pozorje.org.rs/stari-sajt/scena/scena404/19.htm> [dostęp: 13.09.2019].

Vujanović A., 2010: *Nova — „postpolitička” — drama*. W: M. Šuvaković, red.: *Istorija umetnosti u Srbiji XX vek*. Beograd, Orion Art, s. 771—778.

Gabriela Abrasowicz

Granice nove srpske drame — fluidne i stalno redefinisane Lokalna perspektiva i recepcija u Poljskoj

REZIME | Na prelazu između milenijuma srpska drama postala je cenjena i prepoznata u postjugoslovenskom regionu i Evropi. Poslednjih godina proces globalizacije je sve snažniji, infrastruktura i sistem promocije su se poboljšali, što omogućava prekoračivanje materijalnih i simboličkih granica (transformacija umetničkog izražaja, kulturna mobilnost, koprodukcije, prevodi). Treba napomenuti da je početak 20. veka (naročito njegova druga decenija) doneo ozbiljnije interesovanje u zemlji i inostranstvu za dramsku i scensku produkciju. Objavljene su antologije savremene srpske drame: *Nova srpska drama*, *Biseri iz upravničkih fioka*, koje popularišu dramske tekstove i uvode ih u književni i pozorišni krug, poboljšavajući tako njihovu recepciju. Na taj se način širi svest o ovom stvaralaštvu i povećavaju se šanse autora i autorki da kroz scenske produkcije ili scenska čitanja uđu u glavne umetničke tokove. Poljski prevodioci takođe postepeno postaju sve više zainteresovani za dramatičare iz Srbije.

Status drame može biti problematičan jer se ona nalazi između književnosti i pozorišta. Njena heterogena priroda zahteva pravilan način realizacije. Pozorišni komad treba da se vidi, čuje i govori, a ne da se samo tiho čita. Ipak, postoji scensko čitanje kao pojednostavljeni oblik pozorišta gde glumci performativno čitaju scenario pred publikom. Ovo podrazumeva istraživanje pozorišta kad produkcija nije u potpunosti ostvarena i kad je naglasak stavljen na slušanje teksta, ne na gledanje izvođenja.

KLJUČNE REČI | srpska drama i pozorište, prevod dramskog teksta, performativno/scensko čitanje, sistem promocije, srpska drama u Poljskoj

Gabriela Abrasowicz

The Borders of the New Serbian Drama — Fluid and Constantly Redefined: The Local Perspective and Reception in Poland

SUMMARY | Since the turn of the millennium, Serbian drama has been increasingly valued and recognized in the post-Yugoslav region and in Europe. In recent years, the process of globalization has become progressively stronger, with an improved infrastructure for promotion that has made possible the crossing of material and symbolic boundaries. This in turn has led to transformations in artistic expression, as well as increasing opportunities for mobility, co-productions, and translations. It should be noted that recent years have brought the harbingers of more serious interest in playwriting and stage productions in both literary and theatre communities. Anthologies of contemporary Serbian drama have been published, such as *New Serbian Drama* and *Pearls from Directors' Drawers*, which popularise dramatic texts and introduce them into literary and theatrical circulation,

thus enhancing their reception and public awareness while increasing their chances of joining the literary mainstream through stage productions or stage readings. Polish translators are also gradually becoming increasingly more interested in Serbian playwrights.

The status of drama can be problematic because it is situated between literature and theatre. Its heterogeneous nature requires a proper implementation method. A play is meant to be seen, heard, and spoken, rather than read silently. A staged reading is a simplified form of theatre that is realized by actors with scripts in hand before an audience. Performative reading is a means of exploring a piece of theatre without being a fully-realized production, where the emphasis is on hearing the text instead of seeing it.

KEYWORDS | Serbian drama and theatre, translation of the dramatic text, performative/stage readings, promotion system, Serbian drama in Poland

GABRIELA ABRASOWICZ | dr nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa, slawistka. Na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach realizuje projekt badawczy (*Trans*)pozycje idei w chorwackim i serbskim dramatopisarstwie oraz teatrze (1990—2020). *Perspektywa transkulturowa* finansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki. Przedmiotem jej badań naukowych jest współczesny dramat i teatr postjugosłowiański. Autorka książki *Dramat ciała. Ciało w dramacie. Twórczość serbskich i chorwackich dramatopisarek w latach 1990—2010* (Wrocław 2016) oraz artykułów poświęconych analizie dramatopisarstwa i produkcji teatralnej w krajach byłej Jugosławii z perspektywy antropologii ciała, *gender studies* i transkulturowości. Współredaktorka (z Leszkiem Małczakiem) antologii (*Nie tylko*) *fragmenty. Wybór nowych dramatów chorwackich* (Katowice 2019). Zajmuje się przekładem dramatopisarstwa chorwackiego, serbskiego i bośniackiego na język polski. Współpracuje z Chorwackim Centrum ITI, festiwałem Sterijino pozorje oraz Międzynarodowym Festiwałem Teatralnym Demoludy w Olsztynie.

Bibliografia przekładów literatury polskiej w Serbii w 2018 roku

Publikacje książkowe

1. **Bart Andrzej:** *Fabryka muchołapek / Fabrika muholovki* [zapis na CD]¹.
Prev. Vesna Milutinović - Đurić.
Tekst čita: Predrag Mihailović. Beograd, Braj, 2018 [proza].
2. **Czyżewski Krzysztof:** *Małe centrum świata. Zapiski praktyka idei / Mali centar sveta: zapisi praktičara ideje*.
Prev. Jelena Jović. Beograd, Biblioteka XX vek, 2018, 194 s. [eseje].
3. **Dukaj Jacek:** *Lód / Led*.
Prev. Jelena Jović. Beograd, Kontrast izdavaštvo, 2018, 646 s. [proza].
4. **Fiedorczuk Natalia:** *Jak pokochać centra handlowe / Kako da zavoliš tržne centre*.
Prev. Milica Markić. Zrenjanin, Novi Sad, Agora, 2018, 140 s.
[proza].
5. **Gombrowicz Witłod:** *Bakakaj / Bakakaj*.
Prev. Nevena Janić, Mariusz Tuka j. Beograd, LOM, 2018, 208 s.
[proza].
6. **Grajkowski Wojciech, Socha Piotr:** *Drzewa / Drveće*.
Prev. Anna Venđol. Novi Sad, Kozikas, 2018, 72 s.
[literatura dla dzieci].

1 Zapis na CD według wersji drukowanej w 2014 roku. Płyta składa się z 22 części.

7. **Ingarden Roman:** *Książeczka o człowieku / Knjiga o čoveku.*
Prev. Ljubica R o s i ć. Loznica, Karpos, 2018, 136 s. [esej].
8. **Kapuściński Ryszard:** *Cesarz / Car.*
Prev. Ljubica R o s i ć. Beograd, Samizdat, 2018, 162 s. [proza].
9. **Kapuściński Ryszard:** *Heban / Ebanovina: moj afrički život.*
Prev. Ljubica R o s i ć. Beograd, Samizdat, 2018, 264 s. [proza].
10. **Kasdepke Grzegorz:** *Kacperiada. Opowiadania dla łobuzów i nie tylko / Kasperijada: priče za mangupe i one druge.*
Prev. Mila G a v r i l o v i ć. Beograd, Odiseja, 2018, 119 s.
[opowiadania dla dzieci].
11. **Kosidowski Zenon:** *Królestwo złotych łez / Kraljevstvo zlatnih suza [zapis na CD]².*
Prev. Jovan Jo v a n o v i ć. Tekst čita: Slavica N e s t o r o v i ć.
Beograd, IP Albatros plus, 2018 [proza].
12. **Krynicki Ryszard:** *Magnetyczny punkt / Magnetna tačka.*
Prev. Biserka R a j ć i ć. Beograd, Treći trg, 2018, 142 s. [poezja].
13. **Lipska Ewa:** *Wirująca nadzieja / Centrifugirajuća nada.*
Prev. Biserka R a j ć i ć. Banja Luka, Kuća poezije: Udruženje Poljaka, 2018,
s. 259 [poezja].
14. **Mizielniński Aleksandra i Daniel:** *Mam oko na liczby / Mamoko: brojevi.*
Prev. Anna D v e n đ o l. Novi Sad, Kozikas, 2018, 20 s.
[literatura dla dzieci].
15. **Mizielniński Aleksandra i Daniel:** *Miasteczko Mamoko / Gradić Mamoko.*
Prev. Anna D v e n đ o l. Novi Sad, Kozikas, 2018, 15 s.
[literatura dla dzieci].
16. **Poświatowska Halina:** *Wybór wierszy / Izabrane pesme.*
Prev. Milica M a r k i ć. Kraljevo, Narodna biblioteka „Stefan Prvovenčani”,
2018, 166 s. [poezja].
17. **Sapkowski Andrzej:** *Ostatnie życzenie / Poslednja želja.*
Prev. Vesna M i l u t i n o v i ć - Đ u r i ć. Beograd, Čarobna knjiga, 2018,
317 s. [proza].
18. **Sapkowski Andrzej:** *Trylogia husycka. Boży bojownicy / Husitska trilogija. Deo 2, Božji ratnici.*
Prev. Zorana P e r i ć. Beograd, Čarobna knjiga, 2018, 575 s. [proza].
19. **Sapkowski Andrzej:** *Trylogia husycka. Lux perpetua / Husitska trilogija. Deo 3, Lux perpetua.*
Prev. Zorana P e r i ć. Beograd, Čarobna knjiga, 2018, 558 s.
[proza].

2 Zapis na CD według wersji drukowanej w 2014 roku. Płyta składa się z 52 części.

20. **Sienkiewicz Henryk:** *Quo Vadis? / Quo Vadis?*. Izd. 3.
Prev. Lazar R. K n e ž e v i ć. Sremski Karlovci, Kairos, 2018, 497 s. [proza].
21. **Sienkiewicz Henryk:** *W pustyni i w puszczy / Kroz pustinju i prašumu*.
Prev. Đorđe Ž i v a n o v i ć. Gornji Milanovac, Prima, 2018, 383 s. [proza].
22. **Tkaczyszyn-Dycki Eugeniusz:** *Rzeczywiste i nierzeczywiste staje się jednym ciałem. 111 wierszy / Stvarno i nestvarno postaje jedno telo: 111 pesama*.
Prev. Milica M a r k i ć. Beograd, Areté, 2018, 126 s. [poezja].

Publikacje w czasopismach

1. „Mostovi: časopis književnih prevodilaca Srbije” god. 45, br. 175/176.

Drzewucki Janusz

***(*Moja nadzieja jest większa od mojej wiary...*) /

Nada je veća.

Dwa wiersze o deszczu / Dve pesme o kiši

Dwa wiersze o pamięci / Dve pesme o sećanju

Ktoś inny / Još neko

*Moderno i staromodno**

Mówi głośno / Glasno govori

*Najbolje ćutke**

*Nemam ništa**

Nie ma dla niego / Za njega nema

*Ni ovakav ni onakav**

Pan Bohdan Zadura pali papierosa /

Gospodin Bohdan Zadura puši cigaretu

*Pravim se da sam živ**

Rękopis w Bibliotece Narodowej / Rukopis u Narodnoj biblioteci

Tak, jak się pisze, tak, jak się mówi / Kao što pišeš, kao što govoriš

*U postmodernom svetu**

Zmarł Tadeusz Różewicz / Umro je Tadeuš Ružević

*Živeti bi danas mogli**

Živiš.*

Prev. Milica M a r k i ć, s. 118—126 [poezja].

2. „Trag: časopis za književnost, umetnost i kulturu” god. 14, knj. 16, sv. 53.

Dymowski Eligiusz

Blask miłosierdzia / Sjaj milosrđa

Jeszcze jedno wspomnienie / Još jedna uspomena

Przed podróżą / Putovanja

Szacunek / Poštovanje

Wspomnienie matki / Sećanje na majku.

Prev. Olga Lalić-Krowicka, s. 109 [poezja].

3. „Trag: časopis za književnost, umetnost i kulturu” god. 14, knj. 16, sv. 59.

Masternak Zbigniew

C' est la vie / C' est la vie

*Hip-hop momci**

*Isusova Marija**

*Kafanske scene**

*Moj greh**

Neđzole / Jadnici

*Novi život**

Zielona wróżka / Zelena čarobnica.

Prev. Olga Lalić-Krowicka, s. 117—132 [proza].

Opracowała *Estera Sobalkowska*

Przekłady słowacko-polskie i polsko-słowackie

Przekłady
Literatur
Słowiańskich

Bibliografia przekładów literatury słowackiej w Polsce w 2018 roku

Publikacje książkowe

1. **Dán Dominik:** *Cela číslo 17 / Cela numer 17.*
Tłum. Antoni J e ż y c k i. Poznań, Media Rodzina, 2018, 373 [1] s. [proza].
2. **Jašík Rudolf:** *Námestie sv. Alžbety / Plac Świętej Elżbiety.*
Tłum. Marta P e l i n k o. Rzeszów, Abilion, 2018, 336 s. [proza].
3. **Karika Jozef:** *Trhlina / Szczelina.*
Tłum. Joanna B e t l e j. Wołów, Stara Szkoła, 2018, 412 s. [proza].
4. **Karika Jozef:** *Trhlina / Szczelina* [e-book].
Tłum. Joanna B e t l e j. Wołów, Stara Szkoła, 2018, 283 s. [proza].
5. **Kolebie się ziemi kołyska: almanach: „Sen o Karpatach”.**
XV edycja Międzynarodowego Konkursu Poetyckiego
[teksty w języku polskim, rosyjskim i słowackim].
Red. Maria L e b d o w i c z o w a.
Tłum. z języka słowackiego Dariusz T o k a r c z y k, Krystyna Z i e l i Ń s k a,
Maria L e b d o w i c z o w a. Piwniczna-Zdrój, Krynica-Zdrój,
Fundacja Instytut Zubera, 2018, 75 s. [poezja].

Adamuščin Luboslav

***(*V rannom opare...*) / ***(*W porannych oparach...*), s. 23.

***(*Všetko je tak prosté...*) / ***(*Wszystko jest takie proste...*), s. 23.

Jaroš Marek

keď som v horách / gdy jestem w górach, s. 11.

Jeleňová Ema

Upršaný deň / Deszczowy dzień, s. 11.

Kollár Adam

Prelomenie / Przelamanie, s. 34.

Laciková Zdenka

Spomalenie / Zwolnienie, s. 61.

Lažová Anna

Pokoj v duši / Spokój ducha, s. 62.

Martišková Magdaléna

***(*Tu sa dajú trávam...*) / ***(*Tutaj można trawie...*), s. 9.

Až po vrch / Aż na szczyt, s. 9.

Martišková Zuzana

Cudzinec / Obcy, s. 63.

Melcherová Katarína

***(*sedím v tráve...*) / ***(*siedzę w trawie...*), s. 12.

Prejšová Michaela

***(*viažem ti šnútku...*) / ***(*zawiążę ci sznurkiem...*), s. 60.

Rakovská Júlia

Nezábudky / Niezapominajki, s. 61.

Strenková Tina

***(*strom mi pripomína výbuch...*) /

***(*drzewo mi przypomina wybuch...*), s. 60.

Timaniková Natália

***(*niekedy si ma zavola noc...*) /

***(*czasami zawola mnie noc...*), s. 13.

Vaškovičová Mária

Na Jána / Na Jana, s. 33.

6. *Lest We Forget. Memory of Totalitarianism in Europe / Aby pamięć przetrwała Dziedzictwo totalitaryzmu w Europie. Zbiór tekstów dla uczniów szkół średnich całej Europy.*

Red. Gillian P u r v e s. Wstęp Stéphane C o u r t o i s.

Tłum. z języka angielskiego Antonina K o z ł o w s k a.

Warszawa, Instytut Pamięci Narodowej, 2018, 288 s. [esej].

Gál Fedor

Moja krátka dlhá cesta / Moja krótka długa podróż, s. 177—181.

Morbacher Lubomír

Jozef Remža. Tragický osud na ceste k slobode /

Jozef Remža. Przerwana droga do wolności, s. 167—175.

Zajac Peter

Fedor Gál / Fedor Gál, s. 181—183.

7. **Plešniarowicz Jerzy: *Wiersze i przekłady wierszy.***

Tłum. Jerzy Plešniarowicz.

Red. i oprac. Krzysztof Plešniarowicz, Jan Plešniarowicz.

Kraków, Bricolage Publishing Jan Plešniarowicz, 2018, 851 [26] s. [poezja].

Horela lipka / Gorzała lipka, s. 289.

Preleť sokol / Leć sokole, s. 290.

Banga Dezider

***(*Pług nocy zaorał...*)*, s. 294.

Hlas / Głos, s. 291.

Jelša / Olcha, s. 293.

Jeseň / Jesień, 292.

Rano / Rano, s. 295.

Ruža / Róża, s. 296.

Slovensko / Słowacja, s. 297.

Spomienka / Wspomnienie, s. 300.

Večer / Wieczór, s. 298.

Vřba je pesnička / Wierzba to piosenka, s. 299.

Bednár Marián

***(*Gorący blask...*)*, s. 301.

*Połów**, s. 302.

*Po nocnej**, s. 303.

*Proszę cię, mamo, nie bądź smutna**, s. 304.

*Tajemnica**, s. 305.

Brocko Ján

Chlieb každodenný partizánsky /

Partyzancki chleb powszedni, s. 306.

Bunčák Pavel

Priatelja / Przyjaciele, s. 307.

Buzássy Ján

Cesta k múru / Droga do muru, s. 308—309.

Obet / Ofiara, s. 310.

Rieka / Rzeka, s. 311.

Feldek Lubomír

Ako sa píše báseň / Jak się pisze wiersze, s. 312.

Leto a zima / Lato i zima, s. 314.

Milenci / Kochankowie, s. 313.

Moja príroda / Moja przyroda, s. 316—317.

Nad vlastnou básňou / Nad własnym wierszem, s. 315.

Povodeň / Powódź, s. 218.

Pred kolibou / Przed kolibą, s. 219—321.

Haľamová Maša

Láska / Miłość, s. 322.

Snívali sa mi ruky tvoje / Śniły mi się ręce twoje, s. 323.

Tie machy pili z tvojich žil / Te mchy co piły z twoich żył, s. 324.

V zakliatej hore / W zaklętym lesie, s. 325.

Hviezdoslav Pavol Országh

[Fragment z tomu 1869 II]

***(*Hore dolinami, dolu dolinami...*) /

***(*Górą dolinami, dołem dolinami...*), s. 326.

[Fragment z cyklu lirycznego *Letorosty III: Piesne*, 1886]

***(*Trávička zelená už porástla briežkom...*) /

***(*Murawa zielona wyziera już brzegiem...*), s. 327.

[Z poematu *Hájnikova žena*, 1884 / *Żona gajowego*]

Pozdrav / Pozdrowienie, s. 328.

Janovic Tomáš

Detské otázky / Dziecięce pytania, s. 330.

Matere / Matce, s. 331.

Topánky / Buty, s. 329.

Jesenský Janko

[Ze zbioru *Verše*, 1905 / *Wiersze*]

Pozdrav / Pozdrowienie, s. 332.

Kondrót Vojtech

*Z podróży**, s. 333.

Kováč Mikuláš

Jeseň / Jesień, s. 335.

Mestské deti / Dzieci miejskie, s. 334.

Oslava / Uroczystość, s. 338.

Starci v krčme / Starcy w karczmie, s. 336.

*Ubodzy kochankowie**, s. 337.

Vlas / Włos, s. 339—340.

Kováčik Marián

Bratislava / Bratysława, s. 341—342.

Okno / Okno, s. 343.

*Psychoanaliza lewego łącznika przed meczem**, s. 344.

Kovalčík Vlastimil

*Autoportret z księżycem**, s. 345.

Mlyn / Młyn, s. 346.

*Rano, kiedy się jeszcze nawet cienie nie zbudziły**, s. 348.

Rozprávanie o starom otcovi a hruške / Opowieść o dziadku i gruszy, s. 347.

*Zapamiętanie**, s. 349.

Kráľ Fraňo

Dušíčky / Zaduszki, s. 351.

Kúpajúce sa tela / Kąpiące się ciała, s. 350.

Kraus Milan

[Ze zbioru *Kroky*, 1961 / *Kroki*]

Bud' ako breh / Bądź jako brzeg, s. 352.

Dážď v horách / Deszcz w górach, s. 353.

*Mądrość garnka**, s. 354.

Starý list / Stary list, s. 355.

Substantiva / Substantiva, s. 356.

*Zagadkowy las**, s. 357.

Krčméry Štefan

Andante / Andante, s. 358.

Na dedine / Na wsi, s. 360.

Na predmestí / Na przedmieściu, s. 359.

Lajčiak Milan

Malé veci / Małe rzeczy, s. 361.

Na ceste domov / W drodze do domu, s. 363.

Zranený / Ranny, s. 362.

Lenko Július

*Czarny krzak**, s. 364.

Połudne / Południe, s. 365.

Z obloka / W oknie, s. 366.

*Zatopiony pierścień**, s. 367.

Zima v horách / Zima w górach, s. 368.

Markovičová-Záturecká Viera

Samota / Samotność, s. 369.

Mihálik Vojtech

Ak ešte nespíš / Gdy nie śpisz jeszcze, s. 373.

Ako vlastne zmizla / Jak wtedy znikła, s. 376.

Barbar / Barbarzyńca, s. 370.

*Głodna noc**, s. 374.

Hrdzavý plameň / Rdzawy płomień, s. 384—385.

Inzerát / Ogłoszenie, s. 382.

Jablka / Jabłka, s. 375.

Keby som bol / Gdybym ja był, s. 372.

Matematika / Matematyka, s. 378.

Mlčanie / Milczenie, s. 379.

Moja laska / Moja miłość, s. 380.

*Na życzenie**, s. 381.

*Pokój**, s. 383.

Rispet / Rispet, s. 386.

Rispet z Appassionaty / Rispet z Appassionaty, s. 387.

Rispet z Trinástej komnaty / Rispet z Trzynastej komnaty, s. 388.

Sadli si k stolu a rátajú / Usiedli przy stole, liczą, s. 396.

Samota / Samotność, s. 389.

Siroty žijúcich rodičov / Sieroty żyjących rodziców, s. 390.

Sny služok / Sny służących, s. 391.

Starenky učiteľky / Staruszki nauczycielki, s. 392—393.

Svet / Świat, s. 394.

Svet bohatý je / Świat tak bogaty, s. 395.

Tehotenstvo / Ciąża, s. 371.

Už tretí týždeň / Już trzeci tydzień, s. 377.

Vlas / Włos, s. 397.

*Wróżyła mi Cyganeczka**, s. 398.

Mojik Ivan

Nedela na predmestí / Niedziela na przedmieściu, s. 399.

Poznámka z denníka / Notatka z dziennika, s. 400—401.

Stratený raj / Raj utracony, s. 403.

Vtáky, ktoré neplačú / Ptaki, które nie płaczą, s. 402.

Novomeský Laco

Agitka / Agitka, s. 404.

Královič dánsky / Królewicz duński, s. 405.

Ondruš Ján

Osvienčimský oheň / Oświęcimski ogień, s. 406.

Plávka Andrej

Lúčanská dolina / Dolinę luczańską, s. 407—408.

Reisel Vladimír

*Antysonet**, s. 409.

Brezy / Brzozy, s. 410.

Čierna káva / Czarna kawa, s. 411.

Hlava / Głowa, s. 412.

Kříže / Krzyże, s. 413.

*Lůžko ciemności**, s. 415.

Narodeniny / Narodziny, s. 416.

Nuda / Nuda, s. 417.

Povstanie / Z Powstania, s. 429.

Sen / Sen, s. 418.

Sen o Afrike / Sen o Afryce, s. 419.

Sen o čase / Sen o czasie, s. 420.

- Sen o dali**, s. 421.
Sen o hlase / Sen o glosie, s. 422.
Sen o holubici / Sen o gołębicy, s. 424.
Sen o holuboch / Sen o gołębiach, s. 423.
Sen o slze / Sen o łzie, s. 425.
Sen o sne / Sen o śnie, s. 426.
Toto už nie je sen / To już nie jest sen, s. 427.
Zlý sen / Zły sen, s. 428.
Zrkadlo / Lustro, s. 414.

Roy Vladimír

- Pieseň / Pieśń*, s. 430.

Rúfus Milan

- Hlad v Ázii / Głód w Azji*, s. 431—432.
Laň na košelu / Len na koszulę, s. 433.
Prútie / Łozy, s. 434.
*Staruszka**, s. 435.

Smrek Ján

- [Ze zbioru *Iba oči*, 1933 / *Tylko oczy*]
Pieseň z horskej dediny / Pieśń z górskiej wioski, s. 436.
U nás / U nas, s. 437.

Stacho Ján

- [Ze zbioru *Svadobná cesta*, 1961 / *Miesiąc miodowy*]
Svitane nad mestom / Świtanie nad miastem, s. 438.
*V modrom svetle blesku /
 W modrym błyskawicy blasku*, s. 439.

Strážay Štefan

- Celkom náhodou / Całkiem przypadkowo*, s. 440.
Dážď / Deszcz, s. 441.
Dvoma očami / Dwoma oczami, s. 442.
Kováč / Kowal, s. 443.
Pohreb / Pogrzeb, s. 445.
Południe / Południe, s. 446.
Úzkosť z vyzliekania / Lęk z rozbierania, s. 444.

Šimonovič Ján

- Hádka / Sprzeczka*, s. 448.
Pole / Pole, s. 447.
Tatry / Tatry, s. 449.

Válek Miroslav

- Dážď / Deszcz*, s. 450.
Jablko / Jabłko, s. 452.

Mysí sonet / Mysi sonet, s. 453.
Nepochopiteľné veci / Niepojęte rzeczy, s. 454.
Ohýbači železa / Zginacze żelaza, s. 457.
*Przeгляд**, s. 455.
S hlavou v ohni / Z głową w ogniu, s. 458.
Strom / Drzewo, s. 451.
Večer / Wieczór, s. 456.

Zborovjan Juló

*Przecucia**, s. 459.

Žáry Štefan

*Groby Mingów**, s. 460.
*Kiosk**, s. 461.
*Kochankowie**, s. 462.
Krv / Krew, s. 463.
*Metamorfozy**, s. 464.
*Nietknięta**, s. 465.
*Poezja Powstania Słowackiego**, s. 466.
*Pozwólcie oddychać**, s. 467—468.
*Świt**, s. 469.

8. *Tam a spät' / Tam i z powrotem.*

Tłum. z języka słowackiego Ludomír Molitoris.

Red. Jacek Lubart - Krzysica.

Konfraternia Poetów [tekst częściowo równoległy w języku polskim i słowackim]. Kraków, Oficyna Konfraterni Poetów — 1986,
 Wydawnictwo i Drukarnia Towarzystwa Słowaków w Polsce, 2018,
 115 [4] s. [poezja].

Bielik Miroslav

Bratislava a Praha / Bratysława i Praga, s. 87.
Hmota slova / Materia słowa, s. 89.

Cifra Štefan

Na dne / Na dnie, s. 93.
Okruhliak / Okrągłak, s. 95.

Lukáčová Ingrid

Utorok plný existencie / Wtorek pełen egzystencji, s. 107.
V pamäti / W pamięci, s. 107.

Majeriková Anna

V modrej izbe / W niebieskim pokoju, s. 109.
Vrátim sa / Wróćę, s. 109.

9. *Vranka Milan: Nezvestní z Everestu: príbeh štvorice slovenských horolezcov, ktorá zmizela na najvyššej hore sveta / Zaginieni z Everestu. Opowieść*

o czterech słowackich wspinaczach, którzy odeszli na najwyższej górze świata.

Posł. Janusz M a j e r. Tłum. Hubert J a r z ę b o w s k i. Katowice, Wydawnictwo Stapis, 2018, 240 s. [esej].

Publikacje w czasopismach

1. Abilion. Prezentacje, 5 lipiec 2018, źródło internetowe:
<https://abilion.eu/prezentacje/przyjazn-zagrozona-fragment-powiesci-plac-swietej-elzbiety-rudolfa-jasika.html>

Jašík Rudolf

Námestie sv. Alžbety / Plac Świętej Elżbiety.

Tłum. Marta P e l i n k o [proza].

2. „Elewator: kwartalnik literacko-kulturalny” 2018, nr 24.

Čáni Ladislav

*Alea iacta est**

*Bez znaczenia**

*Człowiek którego nie ma**

*Jak kamień**

*Noc**

*Udumbara**

*Wizja**

Wyzwalanie krwi.*

Tłum. Miłosz W a l i g ó r s k i [poezja].

3. „Gazeta Wyborcza” 2018 (7—8 lipca 2018), nr 156.

Šimečka Martin M.

Wydźmy z krajiny skamieniałych słów.*

Tłum. Andrzej S. J a g o d z i ń s k i, s. 23 [esej].

4. „Gazeta Wyborcza” 2018 (3—4 listopada 2018), nr 256.

Šimečka Martin M.

Okiełznaj ambicję, pokonaj barbarzyńcę.*

Tłum. Andrzej S. J a g o d z i ń s k i, s. 13 [esej].

Opracowała *Marta Buczek*

Ślad Jerzego Pleśniarowicza pozostawiony w przekładach

Jerzy Pleśniarowicz's Trace Left in Translations

Marta Buczek

<https://orcid.org/0000-0001-9623-2460>

UNIVERSITY OF SILESIA IN KATOWICE
marta.buczek@us.edu.pl

Data zgłoszenia: 1.03.2020 r. | Data akceptacji: 29.05.2020 r.

ABSTRACT | This article focuses on the career of Jerzy Pleśniarowicz, the well-known poet of the Józef Czechowicz group and Polish translator of Slavic literatures, as well as dramatist and theatre director. A discussion of the output of this poet and translator is accompanied by an analysis of his Polish translations of Slovak poetry presented in the 2018 volume *Wiersze i przekłady wierszy (Poems and Translated Poems)*. The article considers Pleśniarowicz's translation choices, elucidates his translation strategies, and discusses the contemporary significance of this poetry within the Polish sphere of reception.

KEYWORDS | Slovak poetry in Poland, Polish translations of Slovak poetry, reception of translations, Polish reception of Slovak poetry, Jerzy Pleśniarowicz, translator's visibility

Ślady tłumacza są „ważnym źródłem wiedzy o rządzących wymianą kulturową prawach i o roli, jaką w niej wyznaczono przekładowi w ogóle, przekładowi konkretnego dzieła zaś w szczególności, oraz tłumaczowi jako działającemu podmiotowi” — podkreśla Magdalena Heydel¹. Ogromną rolę w pracy nad przekładem odgrywają jednostkowe, twórcze decyzje tłumacza (interpretacja, wybór stylistyki i poetyki), będące równocześnie deklaracją wyznawanych przez niego poglądów na temat przekładu jako fenomenu kulturowego. Ponosi on równocześnie, jak podkreśla Anthony Pym, odpowiedzialność za uruchomione przez przekład procesy społeczne, a jego obecność jest kluczowa² dla tworzenia przestrzeni dialogu, nawiązywania komunikacji między kulturami, informowania o obcym, dążenia do zrozumienia innego³. Wyznając ideę dialogu, tłumacz pokonuje dystans między literaturami, umożliwia poznanie, doświadczenie obcego/innego poprzez zanurzenie w historii, kulturze, języku. W zadaniach tłumacza zawiera się nie tyle idea udostępnienia utworów czytelnikom, ile weryfikacja wartości dzieła, szczególne podejście do niego pojmowane w aspekcie dialogu, wprowadzenie go w uniwersum dyskursu, wprawienie go w ruch⁴. Tak zadanie i rola tłumacza pojmowane są w wydanym w 2018 roku tomie pt. *Wiersze i przekłady wierszy*⁵, przypominającym twórczość poetycką i przede wszystkim wybrane przekłady poezji Jerzego Pleśniarowicza, cenionego w powojennej historii polskich przekładów literatur słowiańskich tłumacza⁶. Zbiór, opracowany i zredagowany przez syna oraz wnuka tłumacza — Krzysztofa i Jana Pleśniarowiczów, odkrywa na nowo „życiowy projekt” autora, ale również

- 1 M. Heydel, 2013: *Gorliwość tłumacza. Przekład poetycki w twórczości Czesława Miłosza*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 60.
- 2 A. Pym, 1998: *Introduction*. W: Idem: *Method of Translation History*. Manchester, St. Jerome Publishing, s. IX.
- 3 Por. P. Ricoeur, 2008: *Radości i udręki tłumaczenia*. W: Idem: *O tłumaczeniu*. T. Swoboda, S. Ulaszek, tłum. E. Balcerzan, wstęp. Gdańsk, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, s. 33—38; M. Heydel, 2013: *Przekład w paradygmacie myśli hermeneutycznej*. W: Eadem: *Gorliwość tłumacza...*, s. 91—95.
- 4 Por. M. Heydel, 2013: *Tradycja, reprzyza, twórczość*. W: Eadem: *Gorliwość tłumacza...*, s. 105.
- 5 J. Pleśniarowicz, 2018: *Wiersze i przekłady wierszy*. K. Pleśniarowicz, J. Pleśniarowicz, red. Kraków, Bricolage Publishing.
- 6 Tom pt. *Wiersze i przekłady wierszy* jest pierwszym w serii wydaniem nawiązującym do twórczości przekładowej Jerzego Pleśniarowicza. Warto także dodać, że we wcześniejszej publikacji, z 1993 roku, jej autor, syn poety i tłumacz Krzysztof Pleśniarowicz (por. K. Pleśniarowicz, 1993: *Jerzego Pleśniarowicza ślad pozostawiony*. K. Pleśniarowicz, wybór i oprac. Kraków, Szkice), rozpatrywał aktywność twórczą Jerzego Pleśniarowicza, w mniejszym stopniu poświęcając uwagę jego aktywności przekładowej. Powstające współcześnie publikacje na temat tego twórcy starają się utrwalić jego „ślad” nie tylko jako autora, lecz przede wszystkim jako tłumacza oraz ambasadora kultur, z których przekładał.

swoisty „horyzont tłumacza”⁷, tkwiące w jego twórczości i przekładach sposoby odczuwania, działania, myślenia, zdeterminowane przez zestaw językowych, literackich, kulturowych i historycznych parametrów.

Jerzy Pleśniarowicz (1920—1978) — poeta, reżyser teatralny i radiowy, dramaturg, animator kultury, autor tomów poetyckich⁸, redaktor antologii poezji⁹, monografii¹⁰, współautor i tłumacz antologii przekładów poezji z literatur słowiańskich¹¹, również uznany tłumacz literatury, między innymi słowackiej¹²

- 7 Pojęcie „horyzont tłumacza” przyjmuję za A. Bermanem. Por. A. Berman, 2009: *Toward a Translation Criticism: John Donne*. F. Massardier-Kenney, ed. Kent State University Press. Za: M. Heydel, 2013: *Bermana model krytyki przekładu*. W: Eadem: *Gorliwość tłumacza...*, s. 99.
- 8 Por. J. Pleśniarowicz, 1939b: *Śpiew pierwszy*. Warszawa, Wydawnictwo F. Hoesicka; J. Pleśniarowicz, 1939a: *Arkusze poetycki nr 20*. Warszawa, Wydawnictwo F. Hoesicka; J. Pleśniarowicz, 1942: *Droga*. Lublin, Wydawnictwo konspiracyjne; J. Pleśniarowicz, 1987: *Ballada o ulanach i inne wiersze z lat 1936—1945*. Kraków, Wydawnictwo Literackie. Twórczość Jerzego Pleśniarowicza trafiała także do powojennych antologii poezji (por. R. Matuszewski, S. Pollak, wyb., 1962: *Poezja polska 1914—1939*. Warszawa, Czytelnik; W. Mrozowski, oprac., 1965: *Antologia lubelskich poetów dwudziestolecia międzywojennego*. Lublin, Wydawnictwo Lubelskie; R. Rosiak, oprac., 1967: *Tu jest nasz dom. Antologia wierszy o Lublinie*. Lublin, Wydawnictwo Lubelskie; J. Szczawiej, oprac., 1974: *Poezja Polski Walczącej*. Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy). Była również przekładana na języki ukraiński, słowacki, serbski. Por. K. Pleśniarowicz, 2018: *Nota edytorska*. W: Idem: *Wiersze i przekłady wierszy...*, s. 849.
- 9 Por. Jerzy Pleśniarowicz, red., 1945: *Wybór wierszy poetów lubelskich*. Lublin, Związek Zawodowy Literatów Polskich; J. Pleśniarowicz, red., 1974: *Wiersze z Rzeszowskiego*. R. Matuszewski, przedm. Lublin, Wydawnictwo Lubelskie.
- 10 Por. J. Pleśniarowicz, 1985: *Kartki z dziejów rzeszowskiego teatru*. K. Pleśniarowicz, oprac. Rzeszów, Krajowa Agencja Wydawnicza.
- 11 Por. J. Huszcza, red., 1971: *Wiersze białoruskie*. Łódź, Wydawnictwo Łódzkie; F. Nieuważny, J. Pleśniarowicz, red., 1978: *Antologia poezji ukraińskiej*. F. Nieuważny, S. Kozak, wstęp. Warszawa, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- 12 Zainteresowanie literaturą słowacką zaowocowało wydaniem tłumaczeń w antologiach poezji, m.in. *Antologia poezji czeskiej i słowackiej XX w.* (Katowice, Wydawnictwo Śląsk, 1972), *Drzewo rośnie zielono* (J. Waczków, red., Warszawa, Iskry, 1969), publikacjami książkowymi liryki słowackich poetów — Miroslava Válka: *Cztery księgi niepokoju* (Katowice, Wydawnictwo Śląsk, 1974), Vojtecha Mihálíka: *Plomięń i pocałunek* (Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1978), przekładami prozy Vincenta Šikuli: *Wakacje ze stryjem Rafaelem / Prázdniny so strýcom Rafaelom* (Katowice, Wydawnictwo Śląsk, 1976). Rozwijając swoje pasje teatralne, Pleśniarowicz przełożył m.in. dramaty Júliusa Barča-Ivana: *Dwaj / Dvaja* (1968), Ivana Bukovčana: *Serce Luigiiego albo egzekucja tępym mieczem / Luigiho srdce alebo oprava tupým mečom* (1975), Lubomíra Feldka: *Botafogo / Botafogo* (1975); *Botafogo w butach / Botafogo v čizmách* (1980), Osvalda Zahradníka: *Solo na zegar z kurantem / Sólo pre bicie hodiny* (1973). Więcej o przekładach Jerzego Pleśniarowicza dramatów słowackich w Polsce por. L. Spyrka, 2016a: *Dramat słowacki w Polsce. Przekład w dialogu kultur bliskich*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 261, 263, 266, 297 i dalsze.

i czeskiej¹³, wpisuje się tomem *Wiersze i przekłady wierszy we współczesny polski horyzont odbioru*, przefiltrowując przez współczesną świadomość odbiorcy sekundarnego poetykę przeszłości. Zaprezentowane tu tłumaczenia poezji¹⁴: słowackiej, czeskiej (m.in. utworów Ludvíka Aškenazego, Ivana Diviša, Miroslava Floriana, Miroslava Holuba, Jaroslava Seiferta, Jana Skácela), ukraińskiej (Maksima Tanki), rosyjskiej (Iwana Bunina, Siergieja Jesienina, Michaiła Lermontowa, Aleksandra Prokofiewa, Aleksandra Puszkina), także litewskiej (Justinasa Marcinkievičiusa, Eduardasa Mieželaitisa), estońskiej (Jaana Krossa), gruzińskiej (Michy Kwliwidzego), ormiańskiej (Aszota Grasiego) czy francuskiej (Henriego Barbuse'a, Charles'a Baudelaire'a, Paula Éluarda, Alfreda de Musseta, Arthura Rimbauda, Tristana Tzary czy Paula Verlaine'a), wyznaczają linię łączności między przeszłością, tradycją a współczesnością. Literatura słowacka stanowi w zbiorze znaczącą, po literaturze ukraińskiej, część, zawierającą przekłady ponad 150 utworów 35 poetów słowackich, których zestawienie daje szeroki przekrój przez słowacką poezję XX wieku, odkrywając równocześnie upodobania i zainteresowania poetyckie sterujące strategiami makro- oraz mikrowyborów tłumacza.

Autorskie wiersze Jerzego Pleśniarowicza stanowią ważną część dorobku Drugiej Awangardy z lat 30. XX wieku¹⁵, a jego działalność przekładowa zyskała międzynarodowe uznanie. Słowacki poeta i tłumacz Lubomír Feldek, którego poezję Jerzy Pleśniarowicz przekładał, oddał hołd tłumaczowi, pisząc: „żadna cecha nie charakteryzuje go lepiej, jak właśnie zdolność pochylenia się nad różnobarwną poezją różnych poetów, różnych narodowości, najwięcej jednak poetów słowiańskich, a spośród nich najbardziej polskich, ukraińskich, czeskich i słowackich”¹⁶. Feldek, również zasłużony słowacki tłumacz¹⁷, podkreślał rolę

13 Z literatury czeskiej przełożył m.in. poezję Miroslava Holuba (*Model człowieka*, Warszawa, PIW, 1969); dramaty Ladislava Smočka (*Piknik / Piknik*, 1967) i Miloslava Stehlika (*Czapajev / Čapajev*, 1972).

14 Podstawę antologii stanowią przekłady publikowane wcześniej w czasopismach i tomach wierszy oraz w antologiach, z uwzględnieniem późniejszych autorskich poprawek. Do antologii dołączono także utwory z rękopisów i maszynopisów tłumacza, przechowywanych w rodzinnym archiwum. Por. K. Pleśniarowicz, 2018: *Nota edytorska*. W: J. Pleśniarowicz: *Wiersze i przekłady wierszy...*, s. 851.

15 Jerzy Pleśniarowicz jako poeta debiutował w 1937 roku *Balladą o ulanach* na łamach warszawskiego tygodnika „Pion”. Publikował swoją poezję w licznych czasopismach: łuckim „Wołyniu”, chełmskiej „Kamenie”, warszawskim „Apelu” (dodatku do „Kurieria Porannego”), poznańskiej „Kulturze”, łódzkich „Wymiarach” i in. Por. K. Pleśniarowicz: *Nota edytorska...*, s. 849–850.

16 J. Pleśniarowicz, 2018: *Wiersze i przekłady wierszy...* (z notki biograficznej na okładce).

17 Feldek tłumaczył m.in. poezję rosyjską (Alexandra Bloka, Władimira Majakowskiego, Siergieja Jesienina, Aleksandra Puszkina), polską (Juliana Tuwima), francuską (Artura Rimbauda, Guillaume'a Apollinaire'a), angielską (Williama Shakespeare'a), rozwi-

aktu translacji polskiego tłumacza, dzięki któremu odkrył twórczość wybitnego ukraińskiego poety Bohdana Ihora Antonicza. „Słowiański dzban z Zielonej Ewangelii Antonicza stoi też na stole, na którym powstawało dzieło Jerzego Pleśniarowicza” — wspominał¹⁸. W takim ujęciu tłumacz stawał się twórcą, który poprzez odpowiedni wybór tekstów oraz strategie translacji powoduje, że utwór, cytując Ezrę Pounda, „nie trafia do muzeum, ale zamienia się w nową wartość”¹⁹. Wartość przekładów polskiego poety i tłumacza polegała na wprowadzeniu w horyzont odbioru nowych możliwości znaczeniowych, na wzbogacaniu rodzimego języka i literatury przez wykorzystanie rozwiązań z innych/obcych literatur oraz, co potwierdzają słowa słowackiego poety, na oddziaływaniu i wywieraniu wpływu na twórczość innych pisarzy.

Jerzy Pleśniarowicz jako tłumacz zadebiutował w 1937 roku w tygodniku „Wołyń”, w którym ukazał się przekład utworu *Kołysanka* wspomnianego Bohdana Ihora Antonicza²⁰. Swoje tłumaczenia zamieszczał w licznych czasopismach: „Kamena”, „Akcent”, „Kultura i Życie” — z Lublina, „Dziennik Polski”, „Gazeta Krakowska”, „Pismo Literacko-Artystyczne”, „Życie Literackie” — z Krakowa, „Kultura”, „Poezja”, „Literatura na Świecie”, „Tygodnik Kulturalny”, „Współczesność” — z Warszawy, „Nurt” — z Poznania, „Nowiny Rzeszowskie”, „Orka” — z Rzeszowa i innych²¹. W ciągu ponad 20 lat, w okresie 1955—1978, zwanym również rzeszowskim²², opublikował w czasopismach, 14 tomach poezji

jając w słowackich kręgach teorię przekładu. Szerzej o działalności przekładowej i teoretycznej L. Feldka por. L. Spyra, 2016b: *Koncepcja przekładu Lubomíra Feldka w kontekście słowackiej myśli przekładoznawczej*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 7, cz. 1, s. 64—77.

18 J. Pleśniarowicz, 2018: *Wiersze i przekłady wierszy...*

19 E. Pound, 1968: *Literary Essays of Ezra Pound*. New York, New Directions, s. 200. Cyt. za: M. Heydel, 2013: *Tradycja, repryza, twórczość...*, s. 106.

20 Por. K. Pleśniarowicz, 2018: *Nota edytorska...*, s. 849—850.

21 Por. *Spuścizna translatorska Jerzego Pleśniarowicza: poezja słowacka*. „Kamena” 1985, nr 4 (824); także G. Debkiewicz, A. Wilk, oprac., [online]: *Spis zawartości czasopisma „Kamena” w latach 1945—1993*. Dostępne w Internecie: http://biblioteka.teatrnn.pl/dlibra/Content/26063/KAMENA_umcs_ost.pdf [dostęp: 10.12.2019]; K. Pleśniarowicz, 2018: *Nota edytorska...*, s. 850.

22 Jerzy Pleśniarowicz, związany na stałe ze środowiskiem literackim, kulturalnym i teatralnym w Rzeszowie, w latach 1952—1974 był kierownikiem literackim Teatru Ziemi Rzeszowskiej (od 1957 roku — Teatru im. Wandy Siemaszkowej w Rzeszowie), współpracował z rzeszowską rozgłośnią Polskiego Radia, m.in. jako adaptator i reżyser słuchowisk, emitowanych także na antenie ogólnopolskiej, oraz z Wojewódzkim Domem Kultury, redakcjami „Nowin Rzeszowskich”, „Nowin Tygodnia” i „Widnokregu”. W latach 1956—1973 wyreżyserował 15 przedstawień, m.in.: *Dzikusy* Sergieja Michałkowa, *Matka* Maksyma Gorkiego, *Medea* Eurypidesa, *Pięć wieczorów* Aleksandra Wołodina, *Gdzie jest Abel, brat twój* Julii Edlisa, *Antygona* Jeana Anouilha, także z klasyki słowackiej — *Dwaj* Jüliusa Barča-Ivana. Był

i 10 antologiach blisko 500 przekładów poetyckich, kilkadziesiąt ukazało się po jego śmierci w 1978 roku. Wybory translatorskie Pleśniarowicza wpisywały się w jego zainteresowania jako pisarza i poety, uruchamiając w nich przyjętą przez siebie swoistą perspektywę interpretacyjną. W przypadku literatury słowackiej wybór najczęściej padał na twórczość eksperymentalną, awangardową, nowatorską językowo lub stylistycznie, odsłaniającą ukryte w niej interpretacyjne możliwości. Większość jego tłumaczeń stanowiły utwory poetów z kręgu słowackich nadrealistów, przetłumaczył między innymi wiersze Rudolfa Fabrego, Vladimíra Reiséla, Pavla Bunčáka, Júliusa Lenki, Štefana Žárego. Ze współczesnej literatury najczęściej sięgał po poezję twórców z Trnavy, określanych również grupą trnavską (Trnavská skupina), konkretystami czy sensualistami²³. Z powodzeniem tłumaczył wiersze założyciela grupy Lubomíra Feldka oraz jej przedstawicieli Jána Ondruša, Jána Stachy i kontynuatorów, między innymi Jána Šimonoviča. Jego translatorskie upodobanie do współczesnej słowackiej poezji oscyloowało głównie wokół pisarzy z kręgu generacji Młodej tvorby, debiutujących po 1956 i 1963 roku, zainteresowanych nowymi tematami, motywami (przejętymi z egzystencjalizmu, eksponującymi uniwersalizm przejawów ludzkiej egzystencji) i przede wszystkim eksperymentowaniem z formą artystycznego przekazu. Przekładał między innymi wiersze Jána Buzássego, Vlastimíla Kovalčíka, Vojtecha Kondróta, a także mniej znanych: Tomáša Janovica, Mikuláša Kováča, Mariána Kováčika, oraz autorów dla współczesnej poezji słowackiej najbardziej znaczących, podtrzymujących w latach 50. i 60. XX wieku więzy generacyjne między młodszymi i starszymi poetami: Milana Rúfusa, Miroslava Válka²⁴. W słowackiej literaturze przełomu roku 1956 oraz 1963 Rúfus i Válek, a także kilka lat młodszy Feldek, Mihalkovič, Ondruš i Stacho tworzyli

współinicjatorem Rzeszowskich Spotkań Teatralnych (od 1961 roku), wchodził w skład kolegiów redakcyjnych „Kwartalnika Rzeszowskiego” (1967—1968) i miesięcznika „Profile” (Rzeszów, 1969—1972). Był założycielem i prezesem Rzeszowskiego Oddziału Związku Literatów Polskich (1967) oraz autorem antologii pt. *Wiersze z Rzeszowskiego* (1974). Por. hasło: *Jerzy Pleśniarowicz* zamieszczone w Wikipedii: https://pl.wikipedia.org/wiki/Jerzy_Ple%C5%9Bniarowicz [dostęp: 5.01.2020], a także: <http://www.encyklopediateatru.pl/autorzy/3850/jerzy-plesniarowicz> [dostęp: 5.01.2020]; A. Bosak, [online]: *Rzeszowski teatr wspomina Jerzego Pleśniarowicza*. Dostępne w Internecie: https://www.biznesistyl.pl/ludzie/sylwetki/5235_.html [dostęp: 5.01.2020].

- 23 Por. I. Sedlák a kol., 2009: *Trnavská skupina a jej vývinové podnety*. W: I. Sedlák, L. Čúzy: *Dejiny slovenskej literatúry II*. Bratislava, Martin, Literárne informačné centrum, Matica slovenská, s. 340—341.
- 24 L. Feldek o generacji debiutujących po wojnie poetów pisał: „rozhodujúcim kritériom je vývinové hľadisko — generácii tvorí skupina tvorí skupina spisovateľov [...], ktorí majú spoločné a jednotné poňatie úloh literatúry a príbuzný spôsob jej uskutočňovania”. M. Hamada, 1966: *V hľadani významu a tvaru*. Bratislava, Smena, s. 18.

generacyjną jedność²⁵. W swoich translatorskich wyborach Jerzy Pleśniarowicz starał się odkryć przed odbiorcą sekundarnym wzajemne, wynikające z tej wspólnoty, artystyczne zainteresowania, generacyjne powiązania, sposób tworzenia. Wypełniał sekundarny horyzont odbioru utworami, które inklinowały w kierunku neoawangardowego eksperymentu, nawiązując równocześnie więź z awangardową poezją okresu międzywojennego (surrealizmem, słowackim nadrealizmem, czeskim poetyzmem, m.in. poezją Nezvala, Biebla), dlatego w jego zestawieniach przedstawiciele grupy trnavskiej pojawiają się obok słowackich nadrealistów (Fabrego, Reisela, Bunčáka, Lenki). Ze starszej poezji tłumaczył wymagające poetyckiego kunsztu i znajomości artystycznego warsztatu wiersze słowackiego parnasisty Pavla Országha Hviezdoslava, a także przedstawiciela Slovenskej moderny Janka Jesenského, wpisującego się w osiągnięcia poezji parnasizmu oraz modernizmu, znanego słowackiego historyka, krytyka i teoretyka literatury Štefana Krčmérego²⁶ czy najsłynniejszego słowackiego witalisty Jána Smreka.

Pleśniarowicz jako poetę, ale również tłumacza interesowała przede wszystkim poezja opierająca się na zmysłowym postrzeganiu rzeczywistości, poezja konkretna, wykorzystująca nowoczesne typy obrazowania, poezja fantazyjna i intymna zarazem. W wierszach, które wybierał do tłumaczenia, dominantę znaczeniową stanowiły metaforyczność, asocjacje, zmysłowe nasycenie, często zaskakujące, niekonwencjonalne obrazowanie. Pleśniarowicz, „najmłodszy poeta z kręgu Czechowiczowskiego”²⁷, w swojej twórczości odrzucał referencyjną bezpośredniość i opisowość, schematyczną wyobraźnię, potoczne kategorie widzenia świata. Poszukując nowych zasad poznania i nowych sposobów objawiania się tajemnicy ludzkiego istnienia, wykorzystywał metaforę, awangardową poetykę asocjacyjną, bliska była mu zatem poezja grupy konkretystów z Trnavy, dla których potrzeba metaforyczności — według Feldka: „metaforický princíp”²⁸ — stała się podstawą tworzenia. Awangardowa poetyka asocjacyjna, emocjonalna i imaginatywna siła metafory, jej kognitywne, poznawcze możliwości implikowane w poetyce twórców grupy otwierały nowe perspektywy w doborze strategii przekładu, wymagając od tłumacza poetyckich i warsztatowych zdolności.

25 Por. I. Sedlák a kol., 2009: *Vývinová dynamika v „zlatých šestdesiatych“*. W: I. Sedlák, L. Čúzy: *Dejiny slovenskej literatúry II...*, s. 360; <http://pdf.truni.sk/e-skripta/sl45a/3b.pdf> [dostęp: 2.01.2020].

26 Štefan Krčméry jest autorem dwutomowego dzieła dotyczącego historii słowackiej literatury. Por. Š. Krčméry, 1943: *Stopäťdesiat rokov slovenskej literatúry*. Martin, Matica slovenská.

27 J. Pleśniarowicz, 2018: *Wiersze i przekłady wierszy...*, s. 9.

28 L. Feldek, 1962: *Metaforou ku komplexnosti*. „Kultúrny život”, č. 32; <http://pdf.truni.sk/e-skripta/sl45a/3b.pdf> [dostęp: 2.01.2020].

Zainteresowanie tłumacza wzbudził również debiutujący w słowackiej literaturze w latach 60. XX wieku, po okresie kulminacji grupy trnawskiej, Štefan Strážay, który wytworzył szczególnie i indywidualny, usytuowany poza grupowymi wystąpieniami styl tworzenia²⁹. Czysty opis, lakoniczna oszczędność słowa, sytuacyjny skrót, eliptyczność (przejawiająca się m.in. w eliminacji czasownika kosztem wyeksponowanych rzeczowników i ich określników oraz w swoistej przebudowie składni) — wszystkie te środki artystycznego przekazu konstituowały liryczny świat przedmiotów (rzeczy), pośród których w przestrzeni „pomiędzy” skrywał się podmiot (człowiek) i jego przeżycia. Plešniarowicza i Strážaya połączyło podobieństwo poetyki, zbieżny sposób postrzegania, percypowania i konceptualizowania rzeczywistości. Podobnie jak słowacki poeta, wyzwał on słowa z więzi zdań, tworząc w ten sposób nowe schematy; „używał obficie zdań szczątkowych lub zawieszonych na niedokończony całości logicznej”³⁰. Analogiczną strategię stosował w swoich przekładach, poszukując ekwiwalentów, oddawał specyfikę poetyki, antyintelektualizm poetyckiej wypowiedzi, w której skrywała się głębsza myśl, niedostępna wszystkim odbiorcom. O pokrewnym sposobie tworzenia i przekładu można mówić także w przypadku twórczości Vojtecha Kondróta, również debiutanta lat 60. ubiegłego wieku, którego wiersze operujące werbalnym skrótem, nasycone eksperymentalnym rymem Plešniarowicz tłumaczył.

Translatorskie wybory Jerzego Plešniarowicza — tłumacza poezji, również prozy³¹ — ściśle powiązane z jego drogą pisarską i poetycką, nie były proste,

29 Por. I. Hochel, 2007: *Poézia*. W: I. Hochel, L. Čúzy, Z. Kákošová: *Slovenská literatúra po roku 1989*. Bratislava, Literárne informačné centrum, s. 41; V. Mikula, 2005: *Strážay Štefan*. W: V. Mikula, ed.: *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava, Kalligram, Ústav slovenskej literatúry SAV, s. 514—515; V. Mikula, 1987: *Hľadanie systému obraznosti*. Bratislava, Smena, s. 109—126; Z. Rédey, 2017: *Od „poézie vecí” k „poetike vecnosti” (Lyrika Štefana Strážaya)*. Levoča, Modrý Peter.

30 J. Plešniarowicz, 2018: *Wiersze i przekłady wierszy...*, s. 10.

31 W 2019 roku ukazał się drugi tom dotyczący działalności przekładowej Jerzego Plešniarowicza, tym razem poświęcony przekładowi prozy, por. J. Plešniarowicz, 2019: *Przekłady prozy*. K. Plešniarowicz, J. Plešniarowicz, red. Kraków, Bricolage Publishing. Tłumacza interesowała szczególnie krótka forma opowiadania, nowela czy powiastka, małe formy prozatorskie nabierające cech wielkiej literatury i reprezentujące niejednokrotnie arcydzieła narracji i opisu. „Jakkolwiek utwory te nie przekraczają na ogół kilku stron (niekiedy bywają nawet krótsze), nie należą wcale do form łatwych — podkreślał tłumacz — ponieważ lakoniczność i zawartość »małej formy« stawia przed pisarzem znaczne wymagania. Istota sztuki krótkiego opowiadania polega bowiem — jak powiedział Maksym Gorki — na umiejętności »wyrazistego przedstawiania miejsca akcji, żywości postaci, precyzji i barwności języka«. »Opowiadanie [...] powinno być napisane tak, by czytelnik widział to wszystko, o czym opowiada autor«”. J. Plešniarowicz, 2019: *Przekłady prozy...*, s. 10—11. Tom zawiera przekłady wspomnianej małej formy prozatorskiej słowackiej pisarki Natašy Tanskiej

wyłamowały się z oficjalnej polityki przekładowej³². W tę natomiast wpisywały się tłumaczenia wierszy Milana Lajčiča, Fraňa Kráľa, Andreja Plávki, przedstawicieli socjalistycznego realizmu³³. Wybór poezji piewców ustroju nie był jednak jednoznaczny, świadczyć o tym mogą przekłady wierszy Vojtecha Michálika, spośród których uznanie tłumacza znalazły te utwory, które wymykają się jednoznacznej interpretacji³⁴. Pleśniarowicz sięgał do wierszy poety, w których pobrzmiewa tradycja parnasizmu Pavla Országha Hviezdoslava, symbolizmu Ivana Kraski, międzywojennego neosymbolizmu. Translatorski wybór w tym przypadku koncentrował się na utworach nasyconych niekonwencjonalną obrazowością i symbolami, charakteryzujących się ekspresywnością języka, melodyjnością frazy, wersem sylabotonicznym (*Anjeli*, 1947; *Trýpky*, 1963; *Appassionata*, 1964). Podobnie jak w przypadku wierszy nadrealistów czy konkretystów, akt translacji wybranej poezji Mihálika wymagał od tłumacza poetyckiego wycucia i warsztatowego kunsztu. Pleśniarowicz, decydując się na przekład wierszy ze zbiorów nieobciążonych ideologicznym schematyzmem, odkrył wartość poety, który zapamiętany został w rodzimym horyzoncie odbioru jako przedstawiciel poezji realizmu socjalistycznego. W polskim horyzoncie odbioru, dzięki wyborom i tłumaczeniu Pleśniarowicza, Mihálik jawi się w odmienny sposób, sytuując się w kręgu poetów współczesności.

W translatorskich wyborach Pleśniarowicza uzewnętrznia się specyficzne podejście do tekstów i sposób ich postrzegania. Znaczenia nabiera indywidualność tekstu (niepowtarzalność i jedyność), wieloperspektywiczność (istnienie wielu perspektyw „przedstawienia”, struktur, elementów stylistycznych, norm tekstowych) i przede wszystkim jego nadsumatywność, na którą zwracali uwagę niemieccy hermeneuci, podkreślający, że tekst nie jest prostą sumą, lecz skomplikowaną relacją różnych elementów³⁵. Świadomość istnienia w tekście

(*Romantyka i inne opowiadania*), ale również fragmenty powieści Vincenta Šikuli pt. *Wakacje ze stryjem Rafaelem* (*Prázdniny so strýcom Rafaelom*, 1966) wydanej w Polsce w 1976 roku. Por. V. Šikula, 1976: *Wakacje ze stryjem Rafaelem*. Katowice, Wydawnictwo Śląsk.

- 32 O oficjalnej polityce przekładowej obowiązującej w drugiej połowie XX wieku do 1989 roku zob. W. Nawrocki, 1983: *Czeska i słowacka literatura piękna w Polsce w latach 1945—1980. Dzieje recepcji*. W: W. Nawrocki, T. Sierny: *Czeska i słowacka literatura piękna w Polsce. Dzieje recepcji i bibliografia*. Katowice, Wydawnictwo Śląsk, s. 7—70.
- 33 Por. V. Mikula, 2017: *Socialistický realizmus v slovenskej poézii. Texty a interpretácie*. Bratislava, Univerzita Komenského, s. 210—212, 217.
- 34 Jerzy Pleśniarowicz był autorem książkowego wyboru poezji Vojtecha Mihálika pt. *Plomień i pocałunek*. Por. V. Mihálik, 1978: *Plomień i pocałunek*. J. Pleśniarowicz, B.S. Kunda, wybór. B.S. Kunda, posłowie. Kraków, Wydawnictwo Literackie.
- 35 F. Paepcke, 2009: *Rozumienie tekstu a przekład*. W: P. Bukowski, M. Heydel, red.: *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Kraków, Wydawnictwo Znak, s. 338—339.

sieci złożonych relacji, uzewnętrzniona w procesie przekładu, pozwala na wciągnięcie odbiorcy w proces przekazu, umożliwiając mu doświadczenie „pełni rzeczywistości tekstu”³⁶. Dla Jerzego Pleśniarowicza celem aktu translacji stało się doświadczenie wyznawanej przez hermeneutów „prawdy tekstu”³⁷, „prawdy przekładu”³⁸ według Hansa-Georga Gadamera; doświadczenie określane przez Antoine’a Bermana „doświadczeniem obcego”³⁹; uwrażliwienie odbiorcy sekundarnego na „istotowe jądro” w ujęciu Waltera Benjamina⁴⁰; na ontologiczne uwarunkowania utworu, na sens (nie znaczenie poszczególnych słów) i formę. Doświadczenie to ustanawiał przez określenie stosunku tego, co swoje, do tego, co obce. W jego przekładach uzewnętrzniało się pragnienie odkrycia przede wszystkim obcości/inności, włączenie jej w nowy horyzont odbioru. Unikał w akcie translacji deformacji, które uniemożliwiały jej doznanie. Odrzucając racjonalizację, objaśnianie, wydłużanie, uszlachetnianie⁴¹, wystrzegał się ukonkretnienia, narzucenia przekładowi określoności, „rozjaśniającej jednoznaczności”, na którą zwracał uwagę Gadamer⁴², niepotrzebnego rozwinięcia (eksplikacji) ukrytej wymowy znaczeń. Podobna strategia i cel translacji łączyły przekłady poezji współczesnej, między innymi Maśy Hałamovej, Mirosława Válka, Jána Stachy czy Štefana Strážaya, i starszej, na przykład Pavla Országha Hviezdoslava. Przyglądając się uważnie wybranym translacjom utworów Maśy

36 Ibidem, s. 341—342.

37 W ujęciu hermeneutycznym „prawda tekstu”, jako fenomen kognitywny uobecniająca się w świadomości tłumacza, oddawana jest przez niego odbiorcom nie drogą prostego transferu, ale re-ekspresji. Por. R. Stolze, 2009: *Tłumaczenie jako proces ewolucyjny*. W: P. Bukowski, M. Heydel, red.: *Współczesne teorie przekładu. Antologia...*, s. 349—355.

38 Prawdą świadomości hermeneutycznej jest prawda przekładu — podkreślał H.-G. Gadamer. Jej wyższość „polega na tym, że daje ona możliwość przyswojenia czegoś obcego; prawdziwy przekład nie dokonuje bowiem tylko krytycznej destrukcji ani nie odtwarza czegoś bezkrytycznie, lecz interpretuje, posługując się własnymi pojęciami w swym własnym horyzoncie, wskazując na nowo znaczenie tego, co tłumaczy”. H.-G. Gadamer, 2000: *Semantyka i hermeneutyka*. W: Idem: *Rozum, słowo, dzieje. Szkice wybrane*. K. Michalski, wybór, oprac., wstęp. M. Łukasiewicz, K. Michalski, tłum. Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy, s. 130.

39 A. Berman, 2009: *Przekład jako doświadczenie obcego*. W: P. Bukowski, M. Heydel, red.: *Współczesne teorie przekładu. Antologia...*, s. 249—250.

40 W. Benjamin, 2012: *Zadanie tłumacza*. W: Idem: *Konstelacje. Wybór tekstów*. A. Lipszyc, A. Wołkowicz, tłum. A. Lipszyc, wstęp. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012, s. 29.

41 „Tendencje deformujące” przyjmują za Antoine’em Bermanem. Por. A. Berman, 2009: *Przekład jako doświadczenie obcego...*, s. 251—264.

42 H.-G. Gadamer, 2009: *Lektura jest przekładem*. W: P. Bukowski, M. Heydel, red.: *Współczesne teorie przekładu. Antologia...*, s. 322.

Haľamovej, wyraźnie dostrzec można dążenie tłumacza do zachowania ukrytych sieci znaczeniowych oryginału:

Snívali sa mi ruky tvoje.
Jak slepec po písme
prstami hmatali mi po tvári
po nových vráskach neznámých.

Pri ústach zastali
v začudovanom geste.

Snívali sa mi ruky tvoje
dobré a bezpečné.

Ráno som mala
úsmev na tvári.

(M. Haľamová: *Snívali sa mi ruky tvoje*⁴³)

Śniły mi się ręce twoje.
Jak ślepiec pisma **niewidomych**
palcami dotykały mojej twarzy,
nowych zmarszczek nieznananych.

Przy ustach przystanąły
w zdziwionym geście.

Śniły mi się ręce twoje
dobre i bezpieczne.

Dziś rano miałam
uśmiech na twarzy.

(M. Haľamová: *Śniły mi się ręce twoje*, s. 323⁴⁴)

Tłumacz unika tu, podobnie jak w wielu swoich przekładach, nadmiernej retoryzacji i uszlachetnienia, zubożenia jakościowego (bogactwa dźwiękowego) czy ilościowego (straty leksykalnej). Jedyny wyjątek i odejście od obranej strategii stanowi w tym konkretnym przykładzie zastosowana w drugim wersie pierwszej strofy utworu amplifikacja: „Jak slepec po písme” — „Jak ślepiec pisma **niewidomych**”. Jej cel nie wiąże się jednak z eksplikacją wyjaśniającą ukryte znaczenie, utrzymuje ona raczej porządek rytmiczny wersu, zespalając strofę w semantyczną całość.

43 M. Haľamová, 1982: *Smrť tvoju žijem*. Bratislava, Slovenský spisovateľ.

44 Wszystkie cytaty polskich przekładów pochodzą z tomu: J. Pleśniarowicz, 2018: *Wiersze i przekłady prozy...*

Zabiegi translacyjne Plešniarowicza na ogół mieściły się w strategii translacji konsekwentnie odrzucającej interpretacyjny nadmiar i językowe przemieszczenie⁴⁵. Szczególnie widoczne staje się to w tłumaczeniach oszczędnej w słowa, nasyconej pod względem semantycznym poezji Štefana Strážaya:

Pokojne dýcha lampa
a všetko si o tebe pamätá,
vyzliekaš si košelu:
tak budeš umierať.

Napadlo snehu až po ramená
nahých krížov.
Je noc, vyzliekanie a lampa
svieti už len do seba.

(S. Strážay: *Úzkosť z vyzliekania*⁴⁶)

Spokojnie oddycha lampa
i wszystko o tobie pamięta,
zdejmujesz z siebie koszulę:
tak będziesz umierać.

Napadało śniegu aż po ramiona
nagich krzyżów.
Jest noc, rozbieranie i lampa
świeci już tylko dla siebie.

(S. Strážay: *Lęk z rozbierania*, s. 444)

Tłumacz wykazuje istotną w tłumaczeniu poezji świadomość, że wzrost liczby jednostek werbalnych, pogłębienie gramatycznej złożoności, ujawnienie ambiwalencji i możliwych znaczeń wpływa na spójność i zrozumienie. Zachowuje w przekładzie pozostające w domyśle sensory oryginału, denotatywne, konotatywne, intencjonalne, asocjacyjne zakresy znaczeń, decydując się na dosłowność, na przekazujący posmak oryginału i jego sens przekład „słowo w słowo”.

Wszelkie transformacje, sposób ekwiwalentyzacji, oszczędne stosowanie translatorycznych technik (amplifikacji, substytucji, redukcji, inwersji) służyć miało zazwyczaj przebiegowi rytmicznemu utworu, zachowaniu jego tkan-

45 O strategii interpretacyjnego nadmiaru por. G. Steiner, 1998: *Akt hermeneutyczny*. W: G. Steiner: *Po wieży Babel. Problemy języka i przekładu*. O. Kubińska, W. Kubiński, tłum. Kraków, Universitas, s. 446.

46 Dostępne w Internecie: https://www.babelmatrix.org/works/sk/Strážay%2C_Štefan-1940/Úzkosť_z_vyzliekania/en [dostęp: 10.01.2020].

ki brzmieniowej, asocjacji. Widać to również w kolejnych przekładach wierszy Hałamovej czy Stachy, w których tłumaczeniu podstawowa trudność polegała na oddaniu nierozzerwalnej więzi znaczonego i znaczącego, sensu i brzmienia⁴⁷.

Napísať literami hviezd
len slovo v oblohy oko!
Napísať **mocne**, vysoko,
aby ho nikto nemohol znieŕ.

Aby večne bolo čisté,
nepadlo v priepasti blata —
napísať literou zlata
v diaľavy, výšky striebisté:

Milujem!

(M. Hałamová: *Láska*⁴⁸)

Napisać literami gwiazd
słowo jedyne w **niebios mrokach**.
Napisać **trwale** i wysoko,
by nikt **nie starł**, **nawet czas**.

Ażeby wiecznie było czyste,
nigdy nie spadło w przepaść błota —
niech sieje blask litera złota
przez dale **jasne**, **mgły** srebrzyste:

Kocham!

(M. Hałamová: *Miłość*, s. 322)

Mlčíme, žiari zlatá kôra chleba,
kým tichá mama poumýva riad.
Rozbila tanier. Mesiac zmizol z neba.
Keď žmýka vecheť, **začína sa liať**.

Šušťanie namokajúceho piesku.
Z jačmeňa v **okne** jastrab vybuchol.
Nôž cengol **z vody**. V modrom **svetle** blesku
vzbĺkol nám v očiach **vydrhnutý** stôl.

47 Na te aspekty w przekładzie poezji zwracał uwagę hermeneuta Paul Ricoeur, podkreślając problematyczność przekładalności tego rodzaju literackiego. Por. P. Ricoeur, 2008: *O tłumaczeniu...*, s. 35, 59.

48 M. Hałamová, 2001: *Snívali sa mi ruky tvoje. Lúbostné verše slovenských poetiek*. Bratislava, Slovenský spisovateľ.

Hrmí. Kôň dupe po pieskovej pláni.

A lampa ďalej čierna zostala.

Žeravý uhlík na dedovej dlani

žmurká jak mačka, keď je ospalá.

(J. Stacho: *V modrom svetle blesku*⁴⁹)

Milczymy. Błyszczcy złota kora chleba.

Matka naczynia **teraz** zmywa. **Lecz**

rozbiła talerz — księżyc zniknął z nieba.

Wykręca ścierkę — chlusnął nagły deszcz.

Chrzęst **coraz gęstszy** moknącego piasku.

Z jęczmienia wybuchł jastrząb, **runął w dół.**

Nóż brzęknął. W modrym **błyskawicy** blasku
cisnął płomień naszym oczom stół.

Grzmi. Od pustkowiecia dudni tętent konia.

Lampa **przykryta ciemnością bez gwiazd.**

Tylko węgielek na dziadkowej dłoni

jak kocię senne mruga **raz po raz.**

(J. Stacho: *W modrym błyskawicy blasku*, s. 43)

Zastosowane w wierszu Haľamovej substytucje („v oblohy oko” — „w niebios mrokach”; „napísať mocne” — „napísať trwale”), połączone z amplifikacjami („aby ho nikto nemohol zniest” — „by nikt nie starł, nawet czas”; „napísať literou zlata” — „niech sieje blask litera złota”; „v diaľavy, výšky striebřiste” — „przez dale jasne, mgly srebrzyste”) budują rytm wiersza, intensyfikują jego brzmienie i ekspresję wyrazu. Podobnie w wierszu Stachy, tu jednak, oprócz substytucji czy amplifikacji, tłumacz dla oddania znaczenia, brzmienia i ekspresji frazy zdecydował się na zastosowanie inwersji i redukcji („kým tichá mama poumýva riad” — „**Matka** naczynia **teraz** zmywa. **Lecz**”; „Keď žmýka vechet, začína sa liať” — „**Wykręca ścierkę — chlusnął nagły deszcz**”; „Z jačmeňa v okne jastrab vybuchol” — „Z jęczmienia wybuchł jastrząb, **runął w dół**”).

Z analogiczną strategią translacji mamy do czynienia w przekładach poezji starszej. Także tu dobór ekwiwalentu, transformacje (amplifikacje, substytucje), które stosował Plešniarowicz, służyły oddaniu sensu, rytmu, brzmienia. W tym przypadku tłumacz nie unikał również archaizacji, zakorzenienia języka w uzusie, rytmie mowy z przeszłości, pomagając odbiorcom sekundar-

49 J. Stacho, 2001: *Svadobná cesta*. Bratislava, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov. Dostępne w Internecie: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/489/Stacho_Svadobna-cesta/1#ixzz6C2RvwivB [dostęp: 10.01.2020].

nym umiejscowić obce dzieło w epoce, nurcie, narodowym repertuarze. Jego przekłady starszej poezji, odkrywające dystans między epokami historycznymi, uwrażliwiać miały świadomość dziejową odbiorcy. Wyraźnie uwidaczniają to tłumaczenia poezji słowackiego parnasisty i symbolisty Pavla Országha Hviezdoslava:

Trávička zelená už porástla briežkom:
 a to moje srdce ešte vždy pod sniežkom,
 pod sniežkom, ej, sniežkom, ktorý padol vtedy,
 keď si bol, šuhajko, u nás naposledy.
 Ale cítim, cítim, že pomaly hynie —
 len čo za slniečko tomu na príčine?
 či to nebom, či to neďaleko v okne?
 lebo cítim, jak mi neraz líčko zmokne...

(P.O. Hviezdoslav: *** [Trávička zelená...] ⁵⁰)

Murawa zielona wyziera już brzegiem,
 ale serce moje wciąż jeszcze pod śniegiem,
 pod śniegiem, ej śnieżkiem, co prószył w tę ciszę,
 kiedyś ty, mój miły, ostatni raz przyszedł.
 Jednak czuję, czuję, że zwolna topnieje —
 jakież to słoneczko promieniami grzeje?
 Na wysokim niebie, czy w pobliskim oknie,
 bo czuję, że nieraz liczko mi zamoknie...

(P.O. Hviezdoslav: *** [Murawa zielona...], s. 327)

Uzewnętrznienie w akcie translacji dystansu czasowego w postaci archaizacji językowej czy stylizacji historycznej, unaoczniające unikatowy charakter tekstu źródłowego, odsyłało do momentu powstania oryginału (w przypadku przytoczonego utworu do 1896 roku) i wiązało się z zachowaniem w przekładzie obcych konwencji, modeli wrażliwości, niestandardowych obszarów języka. Pleśniarowicz jako sławista, tłumacz z języków słowiańskich, nawiązywał w ten sposób do językowo-kulturowej świadomości odbiorców sekundarnych, zakładając rozpoznanie. Tłumacząc utwory z końca XIX i początku XX wieku (m.in. Janka Jesenskigo), opierał się na kryteriach porównania i analogii między literaturami bliskimi. Decydujące znaczenie miała dla niego jednak kwestia różnicy, której doświadczenie, jak podkreślał George Steiner, pozwala odbiorcom

50 P.O. Hviezdoslav: *Letorosty III*. Dostępne w Internecie: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/202/Orszagh-Hviezdoslav_Letorosty-III/15#ixzz69xzyyrvM [dostęp: 10.01.2020].

sekundarnym na doświadczenie własnej tożsamości, własnego języka, tradycji, kultury, zasobów wrażliwości i intelektu⁵¹.

We wszystkich przekładach polskiego tłumacza przejawia się zasada wyznawana przez hermeneutów, że przekłada się nie znaczenia słów, lecz myśl, którą się rozumie, i za którą się „współpodąża”⁵². W strategii tej ukryte zostało także pragnienie przekładu, na które zwracał uwagę Paul Ricoeur, nawiązując do Antoine’a Bermana twierdzącego, że wykracza ono „poza przymus i poza użyteczność”⁵³. W swojej działalności przekładowej Jerzy Pleśniarowicz koncentrował się na akcie, który można, powołując się na teorię Steinera, określić jako akt hermeneutyczny. W akcie tym zrozumienie dzieła rozpoczyna się od aktu „zaufania” — ufności pokładanej w „innym”, zwracającej uwagę na symboliczne bogactwo świata ukonstytuowanego w utworze oryginalnym. Następnie w akcie „agresji” tłumacz wkracza w tekst, wydzierając jego znaczenie, przenosząc je poza oryginał i włączając w nowe pole semantyczne (akt „ucieleśnienia”), aby ostatecznie uruchomić proces dowartościowania i wyniesienia utworu oryginalnego w nowym horyzoncie odbioru (akt „kompensacji”)⁵⁴. Przekłady słowackiej literatury w tłumaczeniu Pleśniarowicza, biorąc pod uwagę historyczny punkt widzenia, kontekst kulturowy, kontekst odbioru, służyły obcemu i obcości czy też innemu/inności; podnosić miały status oryginału, ujawniać potencjał tekstu źródłowego, wydobywać jego pierwotne zasoby, a tym samym poszerzać horyzont odbioru czytelników sekundarnych, horyzont ich rodzimego języka, literatury i kultury. Znacząca dla polskiego tłumacza była świadomość odpowiedzialności za diachroniczne i synchroniczne przemieszczenie oraz zachowanie energii znaczenia tekstu, ściśle powiązane z intencją wprowadzenia obcego utworu w przestrzeń kultury sekundarnej, nawiązania dialogu, komunikacji i porozumienia między językami, literaturami, kulturami.

Odkrywanie obcości, docieranie do prawdy tekstu umożliwia tłumaczom wiedza w zakresie komparatystyki kulturowej, na płaszczyźnie ogólnej — wiedza o tradycji, kulturze, literaturze itd.⁵⁵, „ogrom teoretycznych, kulturowych i językowych założeń” — podkreślał Steiner⁵⁶. Pleśniarowicz dysponował istotnymi dla aktu translacji kompetencjami, wyostrzoną świadomością literacką i kulturową, wpisaną w rozległe obszary słowiańskie i niesłowiańskie. W swych

51 Por. G. Steiner, 1998: *Akt hermeneutyczny*. W: Idem: *Po wieży Babel...*, s. 490.

52 F. Paepcke, 2009: *Rozumienie tekstu a przekład...*, s. 341.

53 P. Ricoeur, 2008: *Paradygmat przekładu*. W: P. Ricoeur: *O tłumaczeniu...*, s. 46.

54 Por. G. Steiner, 1998: *Akt hermeneutyczny*. W: Idem: *Po wieży Babel...*, s. 405—413.

55 Por. P. Bukowski, 2012: *Dydaktyczne aspekty hermeneutycznej teorii przekładu*. W: M. Piotrowska, J. Dybier-Gajer, red.: *Przekład — teorie, terminy, terminologia*. Kraków, Tertium, s. 22.

56 G. Steiner, 1998: *Akt hermeneutyczny*. W: Idem: *Po wieży Babel...*, s. 526.

propozycjach przekładów częstokroć nie ułatwiał odbiorcy rozumienia sensów implikowanych, unikał prostych rozwiązań, interpretacji wyjaśniającej, skupiając się na interpretacji ukierunkowanej na zrozumienie obcego sensu. Istotnym celem stawało się wciągnięcie odbiorcy sekundarnego w proces rozumienia, we wspomniane „współpodążanie”, tj. „niepodzielne doświadczenie pełni”⁵⁷. Posiadał ważne dla tłumacza predyspozycje natury psychologicznej: empatię, intuicję, wycucie językowe, receptywność i kreatywność⁵⁸. Empatia — umiejętność wczucia się w dwa światy kulturowe, „konieczna podstawa kompetencji tłumacza”⁵⁹; intuicja — ważny element ludzkiego poznania świata⁶⁰, „żywa zdolność przeczuwania [...] imitatywno-wariacyjne obcowanie tłumacza z tekstem”⁶¹; wycucie językowe — element ogólnej sprawności językowej, podstawa kreatywności i swobody formułowania obcego dyskursu i perspektywy językowej tekstu w języku docelowym⁶²; receptywność — rozumienie tekstu, umiejętność jego lektura, umożliwiająca otwarcie się na jego sens i przekazanie jego „prawdy” czytelnikowi, także ważna zdolność gromadzenia indywidualnych doświadczeń, nabywanych poprzez lektury⁶³, w końcu kreatywność — umożliwiająca powstanie przekładu eksperymentalnego, rozszerzającego obowiązujące normy językowe. Wszystkie te predyspozycje, w ujęciu hermeneutów konieczne do tłumaczenia literatury pięknej, Pleśniarowicz z powodzeniem wykorzystywał. Jego przekłady uwarściły sekundarnych odbiorców na słowacką literaturę, wprowadzały ją w polski horyzont odbioru, odkrywając w kulturze docelowej jej indywidualność i swoistość.

Przekłady poezji słowackiej zamieszczone w tomie *Wiersze i przekłady wierszy* wydanym w 2018 roku przypominają i potwierdzają fenomen Jerzego Pleśniarowicza, ujawniając twórczą podmiotowość tłumacza, który dzięki swej wiedzy, świadomości kulturowej i translatorskim kompetencjom doprowadził do zaistnienia w polskim horyzoncie odbioru obcego/innego, poszerzając jednocześnie horyzonty konceptualne czytelników sekundarnych o nowe przestrzenie znaczeń. Wybór przekładów w jego translatorskiej interpretacji, zamieszczony w tomie, konstytuuje obraz rozwoju poezji słowackiej: od parnasistów i symbolistów, poprzez nadrealistów, poetów Młodej twórcy, do twórców

57 Por. F. Paepcke, 2009: *Rozumienie tekstu a przekład...*, s. 341—342.

58 Por. P. Bukowski, 2012: *Dydaktyczne aspekty hermeneutycznej teorii przekładu...*, s. 22—23; G. Steiner, 1998: *Rozumienie jako przekład*. W: Idem: *Po wieży Babel...*, s. 59.

59 R. Stolze, 2003: *Hermeneutik und Translation*. Tybinga, Gunter Narr, s. 123.

60 Por. ibidem, s. 109.

61 F. Paepcke, 2009: *Rozumienie tekstu a przekład...*, s. 346.

62 Por. R. Stolze, 2003: *Hermeneutik...*, s. 308; P. Bukowski, 2012: *Dydaktyczne aspekty...*, s. 22.

63 Ibidem.

współczesności, wskazując jej wartość artystyczną, literacką, kulturową. Przy-
pomniane współcześnie tłumaczenia pokonują czasowo-przestrzenny dystans,
nadając poezji słowackiej nowy wymiar, podkreślając tkwiący w niej artystyczny
potencjał, odkrywając w nowym kontekście odbiorczym nowe możliwości inter-
pretacyjne. Można powiedzieć, że oryginał zyskuje w tym przypadku nie tylko
na różnych typach relacji łączących go z przekładami, lecz także na dystansie
dzielącym go od przekładów. Ujmując to słowami hermeneuty: poezji słowac-
kiej poprzez wznowione przekłady nadaje się „nowe światło”, które na nowo ją
oświeca, ujawniając niedostrzegane dotąd znaczenia i jakości⁶⁴. Przekłady te
wykazują postulowaną przez Paula Ricoeura „gościnnosc”⁶⁵, zapraszając odbior-
ców sekundarnych, umiejscowionych we współczesnym horyzoncie odbioru, do
otwartego dialogu, do obcowania z tekstami kultury, odszyfrowywania dziedzic-
twa przeszłości, które pomocne staje się w rozumieniu siebie, swojej kultury
i tradycji.

Literatura

- Benjamin W., 2012: *Konstelacje. Wybór tekstów*. A. Lipszyc, A. Wołkowicz, tłum.
A. Lipszyc, wstęp. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Berman A., 2009: *Przekład jako doświadczenie obcego*. W: P. Bukowski, M. Hey-
del, red.: *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Kraków, Wydawnictwo
Znak, s. 249—250.
- Bosak A., [online]: *Rzeszowski teatr wspomina Jerzego Pleśniarowicza*. Dostępne
w Internecie: https://www.biznesistyl.pl/ludzie/sylwetki/5235_.html [dostęp:
5.01.2020].
- Bukowski P., 2012: *Dydaktyczne aspekty hermeneutycznej teorii przekładu*.
W: M. Piotrowska, J. Dybier-Gajer, red.: *Przekład — teorie, terminy, termi-
nologia*. Kraków, Tertium.
- Debkiewicz G., Wilk A., oprac., [online]: *Spis zawartości czasopisma „Kamena”
w latach 1945—1993*. Dostępne w Internecie: [http://biblioteka.teatrn.pl/
dlibra/Content/26063/KAMENA_umcs_ost.pdf](http://biblioteka.teatrn.pl/dlibra/Content/26063/KAMENA_umcs_ost.pdf) [dostęp: 10.12.2019].
- Feldek L., 1962: *Metaforou ku komplexnosti*. „Kultúrny život”, č. 32.
- Gadamer H.-G., 2000: *Rozum, słowo, dzieje. Szkice wybrane*. K. Michal-
ski, wyb., oprac., wstęp. M. Łukasiewicz, K. Michalski, tłum. Warszawa,
Państwowy Instytut Wydawniczy.

64 Por. G. Steiner, 1998: *Po wieży Babel...*, s. 411.

65 Por. P. Ricoeur, 2008: *O tłumaczeniu...*, s. 38.

- Gadamer H.-G., 2009: *Lektura jest przekładem*. W: P. Bukowski, M. Heydel, red.: *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Kraków, Wydawnictwo Znak, s. 322.
- Hamada M., 1966: *V hľadani významu a tvaru*. Bratislava, Smena.
- Heydel M., 2013: *Gorliwość tłumacza. Przekład poetycki w twórczości Czesława Miłosza*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Hochel I., 2007: *Poézia*. W: I. Hochel, L. Čúzy, Z. Kákošová: *Slovenská literatúra po roku 1989*. Bratislava, Literárne informačné centrum.
- Jerzy Pleśniarowicz, hasło. Dostępne w Internecie: <http://www.encyklopediatea.tru.pl/autorzy/3850/jerzy-plesniarowicz> [dostęp: 5.01.2020].
- Jerzy Pleśniarowicz, hasło. Dostępne w Internecie: https://pl.wikipedia.org/wiki/Jerzy_Ple%C5%9Bniarowicz [dostęp: 5.01.2020].
- Krčméry Š., 1943: *Stopäťdesiat rokov slovenskej literatúry*. Martin, Matica slovenská.
- Mikula V., 1987: *Hľadanie systému obraznosti*. Bratislava, Smena.
- Mikula V., 2005: *Strážay Štefan*. W: V. Mikula, ed.: *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava, Kalligram, Ústav slovenskej literatúry SAV, s. 514—515.
- Mikula V., 2017: *Socialistický realizmus v slovenskej poézii. Texty a interpretácie*. Bratislava, Univerzita Komenského.
- Nawrocki W., 1983: *Czeska i słowacka literatura piękna w Polsce w latach 1945—1980. Dzieje recepcji*. W: W. Nawrocki, T. Sierny: *Czeska i słowacka literatura piękna w Polsce. Dzieje recepcji i bibliografia*. Katowice, Wydawnictwo Śląsk, s. 7—70.
- Paepcke F., 2009: *Rozumienie tekstu a przekład*. W: P. Bukowski, M. Heydel, red.: *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Kraków, Wydawnictwo Znak, s. 338—339.
- Pleśniarowicz K., 1993: *Jerzego Pleśniarowicza ślad pozostawiony*. K. Pleśniarowicz, wybór i oprac. Kraków, Szkice.
- Pleśniarowicz J., 2018: *Wiersze i przekłady wierszy*. K. Pleśniarowicz, J. Pleśniarowicz, red. i oprac. Kraków, Bricolage Publishing.
- Pleśniarowicz J., 2019: *Przekłady prozy*. K. Pleśniarowicz, J. Pleśniarowicz, red. Kraków, Bricolage Publishing.
- Pound E., 1968: *Literary Essays of Ezra Pound*. New York, New Directions.
- Pym A., 1998: *Method of Translation History*. Manchester, St. Jerome Publishing.
- Rédey Z., 2017: *Od „poézie veci” k „poetike vecnosti” (Lyrika Štefana Strážaya)*. Levoča, Modrý Peter.
- Ricoeur P., 2008: *O tłumaczeniu*. T. Swoboda, S. Ulaszek, tłum. E. Balcerzan, wstęp. Gdańsk, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Sedlák I., Čúzy L., 2009: *Dejiny slovenskej literatúry II*. Bratislava, Martin, Literárne informačné centrum, Matica slovenská.

- Spuścizna translatorska Jerzego Pleśniarowicza: poezja słowacka*, 1985. „Kamena”, nr 4 (824).
- Spyrka L., 2016a: *Dramat słowacki w Polsce. Przekład w dialogu kultur bliskich*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Spyrka L., 2016b: *Koncepcja przekładu Lubomíra Feldeka w kontekście słowackiej myśli przekładoznawczej*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 7, cz. 1, s. 64—77.
- Steiner G.: *Po wieży Babel. Problemy języka i przekładu*. O. Kubińska, W. Kubiński, tłum. Kraków, Universitas.
- Stolze R., 2003: *Hermeneutik und Translation*. Tybinga, Gunter Narr.
- Stolze R., 2009: *Tłumaczenie jako proces ewolucyjny*. W: P. Bukowski, M. Heydel, red.: *Współczesne teorie przekładu. Antologia*. Kraków, Wydawnictwo Znak, s. 349—355.

Marta Buczek

Jerzého Pleśniarowicza dôkaz v prekladoch

RESUMÉ | Príspevok sa zameriava na osobnosť Jerzého Pleśniarowicza, známeho poľského básnika zo skupiny poetov súvisiacich s poéziou Józefa Czechowicza, divadelného režiséra, ktorý priniesol na poľskú divadelnú scénu drámy slovenských dramatikov (Júliusa Barča-Ivana, Ivana Bukovčana, Lubomíra Feldeka, Osvalda Zahradníka) a najmä prekladateľa slovanských literatúr. Autorku článku zaujíma fenomén Pleśniarowicza ako prekladateľa slovenskej literatúry. V stati sa podrobne analyzujú jeho poľské preklady slovenskej poézie, predstavené v zborníku *Wiersze i przekłady wierszy*, ktoré boli uverejnené v Poľsku v roku 2018. Štúdia zohľadňuje výber prekladov, ktoré sú silnou deklaráciou prekladových a poetických názorov Pleśniarowicza, okrem iného preklady predstaviteľov surrealistickej skupiny poézie (Rudolfa Fábryho, Vladimíra Reisela, Pavla Bunčáka, Júliusa Lenka, Štefana Žáryho), básnikov z Trnavskej skupiny (Lubomíra Feldeka, Jána Ondruša, Jána Stacha), predstaviteľov skupiny Mladá tvorba a súčasných básnikov (Milana Rúfusa, Miroslava Válka, Jána Buzássyho, Vlastimila Kovalčíka, Vojtecha Kondróta, Štefana Strážaya či Vojtecha Mihálíka). Príspevok tiež reflektuje interpretáciu prekladateľských stratégií Pleśniarowicza, úzko spojenú s jeho poetikou, a tiež zahŕňa diskusiu o súčasnom význame prekladanej poézie v poľskom horizonte prijatia.

KLÚČOVÉ SLOVÁ | slovenská poézia v Poľsku, poľské preklady slovenskej poézie, recepcia prekladov slovenskej literatúry, slovenská poézia v poľskej recepcii, Jerzy Pleśniarowicz

Marta Buczek

Jerzy Pleśniarowicz's Trace Left in Translations

239

SUMMARY | This article focuses on the career of Jerzy Pleśniarowicz, the well-known Polish translator of Slavic literatures and poet associated with the Józef Czechowicz poetry group, and who, in his capacity as dramatist and theatre director, has directed on the Polish scene plays by Slovak dramatists including Július Barč-Ivan, Ivan Bukovčan, Lubomír Feldek, Osvald Zahradník. The article discusses the output of this poet, viewing him primarily as a translator of Slovak literature; it goes on to analyse his Polish translations of Slovak poetry published in the 2018 volume *Wiersze i przekłady wierszy (Poems and Translated Poems)*. The anthology focuses on the representatives of three main groups: the surrealist poetry group consisting of, among others, Rudolf Fabry, Vladimír Reisel, Pavol Bunčák, Július Lenko, and Štefan Žáry; the Trnavská skupina poetry group, including Lubomír Feldek, Ján Ondruš, and Ján Stacho; and finally the Mladá tvorba group with the contemporary poets Milan Rúfus, Miroslav Válek, Ján Buzássy, Vlastimil Kovalčík, Vojtech Kondrót, Štefan Strážay, and Vojtech Michálik. The author considers Pleśniarowicz's translation choices, which are also a strong declaration of his views. She elucidates his translation strategies, pointing out close ties with the poetics of his own work, and also discusses the contemporary significance of this poetry in the Polish sphere of reception.

KEYWORDS | Slovak poetry in Poland, Polish translations of Slovak poetry, reception of translations, Polish reception of Slovak poetry, Jerzy Pleśniarowicz, translator's visibility

MARTA BUCZEK | dr, adiunkt na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; literaturoznawczyni, słowacystka. Prowadzi badania z zakresu translacji w obrębie literatur zachodniosłowiańskich w perspektywie teoretycznej, historycznoliterackiej i historycznokulturowej. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół przekładu i recepcji literatury słowackiej w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem literatury XX wieku oraz literatury najnowszej. Autorka książki *O polskich przekładach prozy Vincenta Šikuli* (2010) i ponad dwudziestu artykułów naukowych dotyczących badań nad przekładem, recepcji literatury polskiej w Słowacji i słowackiej w Polsce, kulturowych uwarunkowań przekładu, specyfiki przekładu w granicach języków bliskopokrewnych, roli przekładu w badaniach komparatystycznych.

Bibliografia przekładów literatury polskiej w Słowacji w 2018 roku

Publikacje książkowe

1. **Brykczyński Marcin:** *Opowiem ci, mamo, co robią auta / Poviem ti, čo robia autá.*
Tłum. Silvia K a š č á k o v á. Bratislava, Ikar, 2018, 28 s.
[literatura dla dzieci].
2. **Brykczyński Marcin:** *Opowiem ci, mamo, co robią pociągi / Poviem ti, čo robia vlaky.*
Tłum. Silvia K a š č á k o v á. Bratislava, Ikar, 2018, 28 s.
[literatura dla dzieci].
3. **Brykczyński Marcin:** *Opowiem ci, mamo, skąd się bierze miód / Poviem ti, kde sa berie med.*
Tłum. Alexander H o r á k. Bratislava, Ikar, 2018, 28 s.
[literatura dla dzieci].
4. **Domosławski Artur:** *Wykluczeni / Vylúčení.*
Tłum. Alexander H o r á k. Žilina, Absynt, 2018, 513 s. [reportaż].
5. **Duszyńska Julia:** *Cudaczek-Wyśmiewaczek / Nezbedný Posmievačko, ktorého všetky (ne)poslušné deti dobre poznajú.*
Tłum. Jozef B r a n d o b u r. Bratislava, SPN — Mladé letá, 2018, 63 s.
[proza dla dzieci].
6. **Dziubak Emilia:** *Opowiem ci, mamo, co robią dinozaury / Poviem ti, čo robia dinosaury.*

- Tłum. Alexander H o r á k. Bratislava, Ikar, 2018, 28 s.
[literatura dla dzieci].
7. **Fiedler Arkady:** *Madagaskar — Gorąca wieś Ambinanitelo / Madagaskar — moja láska.*
Tłum. Miloš F e r k o. Bratislava, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2018, 306 s. [proza].
8. **Grabiński Stefan:** *Wyspa Itongo / Ostrov Itongo.*
Tłum. Tomáš H o r v á t h. Bratislava, Vydavateľstvo Európa, 2018, 168 s. [proza].
9. **Jagielski Wojciech:** *Wszystkie wojny Lary / Všetky Larine vojny.*
Tłum. Juraj K o u d e l a. Bratislava, Absynt, 2018, 216 s. [reportaż].
10. **Koman Dorota:** *Maszyna do czytania / Stroj na čítanie.*
Tłum. Peter M i l č á k. Levoča, Modrý Peter, 2018, 104 s. [poezja].
11. **Kopyt Szczepan:** *Wypisy dla klas pracujących / Čítanka pre pracujúce triedy.*
Tłum. Kristína K a r a b o v á. Banská Bystrica, Občianske združenie Laputa, 2018, 107 s. [poezja].
12. **Maasen-Zajączkowska Mariola:** *Kiedy święci byli mali / Aj svätí boli malí. Príbehy z detstva veľkých svätcov.*
Tłum. Kamila W o j n a r - O n d i c o v á. Bratislava, Lúč, 2018, 120 s. [proza dla dzieci].
13. **Majdan Mira:** *Święty Juda Tadeusz / Svätý Júda Tadeáš.*
Tłum. Kamila W o j n a r - O n d i c o v á. Bratislava, Lúč, 2018, 64 s. [proza].
14. **Miłosz Czesław:** *Dolina Issy / Údolie Issy.*
Tłum. Miloš F e r k o. Bratislava, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2018, 238 s. [proza].
15. **Ossendowski Antoni Ferdynand:** *Przez kraj ludzi, zwierząt i bogów / Krajinou ľudí, zvierat a bohov.*
Tłum. Karol C h m e l. Ivanka pri Dunaji, F.R. & G, 2018, 349 s. [proza].
16. **Perzyński Marek:** *Zawód pirat / Piráti svetových morí.*
Tłum. Jaroslav C o p á k. Bratislava, Perfekt, 2018, 544 s. [proza].
17. **Sapkowski Andrzej:** *Wiedźmin. Sezon burz / Zaklínač. Búrková sezóna.*
Tłum. Karol C h m e l. Bratislava, Vydavateľstvo Plus v Albatros Media, 2018, 440 s. [proza].
18. **Sienkiewicz Henryk:** *Listy z podróży do Ameryki / Listy z Ameriky.*
Tłum. Miloš F e r k o. Bratislava, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2018, 323 s. [proza].
19. **Socha Piotr:** *Drzewa / Stromy.*
Tłum. Zuzana F a j t h. Bratislava, Slovart, 2018, 72 s. [literatura dla dzieci].

20. **Świetlicki Marcin:** *Nesamozrejmé**.
 [Wybór z tomów: *Zimne kraje, Schizma, Trzecia połowa, 37 wierszy o wódce i papierosach, Pieśni profana, Czynnny do odwołania, Nieczynny, 49 wierszy o wódce i papierosach, Muzyka środka*].
 Tłum. Peter M i l č á k. Levoča, Modrý Peter, 2018, 109 s. [poezja].
21. **Wilk Paulina:** *Znaki szczególne / Poznávacie znamenia*.
 Tłum. Kristína K a r a b o v á. Banská Bystrica, OZ Laputa, Literárna bašta, 2018, 209 s. [proza].

Publikacje w czasopismach

1. „Revue svetovej literatúry” 2018, nr 1.
Stec Łukasz
Psychoanioł w Dublinie / Psychoanjel v Dubline.
 Tłum. Linda M a g á t h o v á, s. 130—135 [proza].
2. „Romboid” 2018, nr 3/4.
Fronczek Zbigniew Włodzimierz
*Ďateľ**, s. 65—68.
List do Pana Boga w Warszawie / List Pánu Bohu vo Varšave,
 s. 68—69.
Lubelska Mata Hari / Lublinská Mata Hari, s. 60—65.
*Zatopené svätynie**, s. 60.
 Tłum. Ivan J a c k a n i n [proza].
3. „Romboid” 2018, nr 7.
Muszer Dariusz
Chadidža / Chadidža, s. 60—63.
 Tłum. Mário V e v e r k a [proza].
4. „Slovenské pohľady” 2018, nr 6.
Fronczek Zbigniew Włodzimierz
Pozdrowienia / Pozdrav, s. 61—66.
 Tłum. Ivan J a c k a n i n [proza].
5. „Tworba” 2018, nr 1.
Kronhold Jerzy
Napiszę na liściu brzozy / Napíšem list z brezy, s. 46.
Oczy doktora Mengele / Oči doktora Mengeleho, s. 45.
*Pominuteľnosť**, s. 47—48.
Progi, występy, nisze / Prahy, výklenky, skryše, s. 45—46.
Wysoki protektorat / Vysoký protektorát, s. 46—47.
 Tłum. Karol C h m e l [poezja].

6. „Vertigo” 2018, nr specjalny.

Różewicz Tadeusz

*Premeny**, s. 50.

Tłum. Peter M i l č á k [poezja].

Brzechwa Jan

Kaczka dziwaczka / Čudná kačka, s. 52.

Leň / Lenivec, s. 51.

Na straganie / Trhový deň, s. 53.

Tłum. Peter M i l č á k [poezja].

7. „Vlna” 2018, nr 76.

Machej Zbigniew

[Z książki *Antidotum noctis*]

*Snúbenec slečný Kufflerovej**, s. 37—39.

Tłum. Karol C h m e l [proza].

Opracowała Zuzana Obertová

Przypisy tłumacza w słowackim przekładzie *Doliny Issy* Czesława Miłosza

Translator's Footnotes in the Slovak Translation of *The Issa Valley* by Czesław Miłosz

Zuzana Obertová

<https://orcid.org/0000-0002-5766-4081>

COMENIUS UNIVERSITY IN BRATISLAVA
zuzana.obertova@uniba.sk

Data zgłoszenia: 14.10.2019 r. | Data akceptacji: 24.02.2020 r.

ABSTRACT | Translators' footnotes typically serve as an instrument to explain culture-related expressions that are difficult to transmit through a foreign language. The Slovak translation of *The Issa Valley* includes eighty eight footnotes from the translator which fulfil a range of functions. The author of this paper categorizes and analyses the footnotes in order to assess their impact, both on the reader and on the perception of the translation by the receiving culture.

KEYWORDS | Translators' footnotes, paratext, Czesław Miłosz, *The Issa Valley*, translation

Kwestia przypisów tłumacza w przekładzie literackim jest od kilku dziesięcioleci przedmiotem dyskusji i analiz przekładoznawców. Rozważania teoretyczne oscylują na osi pomiędzy absolutną dezaprobatą, względną akceptacją i jednoznaczną afirmacją (która jest jednak w zdecydowanej mniejszości), przy czym wszelkiego rodzaju uwagi tłumacza ocenia się z różnych punktów widzenia. Jak zauważył Lawrence Venuti, powszechne jest przekonanie, że dobry przekład to przekład płynny, czyli taki, który czyta się tak, jak gdyby został oryginalnie napisany w języku docelowym. Im lepszy jest zatem przekład, tym bardziej „niewidoczny” jest tłumacz i jego praca¹. Z takiego założenia wynika, że jakiegokolwiek uwagi translatora zakłócają lekturę, przeszkadzają czytelnikowi, a nawet mogą świadczyć o pewnej nieporadności tłumaczeniowej².

W czeskiej i słowackiej teorii przekładu spotykamy się z uwagami na temat przypisów dolnych zazwyczaj przy okazji transferu realiów i konotacji kulturowych obcych kulturze przyjmującej, a więc trudnych do przetłumaczenia na język docelowy. Jiří Levý wspomina o uwagach tłumacza w kontekście „specyfik narodu i epoki”. Twierdzi, że przypisy dolne nie są odpowiednim środkiem do zachowania warstw znaczeniowych oryginału, ponieważ stanowią naruszenie tekstu oraz umieszczają poza nim jednostki semantyczne, będące organiczną częścią samego dzieła. Jeśli to konieczne, można, zdaniem Levego, uzupełnić oryginał o wyjaśnienie bezpośrednio w tekście, czyli eksplikację intratekstową — taki zabieg należy jednak stosować wyjątkowo ostrożnie³. Również współczesna słowacka szkoła przekładoznawcza uwzględnia kwestię przypisów tłumacza w ramach pokonywania różnic kulturowych, tradycyjnie rozróżniając trzy sposoby: naturalizację, egzotyzację, kreolizację. Związane z nimi ewentualne uwagi tłumacza pozostają jednak na marginesie teorii przekładu. Na przykład słowacka translatołog, Edita Gromová, podając trzy najczęstsze typy uwag tłumacza: eksplikację wewnątrz tekstu, przypis dolny oraz listę przypisów na końcu, poprzedza je stwierdzeniem, że uwagi tłumacza to sprawa indywidualna, zależna od obranej koncepcji przekładu, typu tekstu, tradycji literackich i innych czynników. Wspomniana przekładoznawczyni uważa, że tłumacz literatury pięknej powinien zamieszczać swoje uwagi umiarkowanie, aby wartość informacyjna tekstu nie górowała nad wartością estetyczną⁴.

W teorii przekładu wobec przypisów tłumacza przeważa stanowisko sceptyczne: badacze podkreślają konieczność ostrożnego, umiarkowanego stosowa-

1 L. Venuti, 1986: *The translator's invisibility*. „Criticism”, t. 28, nr 2, s. 179.

2 U. Hrehorowicz, 1997: *Przypisy tłumacza: „to be or not to be”*. „Między Oryginałem a Przekładem”, t. 3: *Czy zawód tłumacza jest w pogardzie?*, s. 111.

3 J. Levý, 1998: *Umění překlada*. Praha, Ivo Železný, s. 125.

4 E. Gromová, 2003: *Teória a didaktika prekladu*. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, s. 57—58.

nia uwag ingerujących w tekst oryginału⁵. Przypisy tłumaczy są jednak kwestią praktyki, a teoria musi się z nią zmierzyć. Dopiero koncepcja paratekstów, opracowana w Polsce przez Danutę Danek, pozostająca jednak w cieniu bardziej znanych prac Gérarda Genette'a⁶, dostarczyła nowych narzędzi badania przypisów tłumacza. Pozwala ona na bardziej szczegółową analizę i dokładniejszą ocenę konkretnych decyzji w procesie translacji. W Polsce ważne źródło wiedzy na ten temat stanowi publikacja *Przypisy tłumacza* pod redakcją Elżbiety Skibińskiej, pomagająca usystematyzować wiedzę o paratekstach⁷, a także tom *Parateksty w odbiorze przekładu*⁸, poświęcony temu zagadnieniu w przekładzie literackim w kręgu literatur słowiańskich. Na gruncie słowackim brakuje szerszej dyskusji na temat przypisów tłumacza w literaturze pięknej⁹. O jej potrzebie świadczy nie tylko rozwój dyskursu w świecie, lecz przede wszystkim obecność przypisów

-
- 5 K. Hejwowski zaleca zachować umiar w używaniu przypisów tłumacza, mimo że w pewnych sytuacjach są one uzasadnione i stanowią znacznie lepsze rozwiązanie niż całkowity brak informacji. Por. K. Hejwowski, 2004: *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 86. Stanowisko to pojawia się również u znanej niemieckiej badaczki Christiane Nord, która sformułowała postulat lojalności i funkcjonalności przekładu. Przypisy dolne lub wyjaśnienia stoją, zdaniem Nord, na innej płaszczyźnie komunikacyjnej niż sam tekst, dlatego tłumacz nie powinien wtrącać się zbyt pochopnie w komunikację pomiędzy autorem i czytelnikiem. Por. Ch. Nord, 2011: *Funktionsgerechtigkeit und Loyalität. Die Übersetzung literarischer und religiöser Texte aus funktionaler Sicht*. Berlin, Frank & Timme, s. 140.
- 6 B. Tokarz, 2017: *Parateksty jako wyraz koncepcji przekładu*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 8, cz. 1, s. 16.
- 7 W. Sztorc, 2016: *Przypisy tłumacza w świetle teorii literatury hipertekstowej*. „Między Oryginałem a Przekładem”, t. 32, s. 121.
- 8 „Przekłady Literatur Słowiańskich”, 2017, t. 8, cz. 1: *Parateksty w odbiorze przekładu*.
- 9 Tematyka ta pojawia się na marginesie innych badań przekładoznawczych. Na przykład Lucia Kozáková, analizując obcojęzyczne wyrazy w przekładzie tekstów angielskich na język słowacki, podaje jako jedno z rozwiązań translatorskich użycie przypisu dolnego tłumacza, odrzucając je jednak ze względu na utrudnienia w lekturze; por. L. Kozáková, 2012: *Nevítaný hosť v preklade alebo o problémoch výskytu cudzojazyčných výrazov v anglických textoch*. W: L. Adamová, J. Želonka, red.: *Tradícia a inovácia v translatoľogickom výskume III*. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, s. 132. Wzmiankę o uwagach tłumacza znajdziemy również w artykule Jany Heringhovej o problematyce przekładów aluzji w tekście prozaicznym i dramatycznym. Autorka zdecydowanie popiera używanie eksplikacji intratekstowych, gdyż przypisy dolne lub końcowe naruszają płynność lektury, a w tekstach przeznaczonych do inscenizacji są nie do zaakceptowania; por. J. Heringhová, 2011: *Alúzie ako prekladateľský problém*. W: V. Biloveský, L. Pliešovská, red.: *Preklad a tlmočenie 9. Kontrastívne štúdium textov a prekladateľská prax*. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela, s. 122, 125. Miroslava Gavurová podaje zaś typologię przypisów tłumacza na konkretnych przykładach esejów George'a Orwella w przekładzie Jána Vilikovského, por. M. Gavurová, 2012: *Lingvokultúrny aspekt v preklade eseje*. Prešov, Prešovská univerzita v Prešove, s. 24—50.

tłumacza w słowackiej praktyce przekładowej. Niniejszy artykuł, uwzględniający dotychczasową wiedzę i rozważania teoretyczne, jest przyczynkiem na temat paratekstów na przykładzie słowackiego wydania *Doliny Issy* Czesława Miłosza. Analiza charakteru i zasadności przypisów dolnych tłumacza stanie się punktem wyjścia do omówienia stosowania uwag w przekładzie literackim w ogóle.

Słowacki przekład *Doliny Issy*, który ukazał się w 2018 roku, dołączył do nielicznej grupy dzieł Czesława Miłosza wydanych na Słowacji. Wcześniej opublikowano tylko trzy z nich: dwa zbiory esejów pt. *Záhrada vied* (2001) oraz *Rodná Európa* (2012), a także tom poetycki *To* (2014). Mimo że w ciągu dwóch dekad po zmianach ustrojowych Miłosz należał do często tłumaczonych polskich poetów¹⁰, pomiędzy rokiem 2014 a 2018 nie opublikowano na Słowacji żadnego tekstu noblisty¹¹. Słowacką wersję *Doliny Issy* dzieli od powstania oryginału 66 lat, co nieuchronnie powoduje duży dystans zarówno czasowy, jak i kulturowy. Dystans ten powstaje również za sprawą miejsca i czasu akcji powieści — Litwy lat 20. ubiegłego wieku — a także ze względu na fascynację głównego bohatera naturą, z którą nierozzerwalnie związane było jego dzieciństwo¹². Rzeczywiście, przyroda w szerokim znaczeniu tego słowa odgrywa w powieści niezmiernie istotną, a przy tym dwojaką rolę. Z jednej strony jest ona stale obecna w poetyckim ujęciu świata przedstawionego, w licznych figurach poetyckich, metaforach i porównaniach. Z drugiej strony dzieło Miłosza obfituje w specyficzną, wręcz specjalistyczną leksykę związaną z życiem na wsi, rolnictwem czy myślistwem.

Długi czas, jaki upłynął między powstaniem oryginału i jego słowackiej translacji, różnice kulturowe, a także cechy samej powieści wywołały potrzebę zamieszczenia wyjątkowo dużej liczby przypisów dolnych przez tłumacza, Miloša Ferkę. W całej książce jest ich aż 89, z czego jeden to przypis odautorski. Mimo że przypisy zazwyczaj odnoszą się do toponimów, antroponimów oraz kwestii kulturowych czy intertekstualnych¹³, w tym przypadku tłumacz stosuje je także po to, by naświetlić różne aspekty dzieła i jego interpretacji. Pierwszych szesnaście przypisów dotyczy wstępu do wydania powieści z 2000 roku, zatytułowanego przez Miłosza jako *Przypis po latach*. Autor konfrontuje geograficzne realia po-

10 Por. bibliografie przekładów literatury polskiej w Słowacji zamieszczone w kolejnych tomach „Przekładów Literatur Słowiańskich”: t. 1, cz. 4; t. 4, cz. 2; t. 5, cz. 2.

11 Por. bibliografie przekładów literatury polskiej w Słowacji zamieszczone w kolejnych rocznikach „Przekładów Literatur Słowiańskich”: t. 6, cz. 2; t. 7, cz. 2; t. 8, cz. 2; t. 9, cz. 3.

12 Zjawisko to zauważyli również słowaccy recenzenci. Por. L. Mattová, 2019: *Sila mýtu a spomienok*. „Knižná revue”, nr 12, s. 26. Dostępne w Internecie: <https://www.litcentrum.sk/recenzia/sila-mytu-spomienok> [dostęp: 30.08.2019]; J. Rezník, 2018: *Všetko máme zakódované v detstve*. „Literárny týždenník”, nr 29—30, s. 12.

13 B. Tokarz, 2017: *Parateksty...*, s. 19.

wieści z rzeczywistością Litwy swego dzieciństwa, aby przynajmniej częściowo zaspokoić ciekawość czytelników tropiących w utworze wątki autobiograficzne. Ferko podaje w przekładzie nazwy wszystkich miejscowości także w języku litewskim. Odbiorca może je w ten sposób łatwo odnaleźć na mapie, co pozwoli mu lepiej zrozumieć objaśnienia autora. W przypisie 7. tłumacz precyzuje jeszcze dodatkowo toponim Lauda, mimo że po części wyjaśnia go sam Miłosz:

Niedaleko Kiejdan leży tzw. Lauda, czyli drobnoszlacheckie zaścianki, takie ja Pacunele i Wodoktym w których Sienkiewicz umieścił początek akcji *Potopu*. Mieszkańcy Laud, osadzeni tam przez Wielkiego Księcia Witolda, zachowali język polski aż do lat pięćdziesiątych dwudziestego wieku.

DI, s. 6¹⁴

Ferko do słowa „Lauda” dodał przypis dolny, żeby dokładnie zlokalizować ten region:

Historicko-etnografický región pomenovaný podľa riečky Liaudė, pravostranného prítoku Nevėžys. Rozprestieral sa severne od Kaunasu medzi riekami Nemunas, Neris a Dubysa, mal rozlohu zhruba 6 500 km².

ÚI, s. 6¹⁵

W *Przypisie po latach* znajduje się wzmianka o innych utworach Miłosza — *Zniewolony umysł* oraz *Zdobycie władzy*. W tłumaczeniu słowackim tytuły te podano w oryginale, w nawiasie zaś zamieszczono ich dosłowne brzmienie w języku słowackim, co można uważać za pewnego rodzaju intratekstową eksplikację. Została ona uzupełniona o perytekst w postaci przypisu dolnego, w którym tłumacz podaje słowackim czytelnikom krótką informację o tych książkach:

Ide o súbor esejí a román, v ktorých sa autor vysporiadal s fázou svojho príklonu k ideám reálneho socializmu a zároveň sa pokúsil systém reflexívne a poeticky analyzovať.

ÚI, s. 8

To pierwszy przypis zawierający interpretację dzieła literackiego podaną przez samego tłumacza. W odniesieniu do wzmiankowanych utworów tłumacz nie był tak skrupulatny, jak przy opisie regionu Lauda — brakuje na przykład informacji o roku ich wydania. Co ciekawe, w *Przypisie po latach* wspomniany

14 Cytowane w artykule fragmenty oryginału pochodzą z wydania: C. Miłosz, 2007: *Dolina Issy*. Warszawa, TMM Polska/Planeta Marketing. W tekście oznaczam je skrótem DI, po którym podaję numer strony.

15 Cytaty przekładu pochodzą z: C. Miłosz, 2018: *Dolina Issy / Údolie Issy*. M. Ferko, tłum. Bratislava, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov. W tekście oznaczam je skrótem ÚI, po którym podaję numer strony.

jest również *Potop* Henryka Sienkiewicza oraz *Pan Tadeusz* Adama Mickiewicza, do których tłumacz nie załączył żadnego przypisu, uważając je prawdopodobnie za wystarczająco znane słowackiemu czytelnikowi¹⁶.

W samym tekście powieści przypisy dolne zamieszczone są w kilku celach. Tłumacz używa ich do objaśnienia polsko-litewskich realiów i historii, wskazuje w nich na nawiązania intertekstualne, wyjaśnia znaczenie historyzmów, podaje łacińską i słowacką nazwę roślin i zwierząt oraz sugeruje własną interpretację wybranych fragmentów. Zwróciła na nie uwagę także recenzentka Lucia Mattoová, przy czym warto zaznaczyć, że wzmianka o przypisach to jedyny komentarz odnoszący się do przekładu:

Prekladateľ M. Ferko dodal Miłoszovému spomienkovému románu *Údolie Issy* vďaka rozsiahlemu poznámkovému aparátu ďalší rozmer. Vzhľadom na časový odstup medzi napísaním diela a vznikom slovenského prekladu sa prekladateľ celkom pochopiteľne usiloval čitateľovi pomôcť zorientovať sa v zložitej súdobej historicko-kultúrno-politickej situácii, priblížiť špecifiká lokálnej fauny a flóry, podčiarknuť Miłoszove odkazy na tvorbu iných autorov a pomôcť tak preniknúť hlbšie do skrytých významov literárneho diela¹⁷.

Jako że objaśnienia nieznanego czytelnikowi słowackiemu polsko-litewskiego kontekstu kulturowego i historycznego stanowią dowód erudycji tłumacza¹⁸, można je, za Skibińską, zaliczyć do kategorii przypisów o charakterze pozytywnym. Autor przekładu eksplikuje realia nieprzystające do kultury rodzimej, podnosząc w ten sposób rangę swojej pracy. Dzięki temu zabiegowi przekład spełnia funkcję poznawczą i edukacyjną¹⁹, co zresztą zostało docenione w przytoczonym fragmencie recenzji. Przykładem może być przypis 29., w którym tłumacz wyjaśnia pojęcie *Żelazny Wilk*, w tekście powieści podane w języku słowackim jako *Železný vlk*²⁰:

Želazny Wilk (úplný názov Zväzok Želazny Wilk) bola nacionalistická organizácia na Litve po r. 1918. Názov je inšpirovaný legendou o založení Vilniusu:

16 *Trylogia* Henryka Sienkiewicza rzeczywiście powinna być na Słowacji stosunkowo dobrze znana, skoro jej słowackie wydanie zostało kilkakrotnie wznowione. *Pan Tadeusz* został przetłumaczony w 1962 roku, mimo to można mieć pewne wątpliwości, czy jest znany także czytelnikom spoza grona slawistów i polonistów.

17 L. Mattoová: *Sila spomienok...*

18 E. Skibińska, 2009: *O przypisach tłumacza. Wprowadzenie do lektury*. W: E. Skibińska, red.: *Przypisy tłumacza*. Wrocław—Kraków, Księgarnia Akademicka, s. 11—13.

19 K. Bednarska, K. Szafraniec, 2017: *Przypisy tłumacza w wybranych słoweńskich przekładach literatury polskiej*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 8, cz. 1, s. 216.

20 W przekładzie pojawił się błąd, prawidłowy zapis według zasad słowackiej ortografii to *Železný vlk*.

na kopci, kde vznikne mesto, knieža Gedyminas zabije zubra. Vo sne sa mu potom zdá, že v útrobach zvierata vyjú železní vlci. Žrec vyloží sen ako znamenie zvestujúce založenie veľkého, slávneho mesta.

ÚI, s. 74

W innym miejscu utworu pojawiają się w dialogach i mowie niezależnej wątki z polsko-litewskiej historii, wywierające wpływ na powieściową rzeczywistość i stosunki pomiędzy postaciami. Sam kontekst nie wystarcza, żeby odbiorca nieznaną wydarzeń historycznych mógł domyśleć się dokładnego znaczenia aluzji:

[...] pustili sa do diskusie o politike, čiže do úvah o tom, či Veľkoknieža mohol zachrániť krajinu, keď mal na výber len alebo ísť s Poliakmi proti križiakom, alebo s križiakmi proti Poliakom.

ÚI, s. 124—125

W tym zdaniu słowo „Veľkoknieža” zostało opatrzone przypisem 46.:

Vytautas, spolubojovník poľského kráľa a svojho bratanca Vladislava II. Jagiełła v Bitke pri Grünwalde, signatár poľsko-litovskej únie z roku 1387, ktorá v podstate Litvu pripravila o samostatnosť a krajina sa postupne začala dostávať do područia vyspelejšieho suseda-spoločníka.

ÚI, s. 124

Celem tłumacza jest objaśnienie źródeł konfliktu, który przewija się w tle przez całą opowieść. W przytoczonym fragmencie wysuwa się on na pierwszy plan i zrozumienie kontekstu historycznego staje się niezbędne. Jego wagę autor podkreśla w samym tekście powieści: „Tak to po wydarzeniu sprzed kilku setek lat rozchodziły się kręgi jak po kamieniu wrzuconym w wodę”²¹. Uwagi tłumacza można zatem uznać za uzasadnione.

Przypis został dodany także do następnego dialogu:

— A čo Tomášov otec? — spýtal sa farár. [...]

— Škoda reči. Nevráti sa. Veď za to, že slúžil v ich vojsku, by sa u nás dostal do väzenia [przypis 48.]. A syna isto odvedie do ich Poľska.

ÚI, s. 125

Autor przekładu w przypisie 48. zwraca uwagę czytelnika na spór o Wilno i południowo-wschodnią część dzisiejszej Litwy, której tereny w okresie międzywojennym zostały wcielone do Rzeczypospolitej:

Narážka na spor Litvy s Poľskom roku 1918 a aj neskôr v medzivojnovom období. Poľsko obsadilo dnešnú juhovýchodnú časť krajiny s pradávnyh hlavným

21 C. Miłosz, 2007: *Dolina Issy...*, s. 134.

mestom Vilniusom, ktoré bolo pod názvom Wilno pokladané za jedno z dôležitých kultúrnych a ekonomických centier Poľska. Hlavným mestom medzivojnovnej Litvy bol Kaunas.

ŮI, s. 125

Autor przekładu wywiązuje się w ten sposób ze swojej roli pośrednika pomiędzy tekstem i odbiorcą, a także dostosowuje przekład do kultury przyjmującej, w której mniej lub bardziej wyraziste aluzje do wydarzeń historycznych nie zawsze muszą zostać zrozumiane. A ponieważ ich zrozumienie jest dla zgłębienia sensu całego utworu kluczowe, wykorzystanie przypisów, przestrzeni twórczej dla tłumacza, wydaje się w tej sytuacji uzasadnione.

Ferko zastosował przypisy także do wyrazów przestarzałych, dla których istnieje odpowiednik w języku słowackim o podobnym nacechowaniu archaicznym. W przypisach znalazły się na przykład wyjaśnienia jednostki miary *kwarta* (przypis 18.), jednostki wagi *pud* (przypis 30.), jednostki długości *sążeń* (przypis 45.), barwnika *farbka* (przypis 82.), opis funkcjonowania wagi *bezmian* (przypis 85.) czy współczesne słowackie nazwy miast: Królewiec (przypis 68.) i Danzig (przypis 89.). Są to elementy dawnej rzeczywistości, które dla współczesnego odbiorcy oryginału są niezrozumiałe niemal w takim samym stopniu, jak dla odbiorcy przekładu — zarówno czytelnik polski, jak i słowacki odbierają te słowa jako archaiczne i nie muszą ich rozumieć, gdyż w czasach współczesnych nie wchodzą one w skład aktywnego zasobu słownictwa. Pod tym względem percepcja tekstu zawierającego wspomniane elementy mogła być w obu środowiskach podobna: czytelnicy mogli wyszukiwać dokładne znaczenie przestarzałych słów w zależności od swojego idiolektu, doświadczenia językowego czy nawet własnej woli, ale nie musieli tego robić. Autor przekładu postanowił jednak uzupełnić wiedzę wszystkich czytelników, arbitralnie decydując o tym, które pojęcia powinni oni znać, a które wymagają wyjaśnienia.

Podobna sytuacja dotyczy także dwóch pojawiających się w powieści historyzmów — *lokomobila* i *tarantas* — opatrzonych przypisem dolnym tłumacza, zawierającym opis ich budowy i funkcji. W języku słowackim nazwy tych urządzeń brzmią dokładnie tak samo jak po polsku, bez jakichkolwiek zmian ortograficznych lub fonetycznych. Obydwa słowa zawarte są w *Słowniku języka słowackiego (Slovník slovenského jazyka)* z lat 1959—1965 oraz w *Słowniku wyrazów obcych (Slovník cudzích slov)*, a *lokomobilę* można znaleźć także w najnowszym *Słowniku współczesnego języka słowackiego (Slovník súčasného slovenského jazyka)*. Wszystkie wymienione źródła leksykograficzne są ogólnodostępne w Internecie²², a zatem każdy, jeśli tylko odczuje taką potrzebę, może zapoznać się z krótkim objaśnieniem tych słów. Nie jest to jednak konieczne,

22 Zob. www.slovník.juls.savba.sk [dostęp: 30.08.2019].

ponieważ z kontekstu, w jakim w powieści występuje *lokomobila* i *tarantas*, wynika ogólne ich znaczenie.

Najlichniesza grupa przypisów dolnych zastosowanych przez tłumacza dotyczy nazw botanicznych i zoologicznych. W oryginale nazwy te są bardzo liczne — Miłosz stworzył dokładny i szczegółowy obraz rzeczywistości i ludzkiego w niej życia, którego integralną i przyrodzoną częścią jest natura. Również zainteresowania Tomasza, pasja, z jaką pracował nad stworzeniem własnego zielnika, fascynacja myślistwem i światem zwierząt powodują, że w powieści bardzo często przewija się specyficzne nazewnictwo i fachowe określenia. Dla tłumacza literatury pięknej stanowi to prawdziwe wyzwanie, gdyż wyszukiwanie odpowiedniej terminologii i dokładnych odpowiedników w języku docelowym należy raczej do zadań tłumacza tekstów specjalistycznych. Ferko postanowił ujawnić odbiorcom przekładu „rzemieślniczą” część swej pracy i trudności z nią związane, podając prawie do wszystkich wspomnianych w powieści roślin i zwierząt ich łacińskie nazwy (dawne i współczesne), pełne nazwy słowackie, a niekiedy także krótki opis. Można zauważyć, że przypisy te nie są niezbędne do zrozumienia tekstu, z kontekstu bowiem zawsze wynika, że chodzi o pewien rodzaj ptaka, krzewu, owada itp., na przykład:

Tomasz z początku nie mógł się oswoić z mnóstwem drobnych meszek czy żuczków, które łążyły po nim i łechtały.

DI, s. 123

Tomáš si sprvoti nemohol zvyknúť na množstvo nepatrných muchničiek [przypis 37.] a či chrobáčikov, ktoré po ňom chodili a štekli ho.

ÚI, s. 114

Przypis 37.:

Muchnička, lat. *simulium* — tmavý bodavý hmyz so žltými škvrnami podobný muče.

ÚI, s. 114

W tych wypadkach przypisy nie służą więc pokonywaniu barier kulturowych czy przybliżeniu realiów obcych odbiorcy, lecz raczej podkreślają złożoność tekstu wyjściowego i, co za tym idzie, niezbędną erudycję i rzetelność pracy translatorskiej. Tłumacz zdradza czytelnikowi, że zanim był w stanie podać mu właściwy słowacki odpowiednik, musiał najpierw sam dotrzeć do informacji, o jaką roślinę lub zwierzę chodzi, i że najbardziej wiarygodne źródło to nazewnictwo łacińskie, które na dodatek w niektórych przypadkach z czasem uległo zmianie. Zaprezentowana została w ten sposób faza percepcji tekstu wyjściowego, a także sam proces translatorski — poszczególne kroki i decyzje

podejmowane podczas pracy nad przekładem, z reguły niezbrane czytelnikom. W ich ręce trafia bowiem tekst tłumaczenia, stanowiący ostateczny rezultat wyborów dokonanych przez tłumacza. W ten sposób Ferko walczy — świadomie czy nie — u boku Venutiego przeciwko „niewidzialności” tłumacza.

Największe wątpliwości wzbudzają przypisy zawierające interpretację utworu. Mamy tu prawdopodobnie do czynienia z własną interpretacją tłumacza, ponieważ nie odwołuje się on do żadnych innych źródeł. Pierwsza uwaga tego typu pojawia się w miejscu, w którym narrator przedstawia postać Luka Juchniewicza. Tłumacz dodał do imienia następujący przypis:

Luk je komická postava. Ide o zrejmú narážku na dobovo nesmierne populárny francúzskojazyčný komiks o kovbojovi Lucky Lukovi. Zo širšieho hľadiska tu máme do činenia s asociáciou na poetiku amerických grotesiek, komiksov a westernov. V čase písania románu autor už plánoval odchod do USA. A kniha, napísaná v poľštine, mala rezonovať nielen medzi krajanmi-emigrantmi. Miłosz zrejme vopred kalkuloval minimálne s prekladom do francúzštiny a angličtiny.

ŮI, s. 101

Później Ferko nawiązuje do tego przypisu jeszcze jedną uwagą, dodaną do opisu ceremonii łaźni Romualda i Barbarki:

Romuald sykał i ryczał: „Aaaa! Jeszcze! Jeszcze”, przewracał się na brzuch, czerpał dłońmi wodę ze skopka i: „Walał! Jeszcze! Aaaa!” Aż zrywał się i czerwony jak gotowany rak pędził na dwór [...].

DI, s. 205

Romuald sipel a ručal: „Oooch! Ešte! Ešte!“, otáčal sa na brucho, naberal dlaňami z diežky vodu a: „Navál! Ešte! Oooo!“ Napokon vyhupol [przypis 72.] a červený ako varený rak trielil na dvor [...].

ŮI, s. 188

W przypisie 72. tłumacz zwraca czytelnikowi uwagę na ponowne nawiązanie do świata groteski oraz sugeruje intencje autora:

Opäť asociácia na svet dobovej popkultúry (viď poznámku o Lukovi). Autor z hľadiska komického naznačuje, že jeho postavy sú súčasníkmi hrdinov amerických grotesiek. Hľadisko vážne zasa v texte románu smeruje k zámernému koncipovaniu sémantického pola pružnosti ako kladnej vlastnosti.

ŮI, s. 188

Interesujące wskazanie na nawiązanie intertekstualne w powieści można zauważyć w przypisie 71., dodanym do fragmentu rozdziału LII, dotyczącego pogrzebu babki Dilbinowej, podczas którego Tomasz zastanawia się nad tym,

dlaczego wszyscy dorośli są w stanie zachować spokój wobec nieuchronności własnej śmierci:

A może wiedzą więcej, niż po sobie pokazują, i dlatego zachowują się tak spokojnie? Czyli że Tomasz udzielał im kredytu, podobnie jak Lukowi, który gdyby nie chował w sobie siebie drugiego, mądrzejszego, burzyłby cały porządek — dorośli wtedy nie byłiby niczym więcej niż śmiesznymi, przebranymi dziećmi.

DI, s. 199

Či azda vedia viac, než navonok ukazujú, a preto sa správajú tak pokojne? Teda Tomáš im poskytol úver, podobne ako Lukovi, v ktorom keby sa neschovával aj druhý, múdrejší, zrútil by sa celý poriadok — dospeli by potom neboli ničím iným než smiešno-úbohými, preoblečenými deťmi [przypis 71.].

ÚI, s. 182

W przypisie została umieszczona uwaga:

Nielen na tomto mieste knihy je citelná ideová inšpirácia románom *Ferdynurke* poľského spisovateľa W. Gombrowicza.

ÚI, s. 182

Ferko ujawnił zatem czytelnikowi możliwą aluzję Miłosza do powieści Gombrowicza, nie wyjaśnił jednak, na czym konkretnie ona polega. Do jakiego odbiorcy jest więc skierowany ten przypis? Dla czytelnika, który w ogóle nie zna powieści *Ferdynurke*, uwaga tłumacza jest niezrozumiała i musiałby on podjąć dodatkowy wysiłek, żeby doszukać się wyjaśnienia w innym źródle. Pomocna mogła okazać się w takim razie informacja, że powieść ukazała się również w języku słowackim. Z drugiej strony odbiorca zaznajomiony z utworem Gombrowicza sam mógłby w trakcie uważnej lektury odkryć nawiązanie intertekstualne i wówczas nie potrzebowałby wskazówki tłumacza. Jedynym możliwym wyjaśnieniem intencji autora przekładu jest fakt, że związek *Doliny Issy z Ferdynurke* mógł wydawać się bardziej oczywisty w czasie, gdy powieść Miłosza została opublikowana po raz pierwszy, dzisiaj natomiast odstęp czasowy (pomińmy tu dystans kulturowy) między odbiorcą a obydwoma utworami jest na tyle znaczny, że, zdaniem tłumacza, związek ten mógłby umknąć nawet odbiorcy znającemu dzieło Gombrowicza. Wynika z tego, że Ferko miał własne wyobrażenie co do odbiorcy swego przekładu.

W rozdziale LV *Doliny Issy* Barbarka poniża Helenę Juchniewicz, obrzucając ją wyzwiskami i bijąc leszczynową witką. Postanowiła w ten sposób położyć kres romansowi Heleny i Romualda. Tomasz, mimo że nie do końca rozumie istotę konfliktu, zaczyna zastanawiać się nad różnicą pomiędzy służbą i panami. Rozdział kończy się zdaniem:

Od babci Misi wynudził skrawki płótna na onuce i dopasowywał sobie łapcie z lipowego łyka, bo przecie w rojsty nie pójdą w butach.

DI, s. 210

W przekładzie słowackim koniec zdania jest opatrzony przypisem 73.:

Rafinované ironická narážka na snahu intelektuálov priblížiť sa ľudu, inšpirovaná tradíciami ruských tzv. narodnikov a L. N. Tolstým.

ŮI, s. 192

Tłumacz nie tylko po raz kolejny sugeruje, w jaki sposób można lub należy rozumieć fragment powieści, lecz także szuka konotacji z zupełnie inną kulturą. Dążenie do zbliżenia inteligencji do ludu przecież nie było fenomenem wyłącznie rosyjskim, nie bez powodu w okresie młodopolskim ukształtowało się pojęcie chłopomanii. A zatem jeśli tłumacz odczuwa w tekście oryginału ironię wobec nierealnych ideałów ówczesnej wyższej warstwy społecznej oraz uważa za konieczne, by zwrócić na to uwagę czytelnika, powinien był wskazać na ludomańskie tendencje w kulturze wyjściowej, a nie obcej.

Ostatni przypis tłumacza, na który warto zwrócić uwagę, dotyczy zarówno kwestii interpretacji oryginału, jak i rozwiązania translatorskiego. W rozdziale XLVI po raz pierwszy pojawia się słowo *dołek*:

Tomasz podnosił wzrok znad książki, słuchał ich przez chwilę i zaraz ich głosy zlewały się znowu w szmer bez treści. Wygrzał sobie dołek w chłodnej skórze kanapy pod oknem.

DI, s. 175

Tomáš zdvihol zrak sponad knihy, na okamih sa započúval, ale ich hlasy sa mu v momente zliali do bezobsažného bublania. Vyhriol si v chladnej koži pohovky pod oknom údolček [przypis 59.].

ŮI, s. 161

Wyraz *dołek* pojawia się w powieści kilka razy i tłumacz uważa go za jedno z kluczowych słów utworu nawiązujące bezpośrednio do tytułu książki. Wyjaśnia to w przypisie 59.:

Jedno z klíčových slov knihy, jeho významový kontext rezonuje i v samotnom titule diela. Symbol bezpečia, pokoja, istoty, útulnosti, domova, rieky a tamojšieho kraja.

ŮI, s. 161

Żeby zachować leksykologiczny związek pomiędzy tytułem powieści i *dołkiem* również w języku słowackim, autor przekładu konsekwentnie stosuje jako odpowiednik wyraz *údolček*. Jest to neologizm, zdrobienie słowa *údolie*, czyli „dolina”, powstały zgodnie z zasadami słowackiego słowotwórstwa. Ponieważ

nie należy do zwykłego zasobu słownictwa, za każdym razem przyciąga uwagę czytelnika. Nacechowanie wyrazu oraz przytoczony przypis powodują, że w odbiorze automatycznie dostrzega się jego warstwy interpretacyjne, co można uznać za realizację postawionego przez tłumacza celu.

Liczba zastosowanych w słowackiej translacji *Doliny Issy* przypisów dolnych może skłaniać do pytania, czy nie lepszym rozwiązaniem byłoby opatrzenie jej posłowiem tłumacza. Pozwoliłoby to podkreślić różne funkcje przekładu — informacyjno-poznawczą, kształcącą lub estetyczną²³, a zarazem naświetlić rozmaite płaszczyzny interpretacji dzieła. Posłowie ma również większą autonomię przestrzenną i — jak twierdzi Arkadiusz Luboń — stawia tłumacza nie na pozycji odtwórcy-komentatora, lecz w roli erudyty, który dowodzi swych kompetencji, dyskretnie podpowiadając czytelnikowi nieoczywiste wątki interpretacyjne²⁴. W przekładzie powieści Ferko bez wątpienia wielokrotnie daje wyraz swej erudycji i nie sposób nie zauważyć, że niezwykle sumiennie wywiązuje się z misji translatorskiej, której się podjął. Jednakże biorąc pod uwagę potrzeby odbiorcy tłumaczenia literackiego, a także tradycję przekładową, przypisy dolne stanowią mało dyskretną drogę przekazu, gdyż funkcjonują obok tekstu głównego i zawsze wymagają pauzy we właściwej lekturze²⁵. Owszem, uzupełniają wiedzę czytelnika, jednak przyswojone w ten sposób informacje jedynie w niewielkim stopniu wynagradzają mu straty estetyczne²⁶. Odnosi się to w szczególności do przypisów, które nie są niezbędne do zrozumienia przekładu. Warto również zauważyć, że gdyby podjęto decyzję o opatrzeniu przekładu powieści posłowiem, pozwoliłoby to na rozwianie wątpliwości dotyczących niektórych przypisów, a także rozwinięcie tylko ogólnie zarysowanych przez tłumacza interpretacji — z korzyścią dla płynności lektury i wrażeń estetycznych czytelnika, a zatem także z korzyścią dla recepcji dzieła polskiego noblisty na Słowacji.

Literatura

Bednarska K., Szafraniec K., 2017: *Przypisy tłumacza w wybranych słowackich przekładach literatury polskiej*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 8, cz. 1, s. 205—217.

23 B. Tokarz, 2017: *Parateksty...*, s. 17.

24 A. Luboń, 2017: *Zmagania tłumacza z przypisem*. „Sztuka Edycji”, nr 2, s. 101.

25 Ibidem, s. 100—101.

26 N. Modzelewska, 1975: *Refleksje tłumacza*. W: S. Pollak, red.: *Przekład artystyczny*. T. 2. Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 186.

- Gromová E., 2003: *Teória a didaktika prekladu*. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Hejrowski K., 2004: *Kognitywno-komunikacyjna teoria prekladu*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Heringhová J., 2011: *Alúzie ako prekladateľský problém*. W: V. Biloveský, L. Pliešovská, red.: *Preklad a tlmočenie 9. Kontrastívne štúdium textov a prekladateľská prax*. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela, s. 115—126.
- Hrehorowicz U., 1997: *Przypisy tłumacza: „to be or not to be”*. „Między Oryginałem a Przekładem”, t. 3: *Czy zawód tłumacza jest w pogardzie?*, s. 109—116.
- Kozáková L., 2012: *Nevítaný hosť v preklade alebo o problémoch výskytu cudzojazyčných výrazov v anglických textoch*. W: L. Adamová, J. Želonka, red.: *Tradícia a inovácia v translatologickom výskume III*. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, s. 131—138.
- Levý J., 1998: *Umění překladau*. Praha, Ivo Železný.
- Luboń A., 2017: *Zmagania tłumacza z przypisem*. „Sztuka Edycji”, nr 2, s. 99—106.
- Mattová L., 2019: *Sila mýtu a spomienok*. „Knižná revue”, nr 12, s. 26. Dostępane w Internecie: <https://www.litcentrum.sk/recenzia/sila-mytu-spomienok> [dostęp: 30.08.2019].
- Miłosz C., 2007: *Dolina Issy*. Warszawa, TMM Polska/Planeta Marketing.
- Miłosz C., 2018: *Dolina Issy / Údolie Issy*. M. Ferko, tłum. Bratislava, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov.
- Modzelewska N., 1975: *Refleksje tłumacza*. W: S. Pollak, red.: *Przekład artystyczny*. T. 2. Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 185—196.
- Nord Ch., 2011: *Funktionsgerechtigkeit und Loyalität. Die Übersetzung literarischer und religiöser Texte aus funktionaler Sicht*. Berlin, Frank & Timme.
- Rezník J., 2018: *Všetko máme zakódované v detstve*. „Literárny týždenník”, nr 29/30, s. 12.
- Skibińska E., 2009: *O przypisach tłumacza. Wprowadzenie do lektury*. W: E. Skibińska, red.: *Przypisy tłumacza*. Wrocław—Kraków, Księgarnia Akademicka, s. 7—19.
- Słownik języka słowackiego*. Dostępane w Internecie: www.slovník.juls.savba.sk [dostęp: 30.08.2019].
- Sztorc W., 2016: *Przypisy tłumacza w świetle teorii literatury hipertekstowej*. „Między Oryginałem a Przekładem”, t. 32, s. 121—134.
- Tokarz B., 2017: *Parateksty jako wyraz koncepcji przekładu*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 8, cz. 1, s. 15—35.
- Venuti L., 1986: *The translator's invisibility*. „Criticism”, t. 28, nr 2, s. 179—212.

Zuzana Obertová

Przypisy tłumacza w słowackim przekładzie
Doliny Issy Czesława Miłosza

STRESZCZENIE | Przypisy tłumacza zazwyczaj służą do wyjaśnienia czytelnikowi trudnych do przetłumaczenia elementów kultury wyjściowej. W słowackim przekładzie *Doliny Issy Czesława Miłosza* autor translacji — Miloš Ferko — zastosował 88 przypisów dolnych, które spełniają różne funkcje. Przypisy stanowią dla tłumacza przestrzeń np. do wyjaśniania kontekstu historycznego, elementów topograficznych, lecz także do podania własnej interpretacji oryginału lub do wskazania nawiązań intertekstualnych. Autorka artykułu analizuje przypisy tłumacza pod kątem ich wpływu na czytelnika oraz na odbiór całego przekładu w kulturze docelowej.

SŁOWA KLUCZOWE | przypisy tłumacza, paratekst, Czesław Miłosz, *Dolina Issy*, przekład

Zuzana Obertová

Translator's Footnotes in the Slovak Translation
of *The Issa Valley* by Czesław Miłosz

SUMMARY | Translators' footnotes typically serve as an instrument to explain culture-related expressions that are difficult to transmit through a foreign language. In the Slovak translation of *The Issa Valley*, by Czesław Miłosz, the translator Miloš Ferko includes 88 footnotes which fulfil a range of functions. The translator uses the footnotes as a venue for, among other things, explaining historical background, expanding upon his own interpretations of the original text, and drawing attention to key moments of intertextuality. This article analyzes the entire body of the translator's footnotes in order to assess their impact on the reader and on the perception of the translation within the receiving culture.

KEYWORDS | translators' footnotes, paratext, Czesław Miłosz, *The Issa Valley*, translation

ZUZANA OBERTO VÁ | dr, polonistka, adiunkt w Katedrze Filologii Słowiańskich na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie. Bada polsko-słowackie kontakty literackie, współczesną literaturę polską oraz jej przekłady na język słowacki. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się głównie wokół zagadnień recepcji literatury polskiej na Słowacji.

Przekłady słoweńsko-polskie i polsko-słoweńskie

Przekłady
Literatur
Słowiańskich

Bibliografia przekładów literatury słoweńskiej w Polsce w 2018 roku

Publikacje książkowe

1. **Gorečan Katja:** *Trpljenje mlade Hane / Cierpienia młodej Hany.*
Tłum. Miłosz B i e d r z y c k i. Kraków, Korporacja Ha!art, 2018, 78 s.
[poezja].
2. **Lainšček Feri:** *Nedotakljivi. Mit o Ciganih / Nietykalni. Mit o Cyganach.*
Tłum. Joanna P o m o r s k a. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie
Sedno, 2018, 140 s. [proza].
3. *Rozmowy z poezją. Poezja — po co ci to?*
Poznań, Wydawnictwo Font, 2018.
Simonović Ifigenija: *Ona v zavetišču / Ona w schronieniu.*
Tłum. Agnieszka Ż u c h o w s k a - A r e n d t, s. 47 [poezja].
4. **Svetina Peter:** *Čudežni prstan / Magiczny pierścień.*
Tłum. Marlena G r u d a. Ilustracje Damijan S t e p a n č i č. Warszawa,
Wydawnictwo Ezop, 2018, 32 s. [literatura dla dzieci].
5. **Kraljič Helena:** *Maja in Miha: otroka s sladkorno boleznijo / Maja i Michał.
Dzieci z cukrzycą.*
Tłum. Aleksandra B r o ź e k - S a l a. Warszawa, Wydawnictwo Piętka,
2018, 27 s. [literatura dla dzieci].

Publikacje w czasopismach

1. „Locutio” 2018, nr 102, wersja internetowa:
<https://www.locutio.si/index.php?no=102&clanek=3268>
Župančič Oton
Svež dih od gora / Świeże tchnienie od gór
Tiho brez besed / Bez słów i cicho, sza
Vasovalec / Wiejski zalotnik
Z vlakom / Pociągiem
Zlata jutra / Złote ranki.
 Tłum. Katarina Šalamun - Biedrzycka [poezja].
2. „Locutio” 2018, nr 105, wersja internetowa:
<https://www.locutio.si/index.php?no=105&clanek=3373>
Jesih Milan
Usta / Usta.
 Tłum. Katarina Šalamun - Biedrzycka [poezja].
3. „Wyspa” 2018, nr 4.
Simonović Ifigenija
 [Z tomu *Kasneje / Później*]
Čaplja / Czapla
Misliti nanj / Myśleć o nim
Na višini vetra in encijana / Do wysokości wiatru i goryczki
Planjava / Bezczesna przestrzeń
Roža gorja / Kwiat nieszczęścia
Zasnežena črnina / Zasnieżona czerń
 Tłum. Katarina Šalamun - Biedrzycka,
 s. 74—76 [poezja].

Aneks

Publikacje w czasopismach

265

Rok 2017

1. „Locutio” 2017, nr 100, wersja internetowa:

<http://www.locutio.si/index.php?no=100&clanek=3188>

Jesih Milan

- ***(*Je kraj, kjer kamen se nad vodo tiho...*) /
 ***(*Jest miejsce, gdzie kamień jeszcze nie wypowiedziany...*)
 ***(*Kjer cukrnat sneg sproti se zagrinja...*) /
 ***(*Gdzie śnieg ziarnisty w sobie się zapada...*)
 ***(*Ni čez nebo zaplaval še oblak...*) /
 ***(*Jeszcze przez niebo nie przepłynął obłok...*)
 ***(*Preganja me še ena motna slika...*) /
 ***(*Dręczy mnie jeszcze jeden mętny obraz...*)
 ***(*Sanjam spomin a se spominjam sanj...*) /
 ***(*Wspomnienie śnię, a czy pamiętam sny?...*)
 ***(*Skobec je bil, negibna silhueta...*) /
 ***(*To był krogulec; sylwetka nieruchoma...*)
 ***(*Srebrna rosa lunina po travi...*) /
 ***(*Na trawie srebrna rosa księżycowa...*)

Kratka je bila / Krótka była

Po vodi plava / Jest rzeczka

Ženska odrine / Kobieta odsuwa.

Tłum. Katarina Šalamun - Biedrzycka [poezja].

Prešeren France

- ***(*Neumnost in ubožnost ste sestré...*) /
 ***(*Dziewczyna ta wcale nie była dla ciebie...*)
 ***(*Ni znal molitve žlahtnič trde glave...*) /
 ***(*Był pewien szlachcic, niezbyt rozgarnięty...*)
 ***(*O, godec! kák dolgo boš še žaloval...*) /
 ***(*Och, muzykancie, jak długo jeszcze...*)
 ***(*Tri leta so preč, zdravnik je čas...*) /
 ***(*Trzy lata minęły, czas jest lekarzem...*)

Dohtar / Mecenaz

Glosa / Glossa

Judovsko dekle / Żydowska dziewczyna

Magistrale / Finał

Matiju Čopu / Maciejowi Čopowi

Pevcu / Do poety

Povodni mož / Wodnik

V spomin Andreja Smoleta / Pamięci Andrzeja Smole

Ženska zvestoba / Wierność kobieca.

Tłum. Katarina Šalamun - Biedrzycka [poezja].

Opracowała *Monika Gawlak*

Przekład — kontekst — polityka
Próba lektury *Rozważań o Polsce*
Draga Jančara

Translation — Context — Politics: Reading
Drago Jančar's *Reflections on Poland*

Michał Kopczyk

<https://orcid.org/0000-0001-5885-8702>

UNIVERSITY OF BIELSKO-BIAŁA
mkopczyk@ath.bielsko.pl

Data zgłoszenia: 23.03.2020 r. | Data akceptacji: 16.05.2020 r.

ABSTRACT | This article discusses Drago Jančar's 1997 essay, *Adam Michnik ali pre-mišljevanje o Poljski (Adam Michnik; Or, Reflections on Poland)*. The essay was translated into Polish first by Joanna Pomorska (2001) and then, about two decades later, by Nikodem Szczygłowski. The aim of the article is to interpret Jančar's essay in light of ongoing changes to the political situation in Europe and to evaluate to what extent the political context influences the interpretation of the work in question.

KEYWORDS | Drago Jančar, Adam Michnik, Slovenian literature, translation context, translation and politics

1.

Drago Jančar jest pisarzem dość dobrze znanym w Polsce; twórcą pióra z obszaru byłej Jugosławii być może najczęściej po Dubrawce Urganje czytany w naszym kraju. Jego twórczość — zarówno beletrystyczną, jak i eseistyczną oraz publicystyczną — polski czytelnik mógł dotąd śledzić głównie w znakomitych przekładach Joanny Pomorskiej. Przy czym wskazany podział tekstów należałoby traktować jako przede wszystkim formalny — dorobek piśmienniczy autora *Galernika* tworzy przekaz myślowo spójny i nietrudno wskazać w nim stałe tematy i problemy, powracające w rozmaitych ujęciach, podejmowane wciąż na nowo. Jak to bywa zwykle u pisarzy prawdziwie wybitnych, wyrażają się one z reguły w formie pytań. W przypadku Jančara są to głównie pytania o: relację między jednostką a zbiorowością, a więc o granice autonomii jednostki, o wpływ wielkich dziejowych procesów na jej życie, o specyfikę kulturową Europy Środkowej, wreszcie — a może przede wszystkim — o to, co znaczy być Słoweńcem¹. Niezależnie od epoki, do jakiej autor *Terra incognita* się odnosi, w jakiej umieszcza swych bohaterów, są to pytania ważne i aktualne tu i teraz.

Nie sposób bowiem nie pamiętać, że w świadomości czytelników Drago Jančar istnieje jako specyficzny typ artysty — typ, który określa się na ogół mianem „zaangażowany”. Nie wiem, czy uwaga ta odnosi się do wszystkich krajów, w których znane są przekłady jego dzieł — skłonny jestem sądzić, że nie — z całą pewnością jednak odnosi się do Słowenii oraz Polski. W ostatnich trzech dekadach ukazało się u nas co najmniej kilkanaście publicystycznych tekstów autora, a ich recepcji sprzyjał fakt, że zdecydowaną większość z nich opublikowano w „Gazecie Wyborczej”. Zważywszy, że pismo nie odzęgnywało się nigdy od swego rodzaju misji i realizowania dającej się ująć w definicje wizji światopoglądowej, teksty Jančara w naturalny sposób stawały się uzasadnieniem tej wizji, z drugiej zaś strony właśnie ona była pryzmatem, przez który utwory te były czytane. Choć więc ostatni wybór esejów słoweńskiego pisarza ukazał się u nas ponad dwadzieścia lat temu², polski czytelnik nie stracił możliwości śledzenia tej części dorobku autora, części, która konsekwentnie buduje jego wizerunek jako uważnego świadka naszych czasów.

1 Por. S. Borovnik, 2015: *Slovenski narod in država v izbranih esejih Draga Jančarja*. W: D. Huber, M. Nidorfer Šiškovič, H. Tivadar, red.: *Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 51. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana, Filozofska fakulteta.

2 D. Jančar, 1999: *Eseje*. J. Pomorska, tłum. K. Czyżewski, wybór. Sejny, Pogranicze. Wcześniej ukazała się *Terra incognita* w wyborze i tłumaczeniu Joanny Pomorskiej (1993).

W artykule przyjrzyć się bliżej esejowi, który na szeroki odbiór w naszym kraju nie mógł liczyć, co uznać można za osobliwy paradoks, ponieważ właśnie Polski dotyczy on bezpośrednio, o czym informuje już tytuł: *Adam Michnik ali premišljanje o Poljski*. Tekst ukazał się jako przedmowa do — przygotowanego przez Nika Ježa — wyboru esejów autora *Wściekłości i wstydu* zatytułowanego *Skušniavec našega časa*³. Wersja słoweńska książki różni się zawartością od polskiej, noszącej ten sam tytuł⁴. Z piętnastu tekstów tworzących wydany w Lublanie zbiór tylko siedem wzięto z polskiej publikacji, tworząc w efekcie całość niewiele mającą wspólnego z pierwowzorem⁵, jednak spójną, a przede wszystkim zrozumiałą dla słoweńskiego czytelnika. Otwiera ją słynny list do generała Kiszczaka z grudnia '83, zamyka *Aksamitna restauracja* — tekst napisany po wyborczym zwycięstwie postkomunistów w roku '94. Okoliczności pierwszej publikacji eseju Jančara niewątpliwie wymagają uwzględnienia w jego lekturze, tłumaczą przede wszystkim, dlaczego tak wiele miejsca poświęcił autor osobie redaktora „Gazety Wyborczej”.

W polskim tłumaczeniu utwór ukazał się po raz pierwszy cztery lata po swym debiucie — na łamach „Zeszytów Literackich”⁶, po raz kolejny zaś w 2019 roku (powstał zapewne w roku poprzednim) w internetowym dwumiesięczniku społeczno-politycznym „Nowa Europa Wschodnia”, związanym z Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego⁷. Autorką pierwszego tłumaczenia (zatytułowanego *Rozmyślenia o Polsce*) jest Joanna Pomorska, drugiego (*Rozważania o Polsce*) — Nikodem Szczygłowski. W obu wypadkach mamy do czynienia z przekładem wiernym, dobrze osadzonym we współczesnej polszczyźnie, choć, jak się wydaje, nowszy z nich nosi silniejsze piętno języka publicystycznego — kosztem pewnej retoryczności i literackości charakteryzującej starszy przekład.

- 3 A. Michnik, 1997: *Skušniavec našega časa*. N. Jež, tłum., wybór. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- 4 A. Michnik, 1995: *Diabeł naszego czasu. Publicystyka z lat 1985—1994*. A. Romanowski, wybór, wstęp. Warszawa, Niezależna Oficyna Wydawnicza „Nowa”.
- 5 W tym sensie tytuł prowokuje pytanie o prawomocność decyzji redaktora, które padło wcześniej, m.in. na marginesie polskiej wersji tomu *Terra incognita* Jančara przygotowanej przez Joannę Pomorską. Por. B. Tokarz, 2011: *W perspektywie poznania i projekcji. O polskim przekładzie zbioru esejów Draga Jančara „Terra incognita”*. W: B. Tokarz, red.: *Formy dialogu międzykulturowego w przekładzie artystycznym*. T. 2. Cz. 1. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego; J. Cieślarski, 2016: *Historia Słowenii oczami Polaka. O przekładach literatury słoweńskiej Joanny Pomorskiej*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 7, cz. 1, s. 236—249.
- 6 D. Jančar, 2001: *Rozmyślenia o Polsce*. J. Pomorska, tłum. „Zeszyty Literackie”, nr 2 (74), s. 95—107.
- 7 D. Jančar, [online]: *Rozważania o Polsce*. N. Szczygłowski, tłum. Dostępne w Internecie: <http://www.new.org.pl/6159-rozwazania-o-polsce> [dostęp: 20.10.2019].

Przedstawione w artykule uwagi nie są analizą porównawczą obu tłumaczeń, nie mają też ambicji teoretycznych. Impulsem do nich stało się zdziwienie faktem, że u schyłku drugiej dekady XXI wieku uznano, że napisany przed wielu laty dla słoweńskich czytelników tekst wart jest ponownego przemyślenia. Owo zdziwienie skłoniło mnie do postawienia pytania o znaczenie szeroko rozumianego kontekstu w funkcji czynnika — z jednej strony — prowokującego powstanie przekładu, z drugiej zaś — programującego jego odbiór. Kontekst traktuję, podobnie jak Jolanta Józwiak, jako „katalizator decyzji tłumacza”⁸, jednak owa decyzja interesuje mnie jedynie dlatego, że stanowi wyjściowy akt woli politywny, którego efektem jest przekład. Zakładam, że jej uzasadnieniem w każdym wypadku jest przekonanie o ważności tekstu dla docelowego odbiorcy — przedstawiciela kultury przekładu. Kontekst wreszcie traktuję jako szeroko rozumiane otoczenie (zawsze inne niż otoczenie macierzyste tekstu⁹), w jakim zanurzony jest czytelnik, decydujące w dużej mierze o tym, czy ten uzna tekst za ważny czy nieważny, interesujący bądź nie, wreszcie o tym, jak ów czytelnik odczyta tłumaczenie. Mówiąc bowiem o utworze literackim, przyjąć trzeba, że jego lektura nieodłącznie wiąże się z aktem interpretacji, zakłada więc większą lub

- 8 J. Józwiak, 2016: *Konteksty — decyzje — konsekwencje. Problemy przekładu*. Bydgoszcz, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, s. 7. Refleksja nad szeroko rozumianym kontekstem kulturowym (interkulturowym, lingwokulturowym *etc.*) stanowi oczywiście ważny motyw współczesnych badań nad przekładem i jako taka jest jednym z efektów zwrotu kulturowego, jaki dokonał się w humanistyce. Podstawowy znaczący go dylemat przywołana badaczka ujmuje następująco: „Z jednej strony pojęcie kontekstu wydaje się intuicyjnie oczywiste — każdy specjalista lub niespecialista zdoła je w pewien sposób sprecyzować. Z drugiej strony [...] z perspektywy ściśle naukowej, nie wszystko jest tak klarowne, a definicja nie wydaje się już tak prosta do sformułowania. Sprawa komplikuje się jeszcze bardziej, jeśli włączymy do rozważań aspekt pragmatyczny i spróbujemy na przykład określić, jakie elementy i w jaki sposób wpływają na wybór takich czy innych środków językowych w procesie tłumaczenia”. Ibidem, s. 13. Potwierdzeniem i ilustracją takiej opinii jest bogata bibliografia prac, których autorzy próbują się mierzyć z dylematami związanymi z zagadnieniem kontekstu kulturowego w odniesieniu do przekładu. Por. A. Bednarczyk, 2002: *Kulturowe aspekty przekładu literackiego*. Katowice, Wydawnictwo Śląsk; B. Tokarz, 1998: *Wzorzec, podobieństwo, przypominanie*. Katowice, Wydawnictwo Śląsk; E. Balcerzan, 1998: *Literatura z literatury (strategie tłumaczy)*. Katowice, Wydawnictwo Śląsk; A. Legeżyńska, 1999: *Tłumacz i jego kompetencje autorskie*. Warszawa, PWN; R. Lewicki, 2000: *Obcość w odbiorze przekładu*. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej; R. Lewicki, red., 2002: *Przekład, język, kultura*. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej; zbiory z serii: „Studia o Przekładzie”, „Między Oryginałem a Przekładem” i inne.
- 9 Parafrazuję tu określenie „kontekst macierzysty” zaproponowane niegdyś przez Michała Głowińskiego na oznaczenie całokształtu uwarunkowań mających wpływ na wykonanie dzieła. M. Głowiński, 1986: *O intertekstualności*. „Pamiętnik Literacki”, nr 4, s. 75—100.

mniejszą subiektywność w określaniu zawartych w nim sensów, zakłada również, że na ową interpretację mają wpływ czynniki kontekstualne.

Artykuł ten jest propozycją lektury eseju Draga Jančara, propozycją akcentującą pytanie, „co znaczy” on w perspektywie czytelników osadzonych w trzech odmiennych kontekstach: w kontekście Słowenii połowy lat 90. XX wieku i Polski — najpierw początku wieku XXI, następnie końca jego drugiej dekady. Nie jest moim celem udzielenie wyczerpującej odpowiedzi na tak postawione pytanie — jego charakter w zasadzie sprawia, że taka odpowiedź staje się niemożliwa — a raczej przyjrzenie się okolicznościom i czynnikom, które na owo znaczenie (konstruowane w każdym poszczególnym akcie lektury) mieć mogą wpływ. Tematyka tekstu, który poddam tu analizie, skłania mnie do zwrócenia szczególnej uwagi na aspekty polityczny i społeczny wymienionych kontekstów.

2.

Osobisty, miejscami wręcz intymny charakter eseju Jančara, zdecydowanie subiektywna perspektywa patrzenia, skłonność narratora do wspomnień każą nam zaklasyfikować go jako zapis autobiograficzny. Ton osobisty uzasadnia także żąłłość, jaka łączy mówiącego z głównym bohaterem — Adamem Michnikiem¹⁰.

W najodleglejszym chronologicznie wspomnieniu młody student przybywa do ogarniętej niepokojami Polski roku 1968, a to, co widzi, utwierdza go w przekonaniu, że panujący tu model socjalizmu znacznie różni się od wersji jugosłowiańskiej. Poczucie bliskości z rówieśnikami gotowymi narażać życie w obronie swej godności współlistnieje tu ze świadomością własnej obcości, wynikającej przede wszystkim z doświadczenia życia w kraju „względnie normalnym”, przede wszystkim zaś z niewiedzy o zbrodniach komunizmu — niewiedzy, którą eseista wytłumaczy deficytem odwagi lub determinacji, by się na ową wiedzę otworzyć. Chodzi więc o różnicę, jaką wyznacza świadomość rzeczywistej natury systemu i zrodzona z tego desperacja, by wytoczyć mu wojnę. Polscy studenci zdawali się osiągnąć maksimum, jakie rodzi się z rozpoznania prawdy o swoim położeniu. W umyśle przybysza heroizm młodych Polaków ma przy tym wyraźnie romantyczne rysy, wpisuje się w stereotypy wytworzone przez młodzieńczą lekturę Sienkiewicza. Sylwetki: Kmicica, Wołodyjowskiego, Skrzetuskiego złączą się w jeden ciąg z nazwiskami niepokornych polskich

10 W 1992 roku ukazała się w języku niemieckim książka, zawierająca zapis dyskusji obu autorów: D. Jančar, A. Michnik, 1992: *Im disput*. N. Jež, przeprowadził rozmowę. F. Zwitter jun., tłum. na jęz. niem. Klagenfurt—Salzburg, Wieser Verlag.

rówieśników przybysza, w jego pojęciu oczywistych dziedziców tej samej tradycji oporu i walki do ostatka. Zwraca uwagę obszerność, kompletność listy nazwisk, jej dokładność, nasuwająca wniosek, że pisarz uznał, iż wybrana konwencja wspomnienia z młodości nie zwalnia go z obowiązku dokumentarnej ścisłości. Jego młody bohater otarł się o wielką historię i skoro już nie stał się jej uczestnikiem, zrobił wszystko, by rzetelnie wywiązać się z roli kronikarza.

Tak jak w 1968 roku Jančar był świadom historycznego znaczenia zdarzeń, jakie ogląda, tak później trafnie rozpozna sens zjawiska Solidarności. Po latach tę świadomość wyrazi za pomocą osobliwej analogii, w której Polska końca lat 70., a zwłaszcza roku 1980, stanie się Hiszpanią z roku 1937. Tu i tam — przekonuje eseista — mieliśmy do czynienia z początkiem nowej ery, swoistym przełamaniem, z którego wyłoniło się coś nowego. Co ważne jednak, owo nowe, w jednym i drugim wypadku, nie brało się wyłącznie z rozognionych emocji nieliczących się z realiami, ale z zaangażowania szerokich mas, które poczuły siłę, jaką daje konsensus w sprawach podstawowych, osiągnięty ponad podziałami. Oryginalność perspektywy, jaką proponuje pisarz, polega na tym, że nie wpisuje ona Solidarności w genotyp polskich zrywów powstańczych (takim zrywem był Marzec '68), ani tym bardziej w mit Polski jako przedmurza chrześcijaństwa i cywilizacji (element mesjanistyczny jest niewątpliwie obecny w mitologii związanej z Sierpniem '80). Można powiedzieć, że możliwość spojrzenia „z oddali”, jaką zapewniła słoweńskiemu autorowi jego obcość, pozwoliła mu zobaczyć w polskim ruchu wolnościowym nie to, co chcieliby zobaczyć sami Polacy, lecz jego uniwersalny, a w każdym razie ponadnarodowy i historyczny wymiar, i w ten sposób pokazać słuszność opinii przypisywanej Lechowi Wałęsie, zgodnie z którą to „Solidarność wyciągnęła pierwszą cegłę z Muru Berlińskiego” (RoP, s. 98)¹¹.

Sens zestawienia polskiego Sierpnia z hiszpańską wojną domową wykracza tu jednak poza wymiar retoryki, dotyka samej istoty rozumowania autora. Rozumowania, w którym rolę postaci symbolu odegra ważny dla słoweńskiej kultury Edvard Kocbek, autor między innymi napisanego w 1937 roku eseju *Premišljavanje o Španiji — Rozważania o Hiszpanii*. Był Kocbek świadkiem i uczestnikiem historii, jaka toczyła się na jego oczach — trzeźwym i świadomym wagi spraw, w których bierze udział. Dzięki temu — napisze Jančar — „w czasie otwartym na wszelkie rozwiązania” rozpoznał

bieg wydarzeń historycznych toczących się już nieubłaganie; to, co w 1937 roku dzieje się w Hiszpanii, gdy Kocbek pisze swój tekst, jest stanem embrionalnym

11 Cytaty z eseju Draga Jančara podaję za tłumaczeniem Joanny Pomorskiej: D. Jančar, 2001: *Rozmyślania o Polsce...* Oznaczam je skrótem RoP, po którym podaję numer strony.

przeróżającej ewolucji, która musi się dokonać. A jest ona nieunikniona z powodu warunków społecznych, z powodu zrodzonych przez nie idei, z powodu ducha czasu. Hiszpania to zapowiedź i początek, to pierwszy widoczny wstrząs, znak totalnego konfliktu zbawczych idei, który w swój wir wciągnie Europę i świat.

(RoP, s. 98—99)

Jeśli polski Sierpień '80 jest Hiszpanią '37, to czy Michnik jest „polskim Kocbkiem”? Niewątpliwie podobieństwa są uderzające i choć sam Jančar uchyli się w tym wypadku od postawienia ostatniej kropki, co umożliwi mu powszechna w Słowenii znajomość biografii autora *Strachu i odwagi*, czytelnik odczyta sugestię odpowiedzi twierdzącej lub — mówiąc dokładniej — sugestię istnienia wiążących obie postaci analogii. A są nimi: podobna przenikliwość, zaangażowanie w coś, co z pokorą traktuje się jako posłannictwo, utożsamienie ze wspólnotą, szlachetność intencji i gotowość do poniesienia ofiary w imię ich urzeczywistnienia.

O Michniku napisze Jančar:

W jego esejach jest *Zeitgeist*, jest podsumowanie „d z i e j ó w h o n o r u”, postawa romantycznego, buntowniczego patosu, nowoczesna ironia, intelektualny sceptycyzm i błyskotliwa analiza społeczna. Ktoś, kto właśnie przeczytał to zdanie, z niedowierzaniem pokręci głowę: jak to wszystko jest możliwe? Niech zajrzy do tekstów, a zobaczy, czy się mylę. Są w nich próby odpowiedzi na pytania czasu totalitaryzmu, jest bunt, który temu towarzyszy, i naigrzanie się z głupoty zrodzonej przez przeciętność absolutnej władzy. Każdy zaś bunt ma zawsze charakter nieco patetyczny, polski zwłaszcza. Patos jednak łagodzi intelektualna ironia, często sarkazm, na jaki zasługują okoliczności.

(RoP, s. 100, podkreśl. — D.J.)

Słoweński czytelnik być może odruchowo odniesie te słowa do Kocbeka. Zagmatwane, tragiczne dzieje „pisarza zaangażowanego” — a był nim niewątpliwie — pokazują, jakie skutki mieć może znalezienie się wrażliwej inteligencji między płytami tektonicznymi wielkich systemów, przywołują więc mimowolnie problem jednostki wplątanej w historię. I choć Kocbek uniknął najgorszego, jego wojenne i powojenne losy układają się w opowieść o bezradności najszlachetniejszych nawet intencji wobec praw, jakimi rządzą się dzieje.

I tu kończy się podobieństwo do autora *Z dziejów honoru w Polsce*. Historia Kocbeka jest bowiem historią klęski, historia Michnika — opowieścią o szalonym sukcesie, który nie miał prawa się wydarzyć, przeczy bowiem fatalizmowi, a to on przecież w tej części Europy od wieków wyznaczał myślenie o przyszłości. Czy Kocbek przegrał, bo brakło mu tych cech, które łączy Jančar z polsnością — owego patosu „rozrzedzonego” przez ironię i sarkazm? Nie wiemy. Z całą

pewnością ironia i sarkazm są elementami strategii, za pomocą której Michnik zwykł radzić sobie z grozą historii, oswajając z ryzykiem i znajdując siłę, by podnosić się z kolejnych klęsk.

Pozostaje pytanie: za jaką cenę? Czym on sam i jego rodacy okupili swój sukces w walce ze smokiem? Jančarowi, choć nie postawi wprost tego pytania, nieobca jest myśl o skutkach, jakie powoduje poddanie zbiorowości oraz jednostek ciśnieniu niewoli. Z lat 60. zapamiętał obojętność znękanego przemocą i niedostatkiem społeczeństwa wobec protestujących studentów, zapamiętał otumanionych propagandą robotników okładających domniemanych wicherzycieli kablami, obwiniających niepokorną inteligencję i swych żydowskich współobywateli za zło systemu. Wiele lat później podczas wizyty w Polsce w gorącym czasie przełomu 1989 roku eseista pozna z bliska środowisko warszawskich dysydentów. Uderzy go wtedy ich niegotowość na przyjęcie nowej rzeczywistości, na wyjście poza konspiracyjną perspektywę, w której świat dzieli się jedynie na wrogów lub przyjaciół. Wspomni:

Nikt nie mógł uwierzyć, że wszystko to minie spokojnie, że nie dojdzie do ponownego przejścia władzy przez komunistów, interwencji sowieckiej, czołgów na ulicach. Pamięć historii, zakodowana w genach, mówiła, że żadna zmiana w Polsce nie przebiega ot tak sobie, po prostu.

(RoP, s. 105)

Z faktu, jakim było nasze wymuszone przeżywanie historii w niezłagodzonej postaci, nie wyciąga więc Jančar wniosku, wydawałoby się naturalnego, o otrzymanej z tego tytułu szczególnej mądrości, ułatwiającej nam omijanie życiowych raf, a zarazem odróżniającej nas od mniej doświadczonych przez dzieje społeczeństw Zachodu. Nie odnajdziemy tu tak miłego naszym uszom przekonania, że życie w niewoli uszlachetnia, a przynajmniej uczy, że żadne zwycięstwo nie jest wieczne, a wolność wymaga obrony codziennie, bo codziennie przychodzi jej mierzyć się z nowymi zagrożeniami.

Raz jeszcze refleksja pisarza godzi w nasz autostereotyp, w jeszcze jeden mit, który konsekwentnie podtrzymujemy. W jego oczach ów „zysk” staje się kłopotliwy, jest brzemieniem powodującym, że gdy opadnie już kurz bitew, trudno nam zadomowić się w świecie małej stabilizacji, powolnego budowania, normalności. Taką, rzec można, skazę postkolonialną dostrzegł w nas Jančar — przypomnijmy — w 1989 roku, i zapisał kilka lat później na użytek słoweńskiego czytelnika.

Warto bowiem pamiętać, że założonymi odbiorcami diagnozy pisarza są jego rodacy — z wysiłkiem budujący wówczas zręby swej niepodległości, unoszeni falą patriotycznego entuzjazmu, ale i pamiętający dobrze dopiero co wygasłą wojnę. Jak z tej perspektywy brzmieć musiały słowa Michnika o walce z wro-

giem w zamkniętej już epoce, w dość odległym bądź co bądź północnym kraju? Można zaryzykować stwierdzenie, że brzmiały obco¹². Przy czym istotniejsza niż dystans geograficzny wydawała się różnica doświadczeń — politycznych, historycznych. Jančar jest ich świadom i nie ukrywa tego, przypominając kilkukrotnie, że komunizm w obu krajach miał z gruntu inną naturę, inną twarz. Nie ukrywa także, że długo należał do tych, którzy zdecydowani byli bronić integralności Jugosławii i miejsca, jakie mieliby zająć w niej Słoweńcy. Podkreśli swe emocjonalne związki z ludźmi i kulturami tworzącymi federację. Myśl o niepodległości, przypomni, pojawiła się dopiero wtedy, gdy brak dobrej woli wszystkich stron uczynił marzenia o federacji iluzorycznymi. Pisarz należał więc do tych, dla których pożegnanie z Jugosławią było pożegnaniem z wizją wspólnoty silniejszej niż religijne, językowe i kulturowe podziały¹³.

3.

Czy perspektywa roku 2019 skłania do zgody z taką diagnozą, czy nasza — przypomnijmy określenie pisarza — „pamięć genetyczna” oparła się próbie czasu? Wiążąca odpowiedź wymagałaby osobnych studiów, dlatego pytanie to uznać wypada za retoryczne. Podobnie jak następujące: czy świadomości lub po prostu wiedzy historycznej nie utożsamiono w Europie Środkowej z pamięcią kolektywną, z definicji więc uproszczoną, niejednokrotnie skażoną roszczeniowością, niechętną weryfikacji plemiennych mitów? Wydaje się, że brak nam dostatecznych podstaw, by mieszkańcom zachodniej części Europy odmawiać korzyści, jakie wynikają z przyswojenia przez nich ich własnej przeszłości — której stawiają czoła często z większą odwagą niż ich wschodni sąsiedzi. Być może więc skutkiem naszych trudnych doświadczeń z historią jest właśnie niemożność zmierzenia się z własną przeszłością, konfrontacji z tym, co może podważyć pielęgnowane z pietyzmem dobre wyobrażenie o sobie. Czytany dziś esej Draga Jančara zdaje się skłaniać do twierdzącej odpowiedzi na oba postawione pytania.

A Michnik? Czy jest wolny od przypadłości trawiących jego rodaków? Swego przyjaciela nazwie Jančar Don Kichotem. Co się kryje za tym porównaniem?

12 Ton uznania połączonego z dystansem odnaleźć można w recenzji książki Michnika autorstwa Mitji Velikonji. Por. M. Velikonja, 1997: *Antijunak našega časa*. „Razgledi” (dodatek dziennika „Delo”), nr 16 (1095), s. 19.

13 O powszechnej wśród Słoweńców nostalgii za przynależnością do Jugosławii pisze w swej relacji z wizyty w Lublanie w 1993 roku Edward Mozejko. E. Mozejko, 1993: *Wizyta wśród Słoweńców*. „Kultura” (Paryż), nr 9 (552), s. 33—34.

O jakim Don Kichocie mówi pisarz? O szlachetnym obrońcy świata wartości, pogromcy smoków? A może bardziej o śmiesznym i zagubionym w świecie, gdy nie ma z kim kruszyć kopii, nieprzyjmującym do wiadomości, że świat rycerzy się skończył, a smoki są wiatrakami? Niewątpliwie Michnik jest dla Jančara człowiekiem czynu, dla którego walka jest stanem naturalnym, dlatego napisze: „jak tylko straci Wielkiego Przeciwnika, rozejrzy się za nowym, w postaci integracji Kościoła i nacjonalistów”.

Ironiczność tych słów wydaje się oczywista, podobnie jak to, że nie jest to ironia złośliwa. Trudno jej także odmówić trafności, a nawet swego rodzaju profetyczności. W polskiej wersji wyboru *Diabeł naszych czasów* znalazł się między innymi głośny tekst *Trzy fundamentalizmy*, mówiący o zagrożeniach, jakie niosą dla demokracji: klerykalizacja, nacjonalizm i moralizm. Gdy powstawał — prawdopodobnie około 1990 roku¹⁴ — „Wielki Przeciwnik” dopiero co zszedł ze sceny historii, przestrogi te wydawały się wyrazem obsesji niedawnego dysydenta. Co innego trapiło wówczas Polaków i z pewnością nie był to Kościół, sprzymierzeniec opozycji, stronnik zmian, niedawna ofiara na celowniku systemu. Nikt nie przypuszczał, że trzy dekady później przestroga Michnika zostanie aluzyjnie przywołana przez hierarchę Kościoła, sam autor zaś stanie się dla wielu uosobieniem zagrożeń dla ładu moralnego. Przypomniany z tej okazji na łamach „Gazety Wyborczej” tekst przemówił raz jeszcze, donośniej chyba niż w chwili swego debiutu. Tej doniosłości przydała mu historia, dobitnie ogłaszając, że jeszcze się nie skończyła, przypominając o znaczeniu, jakie ma głos intelektualistów zaangażowanych w walkę o to, by miała ona ludzką twarz. Przypomniała też, jak niewdzięczna to rola¹⁵.

Jeśli nazwanie Michnika Don Kichotem stanowiło aluzję pisarza do eseju *Don Kichot i wyzwiska* poświęconego Tomaszowi Mannowi i jego zaangażowaniu w walce z nazizmem, była to aluzja niepozbawiona swego rodzaju podtekstu. Autora *Czarodziejskiej góry* ukazuje Michnik jako szlachetnego obrońcę wartości humanistycznych, europejskich, zdecydowanego bić się do końca i świadomego, że ma przeciw sobie większość swych rodaków. Ale pokazuje

14 A. Michnik, 1991: *Trzy fundamentalizmy*. „Krytyka”, nr 36, s. 9—14.

15 Ktoś mógłby dopatrzeć się paradoksu w tym, że słowa ostrzeżenia przed ingerencją Kościoła w demokratyczny porządek świeckiego państwa wyszły spod pióra autora, którego o dekadę wcześniej praca *Kościół, lewica, dialog* stała się ważnym głosem w dyskusji nad strategią walki z komunistycznym państwem. Integracja działań opozycji i Kościoła wydawała się wtedy (w 1977 roku), i zapewne była w istocie, warunkiem ich skuteczności. Dlatego mówienie w tym wypadku o paradoksie czy sprzeczności uznać trzeba za przesadne. Przesadne, bo czyż nie o zwykłą ironię chodzi? Ironię historii. Temat ten poruszył ostatnio Michał Paweł Markowski. M.P. Markowski, 2019: *Wojny nowoczesnych plemion. Spór o rzeczywistość w epoce populizmu*. Kraków, Wydawnictwo Karakter, s. 10—12.

zarazem, jak trudno jest czasem zachować olimpijski spokój, trzeźwość myśli, nie popaść w prostactwo. Jeśli więc jest Michnik Don Kichotem, jest też kimś stale balansującym na cienkiej linii.

Można rzec, pisarz czyta Michnika przeciw Michnikowi — przeciw jego fatalizmowi, który każe mu trwać w wiecznej mobilizacji i grzmieć z powodu widzianych na horyzoncie kolejnych zagrożeń. W zakończeniu swego tekstu Jančar określa Michnika mianem dysydenta, które mieszkańcowi Europy Środkowej kojarzy się jednoznacznie z czasem niewoli. Odruchowe postrzeżenie bohatera *Adam Michnik ali premišljevanje o Poljski* jako postaci ważnej, znaczącej, lecz zarazem przynależącej do czasu już zamkniętego wzmacnia wreszcie zawartość zbioru, do którego tekst Jančara wprowadza. W wyniku takiego a nie innego doboru esejów punkt ciężkości przesunął się w stronę czasu przeszłego, dzięki czemu słoweńska wersja (jeśli można w ogóle mówić w tym wypadku o wariantach jednej publikacji) zyskała w większym stopniu charakter retrospektywny niż polski odpowiednik. O ile — jak zauważył Andrzej Romanowski we wprowadzeniu do wyboru¹⁶ — kulminacją *Diabła naszych czasów* są lata 1989—1991, o tyle w przypadku wyboru Jeża są to zdecydowanie lata 80.

Czytane w Słowenii około 1997 roku teksty Adama Michnika z lat 80. mogły się wydawać głosem z innej epoki — epoki bohaterów. Teksty z lat 90. — pretensjami wiecznego opozycjonisty, który nie pojął, że pora porzucić retorykę walki. Taką myśl odnajduję w eseju Draga Jančara — wydaje się, że zgodziłaby się z nim zdecydowana większość czytelników polskich, którzy kilka lat później odnajdą tekst Słoweńca w „Zeszytach Literackich”. Poza szeroko rozumianą sytuacją polityczną odczucie to mógł w tym wypadku potęgować kontekst wydawniczy. Zasłużone i cenione pismo nie było raczej kojarzone z udziałem w aktualnych dyskusjach, a jego znaczenie (i zapewne ambicje redaktorów w tym względzie) jako trybuny wypowiedzi o wymiarze politycznym zasadniczo skończyło się wraz z upadkiem komunizmu i przeniesieniem redakcji do kraju. W dość powszechnej opinii „Zeszyty Literackie” lat 90. i następnych to wydawnictwo elitarne, zwrócone głównie w przeszłość, raczej konserwatywne w swych wyborach estetycznych, skupione na poszerzaniu naszej wiedzy o zjawiskach i postaciach, które mają już uznane miejsce w tradycji europejskiej i polskiej. Esej Jančara łączy się ponadto tematycznie z towarzyszącym mu tekstem *Casus: Adam Michnik* autorstwa Jánosa Kisa¹⁷, w którym autor w przenikliwy sposób analizuje poglądy i strategię polityczną redaktora „Gazety Wyborczej” — przede

16 A. Romanowski, 1995: *Wierność i kłopot, czyli o Michniku*. W: A. Michnik: *Diabeł naszego czasu...*, s. 5.

17 J. Kis, 2001: *Casus: Adam Michnik*. W. Maziarski, tłum. „Zeszyty Literackie”, nr 2 (74), s. 107—120.

wszystkim jednak w okresie przed rokiem 1989. W efekcie czytelnik otrzymał dyptyk nieodparcie kojarzący się z konwencją *homage*.

W *Adam Michnik ali premišljevanje o Poljski* także obecny jest *Zeitgeist*, duch czasu, gdy intelektualści powracali do swych mniej eksponowanych zajęć, a budowaniem demokracji zajęli się specjaliści w białych kołnierzykach. Esej przenika radość z odzyskanego ładu, ludzkiego porządku rzeczy w skrawku świata okrutnie doświadczonego przez historię; wybrzmiewa też w nim wiara w, jednak, sprawiedliwość tej historii, która ostatecznie nagradza odważnych i zmęczona swymi konwulsjami spełnia zapowiedź Francisca Fukujamy o własnym końcu. Zawarty dopiero co pokój w Dayton również mógł wydawać się aktem zamykającym ostatecznie czas zniszczeń, jakich dokonały upiory wyzwolone przez rozkład Jugosławii. Wkraczający i dzielący skłócone strony Zachód zaś — ucieleśnieniem zwycięstwa demokracji nad plemiennymi instynktami. Czas konwulsji się skończył, a droga do Unii Europejskiej była otwarta.

Optymizmowi, jaki przenika refleksje Jančara — subtelnemu, niezwerbalizowanemu wprost, jednak wyraźnie wyczuwalnemu — wyrazistości przydał czas. Jednak właśnie ten optymizm sprawia, że łatwiej dziś niż kiedykolwiek wcześniej przyznać rację bohaterowi eseju. Dziś, gdy wiemy już, że demokratyczny ład, ustanowiony w Jesieni Ludów nie jest zdobyczą daną raz na zawsze, że jego podstawy są kruche, stale zagrożone przez — wciąż żywe zwłaszcza w tej części Europy — tęsknoty za „naturalnymi” wspólnotami i swoiście rozumianą rdzennością¹⁸. Jak się wydaje, takie właśnie rozpoznanie legło u podstaw publikacji eseju w tłumaczeniu Nikodema Szczygłowskiego¹⁹. Kontekst polityczny skłania tym razem do odsunięcia na dalszy plan ironicznego podtekstu portretu Michnika nakreślonego przez Jančara — rys Michnika jako

18 Do rangi symbolu urasta w tym kontekście głośna, prowadzona jakby na marginesie toczącej się wojny w Jugosławii, dyskusja Jančara z Peterem Handkem — także dlatego, że przypomniana ostatnio w komentarzach sprowokowanych przyznaniem Austriakowi Nagrody Nobla.

19 Pytania, jakie tłumacz stawia słoweńskiemu pisarzowi w rozmowie opublikowanej wraz z esejem, nie zostawiają wątpliwości, że nieobcy jest mu niepokój związany z aktualną sytuacją polityczną w Polsce. Tę ocenę podzieli jego rozmówca, podkreślając różnice, jakie dzielą w tej chwili Polskę i Słowenię: „Zwątpienie w kierunek rozwoju, podobnie jak to miało miejsce w Polsce, jest rzeczywiście mało prawdopodobne. Nawet tacy wpływowi ludzie, jak Adam Michnik i inni intelektualści — kiedyś również pisywałem do »Gazety Wyborczej« — teraz, w zaistniałej sytuacji niewiele mogą zmienić, żeby kraj dążył w kierunku normalnego, powiedziałbym, otwartego i tolerancyjnego modelu rozwoju Polski, tak jak oni ją sobie wyobrażają. Pod tym względem, rzeczywistość, sporo rzeczy istotnie się zmieniło ostatnio”. D. Jančar, [online]: *Rola intelektualistów w Europie zanika*. N. Szczygłowski, przeprowadził rozmowę. Dostępne w Internecie: <http://new.org.pl/6152-rola-intelektualistow-w-europie-za-nika> [dostęp: 20.10.2019].

błędnego rycerza przysłonięty zostaje przez obraz profety, który jako jeden z niewielu dostrzegł niewidoczne dla krótkowzrocznej większości zagrożenie dla dopiero co odzyskanej wolności. Tekst ten czytany dzisiaj staje się przestrogą przed łatwym optymizmem, naiwną wiarą w to, że zagrożenia odpowiedzialne za tragedię XX wieku można pokonać raz i na zawsze, przed wyobrażeniem historii jako muzeum, w którym demony zła zamknięto w szklanych gablotach.

Adam Michnik ali premišljevanje o Poljski Draga Jančara skłania do myślenia o przekładzie jako o rodzaju ukłucia, które ma szansę stać się dla kultury docelowej impulsem do odpowiedzi, do reakcji. Ograniczenia, jakie wiążą się ze stosunkowo małym zasięgiem czasopism publikujących przybliżony tu esej, mogą, paradoksalnie, przydać głosowi pisarza mocy — tej mocy, którą ma szept, zmuszający otoczenie do zamilknięcia i natężenia uwagi.

Literatura

- Balcerzan E., 1998: *Literatura z literatury (strategie tłumaczy)*. Katowice, Wydawnictwo Śląsk.
- Bednarczyk A., 2002: *Kulturowe aspekty przekładu literackiego*. Katowice, Wydawnictwo Śląsk.
- Borovnik S., 2015: *Slovenski narod in država v izbranih esejih Draga Jančarja*. W: D. Huber, M. Nidorfer Šiškovič, H. Tivadar, red.: *Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. 51. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, Filozofska Fakulteta.
- Ciešlar J., 2016: *Historia Słowenii oczami Polaka. O przekładach literatury słoweńskiej Joanny Pomorskiej*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 7, cz. 1.
- Głowiński M., 1986: *O intertekstualności*. „Pamiętnik Literacki”, nr 4.
- Jančar D., [online]: *Rola intelektualistów w Europie zanika*. N. Szczygłowski, przeprowadził rozmowę. „Nowa Europa Wschodnia”. Dostępne w Internecie: <http://new.org.pl/6152-rola-intelektualistow-w-europie-zanika> [dostęp: 20.10.2019].
- Jančar D., [online]: *Rozważania o Polsce*. N. Szczygłowski, tłum. „Nowa Europa Wschodnia”. Dostępne w Internecie: <http://www.new.org.pl/6159-rozwazania-o-polsce> [dostęp: 20.10.2019].
- Jančar D., 1993: *Terra incognita*. J. Pomorska, tłum., wybór. Warszawa, Niezależna Oficyna Wydawnicza.
- Jančar D., 1999: *Eseje*. J. Pomorska, tłum. K. Czyżewski, wybór. Sejny, Pogranicze.

- Jančar D., 2001: *Rozmyślenia o Polsce*. J. Pomorska, tłum. „Zeszyty Literackie”, nr 2 (74), s. 95—107.
- Jančar D., Michnik A., 1992: *Im disput*. N. Jež, przeprowadził rozmowę. F. Zwitter jun., tłum. na jęz. niem. Klagenfurt—Salzburg, Wieser Verlag.
- Jóźwiak J., 2016: *Konteksty — decyzje — konsekwencje. Problemy przekładu*. Bydgoszcz, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Kis J., 2001: *Casus: Adam Michnik*. W. Maziarski, tłum. „Zeszyty Literackie”, nr 2 (74), s. 107—120.
- Legeżyńska A., 1999: *Tłumacz i jego kompetencje autorskie*. Warszawa, PWN.
- Lewicki R., 2000: *Obcość w odbiorze przekładu*. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Lewicki R., red., 2002: *Przekład, język, kultura*. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Markowski M.P., 2019: *Wojny nowoczesnych plemion. Spór o rzeczywistość w epoce populizmu*. Kraków, Wydawnictwo Karakter.
- Michnik A., 1991: *Trzy fundamentalizmy*. „Krytyka”, nr 36, s. 9—14.
- Michnik A., 1995: *Diabeł naszego czasu. Publicystyka z lat 1985—1994*. A. Romanowski, wybór, wstęp. Warszawa, Niezależna Oficyna Wydawnicza „Nowa”.
- Michnik A., 1997: *Skušniavec našega časa*. N. Jež, tłum., wybór. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Możejko E., 1993: *Wizyta u Słoweńców*. „Kultura” (Paryż), nr 9 (552), s. 33—43.
- Romanowski A., 1995: *Wierność i kłopot, czyli o Michniku*. W: A. Michnik: *Diabeł naszego czasu*. Warszawa, Niezależna Oficyna Wydawnicza „Nowa”.
- Tokarz B., 1998: *Wzorzec, podobieństwo, przypominanie*. Katowice, Wydawnictwo Śląsk.
- Tokarz B., 2011: *W perspektywie poznania i projekcji. O polskim przekładzie zbioru esejów Draga Jančara „Terra incognita”*. W: *Formy dialogu międzykulturowego w przekładzie artystycznym*. T. 2. Cz. 1. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Velikonja M., 1997: *Antijunak našega časa*. „Razgledi” (dodatek dziennika „Delo”), nr 16 (1095), s. 19.

Michał Kopczyk

Prevajanje — kontekst — politika

Poskus branja Jančarjevih esejev Adam Michnik ali premissljevanje o Poljski

POVZETEK | Članek obravnava esej Draga Jančarja *Adam Michnik ali premissljevanje o Poljski* (1997), ki ga je v poljščino prevedla Joanna Pomorska (2001), dve desetletji pozneje pa še Nikodem Szczygłowski. Avtor članka ugotavlja, da se branje eseja Jančarja spre-

minja glede na spreminjajoče se politične razmere. Devetdeseta leta in začetek 21. stoletja so bili naklonjeni političnemu optimizmu, Adam Michnik pa je veljal kot junak dobe, ki je bila končno zaključena. Branje eseja z današnjega vidika nam omogoča ustrezno ovrednotiti politično vizijo Michnika; je tudi opozorilo pred lahkim optimizmom in naivno vero, da je mogoče dokončno premagati nevarnosti, ki so bile odgovorne za tragedijo 20. stoletja.

KLJUČNE BESEDE | Drago Jančar, Adam Michnik, slovenska književnost, kontekst prevoda, prevajanje in politika

Michał Kopczyk

Translation — Context — Politics: Reading Drago Jančar's
Reflections on Poland

SUMMARY | This article discusses Drago Jančar's 1997 essay, *Adam Michnik ali premišljanje o Poljski* (*Adam Michnik; Or, Reflections on Poland*). The essay was translated into Polish first by Joanna Pomorska (2001) and then, about two decades later, by Nikodem Szczygłowski. The aim of the article is to interpret Jančar's essay in light of ongoing changes to the political situation in Europe. The main conclusion is that a shifting political context does indeed have an appreciable influence on the interpretation of the work in question. In the 1990s and in the beginning of the 21st century, political optimism was favored, and Adam Michnik was perceived as a figure from an era which had finally closed. Reading the essay from today's perspective allows us to acknowledge the prophetic nature of Michnik's political observations, and to appreciate his warning against attitudes which, with easy optimism and naive faith, assume that the threats responsible for the tragedies of the 20th century must eventually be overcome.

KEYWORDS | Drago Jančar, Adam Michnik, Slovenian literature, translation context, translation and politics

MICHAŁ KOPCZYK | dr hab., profesor na Wydziale Humanistyczno-Społecznym Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej; literaturoznawca, polonista. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się wokół literatury niefikcyjnej, zwłaszcza autobiografii, zagadnień tożsamości, wspólnotowości oraz krytyki postkolonialnej. Bada relacje polsko-słoweńskie. Od kilku lat przewodniczy Radzie Redakcyjnej półrocznika „Świat i Słowo”. Tłumaczy na język polski utwory autorów słoweńskich i argentyńskich.

Bibliografia przekładów literatury polskiej w Słowenii w 2018 roku

Publikacje książkowe

1. **Bator Joanna:** *Ciemno, prawie noc / Temno, skoraj noč.*
Prev. Jana U n u k. Ljubljana, Cankarjeva založba, 2018, 525 s.
[proza].
2. *Dotyk ducha. Antologia poezji polskiej XX wieku /
Dotik duha. Antologija poljske poezije 20. stoletja.*
Izbor in prevod Katarina Š a l a m u n - B i e d r z y c k a.
Ljubljana, KUD Logos, 2018 [ebook; poezja].
Wydanie książkowe — 2009 r.
3. **Franczak Jerzy:** *Da Capo / Da Capo.*
Prev. Tatjana J a m n i k. Vnanje Gorice, Kulturno-umetniško društvo
Police Dubove, 2018, 205 s. [proza].
4. **Franczak Jerzy:** *Da Capo / Da Capo.*
Prev. Tatjana J a m n i k. Vnanje Gorice, Kulturno-umetniško društvo
Police Dubove, 2018 [ebook; proza].
5. **Kielar Marzanna Bogumiła:** *Ćwiczenia z nieistnienia: wybór wierszy /
Vaje iz neobstoja: izbrane pesmi.*
Prev. Jana U n u k. Ljubljana, Družina, 2018, 165 s. [poezja].
[Z tomu *Materia prima*, 1999 / *Materia prima*]
***(*cisza przedświtu rozcięta do kości, czekanie...*) /
***(*tišina svitanja prerezana do kosti, čakanje...*), s. 33.

- ***(*deszcz w wyżłobieniach oblodzonych, godzin, pada przez skórę...*) /
 ***(*dež v žlebovih zaledenelih ur, pada skoz kožo...*), s. 35.
- ***(*dzień zaczepony o słoneczne druty, na wpół wyrwany ze zbocza, z korzeniami...*) / ***(*dan zataknen na sončne žice, napol izruvan iz pobočja...*), s. 45.
- ***(*jak ty umrzesz, tak do siebie przywiązany, ze słońcem...*) /
 ***(*kako boš ti umrl, tako navezan nase, s soncem...*), s. 47.
- ***(*jaką pieszczotą jest dzisiaj światło: w pogodzie obłoków...*) /
 ***(*kako danes boža svetloba: v spokojnosti oblakov...*), s. 49.
- ***(*linia śniegu i nocy — słońce jak wymarżający kamień...*) /
 ***(*črta snega in noči — sonce kot zmrzujoči kamen...*), s. 37.
- ***(*morze ogromne — do widm, z wargami...*) /
 ***(*ogromno morje — do sipin, z ustnicami...*), s. 40.
- ***(*Nadmorskie pustkowie...*) / ***(*Obmorska pustota...*), s. 44.
- ***(*niski brzeg nocy przed nami, chłód; mokre wydmy...*) /
 ***(*nizki breg noči pred nama, hlad; mokre sipine...*), s. 57.
- ***(*powrozy ronu w rowie: nie przedarło się nic...*) /
 ***(*vrvi sreža v jarku: nič ni prodrlo skozi...*), s. 41.
- ***(*stup czerwieni moknie w wodzie pod lasem, ledwie...*) /
 ***(*steber rdečine se namaka v vodi pri gozdu, komajda...*), s. 29.
- ***(*w potłuczone luksfery wiejskiego przystanku, z pola...*) /
 ***(*v razbite steklene prizme vaškega postajališča...*), s. 51.
- ***(*wbiegliśmy w szorstki cień dębu, z psem, w lutowej pełni...*) /
 ***(*stekla sva v hrapavo hrastovo senco, s psom...*), s. 38.
- ***(*zaśnieżona wysoko poręcz przy schodach — to na niej...*) /
 ***(*visoko zasneženi držaj ograje na stopnicah — prav na njem...*), s. 43.
- Brzeg / Obala, s. 34.
- Jastrząb / Jastreb, s. 58.
- Nad ranem / Zjutraj, s. 54.
- Niebo Anaksagorasa / Anaksagorovo nebo, s. 56.
- Odwilż / Odjuga, s. 42.
- Ósmego dnia / Osmega dne, s. 36.
- Po deszczu / Po dežju, s. 52.
- Portret / Portret, s. 50.
- Przedwiośnie / Pred pomladjo, s. 39.
- Przy śniadaniu / Pri zajtrku, s. 30.
- Psy / Psi, s. 48.
- Rękopis / Rokopis, s. 28.

Staloryt / Jeklorez, s. 32.

Telefon / Telefon, s. 46.

Wynajęty pokój / Najeta soba, s. 53.

Zmierzch / Mračenje, s. 31.

[Z tomu *Monodia*, 2006 / *Monodija*]

***(*Ciemno...*) / ***(*Temno...*), s. 90.

***(*Gdy już sunący zboczem...*) /

***(*Ko bo po pobočju dreveči gruščnato-blatni hudournik...*), s. 95.

***(*Gdzie wtenczas byliśmy...*) / ***(*Kje smo bili tedaj...*), s. 78.

***(*Jak oksydowany oddech...*) /

***(*Kot oksidiran dih, sopuh iz ust...*), s. 74.

***(*Na powrót morze w mojej krwi...*) /

***(*Spet morje v moji krvi...*), s. 69.

***(*Nad klifem noc...*) /

***(*Nad klifom noč, s smolo zadelano dno njenega čolna...*), s. 64.

***(*Noc — kielichowaty kwiat...*) /

***(*Noč — kelihasti cvet z rdečo risbo v razsvetljenem grlu...*),
s. 89.

***(*Noc urządziła w tobie legowisko...*) /

***(*Smrt si je v tebi postlala brlog...*), s. 91.

***(*Pamięć, która podobno jest narodzinami...*) /

***(*Spomin, ki je baje rojstvo, vedno njegove skalne igle...*), s. 81.

***(*Powroty, odejścia...*) / ***(*Povratki, odhodi...*), s. 98.

***(*Ręko, która mnie rysujesz...*) /

***(*Roka, ki me rišeš, zdaj, ko gledam vrat...*), s. 80.

***(*Słońce pojawia się tylko wczesnym rankiem...*) /

***(*Sonce se pokaže samo zgodaj zjutraj in pozno popoldne...*),
s. 68.

***(*Słońce zapala ciemną wodę...*) /

***(*Sonce vžiga temno vodo, skale, ki so obležale v toku...*), s. 77.

***(*Spłóń, nie przychodź już w snach...*) /

***(*Zgori, ne prihajaj več v sanjah; prejšnjega sveta ne bo...*),
s. 65.

***(*Stamtąd kochać grubą łuskę światła...*) /

***(*Od tam ljubiti debele luske luči na vodi...*), s. 85.

***(*Ta odwrócona do nas...*) /

***(*Ta k nam obrnjena, od nas neosvetljena, stran življenja...*),
s. 96.

***(*Tworzenie świata odbywa się stale...*) /

***(*Ustvarjanje sveta poteka brez prestanka...*), s. 79.

- ***(*Z serca, z jego ośnieżonej ściany...*) /
 ***(*S srca, z njegove zasnežene stene...*), s. 94.
- ***(*Zęby i kości miasta więzną we mgle...*) /
 ***(*Zobje in kosti mesta se udirajo v mglo, kot okamnine...*),
 s. 75.
- ***(*Zostaw nam noc...*) /
 ***(*Pusti nam noč, njeno butanje ob pečine...*), s. 97.
- Jeziora / Jezera*, s. 66.
- Moreny / Morene*, s. 72.
- Okno kuchenne / Kuhinjsko okno*, s. 76.
- Ona / Ona*, s. 83.
- Preegzystencje / Preeksistence*, s. 71.
- Prognoza / Napoved*, s. 62.
- Szadź / Ivje*, s. 93.
- Tranzyt / Tranzit*, s. 88.
- Visby / Visby*, s. 73.
- Wiadomość / Vest*, s. 87.
- Wody podziemne / Podtalne vode*, s. 99.
- [*Z tomu Navigacije*, 2018 / *Nawigacje*]
- ***(*Jesteśmy jedynie krwią języka...*) /
 ***(*Smo samo kri jezika, ki nas je vsrkal...*), s. 120.
- ***(*Krajobraz otwarty daleko w głąb horyzontu...*) /
 ***(*Pokrajina odprta daleč v globino obzorja — se premika...*),
 s. 136.
- ***(*Nie jest pocieszeniem...*) / ***(*Ne daje tolažbe...*), s. 122.
- ***(*Niekiedy wystarczy: trzcina albo chmura...*) /
 ***(*Marsikdaj je dovolj: trst ali oblak...*), s. 125.
- ***(*Obrócił się wiatr, więc wrony dalszą drogę...*) /
 ***(*Veter se je obrnil, zato morajo vrane...*), s. 138.
- ***(*Przedzieraś się przez swoje ołowiane chmury, przez noc...*) /
 ***(*Prebijaš se skozi svoje svinčene oblake, skozi noč...*), s. 146.
- ***(*Słowa wiersza będą jak woda...*) /
 ***(*Besede pesmi bodo kot voda...*), s. 119.
- ***(*Światliste świty śmierci...*) / ***(*Svetle zore smrti...*), s. 112.
- ***(*Uczy mnie ziarnina młodych sosen zarastająca wyręb...*) /
 ***(*Uči me zrnasto tkivo mladih borov, ki zarašča poseko...*),
 s. 144.
- ***(*W nieznaną drogę...*) /
 ***(*Na neznano pot stopa čist — dež zmiva umiranje z ur...*),
 s. 114.

***(*Żeby nawet dni, co minęły...*) /

***(*Da bi celo dni, ki so minili...*), s. 137.

Bezsensność / Nespečnost, s. 111.

Brzegówki / Bregulje, s. 126.

Ciemna materia / Temna snov, s. 117.

Ćwiczenia z nieistnienia / Vaje iz neobstoja, s. 115.

Fotografia / Fotografija, s. 131.

Jan Cybis i obraz Gierymskiego /

Jan Cybis in slika Gierymskega, s. 130.

Jednoczesność / Istočasnost, s. 116.

Kamienie i wiersze / Kamni in pesmi, s. 127.

Kochankowie / Ljubimca, s. 141.

Kontrapunkt / Kontrapunkt, s. 139.

Majowe przymrozki / Majska zmrzal, s. 129.

Manifestacje / Manifestacije, s. 140.

Mimetyzm / Mimetičnost, s. 143.

Nawigacje / Navigacije, s. 102.

Połączenia / Zveze, s. 123.

Post tenebras / Post tenebras, s. 118.

Przed nocą / Pred nočjo, s. 132.

Przedwiośnie / Pred pomladjo, s. 109.

Przyływ / Plima, s. 104.

Rewiry / Revirji, s. 108.

Sonet dla Ojca / Sonet za očeta, s. 106.

Spotkanie / Srečanje, s. 134.

Strefa przybreżna / Obrežni pas, s. 148.

Sukcesje / Nasledstva, s. 113.

Tobellus / Tobellus, s. 110.

W okienku samolotu / V okencu letala, s. 124.

Wpuszczając do pokoju światło /

Ko spuščaaš v sobo svetlobo, s. 135.

[Z tomu *Sacra conversazione*, 1992 / *Sacra conversazione*]

***(*jezioro w łasce...*) /

***(*jezero v milosti grafitne bleščave, pred mračenjem...*), s. 22.

***(*kiedy łagodnie przyciągniesz...*) /

***(*ko blago pritegneš, polagoma obrneš...*), s. 23.

***(*niebo odwija się ze zwojów...*) /

***(*nebo se odvija z bal zatemnjenih belin...*), s. 17.

***(*zachód słońca w sierpniu...*) /

***(*sončni zahod avgusta...*), s. 19.

- ***(*stado gołębi rozkwita biało...*) /
 ***(*jata golobov se belo razcveta na sivi plahti...*), s. 24.
- ***(*jeszcze godzinę temu...*) /
 ***(*še pred kakšno uro jutranja megla...*), s. 6.
- ***(*tak blisko jesteś, gładka...*) /
 ***(*tako blizu si, vejica črnega trna; gładka...*), s. 20.
- ***(*gałązko słońca chybotliwa...*) /
 ***(*trepetajoča vejica sonca...*), s. 21.
- Dzbanuszek / Vrček*, s. 12.
- Elegia zimowa / Zimska elegija*, s. 25.
- Jabłko / Jabolko*, s. 15.
- Liść / List*, s. 9.
- Mleczce, słoneczna żółć / Regrati, sončna rumenina*, s. 14.
- Muszki / Mušice*, s. 11.
- Nagość / Nagost*, s. 10.
- Podróż / Potovanje*, s. 16.
- Sacra conversazione / Sacra conversazione*, s. 8.
- Veraikon / Veraikon*, s. 18.
- W cieniu / V senci*, s. 7.
- W ogrodzie, boso / Na vrtu, bosa*, s. 13.

6. **Świrczyczyńska Anna: Jestem baba / Baba sem.**

Prev. Jana U n u k. Ljubljana, Literarno-umetniško društvo Literatura, 2018, 161 s. [poezja].

- Bunt / Upor*, s. 6.
- Chłop jak lusterko / Dedec kakor s podobice*, s. 19.
- Chłopka / Kmetica*, s. 7.
- Ciężarna w mlecznym barze / Nosečnica v mlečni restavraciji*, s. 37.
- Dowiedziała się / Izvedela je*, s. 12.
- Dwie baby / Dve babi*, s. 33.
- Dzieci się zadziwią / Otroci se bodo začudili*, s. 13.
- Dziecko / Otrok*, s. 25.
- Głupia Antosia / Nora Antosia*, s. 30.
- Jak padlina / Kot mrhovina*, s. 44.
- Jej brzuch / Njen trebuh*, s. 32.
- Karetka pogotowia / Rešilni avto*, s. 39.
- Krowa ją kocha / Krava jo ima rada*, s. 27.
- Największa miłość / Največja ljubezen*, s. 36.
- Napiętnowana / Ożigosana*, s. 16.
- Nie pamięta / Ne spominja se*, s. 29.
- Nieśmiertelna / Nesmrtna*, s. 35.

- Obiecał / Obljubil je*, s. 15.
Oczekiwanie / Pričakovanje, s. 23.
Ojczym i pasierbica / Očim in pastorka, s. 17.
On stawia lody / Kupi jim sladoled, s. 11.
Ona nie chce / Ona noče, s. 47.
Ona nie śpi / Ona ne spi, s. 38.
Oszalała / Zblaznela, s. 31.
Pod czarną gwiazdą / Pod črno zvezdo, s. 48.
Położna / Babica, s. 43.
Powrót męża / Moževa vrnitev, s. 21.
Praczką / Perica, s. 18.
Przebudzenie / Prebujenje, s. 8.
Rodzina / Družina, s. 24.
Salowa / Bolniška strežnica, s. 41.
Siostry z dna / Sestre z dna, s. 5.
Spojrzenia / Pogledi, s. 26.
Stara kobieta / Stara ženska, s. 46.
Syn i matka / Sin in mati, s. 28.
Szczęśliwa / Srečna, s. 13.
Szekspir. Poskromienie złoŃnicy /
Shakespeare: Ukroćena trmoglavka, s. 45.
Śmierć / Smrt, s. 40.
Umyła podłogę / Pomila je pod, s. 20.
Wieczorem po wyplacie / Zvečer na plačilni dan, s. 22.
Z ołowiu / Iz svinca, s. 9.
Zwykły poród / Običajni porod, s. 42.
Żniwiarka / Žanjica, s. 34.
Życiorys wiejskiej baby / Življenjepis vaške babe, s. 10.
 [Z cyklu *Trzy poematy / Tri pesnitve*]
Prolog. Kobieta rozmawia ze swoim udem / Prolog: Ženska se
pogovarja s svojim stegnom, s. 53.
 [Z cyklu *Miłość Felicji / Felicijina ljubezen*]
Brzytwa / Rešilna bilka, s. 72.
Co to jest szyszynka / Kaj je češarika, s. 62.
Czysta / Čista, s. 75.
Intensywność atmosfery / Intenzivnost atmosfere, s. 74.
Jak powietrze / Kot zrak, s. 71.
Jesteś ciepły / Topel si, s. 61.
Łzy ciekną / Solze tečejo, s. 73.
Moje ciało musuje / Moje telo šumi, s. 81.

- Na nowo / Na novo*, s. 77.
Ogniotrwały uśmiech / Ognjevarni nasmeh, s. 80.
Ona się boi / Boji se, s. 68.
Otwórz drzwi snu / Odpri vrata sanj, s. 78.
Poszedł / Šel je, s. 67.
Rozstanie / Ločitev, s. 69.
Samica i samiec / Samica in samec, s. 65.
Śpisz / Spiš, s. 64.
Trzy ciała / Tri telesa, s. 59.
Umarłeś / Umrl si, s. 76.
W niebieskiej piżamie / V modri pižami, s. 60.
Zdumienie / Začudenje, s. 66.
- [Z cyklu *Miłość Antoniny / Antoninina ljubezen*]
- Bardzo smutna rozmowa nocą / Zelo žalosten pogovor ponoči*, s. 86.
Drzwi są otwarte / Vrata so odprta, s. 88.
Grube jelito / Debelo črevo, s. 98.
Idź do kina / Pojdi v kino, s. 96.
Ja nie mogę / Jaz ne morem, s. 93.
Jak język dzikiego kota / Kot jezik divje mačke, s. 87.
Kochanków dzieli miłość / Ljubimca ločuje ljubezen, s. 89.
Na kolejowych dworcach / Na kolodvorih, s. 105.
Nie dosięgniesz / Ne boš dosegel, s. 101.
Nieistniejący / Neobstoječi, s. 107.
Otworzę okno / Odprla bom okno, s. 103.
Sprężyna / Vzmet, s. 91.
Suka / Psica, s. 85.
Taka sama w środku / Enaka odznotraj, s. 97.
Taniec mordy / Morilski ples, s. 106.
Trącił mnie nosem / Dregnil me je s smrčkom, s. 109.
Wszystkie chwytty dozwolone / Dovoljeni so vsi prijemi, s. 108.
Wyją z bólu / Tulijo od bolečine, s. 92.
Zgrzebło z żelaza / Čohalo iz železa, s. 94.
- [Z cyklu *Miłość Stefanii / Štefanjina ljubezen*]
- Aby spętać / Da zveže*, s. 114.
Czarny mak / Črni mak, s. 132.
Drugi madrygał / Drugi madrigal, s. 123.
Dyszę / Sopem, s. 133.
Dytyramb kobiety szczęśliwej / Ditiramb srečne ženske, s. 120.
Dziewictwo / Devišтво, s. 147.
Gdy budzimy się rano / Ko se zjutraj zbudiva, s. 131.

Genialne ciało jogi / Genialno telo jogija, s. 130.
Głową w dół / Z glavo navzdol, s. 139.
Jak osesek / Kot dojenček, s. 129.
Jeż z żelaza / Jež iz železa, s. 124.
Kłódka / Žabica, s. 142.
Łagodny świat / Blagi svet, s. 113.
Migocą wnętrzości / Iskri se drobovje, s. 119.
Muszę to zrobić / Moram to narediti, s. 137.
Na łące / Na travniku, s. 116.
Najmłodsze dzieci anioła / Najmlajša otroka angela, s. 115.
Nie płacz / Ne jokaj, s. 134.
Padam na ziemię / Padam na zemljo, s. 136.
Pierwszy madrygał / Prvi madrigal, s. 122.
Pocę się i nadymam / Napenjam se in potim, s. 127.
Rozczarowana i szczęśliwa / Razočarana in srečna, s. 128.
Strzelimy w serce / Streljala bova v srce, s. 141.
Śpiące rzęsy / Speče trepalnice, s. 117.
Talerz cierpienia / Krožnik trpljenja, s. 145.
Tęsknię / Hrepenim, s. 148.
W purpurowej gondoli / V škrlatni gondoli, s. 118.
Z dna oceanu / Z dna oceana, s. 125.
Zabij mnie / Ubij me, s. 135.
Zrastają się / Zraščata se, s. 144.

[Z cyklu *Epilog / Epilog*]

Kobieta mówi o swoim życiu /

Ženska govori o svojem življenju, s. 153.

7. **Wechterowicz Przemysław:** *Proszę mnie przytulić / Objemi me, prosim.*
 Prev. Peter K u h a r. Ljubljana, KUD Sodobnost International, 2018, 31 s.
 [proza obrazkowa dla dzieci].
8. **Wechterowicz Przemysław:** *Jajko czy kura? / Kura ali jajce?*
 Prev. Peter K u h a r. Ljubljana, KUD Sodobnost International, 2018, 29 s.
 [proza dla dzieci].
9. **Zbornik Vilenica 33: pisati in preživeti.** Ljubljana, Društvo slovenskih pisateljev, 2018.
Grzegorzewska Wioletta: *Dziewczynka z farbami / Deklica z barvami.*
 Prev. Jana U n u k, s. 134—139 [fragment powieści *Guguły / Golenc*].

Publikacje w czasopismach

1. „Lirikon 21” 2018, št. 10, let. 14.

Kornhauser Jakob

Aleja drzew / Drevored (Soutine)

Biały kwadrat na białym tle / Beli kvadrat na beli podlagi (Malewicz)

*Czerwony kwadrat na białym tle / Rdeči kvadrat na beli podlagi
(Malewicz)*

Dom melameda I / Melamedova hiša I

Dom w Sobiesękach / Hiša v Sobiesękah

Drożdźownia / Kvasarna

Katedra / Katedrala (Ensor)

Ministrant / Ministrant (Soutine)

Smolenia 50 / Ulica Smolenia

Vila R / Vila R (Klee).

Prev. Dušan P i r c, s. 146—150 [poezja].

2. „Locutio” 2018, nr 102, wersja internetowa:

<https://www.locutio.si/index.php?no=102&clanek=3268>

Grabowski Artur

***(*svetniki imajo roke...*)*

*Ljubim glasbo**

*Na izbiro**

*Na tujem**

*Nebo**

*Podobnost**

Umbria — nocleg na polanie /

Umbria — prenočevanje na jasi

Vrnitev.*

Prev. Katarina Š a l a m u n - B i e d r z y c k a [poezja].

3. „Locutio” 2018, nr 103, wersja internetowa:

<https://www.locutio.si/index.php?no=103&clanek=3281>

Czarkowski Patryk

***(*angleščina me je spomnila...*)*

***(*če bi se znali...*)*

***(*iz tistega dneva se spominjam zvoka...*)*

***(*kaj naj rečem — to je bilo že nad drugo reko...*)*

***(*na karkoli pogledam...*)*

***(*ne samo otroštvo...*)*

***(*sen / beżim pred...*)*

***(*spomin / visoka beseda...*)*

29 IV 2014 / 29 IV 2014

*Če še ne. (Če pa ja pa veš kaj to pomeni)**

*Dedek**

Zatoka / Zaliv.

Prev. Katarina Šalamun - Biedrzycka [poezja].

Kochanowski Jan

Odprava posłów greckich /

Sprejem in zavrnitev grških odposlancev.

Prev. Katarina Šalamun - Biedrzycka [dramat].

4. „Locutio” 2018, nr 104, wersja internetowa:

<https://www.locutio.si/index.php?no=104&clanek=3348>

Wawrzyńczyk Rafał

[Nad ogródkami] / [Nad vrtički]

Mazowsze / Mazovška ravnina

Wiersz / Pesem.

Prev. Katarina Šalamun - Biedrzycka [poezja].

5. „Locutio” 2018, nr 105, wersja internetowa:

<https://www.locutio.si/index.php?no=105&clanek=3373>

Malina Jadwiga

*Aeroplan**

*Dobri nasveti**

Dystans / Distanca

*Gozd v očesu**

*Hladna vojna**

Kiedy / Ko

Nieświadomość / Nezavedanje

Niska krajowa / Nizka povprečna

*Riba**

*Skleda**

*Skupinska slika šeste a**

Velike stvari.*

Prev. Katarina Šalamun - Biedrzycka [poezja].

6. „Logos: spletna revija za umetnost, duhovnost in kulturo” 2018, kwiecień,

wersja internetowa:

<http://kud-logos.si/2018/bojim-se-ognja/>

Świrczyńska Anna

Biłam głową o ścianę / Tolkla sem z glavo ob zid

Boję się ognia / Bojim se ognja

Budując barykadę / Ko smo gradili barikado

Czekam na rozstrzelanie / Čakam na ustrelitev

Człowiek i stonoga / Človek in stonoga
Dwie twarze koloru żelaza / Obraza barve železa
Dziecko się boi / Otrok se boji
Dzień stworzenia / Dan stvarjenja
Jak Egipcjanin / Kot Egipčan
Jestem napelniona miłością / Napolnjena sem z ljubeznijo
Krzyk spod ziemi / Kriki izpod zemlje
Łzy / Solze
Moje wszy / Moje uši
Muszę walczyć z aniołem / Moram se boriti z angelom
Mysleli, że umarłam / Mislili so, da sem umrla
Najmłodsze dzieci anioła / Najmlajša otroka angela
Ostatnia kropla powierza / Zadnja kaplja zraka
Piorę koszulę / Perem srajco
Podręczne słońce / Priročno sonce
Przyszła się pożegnać / Prišla se je poslovit.

Prev. Jana U n u k [poezja].

7. „Logos: mednarodna večjezična revija za kulturo in duhovnost” 2018, wrzesień, wersja internetowa:

<http://kud-logos.si/2018/psalmi/>

Fiedorczyk Julia

[Wybór z tomów *Psalmi, tuż-tuż i Tlen*]

Po / Po

Psalm I / Psalm I

Psalm III / Psalm III

Psalm IV / Psalm IV

Psalm V / Psalm V

Psalm VIII / Psalm VIII

Psalm XXXI / Psalm XXXI

W drogę / Na pot.

Prev. Lara U n u k [poezja].

8. „Mentor: miesięcznik za vprašanja literature in mentorstva” 2018, št. 3, letn. 39.

Sajkowski Jakub

Google translate / Google translate.

Prev. Lidija R e z o n i č n i k, s. 82 [poezja].

9. „Sodobnost” 2018, št. 3, letn. 82.

Pilch Jerzy

Inne rozkosze: fragment / Drugi užitki: odlomek iz romana.

Prev. Klemen P i s k, s. 280—293 [proza].

10. „Sodobnost” 2018, št. 12, letn. 82.

Małecki Jakub

Rdza. Rozdział pierwszy / Rja. Prvo poglavje.

Prev. Klemen P i s k, s. 1670—1685 [proza].

11. „Vpogled: revija za književnost” 2018, št. 20, letn. 14.

Varga Krzysztof

Masakra / Masaker.

Prev. Jana U n u k, s. 164—172 [proza].

Opracowała *Karolina Bucka Kustec*

Komentar k pregledu slovenskih prevodov poljske literature v letu 2018

Commentary on the Reception of Slovenian Translations of Polish Literature in 2018

Jana Unuk

<https://orcid.org/0000-0003-3649-0323>

LJUBLJANA
janaunuk@gmail.com

Data zgłoszenia: 5.12.2019 r. | Data akceptacji: 25.02.2020 r.

ABSTRACT | This article reviews the body of Slovenian translations of Polish literature in 2018, discussing their reception and presentations, including a somewhat belated response to *The Books of Jacob* by recent Polish Nobel prize winner Olga Tokarczuk. Seven book translations from Polish were published in 2018, including two books of poetry, one festival chapbook, two novels, and two picture books for toddlers. It appears that in 2018, the world of translation from Polish to Slovenian witnessed a slight shift in publishers' interests from prose to poetry. It is as yet uncertain whether this change will establish itself as a long-term trend, but so far it is certain that the tendency has continued into 2019. Therefore, this article deals with the translations of Polish poetry of 2018 from a slightly broader perspective, including some editions from the following year.

KEYWORDS | Polish-Slovenian translations in 2018, literary critiques, poetry translations, shift in editors' interests

Leta 2018 je v slovenščini izšlo sedem knjižnih prevodov iz poljščine: romana *Da capo* Jerzyja Franczaka v prevodu Tatjane Jamnik in *Temno, skoraj noč* Joanne Bator v mojem prevodu, dve zbirki poezije, in sicer izbrane pesmi Marzanne Bogumiłe Kielar *Vaje iz neobstoja* ter pesniška zbirka Anne Świrszczyńskiej *Baba sem*, obe v mojem prevodu, festivalski chapbook *Počasneje Bartek* Bartłomieja Majzla v prevodu Klemena Piska, Peter Kuhar pa je prevedel še slikanici Przemysława Wechterowicza, *Objemi me, prosim* in *Kura ali jajce?*, namenjeni starostni skupini, ki jo tradicionalno poimenujemo s cicibani. *Zemljevidov* Aleksandre in Daniela Mizielińskich, prav tako namenjenih najmlajšim bralcem, zaradi skoposti teksta, omejenega na oznake na zemljevidih držav, ni mogoče obravnavati v sklopu prevodne literature, čeprav prevod podpisuje Staša Pavlović.

Kljub skupnemu številu sedmih knjižnih objav se mi — potem ko odštejem slikanici in festivalsko knjižico mlajšega pesnika Bartłomieja Majzla, slednjo izključno iz razloga, da tako potencialnim bralcem kot avtorici tega besedila ni dostopna — zdi, da gre za upad z ozirom na nekatera prejšnja prevodno zares plodna leta: leta 2017 je izšlo 14 knjižnih prevodov, leta 2016 šest, leta 2015 kar 16, v letih 2014 in 2013 pa osem in sedem. Kljub manjšemu številu obravnavanih prevodov se nagibam k oceni, da ne gre za zmanjšano zanimanje založnikov, ampak — pri majhnem krogu prevajalcev, od katerih skoraj vsi prevajamo iz več kot enega jezika — prej za naključje, ki lahko izvira tudi od tod, da je kateri od prevajalcev v tem letu prevajal kakšno obsežnejše delo ali pa se je posvečal prevodom iz drugega jezika.

Oglejmo si torej recepcijo obeh proznih in obeh pesniških del, najprej romana *Da capo* Jerzyja Franczaka iz leta 2010 v prevodu Sovretove nagrajenke za leto 2019 Tatjane Jamnik. Gre za mlajšega poljskega prozaista (rojeneda 1978), ki je tudi literarni znanstvenik, zaposlen na Jagelonski univerzi. Že v njegovih treh pesniških zbirkah je poljska literarna kritika prepoznala domačo različico pesniškega postmodernizma, v zvezi z njimi so omenjali tudi nadrealizem in drzno imaginacijo. Vse to v enaki meri velja za njegove romane, zakoreninjene v sodobnosti, vendar s fantastičnimi in nadrealnimi primesmi. To je drugi v slovenščino prevedeni roman tega pisatelja; leta 2014 je ista prevajalka že poslovenila *Nečloveško komedio* (2009), ki poleg tega vzpostavlja tudi številne medbesedilne navezave, ob že v naslovu aludiranih Danteju in Balzacu še na druge znane svetovne in poljske pisce, povsem prepoznavno na primer na kulturni roman *Umor tete* Andrzeja Burse. Roman je bil kmalu po izidu deležen štirih recenzij in zapisov. Recenzent *Mladine* Matej Bogataj v njem išče in ceni sodobno tematiko in družbeno kritičnost:

Poljski pisatelj mlajše generacije Jerzy Franczak (letnik 1978) roman *Da capo* o pretežno spodletelem odraščanju začne blizu konca — v vrtljaku podob, ki

jim je izpostavljen pripovedovalec, Kamil, srednjeletni kreativci ali vsaj do nedavnega zaposlen v eni takšnih firm, kjer se delajo, da so kreativni, in to drago prodajajo. Njegov zadnji projekt je recimo reklama reklame, ki naj bi nagovorila naročnike, da bi se zatekli po pomoč pri prodaji ravno k njihovemu podjetju.¹

Prav družbena kritičnost je tudi sicer element, ki ga slovenska literarna kritika v prevodih sodobnih poljskih avtorjev najbolj poudarja. Sama bi v zvezi s tem delom izpostavila hvalevredno potezo založbe Polica Dubova in njene urednice Tatjane Jamnik, da si prizadeva za predstavitev izbranega avtorja z več knjižnimi deli zapored.

Da je potreba po temeljitešem poznavanju avtorja oziroma njegovi predstavitvi z več deli med slovenskimi bralci in recenzenti zares živa, čeprav se založbe v hlastanju po instantnih uspehih in vedno novih imenih tovrstne kontinuitete prejkone otepajo (če avtorja že uvrstijo v program dvakrat, mora vmes miniti kar spodobno število let), je razvidno iz recepcije drugega v slovenščino prevedenega romana Joanne Bator, leta 2013 z Nike nagrajenega *Temno, skoraj noč*. Skoraj vse recenzije navezujejo na prvi prevedeni roman, ki je v prevodu Staše Pavlovič izšel leta 2017. *Temno, skoraj noč* recenzente navdušuje predvsem z virtuoznim jezikovnim slogom in eklektičnimi žanrskimi komponentami. Že v letu 2018 so ga recenzirali v *Dnevniku*,² na spletni strani mladih kritikov Koridor³ in v *Bukli*, v kateri je recenzent, skrit za kratkicama »bv«, ki skrbno išče vzporednice med fiktivno romaneskno realnostjo na eni ter sodobnostjo in njenimi zgodovinskimi koreninami na drugi strani, navdušeno zapisal:

[Joanna Bator] piše tako, da se bralec ne more ustaviti. Ne samo da ga z obvladanjem žanra brez trenutka predaha drži v stalni napetosti, ki meji na tresavico — ob tem ga sooča s trpkim vračanjem nikoli povsem reflektiranih in predelanih temačnih obdobij zgodovine, ki je podobna poglavja pisala vse od Baltika do Jadrana, na prizorišču širjenja fašizma 21. stoletja. Mikrosgodba, makroresnica. Novinarski prijemi, ki se mešajo z magičnim realizmom. Forenzični pristop, ki spominja na najboljše televizijske serije. Osupljiv občutek za podrobnosti in neprizanesljiva psihoanaliza. Časa in prostora. [...] Bolje preprosto ne

- 1 M. Bogataj, [online]: *Vrnitev v varno materino naročje*. „Mladina“, 18. 5. 2018. Dostopno na: <https://www.mladina.si/185542/jerzy-franczak-da-capo/> [obiskano: 20. 5. 2018].
- 2 A. Geršak, [online]: *Zlo bo vstopilo brez trkanja*. „Dnevnik“. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042835716> [obiskano: 9. 8. 2018].
- 3 M. Justin, [online]: *Joanna Bator: Temno, skoraj noč*. „Koridor — križišča umetnosti“, 18. 8. 2018. Dostopno na: <http://koridor-ku.si/recenzije/joanna-bator-temno-skoraj-noc/> [obiskano: 20. 8. 2018].

gre. Absolutno ključno branje za razumevanje nekdanjih, sedanjih in, žal, tudi prihodnjih dogodkov v Srednji in Vzhodni Evropi. Vodnik po, ja, Fritzl ovih kletah.⁴

Več kot leto dni po izidu sta izšli še dve daljši recenziji v vidnejših medijih. Kritičarka mlajše generacije Kaja Blazinšek je v kritiki na Radiu Študent vzpostavila primerjavo z ameriško uspešnico *Ostrina (Sharp Objects)* ameriške pisateljice Gillian Flynn in po njej posneto serijo, torej je skušala najti vzporednice v pop kulturi. Z *Ostrino Temno, skoraj noč* povezuje podobnost sižeja: novinarka, ki raziskuje umore otrok, in prikaz družinske patologije. Recenzentko moti motivna prenasičenost dela, zato omahuje med hvalo in grajo, metodološko pa med interpretativnim povzemanjem in analizo. Kritika je nasploh do knjige pozitivno naravnana, vendar jo na nekem mestu primerja kar s »slabo pripravljeno enolončnico« in nadaljuje:

Poleg vsega ksenofobnega, homofobnega in skrajno desničarskega ozračja, ki ga kreirajo na več mestih karikirane in groteskne figure prebivalcev mesta, Bator na koncu šokira z incestom, pedofilijo in otroško pornografijo. Vendar ne moremo mimo občutka, da pisateljica nekatere pripovedne linije zaključí v tem stilu zgolj zaradi šoka samega. Tako so taka dejanja v literaturi prehitro zbanalizirana, zato postanejo trivialna, zgodbam, ki so se sicer razkošno razprostrle skozi celoto, pa dajejo priokus hitrega zaključka.⁵

Klemen Kordež se na tretjem programu Radia Slovenija — Arsu⁶ zadrži ob pisateljčinem odnosu do nadnaravnega, češ da ni povsem jasno, »*kateri romaneskni dogodki bi se v vsakodnevnem življenju res lahko dogodili, pri katerih pa avtorica sega onkraj hladne resničnosti [...] Bralec ves čas stoji na previsu med verjetnim in neverjetnim, sredi napetosti, ki pa jo Joanna Bator z virtuoznim pisanjem na videz zlahka zdrži.*« Kot je značilno za slovensko percepcijo sodobne poljske literature⁷ pa tudi za vsa kritiška branja tega

4 [bv]: Joanna Bator: *Temno, skoraj noč.* „Bukla“, 143. Dostopno na: <https://www.bukla.si/knjigarna/leposlovje/zgodovinski-roman/temno-skoraj-noc.html> [obiskano: 15. 10. 2019].

5 K. Blazinšek, [online]: *Vse na enem mestu.* Kosilo nekega molja, Radio Študent, 9. 7. 2019. Dostopno na: <https://radiostudent.si/kultura/kosilo-nekega-molja/vse-na-enem-mestu> [obiskano: 15. 10. 2019].

6 K. Kordež: *Joanna Bator: Temno, skoraj noč.* S knjižnega trga, 3. program Ars, Radio Slovenija, 5. 9. 2019, in MMC, 9. 9. 2019. Dostopno na: <https://www.rtvsl.si/kultura/recenzije/joanna-bator-temno-skoraj-noc/499021> [obiskano: 10. 10. 2019].

7 Tako Boštjan Videmšek v recenziji leta 2019 izdanega dela *Noč živih Židov* Igorja Ostachowicza (prev. J. Unuk) novospoznanega avtorja uvrsti kar v nekakšno pisateljsko »generacijo« skupaj z Joanno Bator in Olgo Tokarczuk, skupni imenovalce

romana, ga recenzent ocenjuje skozi prizmo odnosa do politike, celo tiste najaktualnejše:

Boj kot pripovedni lok, ki bralca z vedno novimi razkritji ves čas drži na trnih, pa delo zaznamuje mračna podoba postsovjetske Poljske, kjer kraljujejo šovinizem, nacionalizem in nestrpnost vseh vrst, ne umanjajo pa niti prikazi revščine in iz zgodovine podedovano vraževerje [...] Roman, pri katerem nobena stran ni odveč in pri katerem avtorica spenja vsa pomembnejša obdobja in najrazličnejše obraze poljske zgodovine dvajsetega in enaindvajsetega stoletja v eno, neločljivo celoto, ki pa se je v sedanjosti kot utrujena reka iztekla v Poljsko Jarosława Kaczyńskiego, v kateri so mračne sile preteklosti spet našle plodna tla za svoj razvoj.

Obe nazadnje omenjeni recenziji cenita avtoričin slog, posebej izpostavita tudi večšo poustvaritev internetnega sovražnega govora. Na *Temno, skoraj noč* je tako bilo v letih 2018—2019 kar 7 odzivov, kar je veliko nad povprečjem, uvrstila se je, obakrat poleg *Jakobovih bukev* Olge Tokarczuk, še med deset najboljših knjig leta 2018 po izboru osrednjega časopisa *Dnevnik*⁸ in med deset osebnih favoritov *Dnevnikove* literarne novinarki Ane Geršak,⁹ kar je tem večji uspeh zato, ker ta izbora knjig nista razdelila na kategoriji izvirnih in prevodnih.

Jakobove bukve so izšle sredi leta 2017, zato je njihova dvojna uvrstitev med prvih deset knjig leta 2018 svojevrstna »napaka«. Ana Geršak to odstopanje od pravil igre v zapisu *Ex Libris: Pregled leta 2018* pojasni z brezčasnostjo sporočila knjige, ki jo poimenuje za »osebno absolutno favoritko«, in o njej zapiše: »Tokarczuk popiše formiranje nacionalne zavesti na podlagi verske pripadnosti, preplet ideologije in oblasti, ki pripelje do smrtonosne delitve na ‚naše‘ in ‚tuje‘,

med temi v resnici generacijsko in tudi sicer različnimi ustvarjalci/ustvarjalkami, ki so si lahko »podobni« zgolj z nekega posplošenega, zunanjega gledišča, pa išče prav v političnosti, ki jo v njihovih delih uzira, torej v povsem zunajliterarni sferi: »Značilnost vseh treh naštetih poljskih avtorjev je, da se v izredno občutljivem zgodovinskem trenutku, ki ga pretresajo nevarno glasni odmevi iz 30. let prejšnjega stoletja, izjemno pogumno spopadajo z aktualnimi problemi (ne le) poljske družbe — totalitarnimi vzgibi oblasti, turboklerikalizmom, vseprisotnim nazadnjaštvom, rasizmom, uličnim nasiljem (predvsem desničarskih navijaških skupin), iz dneva v dan bolj izrazitim antisemitizmom, islamofobijo, teorijami zarot, krčenjem medijske svobode, širjenjem sovraštva, spletnimi (kolektivnimi) patologijami ...« Gl. B. Videmšek, [online]: Igor Ostachowicz: *Noč živih Židov*. „Bukla“, 150. Dostopno na: <https://www.bukla.si/knjigarna/leposlovje/leposlovni-roman/noc-zivih-zidov.html> [obiskano: 15. 10. 2019].

8 A. Geršak, [online]: *Top 2018: Literatura, vizualna umetnost, glasba in oder*. „Dnevnik“, 31. 12. 2018. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042855427> [obiskano: 15. 1. 2019].

9 A. Geršak, [online]: *Ex Libris: Pregled leta 2018*. „Razpotja“, 8. 7. 2019. Dostopno na: <http://www.razpotja.si/ex-libris-pregled-leta-2018/> [obiskano: 10. 7. 2019].

pri čemer avtorici ne gre za prazno obsojanje, temveč analizo preživetvenih mehanizmov tako ene kot druge strani.« Zamik v pisanju o *Jakobovih bukvah* sem predvidela že lani, saj si preprosto nisem mogla predstavljati, da bi tako izjemna knjiga ostala neopažena. Pripišemo ga lahko obsežnosti in recepcijski zahtevnosti romana pa tudi določeni eksotičnosti tega segmenta poljske zgodovine in židovskoheretične tematike za slovenskega bralca. Preden preidem k zapisom iz letošnjega leta, naj spomnim, da so v letu 2018 že nastale recenzije za slovenski program tržaškega RAI (Miriam Drev), za 3. program — Ars Radia Slovenija in portal MMC (Ana Geršak) ter zapis o več pisateljičinih delih za *Dnevnik* po podelitvi mednarodnega bookerja (Ana Geršak). Mlada kritičarka Silvija Žnidar prav tako stavi na univerzalnost teksta:¹⁰ »[...] *Tokarczuk se znotraj teksta loti polemiziranja kritičnih, etično vprašljivih točk zgodovine nekega naroda, hkrati pa razgalja procese formiranja in širjenja oblastnih struktur in vere.*« Registrira motivno prisotnost tako antisemitizma kot poljskokatoliškega oportunitizma. Kot večina slovenskih interpretatorjev opaža predvsem socialno-emancipacijsko plat zgodbe frankistične sekte, ki jo je že avtorica sama bolj poudarila, po mojem mnenju zaradi določene zagate, imanentne snovi sami, namreč zaradi dejstva, da je o religiozni podstati frankistične herezije znano malo, kljub ohranjeni *Knjigi Gospodovih besed*, ki pa z dokaj alegoričnimi vsebinami (prilickami, zgodbicami, biografskimi anekdotami in utrinki s potovanj in selitev te nezakoreninjene sekte) morda več zastira, kot razkriva. O *Jakobovih bukvah* kot sodobnem zgodovinskem romanu sem, deloma v želji spodbuditi zanimanje zanje, pisala tudi sama.¹¹ Letošnje veliko zanimanje tako za pisateljico kot za knjigo pa je bilo konstantno, vendar jasno strukturirano v tri »valove«: ob Bookerjevi nagradi za *Begune*, ki so v slovenskem prevodu izšli leta 2010; ob pisateljičinem nastopu na predgododku festivala Mesto knjige v Narodnem gledališču v Novi Gorici 26. 3. 2019 in po razglasitvi Nobelove nagrade. Članki¹² ob gostovanju so pisateljico poimenovali bodisi »bookerjeva«, še pogosteje pa »vileniška nagrajenka«. Tri najpogosteje omenjane knjige so bile *Jakobove bukve*, *Beguni* in *Pelji svoj plug čez kosti mrtvih*. Radijski novinar Goran Dekleva je *Jakobove*

10 S. Žnidar, [online]: *Polifonija, herezija, subverzija: kaotični svet Jakoba Franka*. Spletna stran LUD Literature, 24. 1. 2019. Dostopno na: <http://www.ludliteratura.si/kritika-komentar/polifonija-herzija-subverzija-kaoticni-svet-jakoba-franka/> [obiskano: 25. 1. 2019].

11 J. Unuk, 2018: *Zgodovina, herezija in židovstvo v Jakobovih bukvah Olge Tokarczuk*. V: *Sedemdeset let poučevanja poljskega jezika v Ljubljani: posvečeno Nikolaju Ježu*. Ljubljana, Znanstvena založba FF UL, str. 107—116.

12 Nastalo je 14 prispevkov v najvidnejših slovenskih medijih, od tega kar 5 izčrpnih intervjujev, opravljenih na dan gostovanja, dodatno pa še tri ponovitve starejših radijskih oddaj.

bukve predstavil v posebni oddaji;¹³ v njej ga je zanimalo predvsem, kako je Olga Tokarczuk revitalizirala model zgodovinskega romana, da bi ga prilagodila interesom in senzibilnostim 21. stoletja in, ne nazadnje, v kakšni interakciji je ta, kljub vsemu zgodovinska snov z aktualnim poljskim političnim dogajanjem. Različne predstavitve se seveda še nadaljujejo, od preteklih pa se mi zdi posebej zanimiv nastop literarne znanstvenice Jelke Kernev Štrajn s predavanjem po pred časom objavljenem znanstvenem prispevku *Zoper naravni red sveta*, mdr. o romanih *Pelji svoj plug čez kosti mrtvih* in *Jakobove bukve*, na Tretjih dnevih boja proti speciesizmu 26. 9. 2019 v Mariboru.¹⁴

Kljub recepcijskemu uspehu obeh leta 2018 in enega 2017 izdanega proznega dela bi tako skrčen nabor knjig — iz celega leta 2018 lahko obravnavam štiri knjige za odrasle — morda komentirala manj optimistično, če ne bi zaznala za običajne sezname poljsko-slovenskih prevodov dokaj netipične podrobnosti, da je namreč pol lanskih prevodov za odrasle poezija. Predvidevam torej, da je morda v letu 2018 prišlo do vsaj delnega zvrstnega premika v uredniškem povpraševanju, to predvidevanje pa mi potrjujejo že poznani podatki za leto 2019.

Pri založbi Družina je izšel zelo obširen izbor pesmi izjemne pesnice Marzanne Bogumiše Kielar *Vaje iz neobstoja*. Zunaj izbora ni ostalo več kot kakšnih dvajset pesničnih objavljenih pesmi, kar je omogočila izjemna dodelanost in enakomerna kakovost pesmi od prve zbirke naprej. Zadnjo zbirko, ki je izšla tik pred izidom slovenskega prevoda, *Navigacije*, pa sem vanjo uvrstila sploh v celoti, saj je le malo verjetnosti za kakšno naknadno prevodno objavo pesmi pesnice, ki tudi sama izdaja zbirke v dolgoletnih razmikih. Marzanna Kielar slovenskim bralcem ni neznanka, leta 1995 je gostovala na vileniškem festivalu in osvojila nagrado kristal vilenice. Njene posamične pesmi so že izhajale v prevodu Katarine Šalamun Biedrzycke. Poezija Marzanne Kielar je naravnost odlična v svoji distanciranosti in zagledanosti v ostro severno naravo, s katero se lirski subjekt zliva do te mere, da prestopa meje antropomorfности; včasih se povsem utopi v pokrajino in nekakšno brezosebnost, drugič ogovarja drugega v šepetanju dvojine. Opisovana pokrajina je severna dežela pesničine mladosti, ostra, mračna, zimska, izpostavljena vetrovom, poplavam, snežnim zametom, prizorišče nenehnih silovitih sprememb, prelivanja barv, spopadanja prvin. Pesmi Marzanne Kielar so v vseh zbirkah kakovostno izenačene, ves čas ostajajo v isti visoki legi, klasično večne in predirljivo lirične hkrati. V skladu s svojo definicijo, da mora biti poezija »kot rezilo, ki odpira v nas, kar je banalnega, da

13 G. Dekleva, [online]: Sobotno branje, 19. 10. 2019. Dostopno na: <https://radioprvi.rtvsllo.si/2019/10/sobotno-branje-171/> [obiskano: 20. 11. 2019].

14 Napoved dogodka dostopna na: <http://zazivali.org/novice/akcije/tretji-dnevi-boja-proti-speciesizmu> [obiskano: 10. 10. 2019].

nam približa kakšno resnico«, pesnica skrbno izbira tudi pesniške motive in jezik. Lirska stanja prikazuje skozi dogajanje v pokrajini, skozi geomorfološke in meteorološke pojave. Pesnica pravi, da z veseljem prebira glaciološke priročnike, pri prevajanju pa sem dobesedno posegala po slovenskem geografskem terminološkem slovarju, ravno zaradi besedišča, ki dosega v kombinaciji z že omenjeno motiviko tudi potujitveni učinek in dejansko opravlja funkcijo takšnega »rezila«. Žal knjiga do sedaj sploh ni bila recenzirana, doživela je samo dve predstavitvi, pogovor med prevajalko in urednikom na lanskem knjižnem sejmu in oddajo po radiu.¹⁵ Kot že večkrat pri poeziji doslej se je tudi pri tej zbirki izkazalo, da poljska poezija zbuja navdušenje v ožjih, poeziji tudi poklicno zavezanih krogih, morda je bilo pri umanjkanju odzivov dodaten dejavnik to, da založba ni v prvi vrsti poznana po izdajah moderne poezije.

Prevajanje ene največjih poljskih pesnic 20. stoletja Anne Świrszczyńskiej v slovenščino ima dolgo predzgodbo. Prvi je dve pesmi prevedel Lojze Krakar v *Poljski liriki dvajsetega stoletja* leta 1963. To sta bili pesmi *Tovorni avto* in *Spo-min*, in morda izbiralci¹⁶ pri izboru niso imeli najbolj srečne roke, saj bi Rozka Štefan, kot je zapisala leta 1964 v recenziji antologije, v njej zlahka pogrešila ravno Świrszczyńsko.¹⁷ Ne vem, ali se je opirala na tedaj zunaj ožjih literarnih krogov razširjeno prepričanje, da gre za avtorico otroške literature, torej na zunajliterarni razlog, ali na branje izbranih pesmi. V Pretnarjevi antologiji *Veter davnih vrtnic* (1993) najdemo dve pesmi iz *Gradila sem barikado* (*Živel je uro dlje* in *Dva krompirja*), tudi Rozka Štefan jo je veliko kasneje (1999), prav tako z dvema pesmima, uvrstila v antologijo poljske ljubezenske lirike *Prošnja za sreč-ne otoke*. Anne Świrszczyńskiej njeni prvi prevajalci v slovenščino, kot kaže, niso prepoznali kot velike pesnice. Sama sem jo prevajala od leta 1998, ker mi je bil blizu njen feministični in socialni naboj, ti prevodi so v dvajsetih letih do izida zbirke *Baba sem* izhajali revijalno in po radiu in so poželi veliko navdušenja med posameznimi, predvsem ženskimi bralkami poezije. Potem ko mi je leta 2017 urednica takrat še načrtovane prevodne pesniške zbirke pri LUD Literatura Tina Kozin ponudila, da lahko predlagam kaj po lastni izbiri, je končno izšla zbirka *Baba sem*. Izdaja je presenetila, ker je doživela skorajda enoglasno navdušenje posameznih bralcev, tudi iz pesniških in uredniških krogov, in recenzentov. To bo najverjetneje ena najbolj branih in največ recenziranih iz poljščine prevedenih pesniških knjig doslej.

15 Pogovor prevajalke z radijsko voditeljico Tino Kozin, 6. 12. 2018, Izšlo je, III. program — Ars, ponovitev 30. 4. 2019 na I. programu: <https://ars.rtvsllo.si/2018/11/izslo-je-174/>.

16 Poleg Krakarja sta navedena še Zygmunt Stoberski in Ryszard Matuszewski.

17 Recenzija je dosegljiva na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-3GTSMUB/F0fc95d28-c072-42cd-9a82-c669cf1b36de/PDF>.

Anna Świrszczyńska je svoj pred vojno izoblikovani pesniški slog dekonstruirala in uničevala še bolj radikalno kot Tadeusz Różewicz, da je po treh desetletjih zmogla izpisati kroniko varšavske vstaje, že dve leti predtem (1972) pa tudi svojo osrednjo »žensko« in feministično zbirko *Baba sem*. Poglavitni temi tako te zbirke kot večine pesničinega opusa sta ženska usoda in telesna ljubezen, osvetljeni s karseda različnih zornih kotov. Erotična tematika je izražena odkrito in naravnost, z opisi telesne ljubezni in spremljajočih jo duševnih razpoloženj, vedno s stališča ženskega lirskega subjekta. Erotične pesmi so v zbirki razporejene v tri cikle, pripisane trem značajsko različnim ženskim personam z različnimi pogledi na ljubezen in moškega. Zanje je značilno, da ženska, prav zaradi svoje drugačnosti, v ljubezenskem aktu in diskurzu moškega nadvladuje, pogosto občuti lastno večvrednost ali celo hladno distanciranost. Pesnica črpa iz lastnega življenja, tukaj ni več niti sledu o distanci, pesmi so, kot pravi avtorica, iskrene »vse do meja ekshibicionizma«. Tema prvega dela zbirke pa je širok diapazon tipičnih ženskih usod, usoda matere, porodnice, delavke, žene, dekleta, hčere, pogosto s socialno noto. Izstopajo portreti starih, na rob družbe odrinjenih, že »odrabljenih« žensk. Lahko bi rekli, da gre za analizo ženskih vlog in družbenih položajev v patriarhalni družbi, ubesedenih z veliko mero empatije in sočutja. Pesnica se že v naslovu zbirke poistoveti z »babo«, vendar je njena identifikacija pozitivna in »babjosti« vlije nov pomen — moči, samozavesti, tovarištva, čustvenosti, duševnega izobilja. »Babjost« kot fenomen, ki ga Świrszczyńska analizira, zaobjema vse vidike ženskega življenja, ne samo telesnost, ampak tudi emocionalnost. Erotične pesmi Świrszczyńske so bile pogosto označene kot »pogovor ženske z lastnim telesom«, toda relacija med telesom in zavestjo (ali umom, dušo) je v njenih pesmih kompleksna, zapletena in spremenljiva.

Sama sem se bala, da Świrszczyńska v slovenski literarni obtok prihaja z zamudo in da bi bila — s svojim notranje doživljanim, iz lastne izkušnje in okolja rastočim feminizmom — recepcijsko zanimivejša v 90. letih, toda izjemno entuziastični odmevi so mojo domnevo ovrgli. Če bi bila pred dvema dekadama njena poezija večji novum, je morda zdaj obče sprejemljivejša, pet obsežnih recenzij pa je več, kot bi si za poezijo sploh lahko želela. Kritičarka Radia Študent Tjaša Škorjanc¹⁸ poudarja vlogo telesa in telesnosti, danes pogosto privilegirane teme, v izpisih te poezije:

Motivi telesa, ki je platno bolečine; telesnost, ki se v ljubezni zdi posojena drugemu, smrt, ekstaza, nasilje ter mnogoplastnost ljubezenskega doživetja, se skozi

18 T. Škorjanc, [online]: *Babje pesmi*. Kosilo nekega molja, Radio Študent, 6. 2. 2019. Dostopno na: <https://radiostudent.si/kultura/kosilo-nekega-molja/babje-pesmi> [obiskano: 10. 2. 2019].

preko pesmi v *Baba sem* brezbrežno iztečejo kot krč. Pesničine besede dihajo kakor po bolnišnični cevki; motive sreče in melanholije prvoosebno slika s tolikšno jakostjo, da se sila zdi skoraj kakor dušenje.

Po natančni analizi štirih delov zbirke kritičarka zaključí: »*S portretiranjem sile, ki vselej oblači in rani njeno pripoved, je Anna Świrszczyńska razgrnila konture ženskega izkustva in svojo avtobiografskost nesebično poklonila dediščini ženskega samozavedanja.*« Diana Pungeršič na MMC RTV SLO¹⁹ spominja, da so pesmi nastale v času, ko sta pri nas vrhunce ustvarjanja dosegali tri desetletja mlajši modernistki Saša Vegri in Svetlana Makarovič. Ugotavlja, da pojem »babjost« že v portretih »sester z dna« postopoma izgublja pejorativnost, pravo dinamiko pa zbirki vlijejo tri pesnitve, ki za masko treh person pripovedujejo »intimno življenjsko zgodbo posameznice«, in zaključí:

Vendar pa *Baba sem* Anne Świrszczyńske kot celota tako formalno kot vsebinsko deluje presenetljivo sodobno in sveže. Skozi slogovno poenostavljene verze, okleščene sleherne metaforike, vstopamo v intimo žensk, kjer črno na belem uziramo njihovo živo bistvo. Zbirka tako ni pomembna le zaradi zapolnjevanja lukenj v recepciji poljske poezije, temveč se kaže kot sodobna in relevantna tudi v današnjem trenutku in sploh kot ena tistih stvaritev, ki so obstale na situ zgodovine in žensko optiko uveljavile kot literarno enakovredno in produktivno.

Popolnoma nasproten pogled, češ kaj mi ta poezija še sploh lahko pove, pa zastopa kritika Tanje Petrič v *Dnevniku*:²⁰ »*Ves čas sem se ob branju spraševala, kaj imajo te ženske skupnega z mano. So to morda moje prednice ali celo sosede? In kaj je na tej poeziji emancipatornega?*« Kritičarkino samospraševanje se nanaša bolj na prvi del zbirke, opise usod »sester z dna«, medtem ko priznava trem personam iz drugega dela zbirke status »pravih subjektov«. Zaključí z mislijo, da je knjiga »unikum v poljski feministični poeziji«, ki jo »s svojo skopo, stvarno neposrednostjo« spominja na sodobno ameriško pesnico Sapphire (psevdonim Ramone Lofton), in da daje ton prvemu letniku nove prevodne zbirke *Mozaiki* založbe LUD Literatura. Pogled Tanje Petrič se mi zdi zanimiv, saj je v nekem smislu izrekel negotovost, ki sem jo občutila pred izidom zbirke, ko sem se bala, da je morda vstop poezije Anne Świrszczyńske v slovenski prevodni korpus zakasnil za desetletje ali dve.

19 D. Pungeršič, [online]: *Anna Świrszczyńska: Baba sem*. S knjižnega trga, Ars, Radio Slovenija, in MMC, 5. 9. 2019. Dostop na: <https://www.rtvlo.si/kultura/beremo/anna-swirszczyńska-baba-sem/498704> [obiskano: 6. 9. 2019].

20 T. Petrič, [online]: *Do zadnje strani: Potapljanje v babjost*. „Dnevnik“, 14. 8. 2019. Dostop na: <https://www.dnevnik.si/1042895156> [obiskano: 17. 10. 2019].

Svojo začetno tezo o povečanem zanimanju za poezijo lahko podkrepim še z nekaj podatki, ki deloma segajo v prejšnja leta, deloma pa že v leto 2019. Že pred leti je za poezijo specializirana založba Hiša poezije v zbirki Poetiko-nove lire uvedla najprej izdajanje posamičnih pesniških zbirk tujih pesnikov, s čimer je prekinila desetletja trajajočo navado, da za prevode tujih pesnikov zadoščajo izbori, pozneje pa k temu dodala še izdaje zbranih del. Zamisel o tovrstni izdaji enega od poljskih klasikov je žal preložilo dejstvo, da ni dobila slovenske subvencije. Izšlo pa je pet kompletnih pesniških zbirk v treh knjigah: leta 2012 *Od sončnega vzhoda do njegovega zahoda* Czesława Miłosza, 2013 *Rovigo in Epilog viharja* Zbigniewa Herberta in 2015 *Profesorjev nožek in Siva cona* Tadeusza Różewicza. Zamisel o izdajanju pesniških zbranih del se je potem preselila še na Mladinsko knjigo oziroma v njeno prestižno zbirko Nova lirika, v kateri so kot druga Posebna izdaja leta 2019 izšle zbrane pesmi Wisławe Szymborske z redakcijskim naslovom *Radost pisanja*.²¹ To je pesničina četrta izdaja v slovenščini, po izboru *Semenj čudežev*,²² ki sva ga po Nobelovi nagradi Szymborske leta 1997 vsaka iz svojih že prevedenih pesmi sestavili s soprevajalko Rozko Štefan, zbirki *Trenutek* v prevodu Nika Ježa iz leta 2005 in mojem drugem izboru iz leta 2014, ki je ob upoštevanju *Semnja čudežev* z naslovom *Ključ* izšel prav tako v Novi liriki. Največja novost *Radosti pisanja* je, da vsebuje tudi t. i. »neizdano zbirko« v obliki, kot je izšla pod naslovom *Črna popevka* l. 2014 pri krakovskem Znak, in s tem odstira vpogled v pesnično vojno fazo in izkušnjo, ki je tako značilna za njeno generacijo po vojni začenjajočih poljskih pesnikov, da je Czesław Miłosz vojna doživetja kot kriterij vključil v svojo znano definicijo poljske pesniške šole, v kateri povezuje zgodovinsko usodo z individualno izkušnjo. Gre za estetsko zanimivo modernistično zbirko. Poleg tega *Radost pisanja* vključuje tudi več pesmi iz obeh zbirk iz obdobja sorealizma in izbor osemnajstih besedil iz *Dodatnega čtiva*.

V istem letu je v zbirki Nova lirika izšel še tematski izbor iz vseh zbirk Zbigniewa Herberta *Gospod Cogito* v prevodu Nika Ježa, prav tako četrta knjiga tega pesnika pri nas. Pred njim so izšli že izbor pesmi *Beli raj vseh možnosti* po Herbertovem prejemu nagrade vilenica l. 1991 v prevodu N. Ježa in T. Pretnarja, izbor esejev *Barbar v vrtu*, ki sva ga leta 2003 prevedli z Jasmino Šuler Galos, in 2013 že omenjeni zbirki v mojem prevodu. *Gospod Cogito* se je kot pesnikov alter ego pojavljal v zbirkah od istoimenske iz leta 1974 do zadnje *Epilog viharja*

21 »Zbrane pesmi« tukaj ni povsem točna oznaka, se ji je pa izdaja približala bolj kot katera koli doslej. Še vedno ne vključuje čisto vseh pesmi iz obeh t. i. sorealističnih zbirk.

22 Naslov je dobesedni prevod naslova pesmi *Jarmark cudów*, in ne pomeni, kot sem zasledila v neki poljski prevodni kritiki, »garsć cudów«, tj. »prgišče čudežev«.

iz leta 1998. Izbor vsebuje največ pesmi iz prve zbirke, iz zadnjih pa le po par pesmi, iz *Roviga* celo nobene.

Ocenjujem torej, da nas, če se bo ta trend nadaljeval, v naslednjih letih čaka še veliko pesniških prevodov, čeprav se bojim, da se ne bomo pomaknili dlje od klasike 20. stoletja in da še vedno ne bo priložnosti za sprotne prevode sodobnih ali celo mladih poljskih pesnikov. Za te je nekaj več prostora v revijah, od katerih sta za poezijo specializirani *Poetikon* in festivalska revija *Lirikon*, vedno pa je zanje odprt radio, posebej oddaja Literarni nokturno.

Tako je bila leta 2018 v slovenščini prvič predstavljena v Veliki Britaniji živeča avtorica Wioletta Grzegorzewska: v zborniku 33. vilenice s poglavjem *Golencev*, v radijskem Literarnem portretu pa z odlomki iz romanov *Golenci* in *Študentske sobe*; leta 2019 je v *Literaturi* izšel še izbor njenih pesmi.²³ Od nove proze sta bili po radiu v letu 2018 predstavljeni še Patrycja Pustkowiak z *Nočnimi živalmi* in Zośka Papużanka z *Jaslicami*, v letu 2019 pa Joanna Lech s *Potegavščinami*, Weronika Murek z *Gojenjem južnih rastlin po Mičurinovi metodi*, Justyna Bargielska z *Obsoletkami*, poleg tega pa še predvojna modernistka Debora Vogel z montažami *Cvetijo akacije*. Od poezije naj omenim dva izbora pesmi slovenskim bralcem sicer že znane Julie Fiedorczuk, in sicer po radiu in v spletni reviji *Logos*, kjer so objavili izbor iz z nagrado Wisławe Szymborske nagrajenih *Psalmov*, v letu 2019 pa še tretji izbor v *Literaturi* (vsi trije v prevodu Lare Unuk). Od slovenskim bralcem že znanih avtorjev je v letu 2018 izšel še izbor iz več zbirk Świrszczyńska z naslovom *Bojim se ognja* v spletnem *Logosu*, odlomek iz romana Krzysztofa Varge *Masaker* v *Vpogledu* in pesmi Adama Zagajewskega v prevodu Katarine Šalamun Biedrzycke z naslovom *Silhuete* v *Poetikonu*. V letu 2019 so bile v slovenščino prvič prevedene pesmi nekoč kulturne, danes pa že klasične pesnice Haline Poświatowske, z izborom *Bagdad* v *Poetikonu* 85—86 in z izborom *Vprašanje v praznino* v Literarnem nokturnu na Radiu Slovenija, in dobitnice nagrade W. Szymborske za *Bele stole* iz leta 2013 Krystyne Dąbrowske, prav tako za radio. Janž Snoj je za radio prevedel pesmi v prozi Bronke Nowicke.²⁴

Od že prevajanih avtoric in avtorjev je bil leta 2018 po radiu predvajan Literarni večer s poezijo Ewe Sonnenberg, leta 2019 pa Literarni večer z odlomki iz romanov *Purezento* in *Otok solza* Joanne Bator. V novogoriški reviji *Razpotja* je 2019 izšel esej Olge Tokarczuk *Kako si izmisliti heterotopijo*, v *Literaturi* *Posebni zvezek (1977—1979)* Czesława Miłosza, v celjski reviji *Vpogled*

23 W. Grzegorzewska, 2019: *Plesne vaje za napredne*. „Literatura“ 331—332, l. XXXI, str. 166—178. Kadar ne navajam drugače, gre za moje prevode.

24 Leta 2019 je pri založbi Logos izšla celotna z Nike nagrajena zbirka Bronke Nowicke *Nahriniti kamen* v prevodu istega prevajalca.

pa odlomek iz romana Mariusza Sieniewicza *Trnuljčičina spoved*. Lara Unuk je na portalu DSP Vrabc anarhist objavila odlomek iz romana *Male lisice* Justyne Bargielske.

S tem dveletnim pregledom neknjižne prevodne bere, kolikor mi je seveda znana, lahko da se je kaj izmaknilo moji pozornosti, želim ponazoriti, da je prevodno dogajanje v teh medijih pogosto bolj živahno in navdihujoče kot v knjižni produkciji. Slovenske založbe se po eni strani praviloma raje odločajo za bolj preverjene, celo »klasične« avtorje, kar posebej velja za poezijo. Pri tem prihaja do določenega zamika, do tega, da prevajamo že zaključeno ustvarjalnost in dokončne opuse, verjetno zato, ker poljska poezija sproti ni bila prevajana v tolikšni meri, kot bi ustrezalo njenemu pomenu in — tudi mednarodnemu — slovesu. Sama bi želela, da to ne bi zapiralo možnosti za prevajanje poezije sodobnih, tudi mlajših avtorjev.

Netografia

- Blazinšek K., [online]: *Vse na enem mestu*. Kosilo nekega molja, Radio Študent, 9. 7. 2019. Dostopno na: <https://radiostudent.si/kultura/kosilo-nekega-molja/vse-na-enem-mestu> [obiskano: 15. 10. 2019].
- Bogataj M., [online]: *Vrnitev v varno materino naročje*. „Mladina“, 18. 5. 2018. Dostopno na: <https://www.mladina.si/185542/jerzy-franczak-da-capo/> [obiskano: 20. 5. 2018].
- [bv]: *Joanna Bator: Temno, skoraj noč*. „Bukla“, 143. Dostopno na: <https://www.bukla.si/knjigarna/leposlovje/zgodovinski-roman/temno-skoraj-noc.html> [obiskano: 15. 10. 2019].
- Geršak A., [online]: *Ex Libris: Pregled leta 2018*. „Razpotja“, 8. 7. 2019. Dostopno na: <http://www.razpotja.si/ex-libris-pregled-leta-2018/> [obiskano: 10. 7. 2019].
- Geršak A., [online]: *Top 2018: Literatura, vizualna umetnost, glasba in oder*. „Dnevnik“, 31. 12. 2018. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042855427> [obiskano: 15. 1. 2019].
- Geršak A., [online]: *Zlo bo vstopilo brez trkanja*. „Dnevnik“. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042835716> [obiskano: 9. 8. 2018].
- Grzegorzewska W., 2019: *Plesne vaje za napredne*. „Literatura“ 331—332, l. XXXI, str. 166—178.
- Justin M., [online]: *Joanna Bator: Temno, skoraj noč*. „Koridor — križišča umetnosti“, 18. 8. 2018. Dostopno na: <http://koridor-ku.si/recenzije/joanna-bator-temno-skoraj-noc/> [obiskano: 20. 8. 2018].

- Kordež K., [online]: *Joanna Bator: Temno, skoraj noč*. S knjižnega trga, 3. program Ars, Radio Slovenija, 5. 9. 2019, in MMC, 9. 9. 2019. Dostopno na: <https://www.rtv slo.si/kultura/recenzije/joanna-bator-temno-skoraj-noc/499021> [obiskano: 10. 10. 2019].
- Petrič T., [online]: *Do zadnje strani: Potapljanje v babjost*. „Dnevnik“, 14. 8. 2019. Dostop na: <https://www.dnevnik.si/1042895156> [obiskano: 17. 10. 2019].
- Pungeršič D., [online]: *Anna Świrszczyńska: Baba sem*. S knjižnega trga, Ars, Radio Slovenija, in MMC, 5. 9. 2019. Dostop na: <https://www.rtv slo.si/kultura/beremo/anna-swirszczynska-baba-sem/498704> [obiskano: 6. 9. 2019].
- Škorjanc T., [online]: *Babje pesmi*. Kosilo nekega molja, Radio Študent, 6. 2. 2019. Dostopno na: <https://radiostudent.si/kultura/kosilo-nekega-molja/babje-pesmi> [obiskano: 10. 2. 2019].
- Unuk J., 2018: *Zgodovina, herezija in židovstvo v Jakobovih bukvah Olge Tokarczuk*. V: *Sedemdeset let poučevanja poljskega jezika v Ljubljani: posvečeno Nikolaju Ježu*. Ljubljana, Znanstvena založba FF UL, str. 107–116.
- Videmšek B., [online]: *Igor Ostachowicz: Noč živih Židov*. „Bukla“, 150. Dostopno na: <https://www.bukla.si/knjigarna/leposlovje/leposlovni-roman/noc-zivih-zidov.html> [obiskano: 15. 10. 2019].
- Žnidar S., [online]: *Polifonija, herezija, subverzija: kaotični svet Jakoba Franka*. Spletna stran LUD Literature, 24. 1. 2019. Dostopno na: <http://www.ludliteratura.si/kritika-komentar/polifonija-herezija-subverzija-kaoticni-svet-jakoba-franka/> [obiskano: 25. 1. 2019].

Jana Unuk

Komentarz do słoweńskich przekładów literatury polskiej z 2018 roku

STRESZCZENIE | W artykule dokonano przeglądu słoweńskich przekładów literatury polskiej wydanych w 2018 roku. W tym czasie ukazało się siedem tytułów: dwie powieści, dwa tomiki poetyckie, broszura festiwalowa oraz dwie ilustrowane książki dla młodszych czytelników. Mimo wciąż niewielkich możliwości publikacji recenzji literatury tłumaczonej przełożone w 2018 roku tytuły wzbudziły wyjątkowe zainteresowanie krytyków literackich i recenzentów, które utrzymywało się również w 2019 roku. Jeśli chodzi o wydany w 2017 roku przekład powieści historycznej Olgi Tokarczuk *Księgi Jakubowe*, można mówić o nieco spóźnionej reakcji czytelników, gdyż w dużej mierze datuje się ją na 2019 rok. Słoweńscy krytycy literaccy niejednokrotnie poszukują w przekładach współczesnych polskich prozaików sygnałów aktualnych wydarzeń społecznych, a nawet politycznych. Niemniej w ostatnim czasie, zwłaszcza po 2018 roku, z zaskoczeniem obserwuje się większe zainteresowanie wydawców poezją. Prócz wyborów wierszy ukazują się także osobne tomiki poetyckie, a nawet dzieła zebrane. Trudno jednak przewidzieć, czy ten trend się utrzyma w przyszłości. Literaturą współczesną i najnowszą, w tym i poezją,

zainteresowane są słoweńskie czasopisma literackie (tradycyjne i internetowe), a przede wszystkim literackie audycje radiowe.

SŁOWA KLUCZOWE | polsko-słoweńskie przekłady z 2018 roku, przekłady poezji, krytyka literacka

Jana Unuk

Commentary on the Reception of Slovenian Translations of Polish Literature in 2018

ABSTRACT | This article reviews the body of Slovenian translations of Polish literature in 2018, discussing their reception and presentations, including a somewhat belated response to *The Books of Jacob* by recent Polish Nobel prize winner Olga Tokarczuk. Seven book translations from Polish were published in 2018, including two books of poetry, one festival chapbook, two novels, and two picture books for toddlers. It appears that in 2018, the world of translation from Polish to Slovenian witnessed a slight shift in publishers' interests from prose to poetry. It is as yet uncertain whether this change will establish itself as a long-term trend, but so far it is certain that the tendency has continued into 2019. Therefore, this article deals with the translations of Polish poetry of 2018 from a slightly broader perspective, including some editions from the following year.

KEYWORDS | Polish-Slovenian translations in 2018, literary critiques, poetry translations, shift in editors' interests

JANA UNUK | tłumaczka, redaktorka, autorka licznych posłowii i innych tekstów o literaturze polskiej. Zajmuje się polską poezją XX i XXI wieku, współczesną polską prozą i twórczością Virginii Woolf. Przetłumaczyła 68 książek dla dorosłych i 47 dla dzieci, w tym 5 antologii baśni ludowych. Z literatury polskiej przełożyła m.in.: poezję C. Miłosza, W. Szymborskiej, T. Różewicza, A. Świrszczyńskiej, A. Wata, Z. Herberta, M.B. Kielar, E. Sonnenberg, K. Dąbrowskiej, a także prozę B. Schulza, O. Tokarczuk, M. Tulli, J. Bator, P. Huellego, S. Chwina, A. Stasiuka, I. Karpowicza, J. Dehnela, M. Łozińskiego, H. Krall, I. Fink, M. Szczygła, G. Herlinga-Grudzińskiego i dramat P. Demirskiego; z języka angielskiego przetłumaczyła powieści i opowiadania V. Woolf i I.B. Singera; z bośniackiego — twórczość D. Karahasana; z serbskiego — F. Davida i V. Stevanovicia. W 2006 roku została uhonorowana Nagrodą im. Antona Sovrè przynawaną w Słowenii dla najlepszych tłumaczy.

Na okładce
wykorzystano *Grafikę komputerową* Bożeny Witkiewicz
Wydawnictwo dziękuje Instytutowi Sztuki na Wydziale Artystycznym
Uniwersytetu Śląskiego za wyrażenie zgody na publikację grafiki

Redaktorzy | ZVONKO DIMOSKI, BARBARA JAGODA, TINA JUGOVIĆ

Projektant układu typograficznego oraz łamanie | PAULINA DUBIEL

ISSN 2353-9763

Czasopismo wcześniej ukazywało się w formie drukowanej z ISSN 1899-9417
Czasopismo dystrybuowane bezpłatnie

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Wydanie I.
Liczba arkuszy drukarskich 19,5
Liczba arkuszy wydawniczych 16,5
Do składu użyto kroju pisma Minion Pro

Przekłady Literatur Słowiańskich

10

Część

2

Egzemplarz bezpłatny

ISSN 2353-9763

04

9 772353 976004

Więcej o książce

